מגבורי האומה

תולדות ישראל ע"פ ביוגרפיות.

מאת

שלמה ברמן.

ורשה.

כרך ראשון, ספר ראשון.

מגבורי האמה

תולדות ישראל על פי ביוגרפיות

מאת

שלמה ברמן.

כרך ראשון: ספר ראשון

מן עזרה ונחמיה עד רבי יהושע בן חנניה

הוצאת „תושיה"

הממכר בחוצאת „צענטרל", וויען.

תכן.

35 א) עזרא ונחמיה.

30 ב) שמעון הצדיק וחוניו בנו.

37 ג) יהודה והמכבי.

34 ד) שמעון בן גמליאל ושלומית אחותו.

35 ה) הלל הבבלי (הזקן).

34 ו) רבן גמליאל הזקן.

ז) אלעזר בן חנניה הכהן ויוחנן בן לוי מגוש חלב

ח) רבן יוחנן בן זכאי.

ט) רבן גמליאל דיבנה.

י) רבי יהושע בן חנניה.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

DRUK. SIKORA I MYLNER WARSZAWA. NOWOLIPKI 6.

דבר אל ההורים והמורים.

בנשתנו אל העבודה לערוך בעד בני הנעורים מערכת ציורים הסטוריים, היתה לפנינו המטרה הזאת: לבאר לנערים את סבת נצחיותנו, ומה הוא הכח החיוני, אשר יחיה את לאומנו זה שנות אלפים, למרות התאמצות צוררינו להכחיד את קיומנו? — כבר באנו לכלל דעה אחת, כי בדעת ההסטוריה נמצא את פתרון החידה הזאת. אולם אם נקל להקוראים הגדולים למלא ספקם, בקראם את ספרי חוקרינו ההסטוריים הגדולים, הנה קשה לבני הנעורים, לפי מצב התפתחות ידיעותיהם, לשאב את הידיעה הנחוצה הזאת מהמקורים ההם. ראשית ידיעת הסטוריתנו, אשר ירכשו למו נערינו, בלמדם "בבתי הספרים הנערכים למענם בקצרה על ידי טובי פדגוגינו, לא הוכל להמציא להם השובה מספקת להשאלה הזאת, כי אם תעורר בלבם מהשבות על דבר גורל לאומנו ונצחיותו והשאלה עודנה נזקקה לפתרון יותר רחב.

אי לזאת נאמר עתה להוציא מערכת ציורים כתובים בסגנון פופולירי מחיי גבורי אֻמתנו — ונבחר מכל תקופה ותקופה, מימות חרבן הבית הראשון, מעת אשר החל עם ישרון לנער אבק הילדות מעליו — אנשים מצוינים, אשר לחמו מלחמת הלאומיות, להת קיום נצחי לעמם, להכין מצבו הלאֻמי איתן, למען יוכל לקבל בבשרו את כל החצים ואבני הבלסטראות, אשר יורו לו צורריו, ולא יוזק, ולהשקותו סם של חיים נצחיים. והיה הנער אשר למד את הסטוריתנו בקצרה, וקרא את הציורים האלה, וידע על מה לאומיתנו נוסדה, והבין את פתרון החידה הסתומה — חידת נצחיותנו.

התאמצנו לקשר את כל הציורים הנפרדים האלה ברעיון אחד, ובהקבץ ביד הקורא מספר הגון מהם, והיו בידו כחוליות רבות, אשר בנקל יוכל לחברן אחת לאחת, להיות לשלשלת ארוכה אשר כל תקופות עברנו חרוזות עליה.

המחבר.

וואַרשא, ב' ניסן, התרנ"ח.

א. היהודים בבבל.

ויהי אחרי גלות בני יהודה מעל אדמתם ואחרי השרף מקדש ה', ויאמרו קטני־האמנה מבני העם: — „אבדנו, אבדנו! עתה בא הקץ ללאֶמנו, סרה ממלכה מארץ יהודה, ולא יחשב עוד עמה בגוים, והיה למרמס תחת רגלי שכניו, אשר ידיקוהו כעפר חוצות, ויבלעוהו, ואחריתו עדי אבד". — כה דברו בעלי היאוש, יען לא ידעו את ערך עמם.

עם ישראל, אשר לא ידע את ה' ואת תורתו כשנות אלף, מיום צאתו מארץ מצרים עד יום גלותו מעל אדמתו, לא האמין, כי עוד יקום ויחי גם מבלי היות ממלכה לו לברו; הוא לא יכל לציר בדמיונו לאֹם חי בלי ממלכה. הוא ראה אחרית העמים, אשר גלו מעל אדמתם, כי נבלעו בין מנצחיהם, ויכחד שמם מתחת שמי ה', וישוה גם את נפשו אליהם. אך מה נואלו קטני האמנה האלה לדמות את עם־אלהי־אברהם אל יתר הגוים! להעמים

ההם לא היה כח חיים אחר זולת ממשלתם בארצם. באמונתם לא נבדלו הרבה המנצחים מהמנצחים, כי בלמו היו עובדי אלילים ושקוצים אחדים, אשר רק בשמותיהם ללשונותם נבדלו, ולא באפני עבודתם. ובבן אם סר מהם הכח האחד — הממשלה, נפלו ולא הוסיפו קום, וכעבור ימי דור אחד התערבו בין מנצחיהם ויהיו עמם לעם אחד.

אך לא כן בני ישראל. הכח הנעלה הצפון בתורת משה איש האלהים, אשר אמנם מעט נראה פעלו על רוח העם במשך ימי השופטים והמלכים מבית דוד ואפרים, בכל זאת די היה לתמך בנופלים לבל יעשו מדחה, ויכלו להחזיק מעמד גם בארץ גלותם.

כפרדות תחת מנרפותיהן, אשר אחרי הטמנן באדמה שבועות אחדים, ואחרי הרקבן, תכינה בארץ שרשן, תציצנה ציץ, ונתנו אכל למכביר, — כן היו הדברים, אשר השמיעו הנביאים באזני העם במשך שבע מאות שנה. אמנם לא פעלו דבריהם פעולה בבירה, ולא הסירו את בני יהודה ואפרים מתועבותיהם; אבל זרע האמת, אשר זרעו קדושי עליון אלה, החל להוציא הנובתו אחרי אשר נראה

הרקב בבית יהודה — הרס ארצם וממשלתם, רפיון רוח ויאוש נורא. על תלמי לבות טובי הגולה אשר בבבל צצו הדברים ההם כעשב השדה, ויתנו הנובתם, וישביעו את נפשות הנדכאים, הרעבים להתנחומות אל. אז הבירו ויוכחו לדעת, כי ה' אלהים הוא מלכם בראשם, והעם אשר לו מלך כביר כח כזה, לו גם ממשלה. והתעודד התקוה בלבותיהם, כי לאומיותם לא תכרת. —

נבוכדנאצר מלך בבל, למרות היותו מושל עריץ, היה חכם לבב, וידע לכבד אנשים אשר שאר רוח למו. בין שריו אשר בחצרו היו ארבעה אנשים מבני יהודה: דניאל, חנניה, מישאל ועזריה, אשר בגדל צדקתם היתה גם חכמתם. פעם אחת נואל נבוכדנאצר להקים צלם זהב, ויצו על כל בני העמים השונים, היושבים בעיר בבל, להשתחוות לפניו. מובן מאליו, כי לא נועזו כל יתר העמים ללכת עמו קרי, וימלאו אחרי מצותו; אך חנניה, מישאל ועזריה ערבו את לבם לבלתי שמוע בקול המלך האדיר, ויביאו על נפשם סכנה נוראה. ככה גדל כח בטחונם בה'! ראה זאת המלך וישתומם לעז רוח שלשח

היהודים האלה. הוא ידע, כי רוחם נאמנה אתו ולא במורדים חלקם. אז נובח נבוכדנאצר, כי אכן יש כח נסתר ונעלם, אשר לו העז והגבורה, ולו יאה להקרא בשם ארון העולם — הוא אלהי ישראל מלך המלכים, ואז הכיר לדעת, כי גדיל כח הרוח מכח החמר.

מעשה שלשת גבורי האמה האלה, היה הראשון מימות עולם, אשר יתן איש את נפשו בעד אמונת לבבו, והמלך הכביר שפט על פיו את גדל ערך אמונת היהודים, ויודה נגד כל העמים הנבנעים לפניו, כי נצחוהו היהודים, וכי אין אלהים כאלהי העברים.

לו גם השחיתו בני הגולה את רוחם מאד, ולו גם היה לבם לב אבן, לא יכלו בכל זאת להסב את עיניהם ממראה המקרה הנהדר הזה. ואמנם גדולות היו תוצאות המקרה רב העלילה הזה: רוב בני הגולה — או כמעט כלמו — שבו אל אלהי אבותיהם, ויתחזקו באמונתם, אשר נה ראו חיים לאומיים, אשר גם בעד החרב יפלו ולא יפצעו.

אז נפלג העם לשלשה מחנות: לפושעים, או בני המרי, לענוים, או אבלי ציון, ולבעלי יאוש. הפושעים היו קציני יהודה העשירים,

אוהבי הענגות ורודפי בצע מעשקות, אשר אהבו, בשבתם עוד על אדמתם, להשתרר על כל. למו לא הספיקה ההכרה הנעלה, כי גם בעבדותם בארץ גלותם עודם בני־חורין, כי אלהים הוא מלכם ולפניו לבדו יכרעו ברך. הם חפצו עוד לשוב אל מצבם הראשון, בעוד שבתם בארצם, לשפך ממשלתם על העם. אז אמרו לנסות את כח זרועם עוד הפעם, ולהשיב למו את חרותם בחזקת היד — למרד במלך בבל. לאשר העם כלו לא נפתה לב ההמון אחרי חלומותיהם, ולא שת ידו בקושרים; אך הטה אזן קשבת לדברי הנביאים, אשר הוכיחום לדעת, כי לא בחיל ולא בכח יפדו, כי אם ברוח ה' צבאות ובבטחונם בו, וכי באשר שקד אלהים להביא עליהם הרעה, כאשר דבר ביד ירמיה, כן יחיש גם פדות למו, כאשר תגיע העת המכשרה לגאולה.

העונים, דורשי ה', שבו אל הקותם הנעימה להחיל דומם לעזרת ה', וישיבו את נפשם באמרות אלוח הצרופות, אשר קראון מעל ספרי הנביאים הראשונים ומעל ספר קינות ירמיהו, וישפכו את לבם ורוחם לפני שוכן מרום, אשר עיניו תמיד על ציון הר

קדשו, ואשר הבטיחם, כי לא יפיר בריתו אתם לכלותם, וכי מהגלות, יתן למו פתח הקוה וישיבם לבצרון.

גם בעלי היאוש, אשר פחדו מנטל פשעיהם העצומים, ויואשו להפדות מארץ שבים, באמרם, כי לא יחפץ ה' בשוב הרשע מדרכו, וכי בהתמכר האדם לתועבות, אין עוד דרך לפניו להתרצות אל אלהיו — מצאו גם הם נחם בדברי הנביאים, אשר הטיפו למו בטל נחומים, כי לא יחפץ ה' במות הרשע, כי אם בשובו מדרכו וחיה.

בראות קציני יהודה העשירים, כי לשוא יהיה עמלם להפיח רוח המרד בלב היהודים, כי שומע אין למו מאת העם, אשר עצת הנביאים היתה למו לקו, התנחמו מהר במצבם השפל. השרים העשירים האלה, אשר חיי שעה אחת בתענוג יקרים להם מחיי עולם בישר ובאמונה; אשר עיניהם ולבם תמיד רק אל בצעם, וטובת הלאם כאין וכאפס נחשבה בעיניהם, — אמרו למצוא תועלת לנפשם גם בארץ שבים, אשר נתנה להם חרות גמורה לחיות על פי דרכם. ויחלו החורים האלה להתעמר בעבדיהם ולעשוק דלים; גם התחברו

אל תועבות הבבלים, עובדי בֶּל ונְבו, אלילי הזמה, וילמדו אל דרך הכשרים ואל מנהגיהם, וישימו את שפתי מנצחיהם בפי בניהם; ותקץ נפשם בעמם מוג־הלב, לפי דעתם, ויאמרו להתבולל בין העמים הרבים, אשר גרו אז בעיר בבל הגדולה.

ויקם מלך חדש בבבל, אשר רדף באף ובחמה את בני יהודה, ויוסִפו גם הקצינים על שונאי אחיהם, וילעגו להנענים, השוגים בתקות הגאולה על ידי עזרת ה' ובתחבלות צדק וישר, המחזיקים בתורת אל חי והדבקים בשפת אבותיהם ובספרותם, אשר החלה להתפתח אז בארץ שבים. ויתכחשו המתבוללים ללאומיותם, באמרם למצוא בזה חן בעיני צוררי ישראל, וילעגו לצרות אחיהם, בחשבם, כי שלום יהיה במגורם, ומה להם ולצרות אחיהם?

כזה היה מצב בני ישראל בארץ גלותם: בטחון בשיבת ציון, עת יבא מועד נכון, הכרת ערך לאומיות ישראל, התפתחות התורה וספרותה מהצד האחד; התכחשות ללאומיות התבוללות ושכחת השפה מהצד השני. —

ב. שיבת ציון

ויהי אחרי לכד כרש את העיר בבל, ויבקשוהו טובי בני הגולה לתתם לשוב ציונה ולהקים את הריסות ארצם, ולבנות את מקדש ה' על תלו. ויעתר להם מלך פרס, ויעבר קול בארץ לאמר: „מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלים". ויתעוררו מעט מבני הגולה לקול קריאתו, ויתנדבו להיות מן העולים הראשונים, להושיב נשמות ציון ולבנות חרבותיה.

רבים מהגולים נשאו את רעיון שיבת ציון בחבם שנים רבות, ויאמרו להקריב על מזבח הרעיון הזה את חלבם ודמם; ואך מעט מהם נמצאו, אשר כמחשבותיהם כן פעליהם, עת יצא הרעיון משאת נפשם לפעולות ידים! ואמנם לא כל איש יוכל למצוא בלבבו די אמץ, להיות מן החלוצים הראשונים, ברעתו, כי למען השיג את המטרה עליו לעבור דרך תלאות רבות ופגעים רעים. זה דרך איש רפה־רוח: הוא יחכה עד אשר ינסה רעהו לעשות דרכו בתחלה. והיה אם תצלח דרך

רעהו בידו, ועשה גם הוא כמוהו, ואם לא — וחדל

רוב העולים היו מן הענוים אבלי ציון, אשר עיניהם היו נשואות תמיד אל ארץ אבותיהם השוממה, ומעוטם היו מן החורים העשירים, אוהבי השררה והתענוגות, באמרם למצוא בארץ ישראל, הרחוקה מעין כל בני עמם הצופיה, את חפצם העז, את השררה והבצע, כאשר הוכיחו מעשיהם הרעים באחרית הימים על מחשבותיהם הראשונות. —

בראש העולים היו שני אנשים נכבדים: זרבבל בן שאלתיאל מזרע המלוכה, ויהושע בן יהוצדק הכהן. פעולת שני האנשים האלה לטובת עמם לא היתה רבה מאד, כאשר אפשר היה לקוות מהם; כפי הנראה לא התחרו בעבודתם מסבת הריב, אשר פרץ ביניהם בגלל השררה. זרבבל היה בן מלכי בית דוד, ולו היה המשפט להיות לראש לכל בני עמו; אך יהושע בן יהוצדק היה הכהן הגדול, אשר בידו היתה תורת ה' ועליו היה ללמד ליעקב חקים ומשפטים. ובכן, היו המלוכה והכהונה צוררות אשה את אחותה, וידי שתיהן לא עשו הושיה הרבה, רק באחת לא נפלגו דעותיהם,

כי בבוא השטרונים להשתתף עם בני ישראל בבנין הבית, הרחיקום גם זרבבל גם יהושע מהסתפח בנחלת ה'. אמנם הם לא נמנעו מלקבל גרים בעלותם מבבל; אבל הגרים ההם בעזבם את מקומותיהם דבקו באמת ובלב תמים באלהי ישראל, ויקבלו עליהם לשמור ולעשות ככל תורת משה, ולא יכלו אפוא להשחית את מדות העם. אך לא כן הכותים: הם ישבו מיטים רבים בארץ ישראל, ויהיו שקטים במושבותיהם, ויהיו להם סדרים מדיינים מיוחדים ודרכי חיים מעורבים בהבלי הנכרים, ויהיו חצים שומרי דת ישראל וחצים עובדי אלילים. אי לזאת יראו זרבבל ויהושע, פן ילמדו מהם בני ישראל ללכת בדרכיהם המתעבים, וישחיתו את דרכם הטוב, אשר דרכו בו בארץ גלותם, בכור העני והתלאות, ואת מדות ישראל הטובות והנעלות, שרכשו למו במחיר חרבן ארצם ושרפת מקדשם. —

בגלל קנאת איש ברעהו לא התחרו שני ראשי העם אלה לעבוד עבודה תמה בבנין הבית. ובין כה וכה וכרש מגן ישראל מת. וימלך קמביזס בנו תחתיו, והוא איש עריץ, שואף קרבות, הפכפך ווֹר דרכו. ויצליחו

השומרונים בשטנתם, אשר כתבו אל המלך הזה על היהודים, כי חושבים הם למרד בו, ותשבת מלאכת בנין הבית עת רבה. וישפל מצב רוח העם מאד, וירד מטה מטה. הכהנים לא שמרו את דברי התורה והלויים היו נבזים ושפלים, דלת העם היה במצב פרוע מאד מסבת המלחמות הרבות, אשר לחמה אז ממלכת פרס, והשרים והסגנים העשירים מצאו למו אז שעת הכשר להשתרר על בני ההמון, לעשקם ולרוצצם, לתת למו את כספם בנשך ולהונותם. נוסף לזה יצאה גם הטבע להלחם בעולי הגולה, כי „כלאו השמים מטל והארץ כלאה יבולה", ובסבת העניות שגברה נשחת רוח איש יהודה המוסרי וידל מאד.

ויהי אך מת קמביזס ודריוש הראשון מלך על פרס, ויתעוררו הנביאים, חגי וזכריה, להוכיח את עמם פשעם, וגם את פני זרבבל ויהושע לא נשאו. ויגלו למוסר אזנם, על אשר לא ישתדלו בבנין הבית כראוי, ויתאמצו לשום שלום בין הפחה והכהן הגדול. אז החלו שני ראשי העם אלה לעבוד את עבודתם, למרות שטנת הכותים, וברשיון דריוש כלו את מלאכת הבית. אך עצה שלים

ואמת ביניהם, כאשר יעצם וכריה, לא נהיתה. ומשטמת הקנאה הכתה שרש בלבבם, עד עזב זרבבל את ארץ ישראל, ויושם פניו ארצה בבל, ששם היה כבוד בית דוד גדול מאד.

הכהנים והשרים העשירים, בכלותם לבנות את בית ה', אמרו בלבבם, כי כבר מלאו את חובתם הלאומית; ועתה באה עתם לדאג לנפשם הם. ויחלו לחיות על פי דרכם, לגזול אביונים ולהרבות כבוד עשרם. ויתחתנו בבני השמרונים, לבצר עמדתם בקרב העם, בהיות למו מגינים מבני העמים שבניהם התקיפים, למען יובלו ללכת בשרירות לבם באין פחד.

ובנות העמים שבניהם הביאו אתן את מדות אבותיהן הנישחתות. בניהם הנולדים מנשים כאלה גדלו ללא מוסר, ללא תורה וללא דעת שפת עבר, ויהיו כאבותיהם רחוקים מאהבת עמם. ויסבו המתבוללים את עיניהם מראות ברע, אשר ימצא את עמם, הנתון בחרפה גדולה, ותחשב טובת הלאם בעיניהם כאין וכאפס, ולא העלו על לבם את המכאובים הנוראים, אשר סבל העם ממצוקות גלות בבל, וכי, למרות מצבו, שהשתנה לטוב תחת ממשלת

כרש, לא חשך בכל זאת מעמל נפשו, ויעזב משכנות מבטחיו ויתנשא לשוב ולהקים הריסות ארצו, ולהתערות בה כבימי קדם. כל הרגשות הלאומיים האלה זרו מאד לרוח הכהנים והשרים העשירים, אשר כל דבר קדוש לא היה בעיניהם זולת אהבתם לעצמם ובקשת תועלה חמרית ממצב העם הנרכה והנענה.

לשוא הרימו אז קולם משוררי עם מקרב הלויים, אשר בשירותיהם הנשגבות שפכו מר רוחם על עלילות העשירים הנתעבות; כי שומע לא היה למו מאת הגאיונים האלה, כי במה נחשבו משוררים אנשי רוח בעיני עשירים שבעים, אשר עיניהם אך אל בצעם?!

ככה ירד העם, אשר ביהודה, ברוח ובחמר, במשך ששים שנה מיום הוסד הבית השני! מי יודע אם לא היתה אחרית נסיון עולי בבל, להחיות את לאומיותם המתה, למפח נפש לכל בני הגולה, אשר עיניהם ונפשם היו נשואות אל ארצם הקדושה, לראות שם שארית לעמם ומרכז להיהדות הצרופה, — לולי קבץ בזה אחר זה שני מאורי האמה, אשר שנו את פני העניגים היגעים תכלית שנוי, והם:

ג. עזרא ונחמיה.

עזרא הסופר היה נין לישריה הכהן, שהומת ברבלה על ידי נבוכדנאצר, מגזע חלקיהו הכהן, שמצא את משנה התורה בימי המלך יאשיהו בן אמון. לבבו ונפשו נתונים היו לתורת משה ולקיום מצותיה, שבהן ראה את אשר נפש הישראלי. ידיעתו את התורה היתה גדולה מאד, כי בהיותו סופר מהיר שם לבו להבין את רוח חקיה ומשפטיה, כיד ידיעתו את השפה העבריה הרבה. ואלהים נתן לו לשון למודים, להבין את שומעי אמריו את דברי התורה, בתרגמו אותם לפניהם בשפת ארם, שהיתה אז השפה המדברת בפי ההמון. אהבתו את לאומיות ישראל בערה בלבו כמו אש, ויהי נכון להקריב את חייו על מזבח הצלחת אמתו. כל עמל וכל תלאה בשחוק היו בעיניו אם ידע, כי על ידם יוכל להעלות את עמו על מרום ההצלחה הלאומית. נפשו היתה זכה וברה, ומלאה בטחון ברעיונו הנשגב, אשר שם לו למטרה, להשיג על ידה את אשר לאומו. דבריו היו בשובה ובנחת,

אשר נכנסו אל לב שומעיו עמק, עמק. לא בחזקת היד הכריח את בני עמו לקבל את עצותיו הטובות, כי אם בחזקת נאום טהור ונעלה, אשר השמיע באזניהם.

עזרא נולד בארץ בבל, ושם גדל וחנך, ויהי נכבד מאד בעיני בני עמו, היושבים אתו בגולה. שאנן מתלאות החיים ההעסק שם במלאכתו, מלאכת הסופרים, ויושם את כל מעיני בינתו להבין ולדעת, מה התורה דורשת מאת הישראלי, ויפן בקרב עמו את רבי חקיה. ובני הגולה אשר בבבל היו גם הם מלאים רוח דעת התורה. השפה העבריה היתה אהובה למו מאד ויבינוה. את טהרת גזעם שמרו מאד לבל תשבת, ולא התערב זרע קדש בזרע העמים שבניהם. עיניהם ולבם היו נשואים אל ציון הר קדשם, ויתנחמו בהקבוץ הקטן, היושב בארץ אבותיהם, על חרפת גלותם, ויקוו לימים טובים מאלה, אשר מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.

מי יתאר את גדל מצוקת לב עזרא ואחיו בני הגולה ושבר רוחם, בהודע למו מצב יושבי ארץ הקדש הפרוע! הנה זאת אחרית כל התקוות אבותיהם, אשר השתדלו

לפני ברש, להקים סכת דוד הנפלת: התבוללות, שכחת השפה והתעמרות יד החוק בהחלש ממנו!! לא, לא! — חשבו אז עזרא וסיעתו בלבם — לא יתכן לעזב את בני ארץ ישראל לנפשם. נחוץ להחיש למו עזרה ולרפא משובתם בעוד מועד, בטרם כלה הרקבון את מעשהו בבשר העם.

או גמר עזרא אמר לעלות לארץ אבותיו, ולהביא אתו מן הגולה אנשים חדשים, אשר כח אהבת לאומיותם וכל קדשיה עוד חדש עמהם ולא נשבת מטהרו. בעזרת האנשים האלה אמר לטעת מחדש את מטעי היהדות הצרופה על תלמי לבות יושבי ארץ ישראל, ולנכש משם כל שרש פורה ראש ולענה.

ראשית מעשהו היתה להשתדל לפני המלך ארתחששתא, לתת למשלחתו הלאומית תקף ועז בספר נחתם בטבעת המלך אל פחות עבר הנהר. אחרי כן אסף אליו יותר מאלף ושבע מאות אנשים מתנדבים, לעלות אתו ירושלימה, מלבד הנשים והטף, וישם לדרך פעמיו. בהוקירו מאד את כבוד עמו נמנע משאל מן המלך חיל ופרשים, לעזר את העולים מאויב בדרך, לבל יאמרו העמים, כי

מזי־לב הם בני ישראל בישפנים.

במעט העם אשר ברגלו, עמום כסף וזהב ומתנות לבית ה', ובספר דתי המלך בידו, הסיע את הארחה דרך רב ומלא מכשלים וסבנות מכבל לירושלים. בטחונו בקביעו הקטן, אשר הרעיון הקדוש יפעמהו בחזקה, כי בחפצו האדיר ובכח רצונו החזק יחולל נפלאות יותר מהמון רב, שאש לאומיתו בבתה בלבבו, הלך לפניו בעמוד אור להאיר לפני הדרך.

מדעתו, כי נטו כל יושבי ארץ הקדש מדרך הטוב, התאמץ עזרא לקחת אתו אנשים מכל מפלגות העם. ויהי בקבצו את מתנדביו „אל הנהר הבא אל אהוא", ואחרי חנותו שם שלשה ימים, הבין בעם ובכהנים, ומבני לוי לא מצא מתנדבים לעלות ירושלימה. אז לא חפץ לעשות דרכו הלאה, עדי הביאו לו לוים ונתינים משרתים לבית האלהים.

אם אמנם מלאה משלחתו הנעלה את לבבו רגשות קדש ובטחון אדיר, אך דעתו, כי יוצא הוא להלחם בארץ יהודה במכשולים גדולים; כי נקל להעתיק צור ממקומו, מלשנות

פעם אחת דעות קהלה גדולה המשבשוה ונטיותיה הרעות, שבאו לה מהרגל במשך שנים רבות, — נסכה נטפי תוגה בכום שמחתו לרגלי עלותו ירושלימה. תוגתו זאת התפרצה, על גדות נהר אהוא, מעפעפי עיניו בדמעות רותחות, בצום ובתפלה.

ויעש עזרא משטרים טובים בקרב עדתו הקטנה. אז שם חק שווי זכיות כל בני מפלגות העם. כישראלים, ככהנים ובלוים שוים היו בעיניו. רק שמירת התורה וקדשי הלאם נתנה היתרון, לפי משפטו, לאיש אחד על רעהו. ויבדל מראשי האבות, אשר עלו אתו, שרים לעזור על ידו במשלחתו הכבדה, ויבא ירושלימה. וישקל על ידי השרים את כל הכסף והזהב, אשר הביא אתו, ויקריבו עולות לאלהים. ויתן את דתי המלך על יד השרים למסרם לפחוות עבר הנהר לנשא את העם ואת בית האלהים.

אמנם גם בטרם שם עזרא לדרך ארץ הקדש פעמיו ידע גם הוא גם אחיו בני הגולה, כי מצב יושבי ירושלים ויהודה ירד וישפל מאד, אך מעולם לא עלה על דעתם לחשב, כי כה השחית העם את דרכו, לטמא את

טהרת גזעו, בהתבוללו בעמי הנכר שכניו, ולשוב אל תועבות עובדי האלילים, כאשר עשו בטרם גלותם מעל אדמתם. בלכת שריו, אשר הביא אתו, למסר את דתי המלך ליד הפחוות והפרתמים פקחו את עיניהם על כל דרכי אחיהם, ויחפס אל שכניהם. ויראו השרים ויוכחו, כי רקבון שלח בגו העם, ויגלו את אזן עזרא על דבר המצב המר הזה, ויוסיפו עוד לאמר, כי „יד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה", כאשר נודע למו אחרי התחקותם, על שרשי הדברים.

ברעם ורעש הבהילה השמועה הרעה הזאת את לב עזרא לפתע פתאום. נבהל ומשתומם למשמע אזניו קרע את בגדיו, וימרט את שער ראשו וזקנו כמתיאש, וישב משומם. החרדים לדבר ה' נקבצו באו אליו, כי נשבר לבם על היאוש הנורא אשר תקף פתאום את הכהן הישר והמורה הצדיק הזה, ולא מצאו דברים בפיהם לנחמהו. אחרי כן ההנער עזרא מדמיתו, וישפך שיחו לאלהי משגבו, ובדברים נכוחים ונמרצים האר לפניו גדל אשמת יהודה וירושלים. באמרות טהורות הנובעות ממקור לבבו הזך העביר לפני שומעיו

את כל עברם המר, ועל מה הגיע לאבותיהם ככה, כי גלו מעל ארצם וישרד רבצם. גם הוכירם את ההוה ואת התקוה לתחיה לאומית, המאירה לפניהם, ויציר את אחריתם המרה בעתיד, אשר הגיעם, אם יעקרו את אבן פנת לאומיותם — את טהרת הגזע והאמונה, ודבריו עשו תושיה.

שמעו בני המון העם את מוסר תוכחתם ויבכו „הרבה בכה", ויתודו לפני עזרא על פשעיהם העצומים, ויועצו עמו להעביר את הרעה הזאת מקרב עדתם „להבדל מעמי הארץ ומן הנשים הנכריות", ויעודדו את עזרא לקום ולעשות, והמה יחרו יחזיקו על ידו. אז השביע „את שרי הכהנים הלוים וכל ישראל לעשות כדבר הזה, וישבעו". והשרים האלה העבירו קול בארץ להקבץ ירושלים. ובהתאסף כל העם יחד בירושלים דבר אליהם עזרא דברים קצרים ונמרצים, ויעירם לתת תודה לפני ה', ולהבדל מעמי הארץ ומן הנשים הנכריות. והעם קבלו עליהם וקימו לעשות כדבריו באין פוצה פה נגדו.

אך עבודת הכרלת העם מזרע הנכו לא קלה היתה, ולא ביום אחד יכלו לכלותה

על כן יסד עזרא בתי משפט או בתי דינים להתעסק ברבר הזה. בתי דינים אלה בצורתם, אשר נתן למו עזרא, נשארו בקרב עם ישראל עד ימינו אלה. מהם יצאו תמיד תורה ואורה להורות את העם ולהאיר את עיניו במחשבי צרותיו.

עוד מחשבות נשגבות ונכבדות הרה והגה עזרא בעת ההיא, אך הן יצאו לפעולה ידים, רק אחרי שלש עשרה שנה מיום עלותו ירושלימה, כי בימים ההם קמו מהומות בממלכת פרס, ותשימנה לאל את כל עמלו. פחה אחד, מגביזם שמו. מרד במלך ארתחששתא, ותהי כל ארץ עבר הנהר לבמת הרג רב ומבוכות מדיניות. מלחמות מגביזם הביאו טובה רבה להשרים והסגנים אשר ביהודה, כי התעשרו על ידיהן בהספיקם לחם ומזון לצבאות החיל, ורעה רבה לדלת העם, אשר הושמו עליהם על מסים כבדים. השרים העשירים הקשיחו לבם מענות אחיהם ויתנו למו את כספם בנשך, ויגולו את שדותיהם וגם את בניהם ובנותיהם לקחו למו לעבדים ולשפחות, אם לא מצא יד הלוים לשלם להם נשים, ותהי אז יד העשק והמרוצה רוממה בארץ.

ונפש עזרא ענמה עליו בראותו את השוד והשבר אשר כתמם באו על עמו, ויכך לבו כמסתרים למראה אבדן התקוותיו. בעת ועם ואת התחבא המורה הישר ולא פעל מאומה, כי קצרה ידו אז מעשות תושיה. השרים והסגנים העשירים, בהרנישם את החפש, שבו אל תועבותיהם הראשונות, אל נשיהם הנכריות ואל בניהם המגרשים. בני דלת העם הביאו למו את לחמם בנפשם, ולא שמו על לבם לשמור את קדשת יום השבת מחללה, ויחדלו מתת לכהנים וללוים את מניותיהם — התרומה והמעשר. השמרונים, צוררי יהודה מאז ובעלי ברית השרים והסגנים, באו אל עיר ירושלים בעת המלחמות, ויפרצו פרצות בחומתה, ואת שעריה שרפו באש, ותדל ארץ ישראל, וישפלו יושביה בחמר וברוח, ועיני עזרא ויתר החרדים לדבר ה' רואות וכלות.

ותעברנה עוד שלש עשרה שנה, ויבאו אנשים אחדים מיהודה אל שושן הבירה. ובעת ההיא היה בין השרים והפרתמים, אשר בחצר המלך ארתחששתא, שר אחד גדול ונכבד מאד ושמו נחמיה בן חכליה. הוא נשא

על שבמו משרה גבוהה ונכבדה בימים ההם, כי היה שר המשקים לפני המלך, ויהי אהוב מאד בעיני המלך ושגלו. ויספרו אנשי יהודה לנחמיה, כי יהודי ארץ ישראל הם „ברעה גדולה ובחרפה וחומת ירושלים מפרצת ושעריה נצתו באש".

כשמוע נחמיה, הבן הנאמן לעמו, כי מצב אחיו וארצו החמדי רעוע ושפל, ויתעצב אל לבו, ויבך מאד, ויצם, ויתפלל, וילך קודר בלחץ יגונו. ועקבות תוגתו נראו על פניו. ויהי בנשאו פעם אחת יין לתתו על יד המלך, והוא עצוב רוח, וישאלהו המלך מדוע פניו רעים. אז גלה לפני מלכו את עקת לבבו. והמלך הטה חסדו עליו, ויתן אגרות בידו אל פחוות עבר הנהר, וישימהו לפחה בירושלים, וגם חיל ופרשים שלח עמו להיות בעוזריו להקים הריסות יהודה.

ויבא נחמיה ירושלימה הוא וחילו עמו. וההצלחה, אשר פנתה ערף לעזרא לפני שלש עשרה שנה, עמדה על ימינו, ובכל אשר פנה השכיל. בבואו העירה שם לו סתר פנים, ולא הגיד לאיש מאומה על דבר מגמת בואו. ולא חשך עמל מנפשו, ויצא בלילה הוא

ואנשים מעט, נאמני רוח, ויסב את העיר וסביבותיה רגלי, ויהי „שבר בחומת ירושלים" הפרוצה, ואחרי אשר נודע לו היטב מצב העיר, צוה על החרים והכהנים לקום ולבנות את חומת ירושלים, ויאים עליהם בשם המלך, כי יקומו ויעשו ככל אשר יצוה אותם. שמעו השמרונים, כי בא גואל ומושיע לבת יהודה, וירע הדבר בעיניהם, וילעגו, ויבוזו לו. אך נחמיה לא שם לבו לדבריהם, ויבינם לדעת, כי זרים הם לעם ישראל וכי אין למו כל „חלק וצדקה וזכרון בירושלים".

אז קמו הכהנים והשרים ויעשו כמצותו, למרות רצונם, ויחזקו את מחצית חומת ירושלים. אך השמרונים לא אמרו בכל זאת נואש להקותם להשבית בנין החומה, ויאמרו להפריע את עושי המלאכה בחוקת היד במלחמת תנופה. גם היהודים הבונים התרפו בעבודתם ויתאוננו, כי כשל כח סבלם, ולב הסבלים והחרים נמוג מפחד בהריחם מלחמה; אך לב נחמיה היה עשוי לבלי חת, ובכח אהבתו העזה לארצו ולעמו עורר את רוח אחיו, להתחזק ולעמוד על נפשם ועל עירם. ויקם אנשי משמר לקדם את פני השמרונים הצוררים,

אם יאמרו להתנפל עליהם לפתע פתאום, וימים רבים לא פשט הוא ואנשיו את בגדיהם גם בלילה, למען יהיו נכונים להלחם בכל עת ובכל רגע. ובתחבלות אלה פקח על דרכי הבנין, ויסכל את עצת צוררי ישראל, והעבודה התקדמה מאד, ותשלם החומה ודלתיה הוקמו.

בראות המון העם את מעשי נחמיה, את כל תקפו ואמץ רוחו, וכי כבוד המלך חופף עליו, לנשאהו בעיני הפחוות ויבינו, כי הוא האיש, אשר יוכל להצילם מרעתם, ויספרו לו את מצוקותיהם, ואת כל אשר סבלו מהשרים והסגנים העשירים, אשר הלוום כסף בנשך, וימצו את לשדם, ויצינום ריקם על גחליהם, וגם את בניהם ובנותיהם כבשו למו לעבדים ולשפחות. וישמע נחמיה, ויתעורר כארי, וירב את החרים והסגנים על העשק והמרוצה, ויסת גם את ההמון להקהל ולהרים קול צעקה באזני נוגשיהם ולהדריכם מנוחה. ואת אוהבי הבצע הוכיח לדעת, כי נבזים מעשיהם מאד במכרם את בני אחיהם ממכרת עבד. ויראו שרי יהודה, כי באו במצוקה, ויכנעו מפני נחמיה והחמון, וישיבו

את הגזלה אשר בידם, ואת בני העניים הוציאו לחפשי.

ולא רק בתוכחות פיו השיב נחמיה רבים מעון ובצע, כי אם גם במעשיו היה למופת לאחיו העשירים, להקריב את טובת נפשם על מזבח טובת הכלל. לפי משפט משרתו, בהיותו לפחה ביהודה, היה עליו לשום מס על העם די כלכלת ביתו ומעמד משרתיו, אך הוא מנע את נפשו מקחת „לחם הפחה" ועוד שחד הרבה מכספו לצרכי בנין החומה ולכלכלת אנשים רבים, בשומו אל לבו מה „כבדה העבודה על העם הזה".

ויהי בראות הכותים, כי לא יחת נחמיה מפניהם, ויחבלו תחבלות ערמה, ויאמרו למשכהו ברשתם ולהכותו נפש. וישכרו עליו נביאים ונביאות שקר להפחידהו. אך לא איש כנחמיה ישמע לקול מלחשים ויתן אמן לספורי בדים; הוא ידע להזהר, ויד צורריו קצרה מעשות לו רעה. —

והחורים והסגנים הוסיפו, למרות כל אלה, להתרועע את השומרונים צוררי יהודה, ולהחזיק את בריתם עמהם, ואגרות באו מאלה לאלה. כה הטמאה נפש עשירי יהודה,

וכה ירדו פלאים, להיות נבזים ושפלים לנשק שבט מכיהם ! וירא זאת נחמיה, ויכר וידע, כי נחוץ לטהר את זרע הקדש ולהפרידם מטומאות בני הנכר. ויצו להביא את ספרי היחש לברק על ידם את יחש משפחות העם.

אז יצא עזרא ממחבאו להוציא לפעולת ידים את מחשבותיו, אשר חשב על עמו לפני שלש עשרה שנה, ורק חכה עד אשר יכלה נחמיה את עבודתו במשטרי המדינה, כמו: בנין החומה, הצלת העניים ועוד. ויעל על הבמה, ויקרא באזני העם את דברי התורה „מפרש ושום שכל" ויבינם במקרא. שמעו בני ישראל את מוסר כלמתם ויוכחו לדעת, מה גדלה אשמתם, בעזבם מקור מים חיים, וילכו לשאב להם מבארות נשברות, מהבלי השמרונים, ויצמדו לבנות אל נכר. ויתודו על חטאותיהם, ויצומו, ויבכו לפני ה' להעביר פשעיהם, „ויבדלו זרע ישראל מכל בני הנכר".

אולם עזרא ונחמיה ראו מראש, כי קשה יהיה מאד להסיר את האולת הקשורה בלב העשירים לבל ישובו לכסלם באחרית הימים. ויכתבו אמנה לקיים את כל דברי

תורת משה, ויבואו על החתום שמונים וארבעה אנשים מראשי בני יהודה, המה אנשי כנסת הגדולה, ואחריהם יתר העם הכהנים והלוים „מחזיקים על אחיהם ארריהם ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות ה' אדונינו ומשפטיו".

שלש תקנות נכבדות תקנו אז עזרא ונחמיה: א) לאסור את החתון בעמים זרים, אשר בכחו להרוס את הלאומיות עד היסוד בה, כי היסודות הנכרים המתערבים בקרב בני העם מחלישים את התכונות הנפשיות, אשר לעם, ומשנים את השקפותיו המוחריות, ועל ירי זה יתגנב הכליון אל אברי האמה, אשר יתרלדלו לאחד אחד, וסוף מיתת הלאם לבא; ב) לשמר את יום השבת מחללו, ולקרא שמטה בשנה השביעית. מנוחת היום הקדוש מטביעה על היהודי חותם של אצילות הרוח והתרוממות הנפש מעמק הבבא; היא מוספת לו עצמה, לשאת את גורלו המר בימי העבודה; וגם בהעתות היותר רעות אשר העברנה עליו יפשט בלילות השבת את צורת העבדות וישפלות הרוח, וילבש צורת

השררה ונאון רוח הלאומיות וירגיש, כי עוד לא נם לירו עצמיותו, ויקוה לימים שבלם טובים בחיי עולמו הלאומי הבא; ג) נתינת מניות הכהנים והלוים אל אוצר הלשכה. —

מלבד שלש התקנות הראשיות האלה תקן עזרא עוד הרבה תקנות טובות, אך פעולתו היתה נכבדה נראתה בהפצתו את הדעת בין ההמון. בימיו חדלו בני שבט הלוי להיות חוכרי התורה לבדם ואין איש אתם, הוא יסד חבל סופרים, אשר העתיקו את התורה באלפי מגלות בכתב יפה וקל למקרא — הוא כתב האשורי, ויצו לתרגם את דבריה בשפת ארם, המדברת בין ההמון, למען ידע העם מה ה' שואל מעמו. הוא היה המבאר הראשון את דברי התורה לפי דרישת העת והחיים, ובאשוריו אחזו אנשי כנסת הגדולה, וימסרו את טעמי חקי התורה להתנאים הראשונים.

ונחמיה, בהיותו מבין בחקי המדינה ומשטריה, השתדל להגדיל את ערך ירושלים עיר הבירה, — להרבות מספר יושביה, ויעש לחק, כי אחד אחוז מעשרה לכל בני ישראל

ישים משכנו בה, ושאר תשע הידות יבחרו למו מקום לשבתם באחת ערי השדה. ואחרי בלות נחמיה את מעשיו בארץ אבותיו זכר את מלכו ואת הבטחתו, שהבטיחהו לשוב שושנה לשרת לפניו כקדם. לב לאומי ישר הולך כלב נחמיה לא היה צר מהכיל גם אהבה לארץ אבותיו וללאומיותו גם אהבה ואמונה לארץ מולדתו ולמלכו. וישב נחמיה אל שושן הבירה; ועזרא, כפי הנראה, מת בימים ההם. אז שבו החורים העשירים עוד הפעם אל תאוה בצעם ושררותם, אל נשיהם הנכריות ובניהן, ועמל עזרא ונחמיה כמעט עלה בתהו. אך לאשר אמתנו לא התמהמה נחמיה בפרס, וישאל מאת המלך לשוב ירושלימה. ובהבינו ברעה, אשר עשו הכהנים והשרים העשירים, יירא, כי ברבים בלבד לא יוסרו עבדים נרצעים להתבוללות כמוהם, ויחרפם, ויכם, וימרטם עדי שבו בתשובה שלמה אל ה', ויחלו ללכת בדרך הטוב.

* * *

יותר מאלפים ושלש מאות שנה עברו מאז ועד עתה, ואנית ישראל חגה ונעה תמיד

בין גלי ים החיים הזועף, ותחשב לא בעם
ושתים להשבר ולרדת במצולות ההתום הנורא.
השמיד ממעל קדרו לה, ועננו התלאות כסו
את השמש מפניה, והתי צפויה אל סכנת
הכל ון. אך בבוא שואה על האניה הסוערה,
והביטו כמחיה אל שני מאורי האמה, אל
עזרא ונחמיה, אשר אורם לא ידעך נצח,
ולבשה נפשם עז ובטחון לחתור הלאה, ולפלס
לאורם נתיב לאניתם בין המשברים ההומים,
ותקותם להגיע אל החוף התעודם לשאת כל
עמל והלאה, ולקות ליתים טובים, ליש
מנוחה ושלות הלאם.

א.

שמעון הצדיק השני היה כהן גדול במקדש ה'. אביו היה חוניו השני בן שמעון הצדיק הראשון

ימי כהנת שמעון הצדיק היו ימי העלילה. מקרים נכבדים נפלו אז בישראל, אשר שנו תכלית שנוי את מצב העם החמרי והמוסרי. בכל הימים, אשר משלו אנשי כנסת הגדולה בקרב העם תחת ממשלת פרס ומצרים, הלכה התורה הלך ורהפתח, הלך והתחזק. חיי העם היו חסרי שאיפות רמות. הם לא הלכו בגדולות, ולא בקשו למו קרנים להחשב בין העמים, כעם, אשר זרועו מושלה לו. עבודת האדמה בערי השדה, המסחר הקטן בעיר ירושלים, שמירת מסרת אבותיהם וחיי מוסר הספיקו למלא את כל מאוייהם. המתבוללים, אשר הרגיזו מנוחת עזרא ונחמיה, כפו תמו. חדל עם ישרון מהתערב בגוים

שבניהם, וישמרו את טהרת גזעם, ולא למדו עוד אל דרך הגוים. ככה הצליח ביד אנשי כנסת הגדולה לחזק את הלאומיות בישראל.

במשך הימים בטלה הכנסיה הגדולה הזאת. בממלכת מוקדון, אשר התפוצצה לחלקים קטנים, קמו מהומות ומבוכות: מצרים נלחמת בסוריה, וסוריה במצרים, ויחד הנה על יהודה, אשר משכוה אליהן כל אחת מקצה. בעת אי־משטר כזאת לא היה עוד לב ראשי העם לתקן תקנות, ולהתאסף אספות גדולות, לשים חקים וסיגים חדשים. אולם לא בטלה הכנסיה הזאת פעם אחת. עוד נחשבו אנשים יחידים על חבריה במשך שנים שלשה דורות, אך פעולתם לא היתה נכרת הרבה בחיי העם, ועד שמעון הצדיק נבורנו לא היה ביניהם איש, המסגל לגדור פרצות עמו ולתקן בדקי לאומיותו.

חוניו אביו לא היה האיש, אשר יכל להרים את רוח ההמון המוסרי. הוא דאג רק לאוצר בית האלהים לבל ירל, ויביא בזה על עמו אסון נורא, כי העלה עליו חמת תלמי השלישי מלך מצרים, אחרי אשר חדל משלם למלך את המס, אשר דרש מאת ארץ יהודה.

ויעמד אז בפרץ בן אחותו, יוסף בן טוביה, ויקח את חבירת המסים בארץ חילת־סוריה מאת המלך, וישכך בזה את חמת המושל.

במשך שתים ועשרים שנה, אשר היה יוסף לחובר המסים, התעשרו בני מרום עם ישראל, ויפרח מצבם החמרי מאד, בהיותם עוזרים על ידו בעניני החבירה. לעמת זאת החלו המדות הטובות, אשר נטעו עזרא ונחמיה ואנשי כנסת הגדולה על לבות אצילי העם, לעזבם, ומקומן ירשה אהבת המותרות והתענגות והרדיפה אחרי העשר.

אי מרי מפלגה חדשה בישראל, אשר הרבתה [illegible] יותר מהמתבוללים הראשו[illegible]נה המתיונים. בראשונה בישבה [illegible] לבות אצילי העם בהגיונותיה העמוקים, אחריה לקחה השירה היונית בנעם נאומה את נפשם שבי, ובאחרונה [illegible]או עשירי העם את חיי היונים, כי מלאים הם יופי ונעם, משתה ושמחה וחמדת בשרים וינהו אחריהם. ויחלו לחקות מעשי היונים, ויתהוללו, ויהיו שכורי תאוה ועליזי הפריצות. כיונים, החוגגים חגיהם לכבוד אלהי היין, בהרבותם לשתות לשכרה ולנאף, ובהאבקם

איש את רעהו ערומים בקרקפאות ובקרב חוצות, כן החלו לעשות גם עשירי יהודה. את שפתם העבריה ואת תורתם מורשת אבותיהם ונחו מפני שפת יון וספרותה.

למראה התועבות האלה נשבר לב טובי העם. הרבה מהם התרחקו אז אל הקצה השני, למען הבדל „מהפריצים מרשיעי הברית". אז רבו הנזירים בישראל, אשר נזרו מיין, ובהביאם את קרבנותיהם, גלחו את שערותיהם, וילכו קודר בלחץ יגונם. ויתנהגו האנשים האלה בחסידות יתרה לא כתורה, אשר הנחילום משה ועזרא, המלאה חיים טהורים, הדורשת מאת הישראלי לקים את המצות למען יחיה בהן.

בין שתי המפלגות הקצוניות האלה עמד גבורנו שמעון הצדיק, שהיה משירי אנשי כנסת הגדולה, ותלמידיו הסופרים. הוא העמיד את כל היהדות הלאומית הצרופה על שלשה יסודות: על התורה על העבודה ועל גמילות חסדים. את השקפתו המוסרית הזאת הביע בפתגמו הידוע: „על שלשה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים".

לעמת חכמת יון, אשר „אין לה פרי כי אם פרחים", וספרותה, הציג שמעון במעלה הראשונה את דעת התורה ולמודה. החכמה היונית בכל רום הגיונותיה, בכל עמק מחקריה לא יכלה לבוא עד תכלית נפש האדם ועד חקר שדי, ותגשש כעור באפלה, ולא עצרה עז להיטיב דרכי בני עמה. היונים למדו טוב טעם ודעת בכל יופי ונשגב: שירותיהם היו אדירות, בניניהם היו נפלאים, ופסליהם עשוים מעשי ידי אמן, אך מעשיהם היו נאלחים. את הדברים שאין בהם רוח חיים העלו למדרגה עליונה, וייפום בכל יכלתם, ואת האדם, ראש הבריאה, ואת נפשו הטביעו בבוץ, וישליכום אל עמק עכור. לא כן התורה. היא תדאג לנפש האדם; „ונשמרתם מאד לנפשתיכם" תקרא אל שומרי מצוותיה, „רק השמר לך ושמר נפשך מאד" תוסיף אמריה אליהם.

העבודה היתה בעיני שמעון בסים נכבד מאד. הוא היה הכהן הגדול היחיד ומיוחר מזרע יהושע בן יהוצדק, אשר הרים קרן הכהונה הגדולה בעיני העם. בראותו את משובת המתיונים, אשר עיניהם הפו בסנורים מיפיפיותו

של יפה, ויחלו להנהות אחרי הר האלימפ, התאמץ לחבב את הר בית ה' על בני עמו. הוא נתן משטרים טובים ויפים לסדר העבודה במקדש, לעבוד את ה' ברב פאר והדר, למען יראו את ההבדל הרב, שבין האמונה הטהורה והקדושה בעבודת האלהים השאננה, ההולכת לאט כמי השלח, יכין חגי האלימפ, המלאים שברות, ופריצות והוללות.

עבודה שמעון ביום הכפורים היתה נעלה ונהדרה עד מאד. לב כל העם השתומם, בראותם את כהנם הגדול, עת יצא מבית לפרכת ופניו האירו מחם רגשות האמונה ובטחונו בה'. בן דורו הממשל משלים יהושע בן סירא הארהו בספרו בדברים האלה *):

„מַה נֶּהְדַּר בְּהַשְׁגִּיחוֹ מֵאֹהֶל
וּבְצֵאתוֹ מִבֵּית הַפָּרֹכֶת!
כְּכוֹכַב אוֹר מִבֵּין עֲבִים,
וְכָיָרֵחַ מָלֵא . בִּימֵי מוֹעֵד
וּכְשֶׁמֶשׁ מַשֶּׁרֶקֶת א) אֶל הֵיכַל הַמֶּלֶךְ,

*) לקוח מהמקור העברי של ספר בן סירא שהרפרסם בימים האלה ע"י הח' שעכטער

א) תַּאֲרִים.

וְכֻתֶּשֶׁת נַרְאֲתָה בֶּעָנָן ;
כְּגֶן בַּעֲנָפֵי א) בִּימֵי מוֹעֵד
וְכִשׁוֹשַׁן עַל יִבְלֵי מָיִם ;
כְּפֶרַח לְבָנוֹן בִּימֵי קָיִץ
וְכָאֵשׁ לְבוֹנָה עַל הַמִּנְחָה ;
כִּכְלִי זָהָב חָפוּי וְנָאטִיל ב) .
הַנָּאֲחָו עַל אַבְנֵי חֵפֶץ
כַּזַּיִת רַעֲנָן מָלֵא נָרַד
וְכֵעֵץ שֶׁמֶן מָרְוֶה־עָנָף .
בַּעֲטוּתוֹ בִּגְדֵי כָבוֹד .
וְהִתְלַבְּשׁוֹ בִּגְדֵי תִפְאֶרֶת" ;

„בעלותו על מזבח הוד, ויהדר עורת מקדש; בקבלו נתחים מיד אחיו, והוא נצב על מערכות; סביב לו עטרת בנים כשתילי ארזים בלבנון; ויקיפוהו כערבי נחל כל בני אהרן בכבודם, ואשי ה' בידם נגד כל קהל ישראל, עד כלותו לשרת מזבח ולסדר מערכות עליון. אז יריעו בני אהרן הכהנים בחצוצרות נקשה, ויריעו, וישמיעו קול אדיר להזכיר

א) כמו: וויו עֲנָבִי. ב) דלי.

לפני עליון. כל בשר יחד נמהרו ויפלו על פניהם ארצה להשתחות לפני עליון — לפני קדוש ישראל, ויתן השיר קולו... וירנו כל עם הארץ בתפלה לפני רחום, עד כלותו לשרת מזבח ומשפטיו הגיע אליו. אז ירד ונשא ידיו על כל קהל ישראל וברכת ה' בשפתיו ובשם ה' התפאר. וַיִּשְׁנוּ לנפל שנית העם כלו מפניו. עתה ברכו נא את ה' אלהי ישראל, המפלא לעשות בארץ"

את גמילות החסדים הרים שמעון על גם לעמת האנכיות של היונים. בכל מעשיהם גם הטובים, בקשו בני יון את התעלת החמרית, המגיעה להאיש הפרטי או להקבוץ הפרטי, ועל כן הקשיחו את לבם גם מבניהם, שנולדו להם בעלי מומין, וימיתום תיכף אחרי הולדם. אבל שמעון הורה, כי, לפי ההשקפה המוסרית של היהדות הצרופה, מחויב האדם לעשות טוב וחסר מבלי הבט, אם יגיע לו מזה תועלת חמרית או לא. עשית הטוב הוא דבר טוב בפני עצמו; והיסוד הראשי בעשית המוב היא גמילות חסדים. את הרעה הזאת הנחיל לבחיר תלמידיו, לאנטיגנוס איש סוכו, הידוע בפתגמו: „אל תהיו כעבדים המשמשין

את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו בעבדים המשמשין את הרב שלא על מנה לקבל פרס".

וכשם שקם שמעון הצדיק נגד הוללות המתיונים בצר, כן התנגד למעשי הנזירים הרבים, אשר פרצו בימיו. ולמען הראותם, כי יבזה את מעשיהם בלבו, וכי חסידותם היתרה באין נחשבה בעיניו, לא אכל מימיו אשם נזירות, ברמזו בזה, כי אשם לא לריח ניחוח הוא לה', זולת פעם אחת, כמקרה יוצא מן הכלל. על דבר המקרה הזה תספר המסרת כדברים האלה בשם שמעון לאמר:

„פעם אחת עלה אלי אדם אחד מן הדרום, וראיתיו אדמוני עם יפה עינים, וטוב ראי, וקווצותיו סדורות לו תלתלים, ואמרתי לו: בני, מה ראית להשחית שערך זה הנאוה? אמר לי רועה הייתי לאבי בעירי, הלכתי למלאות מים מן המעין, ונסתכלתי בבבואה שלי בתוך המים, ופחז עלי יצרי, ובקש לטורדני מן העולם. אמרתי לו: רשע, למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך, במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה? העבודה, שאגלחך לשמים! — מיד עמדתי, ונשקתיו על ראשו, ואמרתי

לו: כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל!"

המקרה הזה יורנו, מה זכה נפש שמעון הצדיק ומה טהורה ונעלה היתה אהבתו ללאומיותו. הוא לא יכול שאת את מעשי הנזירים, שאינם מביאים כל תועלת להיהדות; כי אולת היא להנזר משתית היין ואכילת הענבים, שאם תהיינה במרה מעטה, אינן נחשבות בין המרות הרעות. אדרבה, סגוף הנזיר לפי דעתו עון גדול. אך העלם טהר לב הצדיק לא זיתה כונתו להנזר מן היין דוקא, כי אם לגלח שערותיו התלתלים, ולגזור צמות ראשו, שהשיאהו לקחת חבל בתעלולי הבחורים, אשר ינהו אחרי האוות היונים הנאלחות: לצאת במערכותיהם, לחקר ממסך ולעגב על הנשים, בהיותו יפה תאר מאד, והיופי גורם לפעמים התמכרות אל התאוות. אי לזאת מה שמח לב שמעון הצדיק בראותו את הם העלם, אשר שחת את מראהו לבלתי הלבד בפח המתיונים, ולא יכול להבליג על רגשותיו, וישקהו על ראשו.

ב.

לא רק במקצעות הדת היו פעולות

שמעון הצדיק נכבדות, כי אם גם בעניני המדינה. בימים ההם באה ארץ יהודה תחת ממשלת אנטיוכס הגדול מלך סוריה. במצרים מלך אז תלמי החמישי, אפיפנס, השטוף בזמה והמתמכר אל כל הענגות בשרים, והרב השחתת המדות בארץ, והממשלה רפתה מיום אל יום; ואנטיוכס הגדול היה מלך רודף צדק, אשר עיניו רק אל הנהגת מלכותו, ולהעמיד ארץ במשפט אמת. וינהו בני ציון העשירים הפריצים אחרי תלמי ההולל. אך שמעון הצדיק וטובי האמה, הישרים בדרכי ה", נטו אחרי אנטיוכס, בהוכחם, כי אם תוסיף מצרים לשפך ממשלתה על יהודה, ובא הקץ לכל עמל עזרא ונחמיה ואנשי כנסת הגדולה, ותקנותיהם הטובות תהיינה כלא היו.

ויהי כאשר ראה שמעון כי הגיח אנטיוכס עם חילו הגדול על ירושלים, ויקדם פני הרעה, ויצא לקראת מלך סוריה, ויחלק לו כבוד רב. ויקירי ירושלים, אשר יצאו עם שמעון, קבלו את נדודי צבאות סוריה, ויביאום אל בתיהם, וינהלום בלחם, ומספוא נתנו לשנהביהם, ויגרשו את חיל המשמר, אשר הפקידו מלכי מצרים

במצורה אקרא אשר בירושלים. מעשי שמעון אלה הפיקו רצון מאת אנטיוכס, ולא מנע מאוהבו את כל משאלותיו.

אז העיר שמעון הצדיק את אזן המלך על העזובה הרבה, אשר בקרב ערי המדינות ביהודה, הנשמות מבלי יושב; כי עהות המלחמה, אשר עברו עליהן, זרו את יושביהן, ותדיחנה אותם אל קצות ארצות שונות, בית המקדש היה שמם מאד, אין עולה ואין זבח, כי דל העם ולא יכל להקריב קרבנותיו; מלבד זאת היה גם הבנין רעוע מאד מישן. מספר יושבי ירושלים היה מעט מאד, כי במדה שגדל העשר בין המתיונים פקידי המסים, אשר היו „לבני טוביה", בה במדה גבר העני בין ההמון, ועל כן עזבוה רבים וילכו למו אל אשר נשאתם רוחם. יראי ה׳, אשר לא יכלו לראות בהעלולי המתיונים, הלכו למו אל הכפרים. בני הנכר אשר ישבו בירושלים טמאו את העיר בתועבותיהם, כי הקריבו כל טמא על מזבחותיהם, ויאכלו בשר סוסים, פרדים וחמורים מדברים וביתים, גם כרדלסים, שועלים וארנבות. גם אל היכל ה׳ התפרצו בני הנכר בטומאתם, ולא שמו לב לאשר

הכאיבו בזה את לבות בני ישראל, החרדים על טהרת מקדשם.

ויזכר אנטיוכס את חסדי שמעון אוהבו הנאמנים, ויתן צו אל תלמי שר צבאו במכתב כתוב ברוח חסד וחנינה ליהודים. בו יזכיר את הטובות, אשר עשו לו שמעון ויתר אלופי יהודה; ויצו להושיב את עריהם אשר נשמו בימי צרה, ולתת לבית המקדש עשרים אלף אדרכמון כסף, לקנות בהמות לקרבנות, שמן וקטרת, ובן אלף ארבע מאות וששים מערומים (מדה ידועה אז) חטים מתבואות הארץ לסלת, גם מלח להקרבנות. ויביע את רצונו, שינתן להם כל הנדרש לבנין עמודי הבית ותקון ברקיו, לפטר ממס את כל עצי הארזים, המובאים מהר הלבנון אל ארץ יהודה, גם לפטר משלום מס את כל זקניהם, כהניהם, סופריהם ומשורריהם, וכל הבא להשתקע בירושלים פטור יהיה ממס במשך שלש שנים. ויקרא דרור לכל אשר נשבו והגלו מאת העיר וימכרו לעבדים הם ובניהם, ויצו להשיב למו אחזות נחלותיהם.

לבקשת שמעון הצדיק כתב המלך אל שר צבאו לתת צו, לבלי יפריעו הגוים את

היהודים מחיות על פי דתם ומנהגיהם. ויצו לכבד את רגשותיהם, ולא יזיד כל איש זר להכאיב את לבבם, בטמאו במעשיו את הקדוש בעיניהם. ויוסף לאמר במכתבו: „כל בן נכר לא יבא אל הקדש, שלא ברצון היהודים; אל העיר לא יובא בשר סוסים, פרדים וכו', ברדלסים וכו', וכל בשר בהמה וחיה טמאה ליהודים. כמו כן לא יובא אל העיר עורות הבהמות האלה, ולא יגדל איש את הבהמות הטמאות להם בעיר, ולקרבנות לא יביאו (הנכרים יושבי העיר), כי אב מן הבהמות הטהורות, אשר יקריבו היהודים לאלהיהם".

צו מלא חסד וסבלנות ליהודים כזה לא יצא ער הימים ההם גם מלפני המלך היותר טוב, אשר תחת צלו חסתה ארץ יהודה, ורק הודות לשמעון הצדיק „אשר נתכבד מאת אנטיוכס הגדול" יכלה לצאת פקדה כזאת ממלך הגוים לטובת היהודים.

ושמעון נגש אל המלאכה, ויתקן את ההיכל, ויבצר את חומת העיר, ויחפר תעלות מים, ויוביל את המים בצנורות מעין עיטם, מעין רוגל ומהשלח אל עזרה המקדש. ויהי

לו בחפירת התעלות שתי מטרות: האחת — לטהר כל איש מטמאתו, בבאו אל הקדש, לבל יולוכו בקדושת הבית; והשניה — והיא עוד יותר נכבדה — לבל יחסרו מים לשתיה בבוא העיר במצור.

מן המלאכה הכבדה הזאת, בימים ההם, נראה עווז רצון שמעון הצדיק, לבלי סגת אחור מפני העמל הרב, ואת עין חכמתו הצופיה למרחוק, לחוש עתידות לעמו האמלל, אשר זרים משלו בו, ויהי נכון בכל עת לכל פגע ותלאה.

ג.

שמעון הצדיק מת בשיבה טובה ועיניו לא ראו את השד והשבר, אשר כתמם בזו על עמו ועל מקדש ה' בימי כהנת בנו חוניו השלישי.

האגדה עטרה את שמעון בספורים נפלאים, ותרם מאד את מעלת קדושתו, ותקחהו למופת בכל עניני עבודת המקדש. בו היא רואה כליל הקדושה, הטהרה והזריזות, וחותם תכניה כתר הכהנה. רבוי האגדות,

המפלגות בשבח איזה מגבורי האמה, אות ומופת הוא תמיד על רום ערך מעלתו בקרב עמו, ועל האהבה העזה, אשר אהבוהו כל בני דורו. אי לזאת לו גם לא נודעו לנו מפעולות שמעון הצדיק מאומה, על פי מקורי דברי הימים, גם אז יכלנו על פי האגדות בלבד לדעת מה נכבד היה שמעון בקרב עדתו.

אגדה אחת תספר לנו כדברים האלה: „אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק, אמר להם (להכהנים העומדים עליו) בשנה זו הוא מת. אמרו לו: מנין אתה יודע? אמר להם: „בכל יום הכפורים היה מזדמן לי זקן אחד, לבוש לבנים ועטוף לבנים, נכנס עמי ויצא עמי, והיום נזדמן לי זקן אחד, לבוש שחורים ועטוף שחורים, נכנס עמי ולא יצא עמי". אחר הרגל חלה שבעת ימים ומת". והזקן ההוא, לפי באור אגדה אחרת, היה כבוד ה' בעצמו, ההולך לפני שמעון אל בית קדשי הקדשים.

עד כמה היתה צדקתו גדולה בעיני בני דורו נוכח מאגדה אחרת, המספרת בתמימות הילדות: „ארבעים שנה, ששמש שמעון הצדיק היה גורל שעיר יום הכפורים,

אשר לה', עולה תמיד לימין; הלשון של זהורית, הוא צמר אדום עשוי בתבניה לשון וקשור בראש השעיר המשתלח לעזאזל, היה מלבין, לאות, כי נשא ה' תמיד לעונות בית ישראל, בשמעו לתפלת הכהן הגדול הצדיק, אשר כפר על עמו; הנר המערבי, אשר ממנו מתחילין להדליק את הנרות בערב, היה הולך ודולק, בימיו, גם אחרי אשר כבו שאר הנרות, אף על פי שלא היה בו שמן יותר, ובבקר היו מטיבין בו את הנרות. אות הוא לישראל, כי כבוד ה' היה חופף עליו בימי שמעון; איש של המערכה היתה מתגברת דולקת מאליה, ולא היו הכהנים צריכים להביא עצים אל המערכה כל היום; גם נשתלחה ברכה בעומר, בשתי הלחם ובלחם הפנים, וכל כהן, שמגיעו כזית יש אוכלו ושבע, יש אוכלו ומותיר". ואחרי אשר מת שמעון הצדיק חזרו כל הדברים האלה עוד הפעם אל חקי הטבע, ולא זכה כל כהן גדול לא לפניו ולא לאחריו, לנסים כאלה.

אחרי מותו נשארו ממנו שני בנים: הראשון חוניו השלישי, שבאה לו הכהנה הגדולה במשפט הירשה, והשני ישוע (יזון)

שכהן אחרי אחיו בכח הגול והמרמה.

ד.

וימת שמעון הצדיק, ועמו ספה תמה גם שלות הלאם. חוניו בנו היה איש צדיק תמים, חובב עמו ותורתו, ושונא הבלית שנאה את פועלי האון „מרשיעי הברית", ויהי למו למפגע, לבלי יעשו את תועבותיהם בקרב חוצות ירושלים. בעז רוחו הכביר, ובאהבתו את קדשי לאומיותו, לא נשא פני איש, וגם את בקיד הבית שמעון, למטה בנימין איש עשיר בעמו ונושא משרה כבודה על שכמו, „חשך מעשות כל ר"ע בירושלים", אשר על כן שנאהו שמעון הפקיד שנאה נצחת, וגם יתר המתיונים נטרו לו איבתם הגדולה, ומזה היו הוצאות למהומות ומבוכות בקרב ישראל.

ערך העיר ירושלים היה יקר בימי חוניו בעיני כל. הפקדה, אשר הוציא עוד אנטיוכס הגדול בימי שמעון הצדיק, הרימה את מעלתה גם בעיני מלכי הגוים שכני יהודה, וצדקת חוניו הרבה חופפה על המקדש להרים קרנו בכבוד. ויכבדו המלכים ההם את העיר

ירושלים מאד, „וישלחו מתנות יקרות אל היכל ה'", וגם סיליקום מלך סוריה „הוציא כסף מביתו אוצרו לקנות קרבנות להקריבם בבית ה'".

בימי חוניו „היה שלום בקריה הקדושה וחקי ה' נשמרים ונעשים". רב ההטון לא הלך בראשונה לא אחרי העלולי המתיונים, ולא אחרי מעשי „קהל החסידים", נוזרי הנזירות ומתנהגים בחסידות יתרה, ויהי שומר מצוה כתורה וכדת. רק בין שתי המפלגות האלה — המתיונים והחסידים — פרץ לאט לאט הריב, אשר הכה את בית יעקב לרסיסים מקץ הימים. אולם לעת עתה לא יצא עוד הריב לפעולות ידים.

חוניו נלאה נשוא משובת שמעון והפקיד, אשר המרה את רוחו במשרת המקדש, ויגל אותו מירושלים, לבל יהיה למכשול עון להעם, ועמו הגלה עוד אנשים מבני מרום עם הארץ, המה העשירים בני יוסף בן טוביה, הזנים אחרי תעלולי היונים.

אז נשבע שמעון הבוגד לנקום את נקמתו בחוניו, וברעתו, כי יקר המקדש בעיני הכהן הגדול גם מנפשו, חשב מזמור

לחלל ולתת לשמצה בעיני העם את היכל ה׳.
„וילך אל אפולוניום בן תרשי נציב ארם וצור ויאמר לו: „הנה אוצר הבית מלא כסף וזהב, אשר לא יספר מרב, ורב מדי העבודה לקרבנות הבית, ולמלך שוה לקחתו״.

וסיליקוס מלך סוריה נסבך בימים ההם בסבך מלחמות רבות, ואוצרותיו דללו וחרבו. ויהי כאשר אמר לו אפולוניום, כי רב מאר אוצר בית ה׳, וישלח את הליודורום שר האוצרות לקחת את הכסף הנמצא במקדש. והליודורום שם פניו ירושלימה „כעובר לתמו בארץ״. ויצא חוניו לקראתו. וישאלהו הליודורום אם אמת נכון הדבר „אשר הגד למלך על דבר הכסף״.

וחוניו התמים לא ההפך בתחבלות ערמה לכזב לשליח המלך ולהוליכהו שולל, ויגד לו קשט דברי אמת, כי אמנם יש באוצר הבית ארבע מאות ככר כסף ומאתים ככרי זהב, אך הכסף הזה הפקר לפקדון אתו „והוא למחית אלמנות ויתומים״, ומקצתו להורקנוס בן יוסף, אשר הניח אתו למשמרת. ויוסף עוד לאמר: „ומי יערב לבו לשלוח יד בכסף ולעשק את האנשים, אשר הפקידו את רכושם

למשמרת במקדש ה' הנכבד והנורא על פני כל הארץ ?". במדה רבה כואת גדלו אהבתו אל האמת ובטחונו בישר לב בני האדם, כי יראת ה' לא אבדה מלבם, ולא יעיזו לחלל את שם ה'. הוא שם לבו כלב האריה, להוכיח לשליח המלך האריר את גדל העול, אשר יאמר לעשות לביה ה'.

אבל לשוא היו דברי חוניו הנמרצים. שר האוצרות לא שם לבו להוכחת הכהן הגדול, ויבוא אל היכל ה' לקחת את האוצר. מי ימלל גדל מצוקת לב חוניו החרד על מקדש אל! „כל רואי פני הכהן הגדול, נהפך לבם בקרבם כי ראה כל איש ברוע פניו, כי נשבר ונדכה לבבו, כי נבהלו כל עצמותיו ומראה פנ ענה בו, כי נפשו מרה לו מאד". מה יכל חוניו לעשות ברגע מר ונמהר כזה בלתי אם להתחנן אל אלהיו. וכן עשה. „ויטם לבב כל איש בראותו זלעפות הכהן הגדול בשועו אל ה' לתשועה".

אך היליודורוס לא לקח את הכסף, ולעמה שבא כן יצא מירושלים. הסבה אשר אלצתו לבלתי מלא אחרי פקדת ארוניו המלך לא נודעה עד עתה. אולם האגדה, העוטרת

את אהוביה בקרני אור הפלאות, לא שכחה גם את חוניו.

„והיליודורוס עמד עם אנשיו" — תספר לנו האגדה — „לפני אוצר ההיכל לבצע את מזמתו הרעה. וירא כבוד ה' אלהי הרוחות במחזה נורא. ותפעם רוחו ורוח האנשים, אשר באו אתו, מַחֲפַּת אלהים עליהם; כי ראו סוס חבוש בפארו, ורוכב איום ונורא, לבוש שריון זהב על גבו, והסוס רץ בכל כחו לקראת היליודורום, ויגפהו בשתי פרסות רגליו, ושני בחורי חמד, לבושי הוד והדר, עומדים על שתי צלעותיו, ויכו אותו הכה ופצע. ויפל ארצה ויתעלף, ותכהין עיניו מראות. ויקחוהו, ויושיבוהו על הכסא, וישאוהו החוצה. ויראו את האיש, אשר בא ברב עבדיו ושוטריו אל אוצר ה', חרל וחלש, וכל תקפו וגבורתו בלו כעשן, כי נגעה בו יד ה', ויהי כאלם לא יפתח פיו, ואין תקוה ואין עזר לו. ויהללו כל העם את ה' כי עשה מופת לעיניהם".

„ויבואו רעי היליודורום אל חוניו הכהן, ויבקשו ממנו לחלות את פני ה' בעד נפש אדוניהם, כי חלה למות. וישמע הכהן

לקילם, ויקרב מנחה בעדו. ויהי בהתחננו, ויראו שני הבחורים שנית אל היליודורום ויאמרו לו: תן כבוד לכהן וברכהו, כי בגללו הותירך ה' לחיים. ויקרב היליודורום קרבן לה', ויברך את חוניו, ויקח את חילו: וישב אל המלך".

יש לשער, כי אמנם יש הרבה אמת באגדה הנפלאה הזאת. היליודורום בעצמו כבר את מקדש ה', כאשר כבדוהו אז גם יתר הגוים ומלכיהם. הכהן חוניו היה בעיניו כסמל הקדושה, ודברי תוכחתו חדרו אמנם אל לבו. מוסר לבבו הכהו על אשר אָלץ לעשות תועבה כזאת, אך מצות המלך חזקה עליו. ויהי בדרכו על מפתן ההיכל, ויעברו לפניו דמיונות שונים, וירא מחזות לפניו, ויפול ארצה ויתעלף. ויען כי גדלה אמונתו בקדושת חוניו, לכן שב מהר לאיתנו, אחרי הודע לו, כי חלה הכהן הגדול את פני ה' בעד שלומו.

ה.

המלך סיליקוס והשרים לא נועזו עוד להכאיב את לב יושבי עיר ירושלים, ויחדלו מדרוש את כסף ההיכל. אך שמעון הבונה

לא שקט במכונו. הוא „הוציא שם רע על חוניו הכהן לאמר: על ידו נהיתה הרעה הזאת להיליודורום, וכי גם נכספה נפשו לממשלת הארץ". אפולוניום נציב ארם וצור נטה אחרי שמעון ויתר הבוגדים המתיונים. וימצאו למו „מרשיעי הברית" עז בלבבם להתגרות באנשי ברית חוניו, התמימים את לאומיותם, ויחלו לשלוח יד בנפשם, וגם התנכלו להמית את חוניו.

ויראו חוניו, כי לא תהיה תקומה לישראל, אם יוסיפו להעשות המעשים הנאלחים: הוללות ופריצות, מדנים בין אחים, ורצח וחטס; ובדעתו את ישרת נפשו, נמר אמר להתיצב לפני המלך סיליקום, אשר היה איש ישר כאנטיוכס הגדול אביו, ולהוכיח לו את משובת שמעון הבוגד ויתר המתיונים, המפריעים מנוחת העיר. ויעזב את העיר ירושלים, וישם את ישוע אחיו למלא מקומו, כל העת אשר יתמהמה בנסיעתו, וישם פעמיו אל אנטיוכיא, בירת סוריה.

וישוע אחיו היה אחד המתיונים, אשר כפי הנראה, הסתיר דרכיו ומעלליו מעין חוניו אחיו; כי לולי זאת לא בטח בו לב הכהן

הגדול, להפקיד בידו את מקדש אל, ולשימהו, אף לפי שעה, לנגיד בירושלים. ויהי אך עזב חוניו את העיר, ויסר ישוע את המטוה מעל פניו, ויסב את שמו ליזון. ו„מרשיעי הברית" ששו לקראתו, ויהלו בעזרתו לנאץ כל קדש, לעשות כל תועבה, להתמכר לחמדת בשרים בראש חוצות ולמחות את כל זכרונות הלאומיות מקרב העם.

ובין כה וכה וסיליקוס המלך הישר מת, וימלוך אחיו אנטיוכס אֶפִּיפנס תחתיו. המלך הזה היה רשע עריץ, איש מזמות ומרמה. ויפתה לבו אחרי יזון הכהן, אשר הבטיחהו לשקל על ידו שלש מאות וששים ככר כסף במחיר הכהנה הגדולה, אם יואיל המלך לתתה לו, מלבד מאה וחמשים ככר בסף בעד הרשיון לבנות בתי משחק בירושלים, אשר בהם ישחקו בחורי ישראל ערומים כמשפט היונים. ויאות לו המלך, וישימהו לכהן גדול תחת חוניו.

וירא חוניו, כי שנו פני המקרים לרעה, וימלט אל העיר דפנא, היא עיר המקלט, אשר לפני אנטיוכיא הבירה, וישב שם, וחכה לעזרת ה'; ומצוקות לבבו גדלו מאד, בשמעו על דבר המעשים הנתעבים, הנעשים

בעיר הקדש בירושלים. וביחוד בכתה נפשו במסתרים על העול הנעשה להיכל ה', אשר לא היה כמוהו מיום עמוד כהן לפני ה', כי נדח גם אחיו יוזן ממשמרת הכהנה הגדולה, ותנתן למינילאוס, אחי שמעון הפקיד, והוא איש זר אשר לא מזרע אהרן הכהן, כי אם משבט בנימין. ומינילאוס, אחרי אשר נדח גם הוא ממשמרתו, גנב „מעדיי הזהב אשר בהיכל, ויתן אותם לאנדרוניקום (אחד מרואי פני המלך), וגם מכר מהם בצור ובערים מסביב".

לשמע חלול הקדש הזה רגזה נפש חוניו תחתיו, ויוכיח את מינילאום על פניו על התועבה הזאת. אז אמר מינילאום הבוגד לנקום את נקמת חרפתו בחוניו, ויפתה את אנדרוניקום להמית את חוניו הנקי. ויעש אנדרוניקום בערמה, ויפתה את חוניו לצאת אליו מעיר מקלטו, וישבע לו, כי לא יעשה לו כל רע. והכהן הגדול התמים האמין בשבועתו ויצא אליו, וידקרהו הרשע. וימת חוניו גבור האמה, אשר נפתולי אלהים נפתל כל ימיו עם „מרשיעי הברית" וילחם את מלחמת הלאומיות בחרף נפש, מות קדושים

בעד עמו, ארצו ואלהיו.

הרצח הזה הרעיש את לבות היהודים והגוים יושבי אנטיוכיא, „ויתקבצו ויבואו אל אנטיוכם אפיפנס היהודים והיונים, ויצעקו חמס על אנדרוניקום, על דבר הדם הנקי אשר שפך. ויתעצב המלך אל לבו, ויבך, כי נכמרו רחמיו על תם דרכו ועוותו". גם המלך העריץ וההולל הזה, אשר כל נפשו נתונה היתה רק לתאות בצעו, נוכח באחרונה מה ישרה נפש חוניו התמים ומה גדלה ענוה לבו, עד כי לא יכל לעצור בעד זרם דמעותיו ויבך כילד על מות צדיק ותם דרך! גם נקמות עשה במרצח נפש חוניו „כי חרה אפו באנדרוניקום, ויצו להסיר את ארגת הארגמן וכל בגדיו מעליו, ולהעבירו ברחובות העיר. ויהי כבואו אל המקום, אשר שלח יד רשע בחוניו, ויפגעו בו וימת. וישב לו אלהים את גמולו בראשו".

* * *

ככה חיו וככה פעלו לטובת הלאומיות שני הגבורים, שמעון הצדיק וחוניו בנו, וזכר פעולותיהם לא יסוף מקרב עמם נצח

ואם אמנם קמו המקרים נגד מעשיהם הטובים, לשום קץ לכל עמלם, ולערער את בית היהרות הצרופה עד היסוד בו; אך זרע האמה, אשר זרעו שני גבורי האמה האלה על תלמי לבות בני דורם, לא אבד, ואחרי אשר נמלאה סאת הרשע, נתן הזרע ההוא פרי תנובתו למכביר, ויהי למקרים רבי העלילה, אשר הקדישו את שם ישראל ברבים, וירימו את ערכו לדור דורים.

ג.

יהודה המכבי.

א.

ויהי בימי אנטיוכס אפיפנוס הרשע, וידרך ככב מיעקב, ויעל על שמי ישראל, ויאר לו את חשכת חייו המרים. הככב המאיר הזה היה יהודה המכבי בן מתתיהו בן יוחנן בן שמעון ממשפחת הכהנים מבני יהויריב. בעיר מודעים נולד, ובעיר ירושלים ישב, עת בא שמה אפולוניוס, נציב צור ושמרון, בערמה, ביום השבת, ויעש בה הרג רב, ויגל רבים מיושביה, ויהרס את העיר, ויבצר את מצודת אקרא, ויושב בה מחיל היונים ומפושעי ישראל המתיונים. ויהודה המכבי ראה ענות עמו, וינם הוא ותשעת רעיו המדברה, וימלט את נפשו, למען הקדישה לפעולות גדולות ונשגבות כל ימי חייו.

כבהמות שדה אכל הוא ורעיו הנמלטים עמו את עשב הארץ, ולבו הכואב על שבר

עמו הגה אימים ומחשבות נקם להצר הצורר מחריב ארצו. כמה נורא היה מראה הגבור הזה, אשר לבו כלב הארי עשוי לבלי חת, ועצמותיו כמו מבריל הוצקו, עת תעה בישימון ולפני זכרונו תעבורנה תמונות חללים נקיים, ובאזניו תצלצל נאקת האמללים, המתעלפים בראש חוצות ירושלים, והד קול בכית הגולים מעיר חמדתם ישטע במשכיות לבבו! רגעי התבודדותו במדבר והתלאה והמחסר, אשר נשא שם, אמצו את רוחו, ויכינוהו להקריש את חיו לגבורה נמרצה ולעלילות נשגבות.

אך במה יכל יהודה המכבי להועיל לעמו, אם מעבר מזה רבו הפושעים, המתכחשים לתורת אלהיהם ולמדות ישראל הטובות, וישיתו ידם עם אנטיוכס הערין ההולל, ומעבר מזה עצם מספר החסידים־הנזירים, אשר כבוד הלאומיות וארצם כאין נחשב בעיניהם להצילו מיד מעול. החסידים ראו הרג ואבדן כתמם באים על עמם, ולא מצאו עז ברוחם להחלץ ולשים קץ לתעלולי הרשעים, כי שמחים היו בחלקם אם יכלו להתבודד ולהתנהג בחסידות יתרה, להוסיף סיגים וגדרים בדתם ואיש לא הפריעם ממעשיהם. ככה השפל הרוח

הלאומי בלבות שתי המפלגות הקצוניות האלה! ויהי יהודה המכבי בודד, נושא רעיונות בחבו, ומיחל דומם לעת שלום ונקם.

והנה דבר נפל בישראל, אשר הקיץ את החסידים־הנזירים מתרדמתם, ויפח באפם רוח גבורה. אנטיוכם ההולל נתן צו להקים „שקוץ משומם" — הוא צלם האליל יופים הרומי — בהיכל ה', ויגזר לבטל את קדושת יום השבת בקרב ישראל, וכי לא ימלו היהודים את ערלת בניהם, להסיר את אות ברית קדש מעל בשר הדור הנולד, ולהפר את התורה מורשת אבותיהם. ומרשיעי הברית עזרו על יד אנטיוכם, להוציא את זממו הרע לפעולות ידים. ויקרעו את ספרי התורה; ויטמאו את מקדש האל הנשגב בצלם נתעב ונאלח ובהקרבת כל טמא על המזבח הקדוש; ויהרגו נשים רחמניות על בניהן, על אשר מלו את ילדיהן; וימיתו אנשים וקנים, על מאנם להתגאל בבשר החיות הטמאות אשר הקריבו. ותמלא סאת הרשע.

ומתתיהו החשמונאי, אבי יהודה המכבי, ישב אז בעיר מודעים. ויבא אפלס, אחד משרי אנטיוכם, ויאמר להבריחו לעבור על דת אלהיו,

ומתתיהו וחמשת בניו עומדים לפני אפלס, והנה נגש איש אחד מבני ישראל להקריב קרבן לאלילי היונים לעיני כל העומדים שם. וישלף מתתיהו את חרבו, וימת את הבוגד. ותהי ראשית מעשה מתתיהו זה כזיק אש, אשר אחז בנערה, וישלפו בניו גם הם איש איש את חרבו, וימיתו את אפלס ויתר היונים, אשר היו במודעים. ואיש הנקמה העלתה להבה בלב יהודה המכבי, ותהי למדורת קדש, אשר לא כבתה עוד עד כלותו את הזדון מן הארץ.

ויראו מתתיהו את אולת החסידים, הנותנים ביום השבת נפשם להורג כשה לטבח יובל, ולא יגעו בנשק להתקומם ולהגן על חייהם, ויגל למוסר אזנם, כי לא בזה חפץ ה', אשר נתן לנו חקים ישרים, המוסיפים לנו חיים ולא מות נבלים. ויצו להלחם גם ביום השבת, אם יאלצם המקרה להגן על נפשותיהם. ויביא החק הזה מני אז והלאה תשועה רבה לישראל, אשר נלחמו באויבות בעד תורתם.

במדבר שמם התלקטו אל מתתיהו ובניו כל החרדים לדבר ה', וירימו נס המרד באנטיוכס הרשע; ויעברו בכל ערי ישראל, ויעשו נקמות

במרשיעי הבריה; וימלו את בשר הילדים, אשר לא נמולו עדנה; ויתצו את כל במוה האלילים, וישביתו את זכרם מערי השדה; ויהרגו בגדודי היונים זעיר שם, וזעיר שם.

אך שנה אחת פעל מתתיהו הזקן את פעולתו הלאומית, ואחרי כן השיב נפשו לאלהיו, כי זקן היה האיש מאד, ותלאות עמו והתגרות הקטנות, אשר התגרה בגדודי אנטיוכם, החלישו את כחו, ויצעידוהו אל פי קבר. אולם במות הדב השכול קם תחתיו הלביא הנורא; יהודה המכבי היה עתה למפקד עניני המרד, והוא „שנם חלציו ויסף על עמו בחרבו ובקשתו וינחל כבוד וגדלה ליעקב".

נפלא היה יהודה מאד בתכונות רוחו. כ„ליש ביער" היה מהיר במלאכתו, עת יצא להתנפל על גדודי אויביו; כ„אריה שואג לטרף" החריד את חיל היונים העצום, ויפל עליו חרדת מות. מי יכל לעמוד לפני זעמו, עת רדף זועמי עמו! „אש נשקו נשקה בעוברי ישראל" ותאכלם בקש. עינו היתה כעין נשר צופיה למרחוק, וגם אפלת הלילה כיום האירה לו, לעשות גדולות ונפלאות על שדה קטל, ולשים שמות במחנות האויב. כידודי אש

התמלטו מעיניו, עת ידו אחזה בחרב גאותו, ויעיפנה על ראש משנאיו. דם ואש ותמרות עשן הלכו לפניו בכל אשר פנה, להדבר עמים תחתיו.

לעמת זאת, מה יקרה נפשו הזכה והברה בימי שלום ושלוה! לבבו היה רך כלב „יונה תמה", ועיניו יונים הפיקו אז חמלה וחנינה. בענות רוחו התמה לא בקש גדולה לנפשו, לא רדף אחר הכבוד, ורק אשר לאומו ושלוחו היה כל חפצו האדיר. הוא לא התנאה על יתר חבריו, הלוחמים אתו יחדו מלחמת ה', ויתהלך עמם כרע ובאח. גבורתו לא נחשבה בעיניו למאומה, ולא בטח בה, כי אם בעזרת ה'. ומה נהדר היה החזיון, עת פרש הגבור החזק מצור הזה את כפיו לאלהי אבותיו, ודמעות חמות נזלו מעפעפיו, לבקש עזרה מקדש במלאכותו הרוממה, ויהי בעת ההיא כשיה תמימה עת תחזינה עיניה זאב ערבות עומד עליה לבלענה, ופתאם — הוי פלא! — השיה התמה לבשה רוח גבורה ותתאזר עז ותהפך לנמר שואף לטרף. ואז, אוי ואבוי לשונאי יהודה המכבי, אשר כתרוהו כרבורים! כשבלים מאחרי הקוצר נפלו חללים סביבותיו,

וברק חרבו הכבדה התעופפה לרגעים ברוח, ותטרף זרוע אף קדקד, ומקול שאנתו נחתו גבורי הגוים, וינוסו בפחד ובבהלה.

ב.

ויהי כשמוע אפולוניום את כל מעשי יהודה המכבי, ויאסף אליו אנשי חיל מן הגוים, שכני ארץ יהודה, ויצא להלחם ביהודה המכבי. זאת היתה הפעם הראשונה, אשר התראו אנשי יהודה פנים את אויבם הנורא על שדה קרב במערכה; כי עד העת ההיא התנפל יהודה המכבי רק על גדודי היונים הקטנים, ועל ערי מרשיעי הברית, ויגירם על ידי חרב, ובפעם הזאת הראה יהודה לעין כל, כי יודע הוא לאסר מלחמה כשר צבא מנסה. וינגף חיל אפולוניום לפניו, וגם אפולוניום הומת בידיו, וחרב השר הצורר לישראל הזה, בעל ברית מנלם הבוגד, היתה לירושה ליהודה המכבי „ויחגר אותה, ותהי לו לחרב נוקמת כל הימים".

ויהי בהודע דבר מפלת אפולוניום ותבוסת חילו לסירון, שר הצבא אשר בסוריה התחתונה. ויאמר לנקם ביהודה דמי חיל אנטיוכם, ולהכניע את המורדים, לעשות לו

בזה שם בגבורים . ומרשיעי הברית המתיונים היו לו לעזר לא מעט , לנחותו הדרך בארץ יהודה , ויאסף חיל כבד מן הגוים , ויתברך בלבבו , כי יבלע את יהודה המכבי ואת אנשיו , כבכורה בטרם קיץ , ויבא עד מעלה בית חורון .

נורא היה אז מצב יהודה גבורנו : הברית ערך חפש הלאם עוד לא שלחה שרשיה עמק בלבות העם , נשק לא היה למו , וידיהם לא הסכינו עוד לקרב ; ולכן אלין מושיע עמו זה לצאת עם מתי מספר אנשי חיל , אשר לא עזובהו ביום צרה . וגם אלה והמעטים , בראותם את מחנה סירון הרב , שח רוחם בקרבם , ויואשו מכל תקוה להתגבר על אויבם העז , וידברו על לב יהודה המכבי לחדל מריב , באמרם : „הנה אנחנו יוצאים במתי מעט ונפשנו יבשה מכלי אכל ואיך נעמד לפני החיל הנורא הזה ?"

נחוץ להתאזר כח רצון נעלה מאד , למען חזק את רוח הצבא הנרבא , בעת צרה ומצוקה . נחוצה שפה נמלצה ונמרצה למען נרש גם צל יאוש מלב נלחמים מעטים ורעבים . אבל גם בכח רצון חזק , גם בשפה נמלצה ונמרצה חנן

יהודה המכבי. נוסף לזה כח אמונתו התמימה בעזר שדי, בישר וצדק, אשר בעדם הם יוצאים לקראת המות, הועיל הרבה להכנים דבריו בלב שומעיו, ולהעירם לגבורה נפלאה. במלים קצרות הבינם יהודה לדעת, כי אין מעצר לגבורי לב לנצח את אויביהם, אם ירגישו בנפשם, כי בשם הצדק ירגלו; כי סירון והמונו לא בכח המשפט והצדקה באים עליהם להלחם, כי אם מרשעה ומעול — להשמיד אותם, את נשיהם ואת טפם, ולשלל את שללם. על כן שקר החיל, אשר סירון בוטח בו, כי לא הפעמהו רוח הגבורה האמתית. אולם לא כן יהודה ואנשיו המעטים, הם עומדים על נפשם להלחם בעד חייהם ותורתם, בעד חפש לאומיותם, ולהרגיש הזה די כח ויכלת לעשות נפלאות בקרב.

וכמו לאמת את משפטו, התנפל הוא ראשונה בחרבו השלופה על מחנה סירון, אשר לא ידעה, כי אויבה נמצא בקרבתה, בהיות הלילה לסתרה על יהודה ואנשיו. ואחריו השתערו אנשי גדודו הקטן בקול תרועה. ויכו במחנה אויבם מכת הרג ואבדן. שמונה מאות איש נפלו מהיונים, והנשארים נסו איש לעברו,

וימלטו ארצה פלשתים. ולהנצחון הזה היו הוצאות רבות ונכבדות. נצחון יהודה את אפולוניוס לא יכל להפליא את לב השומעים, כי גם מחנה אפולוניוס לא רב היה, אך מחנה סירון היה גדול הרבה מגדוד יהודה, גם האות הכבוד לנחל לו שם בגבורים העיר את שר הצבא הסורי הזה; ולעמת אלה היו בני נדוד המכבי חלשים מהלאות ההגרות הקשות והתכופות ומחסר לחם ומזון. על כן השתוממו גוים רבים לשמע תבוסת סירון ומחנהו, ויבינו, כי לא הצחוק הוא מרר היהודים.

ויגיע דבר המרד גם עד אוזני אנטיוכס ההולל, אשר אמר למחות את זכר ישראל בדבר שפתים בלבד. וישמע להתמהונו שם גבור מהלל בגוים, ושמו יהודה המכבי, וירא, כי נחוץ לקדם פני הרעה, הנשקפה למלכותו מארץ העברים הנבזים בעיניו; וישבע בחמתו להגיר על ידי חרב גבוריו את כל עם יהודה, גם החרדים לתורת ה', גם מרשיעי הברית, ולא יהיה כל זכר לעם עברתו זה בין הגוים, ואת ארץ יהודה אמר לחלק בין עמים אחרים.

כן התלקטו והתלכדו עננים כבדים על שמי עם ישראל האמלל, ויאמרו להריק על

ראשיהם דם ואש ואבדן עד מבין מפלשי העבים האלה הופיעה למו פּ שמש התקוה, כי יש אחרית לשאיפתם, כי עוד לא נכחד עצמם ולא יבושו, כי ידברו את אויביהם בשער. והגדל אמונתם במפקד צבאותם, ביהודה הגבור הצדיק, והתעודד רוחם להגן על תורתם ועל קיומם.

ג.

או אמר אנטיוכס להפיח רוח גבורה בלב אנשי חילו, בתתו למו מראש את שברם לשנה תמימה. ויפקד את חילו ביד ליזיאש, שר גדול מזרע המלוכה, ויצו עליו להשמיד את כל היהודים, אשר בארץ ממלכתו. וליזיאש גמר אמר למכרם ממכרת עבד באיים רחוקים, בדעתו מה נחוץ הכסף למלכו ההולל. ויבחר לו שלשה שרי צבא: את תלמי בן דורימון, את נקנור ואת גורגיאש, ויפקד בידם חיל גדול, ארבעים אלף איש רגלי ושבעת אלפים פרשים; והמחנה הגדול הזה שטף כזרם כביר, ויגיע עד ארץ יהודה, ויתקע את אהליו בערבה, אשר על יד אמה. וגורגיאש בחר לו חמשת אלפים איש רגלי ואלף פרשים, ויכון להתנפל

על גדוד יהודה המכבי ממקום חנותו זה.

ויהי בהודע הדבר ליהודה, ובדעתו: נפש אנשי גדודו, כי טרם נוספה במו רוח גבורה אמתית, וכי עוד לא נעקרו מלבותיהם המרך והיאוש, וירא כי נחוץ לעוררם ולעוררם למפעל, טרם יסיעם לקראת האויב הנורא. ויקהל את צבאותיו במצפה, בעיר, אשר מימות עולם התקבצו בה צבאות ישראל להתפלל, טרם יצאו למלחמה על צריהם, ויצעק העם אל ה', ויצומו, ויבכו ויזכרו את מקדשם, הנטמא מטמאת הגוים, ואת הכהנים הנרדפים. אך יהודה המכבי לא הסתפק בבכי וצום לבד. הוא עשה משטרים נכונים בקרב חילו, וישם שרי מאות ושרי עשרות, ויצו לתקוע בשופרות ולהריע; ובכהן משוח מלחמה, החרד על קיום מצות התורה, העביר קול במחנה כדת, כי האיש אשר בנה בית ולא חנכו, או ארש אשה ולא לקחה, או נטע כרם ולא חללו, או כי רך לבבו — ילך וישוב לביתו. ולא דאג פן ימעט על ידי זה חילו המעט גם בלעדי זאת.

ויסע יהודה את חילו מן המצפה, ויטו את אהליהם מנגד לאמה. וידבר על לב אנשי גדודו, וינסך עליהם רוח גבורה בדברים קצרים

אך חודרים אל הלב, ויאמר אליהם: „התקדשו למחר והיו לבני חיל להלחם באויביכם, אשר התקבצו להכריתנו ולאבד את מקדשנו, כי טוב לנו למות במלחמה מראות ברע, אשר ימצא את עמנו ואת מקדשנו. וה' אלהים את הטוב בעיניו יעשה". בדבריו אלה הורה לדעת את חובת כל איש פרטי, חובב עמו וארצו, לבלי הוקיר את חייו, אם כל העם נתון בצרה, וסבנת הכליון מרחפת על פני כל האם.

ויהודה המכבי, מאז אחז בחרב להגן על עמו, בחר לו את הלילה למלאכה. עינו החדה, הרואה במחשכים כביום בהיר, דעתו הנבונה את כל מסלות ארצו, רכסי הריה ומעבריהם הנלוזים, נחוהו המיד אל מחוז חפצו, ויתנפל כחתף לפתע פתאם על אויביו מאחורם, ויביא מהומה בקרב לגיונותיהם. ובתחבלה כזאת דמה גם גורגיאש להתנפל עם ששה אלפים מאנשי חילו על מחנה יהודה. אבל מה שגה היוני הזה, בחשבו את יהודה המכבי לאיש, אשר תחבלות המלחמה זרו לו! יהודה לא שקט במכונו גם הוא, ויסע את גרודו דרך נתיבות עקלקלות בערבה בחשבת

הליל, ויבוא עד מקום מערכות חיל גורגיאש, ויצא איש במחנה, וישם פניו לרדוף אחרי גורגיאש, ותהי ידו בערף אויבו.

ויבוא גורגיאש אל המקום, אשר דמה למצא בו את יהודה וחילו, וירא, והנה אין איש. וישתאה ויאמר בלבו, כי נסו היהודים מפניו, ויסע אחריהם ההרה. והשחר עלה, וירא גורגיאש את יהודה וחילו רודפים אחרי מחנהו, ויעמד מלכת, ויפנה מול יהודה, ותטש המלחמה ביניהם. ועם יהודה היו רק שלשת אלפים איש בחור, וגם שריונות וחרבות לא היו לכלם די צרכם, ויביטו אנשיו אל מחנה גורגיאש והנה עצום ורב הוא מהם, ואנשיו כלם אנשי מלחמה הם, כלם לבושי שריונות חזקים, ואלף פרשים ביניהם רוכבים על סוסיהם האבירים, ותפג כמעט רוח גבורתם ורטט אחזם. אז העירם עוד הפעם מפקדם הגבור, ויעודם בדברי חן, בהזכירו למו את נפלאות יציאת מצרים, וייעצם לשאת אל ה' עיניהם ולהראות נגד כל עמי התבל, „כי ה' הוא האלהים, הפודה את עמו מכל צרותיו".

ותתלקח איש המלחמה בין שני המחנות, וינגף מחנה גורגיאש לפני בני ישראל, וינוסו

חסורים דרך הערבה, ויפלו כשלשת אלפי איש מאנשי האויב, והוא כמחצית הגדוד, אשר התאמר בלבבו לגבר על יהודה ואנשיו. וגורגיאש לא אמר נואש בתבוסתו זאת; ויען כי עוד גדול היה מחנהו, אשר נשאר במערכה, על כן חפץ עוד הפעם להתנפל על יהודה ולהבריעהו לטבח.

ואנשי גדוד יהודה אמרו בלבבם, כי כבר נצחו כלה את אויבם העז, ויאמרו להתנפל על החללים ולבז בז; אך יהודה עצרם מעשות בזאת, בדעתו, כי טרם נודע דבר הבערה המתלקחת, אשר הציח הוא במערכות היונים, לגורגיאש, ולכן עוד ישוב שר הצבא לנסות את הצלחתו בקרב נגד בני ישראל. וכאשר חשב יהודה כן קרה: גורגיאש עלה על ראש ההר עם גדודיו. משם אמר להתנפל על מחנה יהודה. אך פתאם חשכו עיניו מראות, כי הוצתה אש במחנה, והקטור עלה השמימה, ואנשיו נסו בפחד ובהלה מנוסת חרב; ופה ראה לפניו אנשים נכונים לחרף נפשם למות, ולהלחם בעד קדשיהם עד טפת דמם האחרונה, ויבן כי אם לעדמת מלחמה, ערוב

הוא יהודה המכבי אלף פעמים ממנו. וגם הוא וצבאותיו ארצה פלשתים.

אחרי הבוסת גורגיאש השלמה, הרשה יהודה את אנשי חילו לעוט אל השלל. „ויבוזו זהב וכסף ובגדי תכלת וארגמן ורכוש עד אין מספר". ומאת הסוחרים בנפשות אדם, אשר הלכו אחרי גורגיאש לקנות מידו את בני ישראל השבויים, שללו אנשי יהודה את כספם הרב, וגם נשק רב אספו, מאשר השליכו מעליהם היונים הנסים בבהלה, למען הקל עליהם המנוסה. וימלא הנצחון הזה את לבות הנלחמים רגשי שמחה, ויביעו את תודתם לה' בשירי נצחון, ויהללוהו לאמר: „הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו!". אך יהודה המכבי הבין, כי שמחתו לא תוכל להיות שלמה, עד אם יתראה פנים את ליזיאש במערכות הקרב, ועד אם יכניע את גאון לב שר צבאו של היונים הגא. ויהי נכון לפגש את אויבו הנורא הזה פנים אל פנים בשדה קטל.

השנה ברב עברה, וליזיאש הקהיל ששים אלף איש בחור וחמשת אלפים פרשים, ויצא לעשות נקמות ביהודה המכבי ובעם עברתו. ויבוא ויחן בארץ אדום לפני בית־צור. ומספר

חיל יהודה המכבי עלה עד עשרת אלפים איש, תחת שלשת האלפים, אשר היו לו במלחמתו עם נורגיאש. מזה נראה עד כמה גדל בטחון העם בגבורת מצביאם, כי התלקטו אליו המונים המונים ממקומות מחבאם.

ויהודה ואנשי חילו יצאו לקראת ליזיאש אדומה. וירא יהודה את מספר חיל היונים העצום, ויבן כי יחתו אנשיו מפני האויב החזק, למרות כל הגבורות והנפלאות, אשר פעלו עד הנה; ויתפלל אל ה', ויזכר בתפלתו איך נצח דוד את גלית הענק, ויהונתן בן שאול — את מחנה הפלשתים הרב. ויעודד את אנשי מחנהו בתפלתו זאת, ויבינם לדעת, כי לא יבצר מהם להת למשסה את חיל ליזיאש, אם אך ילחמו בחרף נפש ולא יפל רוחם בקרבם. וכפעם בפעם התנפל המכבי ראשונה על אויבו, ויכהו מכה נמרצה „וינגף ליזיאש לפניו, ויהיו המתים במגפה ההיא חמשת אלפים איש", וליזיאש ראה, כי נפלה חתת היהודים על בני חילו, אשר נפצו איש לעברו, וכי נפלאה היא גבורת יהודה המכבי וצבאו, וישב בחרפה ובוז אל אנטיוכיא, בירת סוריה: „לאסוף חיל גדול מבראשונה ולצאת לקראת יהודה למלחמה".

ד.

ויראּ יהודה המכבי כי הגיעה העת לעשות לטובת לאומיתו, אשר בעדה חרף נפשו למות זה רבות פעמים, ככל מחשבותיו, אשר חשב מאז אחזה בחרב ימינו. וילך הוא עם אנשיו ירושלימה לטהר את המקדש מטמאתו, ולהשיב את עבודת האלהים על כנה. ובהגיעו אל הר הבית ראה לפניו מחזה איום קורע לב ונפש: המקדש שמם, המזבח חלל בקרבנות חיות טמאות, הדלתות שרופות באש, והלשכות נהרסות, ועשבים עלו בכל חצר הבית מבלי באי מועד. ויקרעו, הוא ואנשיו, את בגדיהם ויבכו מאד.

ובמצודת אקרא ישבו אז אנשי משמר מחיל היונים, ועמהם רבים מפושעי ישראל ויבן יהודה, כי יצאו ממחבאם להפריע בחזק יד את עושי המלאכה, ויצו על גדוד אחד מאנשיו לצור על המצודה, ולבלתי תת אף לאחד מיושביה להמלט ממנה. ככלבים עזי נפש, המרתקים בכבלי ברזל לבל יעזבו את מקומם, כן היו אז הפריצים והיונים יושבי אקרא, כה כלתה נפשם לשים מהומות בתוך

מטהרי הבית, אך אלצו לשבת תחתם, מיראתם את נורי האריות, אשר השבין גבור ישראל על סביבותיהם.

בידים חרוצות, שמח וטוב לב, נגש יהודה אל המלאכה הקדושה: וישלך את השקוץ המשוסם, את פסל יופים, מבית ה'; וינתץ את המזבח הישן, ויטמן את אבניו במקום סתר, ותחתיו הקים מזבח חדש; ויחדש את כלי הקדש את המנורה הטהורה, את מזבח הקטרת ואת שלחן הפנים. ויבחר לעבודתו זאת מהכהנים, אשר לא הטמאה נפשם בגלולי אנטיוכם ובתועבות מנלם הבוגד, ויעזרו על ידו; ויכל את עבודתו בשלשה שבועות. ביום העשרים וחמשה לירח כסליו בשנת שלשת אלפים וחמש מאות ותשעים ושבע למיום ברוא ה' ארץ ושמים, כלתה עבודת יהודה ואנשיו בטהרם את בית ה'. ויעלו עולות על המזבח, ויאירו את שבעת הנרות לפני ה', ויחוגו חג נצחונם, הוא חג החנכה, שמונת ימים, בהלל וזמרה לאלהי מעזם, ויכבדו כל יושבי ירושלים את ה' באורים, ויהי אור לכל בני ישראל

ויהודה המכבי ואחיו החשמונאים קבעו לחק עולם לבני ישראל, לחוג את שמונה הימים האלה, ולהאיר במו את הנרות הללו לדור דור — למען לא ימח זכרון הנצחון, אשר נצחו מעטים את הרבים, הטהורים את הטמאים והחלשים את הגבורים. מה גדלה ענות לב יהודה ואחיו לקרא לנפשם בשם „חלשים", אחרי כל הגבורות, אשר הראו לעיני כל יושבי תבל על מרומי שרה קטל! היכל להתפאר בענוה כזאת אחד משרי צבא העמים מימות עולם ועד הנה לבלתי התהלל בגבורתו ולאמר, כי רק ה' הוא טעוזו?

אחרי כלות ימי החג בנה יהודה מבצרים חזקים סביב הבית, ויתן בהם מצב לבל יבואו עוד אויביהם לשחת את היכל ה'. ואת בית־צור, אשר באדום, בצר יהודה, להגן על גבול ישראל מפני האויב.

עתה באה העת לשלם לעבני ישראל כרשעתם וככל נכליהם הרעים, אשר זממו על בני יעקב האֻמללים, וישיתו יד אחת עם אנטיוכם ההולל ועם שרי צבאותיו, לתת לחרם יעקב וישראל לגדופים. ראשי צוררי ישראל, גם בימי משה גם בימי ירמיהו, היו בני אדום,

האח הנפשע. בן גם עתה, בשמעם על אדות נצחון יהודה המכבי, נועצו עם יתר העמים יחדו לקום ולמחות את עם ישראל מהחת השמים, ויחלו להכות ביהודים בגבולם.

וישם יהודה את פניו אל ארץ אדום ראשונה, ויפל על בני עישו במעלה־עקרבים, אשר שם צרו על ישראל, ויך בהם מכה רבה, ויבז את שללם. ו עש נקמות ביושבי בית־און, אשר ארבו על הדרכים לבני ישראל, וימיתום; ויצר על מגדליהם, וישרפם, אותם ואת כל האנשים, אשר היו בתוכם. ס נלחם נלחם בבני עמון, אשר בראשם עמד טימוטיום, שר צבא גבור, וכלם אנשים גבורים המה; ויגבר עליהם יהודה, וילכד מהם את העיר יעזר ובנותיה. וישב יהודה המכבי, אחרי עשותו נקמות בגוים, ארצה יהודה.

אולם רק ימים מעטים ישב הפעם יהודה בירושלים, כי עיני כל ישראל היו נשואות אליו עתה כאל מפלטם ומושיעם, ובכל צרה, אשר באה עליהם, מהרו להודיעהו ולבקש עזרתו העמים יושבי הגלעד והבשן הצרו לבני ישראל, היושבים בקרבם, ויאמרו לכלותם, וינוסו היהודים אלמכצר דימון. וישלחו ספרים

אל יהודה לאמר, כי טימוטיוס ואזלו צרים על מבצר דימון. המכה אשר הכה יהודה את טימוטיוס לא למרתהו מוסר, ולא אמר נואש להקוותו, לנצח את ישראל ולעשות אתם כלה.

עזרנו קורא את המכתב, והנה שמועות מבהילות באו אליו מיהודי ארץ הגליל, כי הגוים מעכו, מצור ומצידון ויתר הערים, נאספו עליהם, ויאמרו להשמידם. ולב יהודה לא נפל עליו בשמעו את דבר כל המבוכות האלה, וינהל את כל עניני המלחמות הרבות, אשר לו עתה, במועצות ודעת. ויחלק את חילו לשני מחנות, ויפקד את המחנה האחת תחת יד שמעון אחיו, ויצו עליו ללכת הגלילה, להושיע לבני ישראל; והוא ויונתן אחיו נסעו עם צבאותיהם הגלעדה. וטרם יצא מארץ יהודה ראה, כי לא טוב לעזוב את העם בלי מגן, על כן שם שני נציבים, ויצו עליהם להיות שופטים בארץ; אך הזהירם, לבלי יוציאו לצאת לקרב, עד אשר ישוב הוא אליהם.

ושמעון החשמונאי לא הוביש את מבט יהודה, ויעש את מעשהו בחכמה ודעה; ויעש נפלאות במלחמותיו הרבות, אשר היו לו בגליל, ויהרג מאויביו הרג רב, וישא שלל

הגוים; וינהג את בני ישראל יושבי הגליל א־ץ יהודה, כי ידע אשר אינם עוד בטוחים מפחד איש. והיהודים הלכו עמו שמחים וטובי לב.

ה.

ויהודה הלך הגלעדה דרך המדבר שלשה ימים, ויפגש באנשי נבו, אשר ספרו לו על דבר כל התלאה אשר מצאה את אחיו היהודים בערי הגלעד, כי נוסדו עליהם כל העמים יחד לכלותם בתוך המבצרים, אשר בהם התבצרו היהודים. וטימותיום צר עם חיל גדול על המבצר דימון, ותהי לו עבודה רבה, להכין כלי משחית ללכד את המבצר. ויועץ יהודה בלבו להתנפל ראשונה על העיר בצר, ולהרג את אנשיה, ולשרפה בעוד לילה, ואחרי כן מהר לעזרת אחיו הנצורים בדימון. ויירא לפניו את מחנה טימותיום, ואת כל התכונה הרבה אשר לו, ויעודד יהודה את רוח אנשי חילו, ויתנפל על אויבו מאחור. פחד נורא אחז את בני חיל טימותיום, בהכירם את יהודה המכבי, אשר כבר היתה ידו בערפם פעם אחת, וינוסו בבהלה, ויפלו מהם כשמונת אלפים איש. וכן עשה יהודה גם ליתר צבאות העמים, אשר

צרו על יתר הערים

וטימוטיוס הצר הצורר לא לקח מוסר בכל זאת, אם כי הכה בידי יהודה זה פעמים, יתברך בלבו, כי עוד תעז ידו על המכבי. ויאסף חיל גדול מאשר בראשונה, ויצר על העיר רבה. וישמע יהודה ויצא לקראתו. ונחל אחד חסם את הדרך אל מחנה האויב בעד יהודה וחילו, ויתפאר טימוטיוס, כי ירא ייראו היהודה לעבור את הנחל ולהתנפל על אויביו. אך לא כאשר דמה הצורר כן היה. יהודה לא נבעת מפני המעצר הזה, ויצו על אנשיו לעברהו, למלחמה ולא יותר איש במחנה". וכדרכו תמיד היה הוא המופת לאחיו במעשהו, ויעבור ראשונה את הנחל, ואחריו נמשך גם חילו, ויתנפלו על טימוטיוס וצבאותיו, וינגף האויב לפני יהודה, וימלט אל העיר קרנים. אך גם שם השיגתו יד יהודה, כי רדף אחריו, ויתפש את העיר, ויחריבה. ויקח אתו את כל היהודים, אשר בגלעד, ויובילם ארצה יהודה, למען ישבו בטח מפחד אויב ומתנקם.

וכל המלחמות הרבות, אשר לחם יהודה המכבי עד הנה לא היו מלחמות הגרה, כי אם מלחמות מגן; כי כאשר היה יהודה טרא

בימי קרב, כן היה טוב ורחום בעתית השלום, וירדף אחרי השלום בכל לבבו ולא שאף לכבוד גבורים, ויהי נכון בכל רגע לחרל מריב, אם רק לא יצרו העמים לאחיו הנדכאים. על כן בישובו מעיר קרנים לא חפץ להתגרות ביושבי עפרון, ויבקש מהם רק לתת לו עבור בתוכה אל מחוז חפצהו, כי לא היה לו דרך אחר זולתה לנטות ימין ושמאל. אך אנשי העיר בטחו בעירם הנדולה והבצורה מאד, ויסגרוה בעדו. ולא הועילו כל דברי השלום, אשר שלח אליהם יהודה. וירא יהודה, כי אין לו עצה אחרת, ויצו להלחם בעיר עד רדתה, ויחריבה, ויעשה תל עולם, ויעש הרג רב ביושביה, עד כי אלצו בני חילו ללכת על פגרי המתים עד עברם את הירדן.

ויהודה שב בתרועת נצחון אל ארצו. וכאב רחום דבר על לב העם, הנחלשים מתלאות רבות, אשר מצאום בערי הגוים; וינחמם בדברי חן, כי לא האבד תקותם, וכי אלהי מעוזם לא ימשם ולא יפר בריתו אתם לנצח נצחים. זאת תכונת נפש איש גבור צדיק כמוהו, לאחד בה גם גבורה נפלאה, גם רך לב, אשר לא יעמד בפני דמעות עשוקים. הוא ידע עת לכל

רנש. רנע היה לנשר טש ממרומים על טרפו, ורגע — ליונה תמה וברה. אכן נפלא היה יהודה המכבי בתכונות נפשו הנשגבה! לא היה מעולם ולא יהיה עור על עפר משלו.

נקל לשער, מה גדלה מצוקת לבבו בשובו אל ארצו, והנה, אהה! לשמועה אשר הגיעה לאזניו! הנה נגעל מגן גבוריו; כי שני הנציבים, אשר הפקיד בארץ בצאתו הגלעדה, המיטו חרפה על חיל ישראל, בהתגרם בגור־ניאש שר צבא אדום, למען ינחלו גם הם שם בגבורים, ולא שמו לב למצות יהודה, אשר צום לבלתי בוא בדמים, אם לא יאלצם ההכרח לזה, ויתגרו בגורגיאש וינגפו לפניו. אך הנעשה אין להשיב. הנה עליו החובה עתה להנקם נקמת חרפת עמו מידי גורגיאש.

ויגיעו אז ימי חג השבועות, ויבואו כל בני ישראל ירושלימה לחוג את חגם, ולשמוח, ולהלל לה' על כל נפלאותיו. וימלא היכל ה' כקדם קול נעים זמרות, ויהודה, כפי הנראה, שמש אז בכהנה גדולה לפי שעה, בהיותו משוח־מלחמה, וכהן גדול אין אז במקדש. אך לא לקח לו יהודה בענות רוחו את השם כהן גדול, כל ימי שרתו במקדש, כי אם כמלא

מקום נקרא, אף כי לא היה, בלתי שפק, בהן אחר זולתו, הראוי למשרה הגבוהה הזאת על פי מעלותיו, תכונות נפשו וצדקתו הרבה.

ויהי אחרי עבור ימי החג וישם יהודה פניו ארצה אדום להנקם בגורגיאש, ולשום קץ פעם אחת לנכלי בני עשו, לבל יוסיפו עוד להרים ראש ולהיות לאבן נגף לבני ישראל. וילכד את העיר חברון, אשר ישבו שם האדומים, וימיתם, והנשארים נסו ולא נשאר מהם איש בקרבת ירושלים. וגם בארץ פלשתים נלחם נלחם, ויחרם את גלוליהם, ויתץ את במותיהם, וישא את שללם, וישב אל ארץ יהודה. ובמלחמותיו אלה שם קץ להעלולי הגוים, אשר התברכו בלבם להשמיד את זכר ישראל. ויהי שלום לישראל, כי לא הרגיזום עוד שכניהם הרעים.

ד.

בימים ההם ואנטיוכס אפיפנום הרשע ההולל מת בדרך מסעו לפרס, כי הבהילתו השמועה על דבר נצחונות יהודה המכבי, ויפה בשגעון, וימת במכאובים נוראים. וימלך בנו הנער אנטיוכס אאופטר תחתיו, וליזיאש

היה אומנו, ויתפש את רסן הממשלה בידו. ומנוחת ירושלים טרם הושבה על כנה, כי מרשיעי הברית, אשר נשגבו במצודת אקרא ומנלס הבוגד, הצרו מאד לנאמני ארץ. ויועץ יהודה המכבי בלבו, לגדוע קרן הפריצים ולגרשם מן המצודה. ויבן דיק, וישפך סוללה סביב המצודה, ויכון ללכדה ברעש מלחמה. אך הנה נמלטו אנשים אחדים מן המצודה, ויבואו אל אנטיוכס הצעיר ואל ליזיאש אומנו, ויתאוננו רע באזניהם על יהודה המכבי ואנשיו. ויוסיפו לאמר, כי אם תלכד המצודה, ופרקו יהודה ואנשיו את עול מלכות סוריה מעליהם כליל. ויחליטו המלך וליזיאש לעלות ביהודה וליסר את המתפרצים.

אז גדלה מצוקה יהודה המכבי מאד. העם, אשר בעד חרותו חרף הוא את נפשו למות, לא עזר על ידו, כיאות לעם אוהב חפש, ואשר כבוד לאומיותו יקר בעיניו. העם ההעסק עתה בקיום מצוות, אשר לא יעלה על לב בן דעת לקימן בשעת חירום, בעת אשר לב העם כלו חרד לקול עלה נדף, בעת מלחמה מבית ומחוץ, אשר עליו לחכות מרגע לרגע לקול שאון זרים בשעריו. העם — בלתי שפק

על פי מצות חסידי־הנזירים — לא זרע ולא קצר בשנה ההיא, כי שנת השמיטה היתה אז. ויהי העם רעב ללחם, ויחיה את נפשו בפרי העץ, או בספיח השדה. לו היה הזקן הנכבד מתתיהו החשמנאי חי, כי עתה לא הרשה, בלתי שפק, את העם להביא על נפשו סכנה נוראה כואת, וכמו שהוכיחם לרעת, כי אין יד עון להלחם ביום השבת, כן לא יחשב ה' לעון אם יזרעו אך בשנת שמיטה זו, למען חרות העם, ולמען יוכלו לקים ביטים יבואו את יתר מצוות התורה.

אך יהודה לא יכל לפעול בעניני הדת על רוח בני עמו כאביו הזקן, על כן בבוא ליזיאש כשואה על הארץ, ופני המלך הצעיר הולכים בקרב, וחיל גדול עמהם, ויצק הרעב מאר לאנשי יהודה, ולא יצאו בצבאותיו, כי אם מתי מספר. ותהי עת צרה ליעקב, אשר ממנה לא נושע עוד, לולא האיר המקרה את פניו ליהודה המכבי: שמועה רעה הבהילה את ליזיאש, ותאלצהו לשוב אל אנטיוביא. וימהר לברות ברית שלום עם יהודה, ויהי התנאי הראשון להם ליהודים לעבור את אלהיהם באין מפריע.

תשקט הארץ כשלש שנים. החסידים־ הנזירים הסתפקו בתנאי השלום האלה ושאיפות יותר רמות לא היו למו. וישפל רוח העם הלאומי, וישב גאונו להיות עפר ואפר כקדם. העם מכר עוד הפעם את חרותו בעד דקדוקים יתרים אשר בהם השתקעו חסידיו בראשם ורבם.

ליזיאש ואנטיוכס אאופטור מתו, וימלך דמיטריוס בן סיליקום בסוריה. ויבואו אליו מרשיעי הברית ואליקים הכהן בראשם, וילשינו על יהודה המכבי, כי אומר הוא לפרק על סוריה מעל צואר בית ישראל. וישלח את בכחידס שר צבאו, ויצו להת את הכהנה הגדולה לאליקים וללכר בערמה את יהודה המכבי. אך יהודה הבין מזמתם ויצא מירושלים, ויסתתר במצודות הרי יהודה, ויחכה למועד אשר יראה בו תנופת ידו החזקה על ראש אויביו. ואליקים בא ירושלימה, ויעש הרג רב בעיר. ועוכרי ישראל, אשר התקבצו אליו, עזרו על ידו להצר להתמימי דרך. אך יהודה המכבי ואנשיו עברו בארץ, ויעשו נקמות בהמתיונים, ויעצרו בעד משובתם.

ויבוא נקנור, אחד משרי דמיטריוס, ירושלימה, ויפתח דבריו בשלום עם יהודה על

ידי מלאכיו. אחרי כן נועד השר היוני עם המכבי, ויתפלא למראה הגבור הנהדר, ויפזר לו כבוד רב, ויוכיח את המכבי על אשר לא נשא עוד אשה, למען יקים דור גבורים כמהו אחריו. אך אליקים הבוגד הלשין על נקנור לפני המלך, ויאֶלץ נקנור להפר בריתו עם יהודה, ויתנקש לנפשו. ויהודה הבין זאת, ויפטר ממנו, ולא חפץ עוד לראות את פניו. אז דבר נקנור קשות אל העם אשר בירושלים, וידרש מהם למסר לידו את יהודה המכבי, ואם לא — והרס את המקדש עד היסוד בו. ויבוא נקנור לצור על בית־חורון ויצא יהודה לקראתו הוא ושלשת אלפים איש עמו. ככה הוסיף לרדת עוד רוח העם הלאומי במשך שלש השנים האחרונות! כי תחת אשר כבר עלה חיל יהודה לעשרות אלפים, נמצאו לו עתה רק שלשת אלפים יוצאי צבא, ויתר העם נחבאו, בלתי שפק, במערותיהם, ויתבודדו, ויתפללו ומאומה לא עשו.

אולם עוד פעם הראה יהודה המכבי, כי ככחו אז כחו עתה. ונקנור וכל חילו ננפו לפני יהודה ואנשיו המעטים, והוא — נקנור —

נפל ראשונה במערכה. היום הזה היה יום אורה ושמחה לכל העם. ובעת מנוסת חיל נקנור יצאו היהודים ממחבאיהם, ויתנפלו על הנסים, ויגירום על ידי חרב, וישללו שלל; ויקראו ליום ההוא — יום שלשה עשר לירח אדר —: „יום נקנור", ויקבעוהו להיות יום טוב לדורות. ותשקט הארץ עוד ימים מספר.

ויהודה ראה בעין בינתו החדה, כי לא יאמד אויבו די, ועוד יבוא לנקום בישראל עם עברתו, ויאמר להקים אבן נגף למלך סוריה, אשר יכשל בה, ביום אמרו לעלות על ירושלים. וישלח מלאכים אל זקני רומה, אשר החלה אז לשום משטרה בתבל, ותהי לממלכה אדירה, ויכרת ברית עם זקני רומה, ויבטיחוהו למנוע את מלך סוריה מבוא בשערי ירושלים למלחמה. אך בין כה וכה ומלך סוריה מהר לשלוח את שר צבאו, את בכחידס, ויעל בהמון רב על ארץ יהודה.

המלחמה בבכחידס היתה המלחמה האחרונה ליהודה המכבי בימי חייו. אם במלחמותיו הראשונות עשה לו שם למרחוק, ובכל הגוים ספרו תהלת גבורתו, הנה במלחמתו האחרונה הזאת עשה לו שם עולם לא יכרת.

חסידי העם, בראותם, כי לא יחפץ דמיטריוס להעבירם על דתם, טמנו ידם בחיקם, ולא יספו עוד לצאת בצבאות יהודה המכבי. שלום המסים, שפלות הלאם, מרירות העבדות, כל אלה הרגישות זו למו, כי כבר הסכינו במצב שפל כזה, מאז הגלו על ידי נבוכדנצר מארצם. ולא יכל יהודה לאסף תחת דגלו, כי אם שלשת אלפים איש; וגם מאלה נבו אלפים ושתי מאות איש, בראותם את חיל בכחידם הרב. ויתר יהודה המכבי ושמונה מאות איש עמו.

מה אמלל היה הגבור הזה, אשר שפך דמו בעד עם, אשר לא ידע להוקיר את רגשותיו הנשגבות! הפריצים שטמוהו וילעגו לכל הקדוש בעיניו, והחסידים־הנזירים — מבלי העולם — עזבוהו ביום צרה, ויתענגו על השלוה המדומה, אשר רכשו, רק אחרי אשר חרף הגבור את נפשו למות הרבה פעמים על שדה קרב!

בשמונה מאות גורי אריות התיצב הלביא הזה נגד רבבות יונים! הכבוד הלאומי היה הפתגם האחרון, אשר נשא הגבור האמלל על שפתיו ביום אחריתו. „חלילה לנו להפך ערף" — קרא יהודה אל אנשיו המעטים —

„ואם קרבה עתנו ומתנו כאנשי חיל, ואל יהי כבודנו לכלמה!" ואמנם הוא מת, כאשר נבא לו לבו, אך את כבודו הציל.

בגבורה נפלאה השתער יהודה על אגף בכחידם הימני, ויכהו מכה רבה, ויניסהו, וירדף אחריו עד אשדוד. אך בשובו ראה, והנה נהרפו אנשוו המעטים ממקום מערכתם. ותטש עוד הפעם מלחמה עזה בינו ובין האגף השמאלי בסערת חמה. אך רבו מאד אנשי בכחידם, אשר סבוהו כדבורים. מן הבקר עד הערב הכה הגבור הנורא הזה באלפים, וכעמיר מאחרי הקוצר נפלו סביבותיו, מתגרת חרבו הנוראה, חללי היונים. ויהי ערב, ויפל גם יהודה המכבי חלל על מרומי שרה קטל על יד העיר ליש, וגם במותו היתה ידו צמודה אל נצב חרב גאותו. כן „נפל הגבור במלחמה, חסן ישראל ומעוז", כאשר קוננו עליו כל בית ישראל.

מה נורא היה המחזה! הנה הגבור שוכב מת על הארץ, חרבו השלופה בידו, עיניו, אשר קמו בחוריהן, מביטות נכחן השמימה, אל הכוכבים הנשאים, וכוכבי־עד אלה, העדים

האלמים, אשר ראו גבורותיו מאות פעמים, ינוצצו במבונם, ומאירים פניהם אל הגבור המומת, וכמו יביעו אליו אמר: „שכב במנוחה, גבור נערץ! אמנם גויתך תורד מהרה אל קברות אבותיך, אך רוחך הטהור ורגשותיך הנעלים ינוצצו עד עולמי עד באחד מאתנו; ושם יהודה המכבי יהיה לסמל הגבורה, לסמל הרגש הלאומי ולסמל הישר והצדק לכל בני עמך, אשר לא יכחדו מן הארץ, כל עוד ינוצץ אור במרומי רקיע!"

ד.

שמעון בן שטח ושלומית אחותו.

א.

בראשית ממשלת החשמונאים ביהודה נולדו לאיש אחד בירושלים, שטח שמו, בן ובת. שם הבן שמעון ושם הבת שלומית. וילמד שמעון בן שטח תורה בבית מדרשם של יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי, ואחותו שלומית לקחה אהוז כבוד, ותהי לאשה לאלכסנדר ינאי בן יוחנן הורקנוס הכהן הגדול המושל ביהודה. האח והאחות האלה פעלו פעולות כבירות מאד בישראל, ושמם נשאר לברכה ולתהלה בדברי ימי העם הזה הנפלא בקרותיו. הודות לפעולות שני הגבורים האלה לא נכחד ישראל מגוי עד ימינו אלה; כי לולי הן, אזי בבר נמחה שם הגוי העתיק הזה מתחת השמים, כאשר נמחו שמות עמי אסיה הקדמונים. אך למען דעת ערך פעולות שמעון

בן שטח ושלומית אחותו, עלינו לדעת גם את מצב ישראל המדיני והמוסרי בימים ההם.

אחרי מות יהודה המכבי מות גבורים על מרומי שדי קטל, כלו את עבודתו הלאומית שני אחיו, יונתן ושמעון החשמנאים, בזה אחר זה. בימי האחרון נוסדה ממלכת יהודה על בסיס נכון וחזק. המכשולים הגדולים — הם המתיונים — אשר היו לה לפוקה בימי חוניו השלישי ויהודה המכבי, הוסרו מעל דרכה, כי גרשו כל הנוטים אחרי פריצת היונים ממצודה אקרא. מלכי סוריה הבירוה בתור ממלכה עומדת ברשות עצמה והשלום הפנימי במעט הרגיע את הארץ.

וימת שמעון החשמנאי, האחרון מחמשת בני מתתיהו בן יוחנן, ויכהן, וימשל תחתיו יוחנן בן הורקנוס בנו. וירחב יוחנן הורקנוס את גבולות הארץ במלחמותיו הרבות, ועל ידי זה החלו זרמים חדשים לזרום באבני האמה. או נפלג ישראל עוד הפעם לשלש מפלגה כבימי שמעון הצדיק. אך שונות היו המפלגות האחרונות האלה מהראשונות בתכונתן, ברוחן ובשאיפתן. ואלה שמותן: פרושים, צדוקים ואסיים.

הפרושים היו סופרי ישראל וחכמיו, אשר הלכו במסלות, אשר סללו עזרא ונחמיה לדורות אחריהם. דרישת התורה, שמירת המצוות, תקונים בדת לפי רוח העת וצרכי הלאם—אלה היו פעולות הפרושים בקרב עמם. הם עשו את התורה לתורת חיים וחסד—לתורה, אשר ההולכים בדרכיה יאשרו אשר נצח. פרישות מכל תאוה נמכזה, שנאה להתקשטות והדור, אהבה עזה לחיים שקטים ושלוים, הנוסדים על המלאכה והשקידה ביגיע כפים, ולא על הרבנות והשררה — כל אלה היו מתכונות נפש הפרושים. המה שנאו את הנזירות מהחיים, אך דרשו מאת כל אדם, שירע להשתמש במנעמיהם במדה ובקצב. השקפותיהם על תכלית האדם היו נאורות. הם הרימו את מעלת ערך נפש האדם בלמדם לדעת, כי יש שכר לפעולותיו הטובות אחרי מותו, וכי ענש יענש בעולם הנצח כדי רשעתו. כל המעשים הנעשים תחת השמש, ובכללם גם פעולות האדם, בידי האלהים הם, חוץ מהנהגת האדם בישר ובצדק, או בעון ועול, בפעולותיו המוסריות הנהו—האדם—בעל רעה חפשית ויכול לבחור במה שלבו חפץ, ועל

כל אלה יביאהו אלוה במשפט אחרי מותו. עתם על דבר לאומיות ישראל היתה, שנחוץ לעם ישרון לשמר את קדשי לאומיותו מכל משמר; עליו להתרחק משבניו ולבלתי התערב בהם לא על ידי חתון ולא על ידי משא ומתן, בזכרם מה שקרה להיהדות הלאומית בימי המתיונים. לתכלית זאת הוסיפו סיגים לדברי התורה הכתובה לפי צרכי הלאם. רוב הפרושים היו מבני ישראל ולא מהכהנים.

הצדוקים, לעמתם, היו רבם מבני הכהנים האצילים, אוהבי העננות וחמדת החיים. המה היו שרי הצבא ולוחמי מלחמות עמם בגוים, ועל כן אהבו את השררה והעשר. השקפותיהם על תכלית נפש האדם שונו מהשקפות הפרושים. הם החליטו, כי כל מעשי האדם נתונים בידיו ובבחירתו והחפשית, ומפרי מעשיו ישבע טוב או רע בעולם הזה, ואין שכר ועונש בשאול, וכי בגוע נפש האדם לא תאור עוד באור חיים נצחים, ולא תשוב לחיות בקץ הימים. הסיגים והגדרים, אשר הוסיפו חכמי העם לעשית ברוח עזרא ונחמיה, היו עליהם למשא, ויגזרו אמר, כי רק דברי התורה הכתובה קדושים

הם, ואשר לא נמצא בתורה שוא ותפל הוא. תוצאות השקפותיהם אלה היו משפטיהם הקשים על החוטאים, אשר לא פרש ענשם בתורה, כי אם נאמר: „ונכרתה הנפש (החוטאת) מעמיה". הפרושים, אשר האמינו בשכר ועונש בעולם הנצחי, בארו את הדברים לאמר: כרת היא מיתה בידי אלהים, והצדוקים שפטו את החוטאים האלה במיתת בית־דין. הצדוקים אמרו לאבן את התורה, להפוך את אותיותיה לאותיות מתות, אשר ברבות הימים יפוג טעמן ויבטל קיומן, ולא ידעו ולא הבינו, כי בזה יבא הקץ ללאומיות העם. הן בהגיע הקץ למצבו המדיני החפשי וגם תורתו הסף, או לא יהיה שם וזכר לעם ישראל בין העמים, כי יבלע בקרבם. אמנם גם הצדוקים אהבו את עמם אהבה עזה מאד, אך הם לא באו עד חקר תכונות הלאומיות, ויחשבוה כדבר מדיני בלבד. הם האמינו במשוגתם, כי בהלחמם בחרף נפש את מלחמותיהם הגדולות בהעמים, למען חופש ממשלה ישראל, די יהיה בזה בלבד לתת קיום נצחי לעמם.

המפלגה השלישית, היא מפלגת האסיים, לא גברה בארץ מאד, כי רק כארבעת אלפים

חברים היו בה. דרך האסיים בקדש ובחיים היה מוזר מאד. המה מאסו בכל חמודות התבל, את העשר בזו בשאט נפש, נשים לא לקחו למו. בני המפלגה הזאת אהבו זה את זה אהבה עזה, ויעזרו, ויישרתו זה לזה, גם רכושם היה משתף לכלמו. בעניני המדינה והלאם לא התעסקו, ורק בתפלות, ברחיצות ובטבילות שגו כל הימים. רוח העצב היה שפוך על כל מנהגיהם הזרים, והתבודדותם היא זהירותם היתרה כמו מהולות בתוגה. רבים ממנהגיהם, כמו מניעתם מלקיחת אשה היו נגד יסודי התורה ורוחה. בכלל, עשו האסיים את התורה לא לסם חיים, כי אם לסם מות. הפרושים התנגדו מאד להזרם הזה, אשר מוצאו עוד מימי החסידים הראשונים נוזרי־נזירות, אשר היו בימי שמעון הצדיק. החכמים קראום בשם: „חסידים־שוטים", „מכלי־עולם".

ולב העם היה אחרי הפרושים, כי אלה בהליכותיהם הנעימות, בחכמתם הרבה, באהבתם לישר וצדק, בדעתם להתערב עם הבריות, ובבאוריהם למצוות התורה משכו את לבות ההמון אחריהם. הם הראו לבני

העם, כי התורה היא תורת חיים, דרכיה דו׳כי נעם וחקיה ישרים, מועילים לגו ונפש.—

הנהגת הארץ הכללית הפנימית היתה מסורה בידי הסנהדרין—הוא בית משפט ראשי ושבעים חברים (זקנים) יושבים בו ומכללם, או עליהם, היו הנשיא ואב־בית־דין. החברים ישבו להורות בלשכת הגזית במקדש. ישיבת הסנהדרין היתה כחצי גרן עגולה, למען יראו הזקנים זה את זה. הנשיא יושב באמצע והזקנים יושבים מימינו ומשמאלו. שנים או שלשה סופרים עומדים לפניהם לכתב את דברי המזכים ודברי המחיבים. עריכת המשפטים נעשה בגלוי לעיני העם, והתלמידים חניכים יושבים לפני הסנהדרין שלש שורות ללמוד חק ומשפט. מהם היו ממלאים מקום הנפקדים בסנהדרין, וכאשר נמצא מהם ראוי, לפי מדרגת השכלתו, להיות לחבר בית הדין סמכוהו ויקראוהו בשם זקן. מהבית הזה יצאו תורה ואורה לכל בית ישראל.

בראשית ימי החשמונאים היו כל חברי הסנהדרין מן הפרושים; אך באחרית ימי יוחנן הורקנוס עלתה חמת המושל הזה על הפרושים ויעש בהם הרג רב, ונשיא הסנהדרין, יהושע

בן פרחיה, נמלט מצרימה. במקום הפרושים ישבו הצדוקים לשפט ולנהל את העם, ואז היתה סכנה נוראה צפויה להיהדות הצרופה. המצב הזה ארך עד ראשית ממשלת אלכסנדר ינאי, כי גם הוא כאביו שנא את הפרושים, ועל בן רמה קרן הצדוקים גם בימיו.

או יצאו האח והאחות שמעון בן שטח ושלומית אחיתו אשת ינאי המלך, אשר נקראה אז בשם אלכסנדרה, להלחם בצדוקים. אך בדעתם, כי הצדוקים ימצאו למו עז ומחסה במלכם עשו את מעשיהם במתינות.

ב.

אם אמנם גדלה מצוקת נפש שמעון בן שטח לראות את פעולות מאורי האמה, עורא ונחמיה, הולכות ואובדות בידי הצדוקים, בכל זאת לא התרחק מהם, ויבקש את קרבתם. הוא ישב בסוד הסנהדרין כאחד מהם, בהיותו גיסו של המלך. בחכמתו הרבה השתדל להביא את חבריו אלה במבוכה לעיני המלך והמלכה, כי הציע לפניהם שאלות, אשר קצרה בינתם מהשיב עליהן תשובות נכונות. הצדוקים נשמטו ראחד אחד, ויצאו מסוד הסנהדרין, ויעוב

את מקומם, כי בושו מאד מאי־ידיעתם, ולא חפצו לשוב אל הסנהדרין, וחברים אחרים מן הפרושים באו וירשו את מקומם. בתחבולות כאלה שנר שמעון את הצדוקים מעט מעט מהסתפח בבית ה', בלשכת המשפט. אז כתב שמעון בן שטח אל מורהו הגדול, אל יהושע בן פרחיה, אשר ישב בעת ההיא במצרים כדברים האלה:

„מני ירושלים עיר הקדש
לך אלכסנדריה אחותי!
בעלי שרוי בתוכך
ואני יושבת שוממה!!"

מן הדברים הקצרים האלה נלמד לדעת, כי כמו שהיה שמעון גדול בדעת התורה, כן היה גדול כחו גם בדעת השפה העבריה ונעם מליצותיה.

יהושע בן פרחיה שמע לקול תלמידו, וישב ירושלימה. ובשובו שב אל כנו, וינהג בנשיאות כקדם, ושמעון בן שטח היה משנהו. מזה נראה עד כמה גדלה אהבת שמעון להישר ולאשר האֱמה, עד כי עזב את הנשיאות לרבו, והוא חזר לתלמיד, בעת שהיה לאל ידו להיות

לנשיא בעצמו, לולי קרא אליו את יהושע ממצרים.

אז שרף שמעון את ספר החקים שחקקו הצדוקים, אשר בו היו חקי המשפט בדוים מלכם בלי טעם: „אלו הנסקלים, אלו הנשרפים, אלו הנהרגים ואלו הנחנקים", וכישהיו דנים היו רואים בספר ועל פיו המיתו את הנדונים, מבלי הרבות בחקירה ודרישה. וביום שבטל הספר הזה עשו כל ישראל יום טוב לדורות.

את כל פעולותיו אלה לטובת היהדות עשה שמעון באין מפריע, כי אלכסנדר ינאי היה סבוך בסבך מלחמותיו בחוץ, ולא יכל לפנות לבו להנהגת המדינה בפנים. אך אחרי שובו ירושלימה הראה לדעת, כי שנאה נצחת בלבו להפרושים, ובשרתו בקדש בחג הסכות, בהיותו הכהן הגדול, בזה למנהג נסוך המים, וישפכם ארצה. העם לא יכל עצור ברוחו המר, בראותו, כי הכהן הגדול רומס ברגליו את קדשי לאומו, וישליכו עליו את אתרגיהם לרגמו. אז עמד ינאי ויעש נקמות בשנואי נפשו. שמונה מאות פרושים הוקיע על העצים, ותגדל שנאתו נגד הפרושים מאד, וגם שמעון

בן שטח גיסו לא חונן, כי אלץ גם הוא להסתר מפני חמת המלך.

הסבה, אשר הניעה את שמעון לנוס על נפשו היה מקרה אחד, אשר על אדותיו יספרו כדברים האלה: פעם אחת באו שלש מאות נזירים עניים אל שמעון בן שטח לבקש מאתו, שהנהן למו תמיכה, למען יוכלו להקריב את קרבנותיהם, שלש קרבנות כל אחד מהם. וישתדל שמעון לפני ינאי, שיתן הוא למאה וחמשים מהם ארבע מאות וחמשים קרבנות מאוצרו, ויבטיח גם הוא להת למאה וחמשים הנזירים הנשארים משלו. וימלא ינאי המלך את חפץ שמעון, ויתן מחצית הקרבנות, ושמעון התיר להנשארים את נדרם, ויפטרם מהביא את קרבניותיהם. ויבא איש אחד צדוקי, וילשן על שמעון לפני המלך לאמר: „התל בך שמעון בן שטח, כי הוא לא נתן לנזירים מאומה". ויודע דבר השטנה לשמעון, וימהר לנוס ולהמלט על נפשו.

אחרי שני המקרים האלה נגדעה עוד הפעם קרן הפרושים. הצדוקים לעמתם הרימו ראש, וישובו אל הסנהדרין, והיהדות התעתדה עוד הפעם לכליון חרוץ. אמנם שמעון ב

שנח שב מהרה ירושלימה, כי קראו המלך לבוא אליו, אך קצרה ידו מהשיב את מצב הפרושים לאיתנו הראשון, ויד הצדוקים היתה רוממה, כל ימי אלכסנדר ינאי.

על דבר שיבת שמעון ירושלימה יספרו כדברים האלה: פעם אחת באו שרים נכבדים מארץ הפרתים ירושלימה, ויקראו אל שלחן המלך, וישאלו את ינאי בשבתם לאכול לאמר: „זכר נזכר, כי בהיותינו בהיכלך לפני איזו שנים, ישב במסבתנו זקן אחד חכם מאד, ונתענג על חברתו הנעימה ועל דבריו המחכמים. ומדוע זה לא בא היום אל המשתה כפעם בפעם?" אז שלח ינאי המלך לבקש את שמעון ולהבטיחהו, כי לא יעשה לו כל רעה, וכי כבר שכח את הדבר, אשר עשה שמעון נגד כבודו, ועתה חפץ הוא לכרות עמו ברית שלום. ויבקשוהו, וימצאוהו, ויב לפני המלך, ויצו עליו המלך לשבת אל השלחן, וישב שמעון בין המלך והמלכה.

עתה אמר המלך לדרוש דין וחשבון מאת שמעון על מעשהו בדבר הנזירים, אשר מלאו לבו להתל במלך. ויענהו שמעון לאמר: „לא התלתי בך, כי אם דבר אמת היה בפי. אמנם

אתה נתת מכספך, אך אני נתתי למו מחורתי, כי על ידי חכמה התורה אשר בי, מצאתי תחבלה להפר נדרי מחצית הנזירים הנשארים; וגדול ערך החכמה כערך הכסף, כמו שכתוב: „כי בצל החכמה בצל הכסף". ויוסף עוד המלך לשאלהו: „ולמה ברחת מפני?" ויענהו שמעון לאמר: „יען נודע לי, כי קצפת עלי מאד, ואעש כעצת הנביא אשר אמר: „חבי כמעט רגע עד יעבר זעם", כי ידע ידעתי שיעבר זעמך ותשפטני מישרים". אז אמר המלך למצוא עון שמעון עוד, וישאלהו: „ומדוע זה ערב לבך לשבת בין המלך והמלכה?" ויענהו שמעון: „כן יאה לאנשים חכמים לשבת בין נגידים", כאשר אמר בן סירא: „סלסלה ותרוממך ובין נגידים הושיבך".

ויצו המלך לתת לשמעון כוס יין לברך את ברכת המזון. ויקח שמעון את הכוס בידו ויאמר: „נברך על המזון שאכל ינאי וחבריו". ויאמר ינאי: „העודך קשה ערף כקדם"? ויענהו שמעון: „ואיך אוכל לברך: „על שאכלתי", אם לא טעמתי עדנה מאומה"! ויצו ינאי לתת אכל לשמעון, כי בעת שרב [illegible] ולא נתנו לפניו אכל, או אולי נעשה זאת בכונה

ינאי לבזות את גיסו במנעו ממנו אכל בעת המשתה. ויאכל שמעון, ויברך את ברכת המזון כדת וכחק.

השיחה הזאת תורנו לדעת את עז רוחו של שמעון, אשר לא חת מפני בל, ולא נשא גם פני מלך ושרים, ורק את האמת שם נכח פניו בדברו, ולא ידע חנף ודברי חלקות. וממקרה אחד נכבד ממנו נביא עוד יותר עז תכלית תכונתו המוסרית, לאהב את האמת בכל נפשו, גם אם סכנה נשקפה לו ממנה להעיר בדבריו חמת המושל. הנה יספר, שפעם אחת הרג עבדו של ינאי נפש אחת. ויען כי לפי משפט התורה נחוץ לשפט את האדון על מעשי עבדו, על כן הועיד שמעון את ינאי לבית־דין. אך ינאי שלח את עבדו הנאשם, וידרש בית־הדין מאת ינאי להתיצב לפני המשפט בעצמו, כי עליו לתת דין וחשבון על פעולות עבדו הרעות. ויופיע ינאי בבית המשפט, וישב בגדל לבב על הכסא. אז הרים שמעון בן שטח את קולו ויקרא: „ינאי המלך, עמוד על רגליך ותן כבוד למשפט התורה!" ויענהו ינאי: „לא כאשר תאמר אתה אעשה. כי אם כאשר יאמרו חבריך". וחברי

הסנהדרין נבעתו מפני המלך ויחרישו. ולא יכל שמעון נשוא את עוות־הדין הזאת, ויקרא אל השופטים: „בעלי מחשבות אתם! יבוא בעל המחשבות (האלהים) ויפרע מכם"!! וכפי הנראה נוכח גם ינאי בעצמו לדעת, מה צדקו דברי שמעון, ומה ישרה נפשו בו, כי לא קצף עליו ולא ענשו, כאשר ענש את יתר הפרושים מדי קצפו עליהם.

ג.

פעולת שמעון בן שטח היותר גדולה ונכבדה היתה בדיני נפשות. הצדוקים העשירים אוהבי העגנות ושררה לא ידעו רחם בדין. בעמדם בראש הסנהדרין עקלו את המשפט, וישפטו את הנאשמים על פי דברי העדים, מבלי חקור הרבה. אך כאשר הצליח ביד שמעון לגרשם מבית המשפט, ויקח את מושכות ההנהגה בידו, התאמץ למעט במשפטי מות ככל האפשר, ופתגמו היה תמיד: „הוה מרבה לחקור את העדים, והוה זהיר בדבריך, שמא מתוכם ילמדו לשקר".

לפי תורת הצדוקים לא היו חיבים

העדים הזוממין (שנגלה שקרם) מיתה, אם לא נהרג הנאשם על פיהם; אך לפי תורת הפרושים משפט עדים כאלה למות, גם אם לא הספיק בית המשפט לחמית את הנאשם. פעם אחת הרג יהודה בן טבי, משנה שמעון, עד אחד שהוזם, למען הוציא מלבות הצדוקים את תורתם המעקלה, ויאמר אליו שמעון: „אראה בנחמה, אם לא שפכת דם נקי בישראל"! כי אין העדים נהרגים עד שיזומו שניהם. מדבריו אלה ומהפתגם שהזכרנו נוכח, כי חיי האדם היו יקרים בעיניו מאד. ואם אמנם גם חכמי הפרושים ברורות האחרונים אמרו עליו, כי „היו ידיו חכיצות", לאמר: „שופכות דם", אך כאשר עוד נוכיח לדעת נראה, כי לא מאכזריות שפט לפעמים אנשים למיתה, כי אם מפני ההכרח ומפני צרכי הזמן.

אגדה אחת מספרת, שתלה שמעון בן שטח שמונים נשים מכשפות באשקלון ביום אחד. בזה עשה נגד תורת הפרושים, כי אין דנים שנים ביום אחד. אך מעשהו זה עשה שמעון מפני שהשעה היתה צריכה לכך: בעוד היתה יד הפרושים על ההתחתונה, אחרי ההרג,

שעשה בהם ינאי, ואחרי אשר הורח שמעון ממשמרתו, התקלקלו המדות המשבחות שבישראל, האמונה באלהים רופפה, ואמונות טפלות גברו בארץ. רבים מהמון העם דרשו אל המכשפות, אשר התעום בכזביהן. אנחנו בדורנו יודעים היטב, כי אין ביד בן־התמותה לשנות חק אחד מחקי הטבע, וכי כל עושי נפלאות אשר בקרקסאות עושים מעשיהם בתחבלות ערמה, ובמהירות ידיהם מאחזים את עיני הרואים, למען יאמינו, כי באמת בישנים הם דבר מחקי הטבע. אך לפני אלפים שנה היתה השכלת ההמון שפלה מאד, ולא יכלו להבדיל בין אמת לשקר. במעשי הכשפים ההעסקו אז, ביחוד, הנשים, כי הכשפים, עבודת האלילים והזנות, שלשתם קשורים זה בזה, כאשר נוכח מדברי הנביאים במקומות רבים בכתבי הקדש.

בהיות שמעון בן שטח נרח מפקודתו, ראו עיניו את המצב המוסרי הפרוע באשמת המכשפות; וידר נדר, כי אם ישיבהו אלהים אל כנו יבער את הרע מקרב הארץ, כמצות התורה האומרת: „מכשפה לא תחיה", ויטהר את לבות ההמון מהבלי הנכר, למען יאמינו

רק באלהים אמת. אחרי מות ינאי המלך שב שמעון להיות לנשיא הסנהדרין, ויישם לבו לשית קץ להעלולי המכשפות אשר באשקלון.

בעיר ההוא היו שמונים מכשפות דרות בבית אחד, ועושות את להטיהן, ומהעות את העם. ויהי ביום סגריר אחד, ויקח שמעון אתו שמונים בחורי חמד יפים מאד מתלמידיו, ויתן להם שמונים בגדים לבנים ונקיים, וישמונים קדרות נתן למו לטמון בהן את הבגדים, ויאמר להם: „אם אשרקה לכם בפעם הראשונה, ולבשתם את הבגדים הנקיים, ובאשר אשרקה בפעם השנית, ובאתם אל מעון המכשפות". וידפק שמעון על פתח בית המכשפות ויקרא להן: „פתחנה לי, כי משלכן הנני, מכשף במוכן אני"! וילבש את בגדו הלבן והנקי, והן פתחו לו את הדלת, ויבא אל ביתן, ותאמרנה לו המכשפות: „איככה יכלת ללכת ביום סגריר כזה, ולשמר את בגדיך לבל ירטבו ולבל ילכלכו ממי המטר?" ויען אותן בלעג לאמר: „בין נטפי הגשם הלכתי". אז החלו הנשים להראות לפניו את נפלאותיהן: האחת לחשה מלים אחדות ותוצא לו חלת כסף; השניה הוציאה חלת זהב;

השלישית דברה בלאט דברים אחדים, ותעש תבשיל נחושת. או אמר להן שמעון: „ואני אשרק ואביא לפניכן שמונים בחורי חמד לבושים בגדים נקיים ולבנים כמוני גם הם, כי גם בבגדיהם לא ננע הגשם לרעה". ותענינה הנשים לאמר: „עשה כאשר דברת". וישרק שמעון בשפתיו, ויבואו הבחורים, ויצו אותם שמעון לאמר: „קחו על זרועותיכם איש איש מכם מכשפה אחת, כי אז יבצר מהן לעשות את נפלאותיהן". אחרי כן פנה אל המכשפה הראשונה, אשר עשתה חלת כסף בלהטיה, ויאמר אליה: „עשי נא עתה חלת כסף". אך המכשפה בהיותה נשואה על זרועות הבחור לא יכלה עוד עשות את תחבלות הערמה, ויצו שמעון את הבחור לתלותה על העץ. וכן עשה לכל שמונים הנשים המכשפות.

טן הספור הזה נראה עד כמה היו השקפות שמעון בן שטח נאורות ומושכלות ועד כמה רחקה מלבו כל אמונה בדברים, שאין השכל יכל לסבלם. משפטו זה אשר שפט בו את המכשפות לא היה מעקל לפי התורה, כי אם כדת וכחק. אולם יען אשר שפטן כלן כאחת ביום אחד, על כן אמרו

חכמינו, שהיו ידיו חמימות. אך הוא לא יכל עשות אחרת, כי השעה היתה צריכה באמת לכך. כלל גדול הוא בהנהגת המדינה, כי במקום שאשר הלאם כלו דורש חזוק אין חיי איש פרטי המזיק להקבוץ המדיני ואשר נגלה רשעו נחשבים למאומה.

ה.

האיש הגדול הזה אם אמנם נשא משרה כבודה על שכמו רוב ימיו, ויהי אח לאשת המלך, בכל זאת חי חיי צער ועני. הוא התעסק במלאכת נפוץ הפשתה אשר מכרה, ומזה לחמו נמצא לו, וידו לא השיגה די קנות לו חמור, לבלתי יאלץ ללכת ברגליו, ויהי תמיד עיף ויגע מעבורתו. ורחמו עליו תלמידיו, וילכו, ויקנו לו חמור מיד ישמעאלי אחד. ויהי בהביאם את החמור אל שמעון בן שטח מורם, וימצאו מרגלית יקרה תלויה בצואר החמור. ויאמרו התלמידים אל שמעון: „מעתה לא תחיה עוד חיי עני". ויתפלא שמעון וישאל: „ומדוע זה?" ויאמרו התלמידים: „הן נמצאה מרגלית יקרה על צואר החמור". וישאלם שמעון: „הידע הישמעלי כי מרגלית תלויה

בצואר הבהמה, אם שכח"? ויענוהו תלמידיו לאמר: „אמנם שכח בעל החמור לקחת את המרגלית". אז ענה אותם שמעון: „בני, לא את המרגלית קניתי מידו, כי אם את החמור. לכו והשיבו אותה לידו". ויהי בהביאם את המרגלית אל הישמעאלי, וישמח האיש מאד על האבדה, אשר הושבה לידו, ויאמר; „ברוך ה' אלהי שמעון בן שטח!".

המעשה הזה אשר עשה שמעון היה לפנים משורת הדין, כי לפי הדין, אשר שרר בימים ההם, היתה הצדקה לכל איש ישראל להשאיר תחת ידו אבדת עובד אלילים; אך למען קדש שם אלהי ישראל, וממאנו לעשות עשר ולא במשפט השיב שמעון בן שטח את המרגלית ליד הישמעאלי.

לעת זקנתו נקמו בו הצדוקים את נקמתם באופן נורא מאד. אחרי תלותו את המכשפות, באו שני צדוקים מקרובי הנשים הנתלות, ויעידו עדות שקר בבן שמעון בן שטח, כי הרג את הנפש. וישפטוהו השופטים משפט מות. ויהי כאשר הוצא בן־שמעון לסקילה ויאמר: „רבונו של עולם! אם עברתי עברה זו, יהיו העדים וכל ישראל נקיים, ומיתתי לא תהיה

כפרה עלי. ואם לא — תהיינה כל עונותי מחולות לי, והקולר הלוי בצואר העדים, וכל בני ישראל יהיו נקיים!".

הדברים האלה מצאו מסלות בלב העדים, ויכמרו רחמיהם על האמלל, וינחמו על מעשיהם, ויודו במו פיהם, כי העידו בו עדות שקר. השופטים רצו לפטרו מן הדין, וגם שמעון בן שטח הסכים בראשונה לזה, כי בכתה נפש האב האמלל למראה בנו הישר והצדיק מוצא למות על לא חמס עשה. אך בנו, כגבור לאומי אמתי, אשר אשר עמו יקר בעיניו מחייו, הניא את אביו מרחם עליו ויאמר: „אבי, אם חפץ אתה להביא תשועה לעמך עשה אותי באסקופה הנדרסת"! ויכבש שמעון את רחמיו ויאמר: „הוציאוהו לסקילה, כי אין העדים זוממים את עצמם"!.

מה גדל הקרבן הזה! כמה אמץ לב דרוש לאב זקן ואמלל כמוהו לראות באבדן בנו, ולהתגבר על רגשותיו ההומים, לבלתי הצילו ממות!! ובגלל מה הקריב את קרבנו זה? הלא רק למען הציל במשפטו זה את אשר האמה. ובאמת, לו רחם שמעון בן שטח

על בנו הפעם, כי עתה שם לאל את כל עמלו, אשר עמל במשך ימי חייו, להת משפט אמת וצדק בשערי ירושלים.

הן נוראה היא הרעה, אשר יוכלו לפעול עדי שקר, ומה גם בימים ההם, לפי מושגי העת ההיא, אשר משפט המות היה ממעשי יום יום. אז בקצוף איש על רעהו, והלך הוא ואחר טמתי סודו, והעידו באיש חרמם עדות שקר, וישפטוהו השופטים למות. אך לשקר אין רגלים, ועל פי הרוב נמצאו אנשים ישרים, אשר באו ויזימו את העדים לפני השופטים, בהראותם לרעת, כי שקר ענו בהנאשם, ויהי משפט העדים, לפי תורת הפרושים, להרג, אם אך לא הומת הנאשם ערנה. אבל לפי תורת הצדוקים המיתו את העדים, רק אם נהרג הנאשם, ואם הוזמו טרם הספיק בית המשפט להמיתו, לא הומתו גם הם.

תורת הפרושים הביאה מרך בלב אנשים נבלים, ולא נועזו לדבר על רעיהם כזבים, ולחפות עליהם דברים אשר לא כן, בדעתם, כי אם תגלה תרמיתם אחת דתם להמית, גם על מחשבתם הרעה בלבד. אך לפי תורת הצדוקים אם ישפטו, אז יוכלו עדי השקר

להציל את נפשם ממות בכל שעה, כי אם יראו, שבאו אנשים להזימם, והודו על עותתם, וינצלו ממשפט מות, יען כי הנאשם עוד לא נהרג. ומי יודע אם בכל עת יקר המקרה, כי יבואו אנשים, אשר נגלתה לפניהם תרמית עדי השקר, ונמצא, כי דם נקי ישפך לרב בקרב ישראל.

ועתה לו השתמש הפעם שמעון בן שטח במקרה הזה לפדות את בנו ממות, אז הרימו הצרוקים קול צעקה וגדופים לאמר: כי כאשר נגע הדבר אל עצמו ואל בשרו, הלך שמעון בדרכי הצרוקים, אך לא כן הוא עושה בהשפט איש אחר. ואז יכלה לצאת מזה הקלה גדולה לתורת הפרושים, כי עלה בלתי ספק כל עמלם בתהו, ובא הקץ גם להיהדות הצרופה, אשר רבות עמלו בוניה בה. והאם יכל שופט אמת להתהפך בתחבולותיו לטובתו הפרטית ולרעת הלאם בלו? ושמעון בן שטח היה דין אמת, חכם רואה את הנולד ועינו צפה למרחוק. ומאר צדק בנו האמלל בקראו למשפטו בישם: „תשועת ישראל"!--

מלבר אהבת שמעון להאמת, הישר והצדק, עוד היתה אמונתו באלהים צרופה

וטהורה מכל סיגים. הוא האמין בתשועת ה', אך לא אבה להאמין, שיש בכח בן־תמותה לשנות את הגזרה בתפלתו נגד רצון אלהים. בימיו היו שני בצרת. ויבואו העם אל צדיק אחד, חוני המעגל שמו, ויבקשוהו להתפלל לה', שישלח מטר השמים לרוות את הארץ. ויתפלל חוני ואלהים לא ענהו. אז חג חוני עגה (מעגל), ויעמד בתוכה ויאמר: „רבונו של עולם! אינני זז מזה עד אשר תרחם על בניך ונתת למו מטר". נגד הדברים האלה התעורר שמעון בן שטח מאד, וישלח להגיד לחוני המעגל לאמר: „משפטך להיות בנדוי, כי לו היו השנים כשנות אליהו התשבי, אז לא הועילה תפלתך, ונמצא שם שמים מתחלל על ידך".

ה.

ככה עבד האיש הנעלה כביר כח הרצון הזה, שמעון בן שטח, את עבודתו הלאומית בלי לאות כל ימי חייו. הרבה פעמים נשקפה לו סכנת מות, הרבה פעמים הודח ממשמרתו, רבות צררוהו שונאיו, מררוהו ויעציבוהו בנבליהם, והוא עמד כסלע איתן בלב ימים;

לא חת מפני כל מכשל, לא נסוג אחור מפני כל פוקה, עד אשר הקים את מחשבתו הנעלה, אשר חשב על היהדות. הוא העמיד את תורת הפרושים בקרן אורה, וימשך את לב ההמון אחרי למודיה, עד כי לא נועזו עוד גם הצדוקים לעשות דבר נגד מצוותיה, גם בעת אשר היתה ידם רוממה עוד פעם בסוד הסנהדרין; בראותם, כי נשגשה דעת הפרושים עמק בלב בני העם וידעו ויבינו, כי למען הפיק רצון מאת ההמון עליהם להשמר מהבעיסהו במנהגיהם, אשר נוסדו על תורת הצדוקים. שמעון הרים את מעלת התורה עד המדרגה היותר גבוהה. העם חדל מהביט על הכהנים והאצילים ביראת הכבוד, כי אם את תיפשי התורה כבדו בכל לבבם, מבלי הבט אל מוצא גזעו. גם עובדי אלילים, אשר עזבו את אליליהם, וילמדו תורת הפרושים, ויעשו חיל בלמודיהם, נכבדו מאד בישראל מימות שמעון בן שטח והלאה. שנים מתלמידי שמעון, שמעיה ואבטליון, היו, לפי דברי חוקרים אחדים, מזרע הגוים, או בני בלי שם, אשר באו מאלכסנדריה, ויורמו אחרי מות שמעון בן שטח עד המעלה הגבוהה, להיות האחד

לנשיא והשני לאב בית דין בסנהדרין, וכל העם העריצום והקדישום. וההשקפה הנאורה הזאת על ערך האדם, אך מידי שמעון בן שטח באה להעם.

מן התקנות הטובות, שתקן שמעון בן שטח בעמו הבי נכבדות הן שתים: א) הוא תקן „שיהא הבעל נושא ונותן בכתובת אשתו" כלומר: בראשונה היתה כתובת האשה מונחת בבית אביה, וכשהבעל כועס עליה, היה אומר לה: „לכי אצל כתובתך", ויגרשנה בנקל. התקינו, שתהי הכתובה מונחת בבית חמיה. אך גם אז כשהיה כועס עליה היה אומר: „קחי כתובתך וצאי". חזרו והתקינו, שיקנו בכסף כתובת האשה כלי כסף וכלי זהב, ובכל זאת היה בעלה אומר לה בכעסו: „קחי כתיבתך וצאי". אז תקן שמעון בן שטח, שיהא הבעל עוסק במסחר בכסף כתובת אשתו, ואם יאבד הכסף במסחרו, קשה יהיה לו לגרשה, כי לא יהיה לו די כסף להשיב לה. התקנה הזאת הרימה מאד את מעלת האשה בעיני העם ולא היתה עוד האשה כשפחה בעיני בעלה, אשר אם יחפץ יגרשנה מביתו בנקל. ב) עוד תקן שמעון, שחוב הוא על כל אדם מישראל

לשלוח את בניו לבית הספר, ויושב מורים בכל ערי ישראל, וירם את מצב השכלת העם. ורק לשמעון חיבים אנחנו להודות, שמעטים מאד בין בני עמנו אנשים, שאינם יכולים לכל הפחות קרוא בספר. עוד תקנה אחת תקן שמעון: הוא נזר טומאה על כלי זבוכית. בזה שם חיץ בין ישראל ובין העמים, אשר היו בימיו, לבל יתערבו אלה באלה בחתון, במאכל ובמשתה; כי בימי החשמנאים הרבו בני ישראל להתחתן בעמי הנכר, וכמעט ששבו למו ימי עזרא ונחמיה, על כן היתה התקנה הזאת נכבדה מאד בשעתה

מראשית ימי עבודה שמעון הלאומית ועד אחרית ימיו היתה לו לעזר אחותו שלומית אלכסנדרה המלכה, אשה ינאי המלך. האשה החכמה הזאת בחין ערכה ובנעם הליכותיה משלה ברוח בעלה אשר האמין בה ובכשרונותיה. בראשית ימי מלכותו מסר את הנהגת המדינה הפנימית בידיה, והוא פנה לו אל מלחמותיו הגדולות. היא עזרה על יד שמעון אחיה להושיב בסנהדרין את הפרושים, ובכל עת היתה למגן ולמחסה על אחיה מפני חמת בעלה.

אם אמנם התהולל בעלה תמיד עם נשיו הרבות ופלגשיו, בכל זאת ש־רה היא את אהבתה לו ובאמונה התהלכה אתו כל ימיה. בחליו, אשר תקפהו בהיותו בדרך בנסעו אל עבר הירדן, היתה היא אתו, ותכלכלהו בימי מחלתו, ותהפך משכבו בחליו.

ינאי מת בחליו ההוא, ושלומית שקדה להשיב את הפרושים מכל המקומות, אשר נדחו שמה. גם בעלה ההולל לפני מותו זכר את הפרושים, וידבר עליהם טובות באזניה, וייעצנה לבחור לה יועצים מקרבם. ואת שמעון בן שטח אחיה גדלה מאד, ותשימהו אלוף לראשה ולנשיא בסוד הסנהדרין, והוא מהר לקרוא ליהודה בן טבאי חברו, ויעשימהו למשנה לו ולאב־בית־דין.

אין להתפלא אם הפרושים, אחרי סבלם מכאובים נוראים מידי ינאי המלך „המרצח", שמרו עברתם להצדוקים, אשר על ידי נכליהם באו למו כל הצרות שסבלו, וינקמו עתה בהם את נקמת גלותם ושפלותם. ויבואו שרי הצדוקים הזקנים לפני המלכה הרחמניה, ויבכו באזניה, ויזכירוה את כל אשר התענו יחד עם בעלה במלחמותיו הרבות, וכי שבו

את דמם בעד אשר ארצם, ועתה הנם נתונים למשסה בידי הפרושים. והאשה טובת הלבב לא יכלה לראות בדמעותיהם, ותרחמם, ותתן למו משרות נכבדות בעבודת הצבא. רק שלשה מבצרים, הנכבדים מאד, לא מסרה בידיהם, ותפקד עליהם שרים מקרב הפרושים, כי לא האמינה בכל זאת בישרת לב הצדוקים, ותירא פן יתפרצו מפניה.

ימי ממשלת שלומית אלכסנדרה המלכה היו הימים היותר מאשרים בכל שנות קיום הבית השני. עשר העם שנשג מאד, השלום עם שכני יהודה הוכן על מכונו, אין פרץ ואין צוחה בכל הארץ, וכל הגוים הקרובים והרחוקים כבדו מאד את המלכה החכמה והטובה, ולא נועזו להתגרות בעם ישראל. התקופה הזאת בחיי עמנו היתה באמת תקופת הזהב. האמת והישר עלו על כס המשפט לשום משטרם במדינה. המלכה הזקנה, אשר היתה כבת ששים וארבע שנה בעלותה על כס המלוכה, היתה כאם בישראל כדבורה השופטת בשעתה. באהבה וברחמים נהלה את עניני המלוכה, וישמח העם בראותו את מלכתו האהובה עומדת בראשו, ויכבדנה כאשי

יכבדו את המלאך המושיע.

ואמנם כמלאך מושיע הופיעה שלומית להעם אחרי ימי התלאות והמצוקות הפנימיות, אשר עברו על בני העם, במשך מלכות בעלה „המרצח". כחמה ברה ונעימה אחרי ימי סגריר וסופה, כן שלחה גם שלומית קרנים מידה להאיר בארצה, ולהפיץ ברכה ומרפא לכל בני אמתה. גם הטבע כמו שמח על המלכה הטובה, ויריק את ברכותיו על ראש העם, כי היו אז בארץ שנות שבע גדול, והעם ראה בזה אות, כי רצה אלהים את מעשי המלכה ויברך את העם בגללה.

שני בנים היו לשלומית: שם האחד הורקנוס (יוחנן), איש מנוחות הולך בדרכי הפרושים, ושם השני ארסתבול — אוהב קרבות כאביו. ותמסר את הכהנה הגדולה ביד בנה הבכור, ואת עניני הצבא הפקידה ביד בנה השני. והמלך תשע שנים, ותמת בשנת השבעים ושלש לימי חייה. ושמעון אחיה מת בימי ממשלת בניה, אך מתי? לא נודע אל נכון.

* *

בדורות שאחרי שמעון בן שטח השלימו

ההולכים בעקבותיו את העבודה הגדולה שהחל הוא, ויכוננו את היהדות על יסודות חזקים כל ימותו. ואם כי השתמשו האחרונים באמצעים יותר רכים ונוחים מהאמצעים שהשתמש בהם שמעון, אך עלינו לדעת, כי שנו העתים ועמהן גם תנאי חיי ישראל המדינים, ועל כן הצליח בידם לעשות בשובה ונחת, מה שהוכרח שמעון לפעול ברעש מלחמה ובדין קשה. בכל אופן, בנצחיות עם ישרון, שהיא חידה פליאה לכל החוקרים, לקח שמעון בן שטח ועמו גם אחותו שלומית, שעזרה על ידו, חלק בראש הסבות, ושמם ינון לנצח.

ה.

הלל הבבלי (הזקן)

א.

באחרית ממשלת החשמנאים, כעשרים ושתים שנה אחרי מות שלומית אלכסנדרה המלכה, בא מארץ בבל איש אחד ושמו הלל. האיש הזה היה ממשפחה רמה בישראל. אבי היה מהמשפחות המיוחסות שבשבט בנימין, ואמו היתה משבט יהודה, מזרע דוד המלך. בשבת הלל בארצו עסק בתורה ולא חפץ לקחת חלק במסחר ביחד עם אחיו שבנא העשיר, כי ידע אשר המסחר יניאהו מלשקד על למודיו. שבנא פרנסו בלב נדיבה והוא שם לילות כימים לדרוש תורה וחכמה גם יחד. אולם נפשו השוקקה ללמודים לא הסתפקה בידיעותיו, אשר רכש לו בארצו. הוא שמע, כי בירושלים, עיר הקדש ישנם שני מורים גדולים, שמעיה ואבטליון. ויעל הלל ירושלימה, ויחל לשקוד על דלתות בית מדרשם, ויעש חיל בלמודיו

וחק היה בבית המדרש הזה, כי על כל תלמיד, הבא לשמוע תורת המורים, לשלם לשומר הפתח חצי טרפעיק (מטבע ידועה בימים ההם). והלל היה עני מאד. שבנא אחיו, אשר ישב בארץ רחוקה מירושלים, לא יכל לתמכהו בפעם בפעם. ויהי הלל לשבור־יום, עובד כל עבודה קשה, ושכרו היה מצער מאד, רק טרפעיק אחד ליום. ויתן את מחצית שכרו לשומר הפתח, ובמחצית השניה כלכל את נפשו בעוני ובלחץ.

ויהי היום, יום ערב שבת, וישתכר הלל פחות ממחצית הטרפעיק, ולא יכל לשלם לשומר את שכרו, ועל כן אָלץ להשאר בחוץ, ולבלתי שמוע את דרשת המורים. אך תשוקתו הגדולה לשמוע את תורת מוריו הדריכתו מנוחה, ולא יכל להבליג עליה. ויעל על הגג, וישכב, ויט אזנו אל ארבת הגג, ויקשב לדברי התורה. הימים היו ימי חרף, ושלג רב ירד משמים, ויכסה את הלל בגבה שלש אמות. וישכב הלל תחת מכסה השלג כל הלילה.

הבקר אור ותלמידי בית המדרש השתוממו לראות, כי נסתמה הארבה, והאור לא יחדר בעדה. ויתבוננו היטב, ויראו, והנה

כתבנית איש נשקפת משם. ויעלו על הגג, ויסירו את השלג, וימצאו איש קפא מקר. ויתבוננו בו, ויכירוהו, כי הלל הבבלי הנהו. ויורידוהו, וישאוהו הביתה, וירחצוהו, ויסכוהו, ויושיבוהו לפני המדורה, וישיבו את נפשו אליו; ואחרי הודע למו סבת קפאו אמרו: „ראוי הוא האיש הזה, שיחללו בגללו את השבת". מני אז והלאה צוו שמעיה ואבטליון לישומר הפתח, להת להלל לבוא הביתה בלי שלום כל שבר.

כה הוסיף הלל לקנות דעת וחכמה, בחיותו בעוני ולחץ, עד ימי המהפכות המדיניות הגדולות, אשר נהיו בארץ יהודה. שני בני ינאי המלך ושלומית המלכה, הורקנוס ואריסתבול, רבו על ארות המלוכה. ותאר ההצלחה פניה פעם לזה ופעם לזה. מלך הפרתים וקיסרי רומא התערבו ברבר הריב הזה, והחי ארץ יהודה לבמת מטבח, ועשרות אלפים מבחירי בניה הוגרו על ידי חרב מלחמה. שתים ושלשים שנה ארכו ימי המבוכה והמהומה האלה, ותנח הארץ משלום, וידל כח העם.

וכל הצרות האלה באו על ישראל על ידי נבלי איש רשע וערין, אנטיפטר האדומי שמו,

יועץ הורקנוס; כי הוא בתרמיתו ובנכליו הרעים שלח מדנים בין האחים, אחרי אמרם בראשונה לשבת מריב, בגמרם לחלק ביניהם את המשרות, והיה הורקנוס לכהן גדול וארסתבול יהיה למלך. אחרית הריב היתה, כי הורקנוס נעשה לבעל מום, אחרי הברת שתי אוניו, ולא הצליח עוד לכהנה גדולה; ארסתבול מת ברעל, ואנטיגנוס בנו נפל לפני הורדוס בן אנטיפטר האדומי, אשר לכד את ירושלים ברעש מלחמה. ויתפש הורדוס העבר הנבזה את המלוכה על ישראל בלי ישר ומשפט.

והורדוס היה רשע עריץ, שואף דמים ואבזר בגמר טורף, ועושה כל תועבה, ולא נבדל מעובדי הגלולים בכל תכונות נפשו הטמאה, אף כי אבותיו התיהדו לפני דורות שלשה, בימי יוחנן הורקנוס הראשון. בעלותו על כס המלוכה, אשר גזל, שמר עברתו לחכמי הפרושים. הוא זכר למו את החרפה, אשר השביעוהו ראשי הסנהדרין, ואשר בקשו לשפטו משפט מות, בהיותו עוד שר צבא להורקנוס החשמנאי. בהיותו עוד שר צבא רדף אחרי חזקיה, אחד גבורי יהודה, אוהבי חפש הלאם, ויהרגהו. ויועידו ראשי הסנהדרין

את הורדום למשפט, ויחפצו לשפטו במשפט רוצח נפש איש נקי. אבל הורקנום המלך הפתי וההמים יעצהו להמלט על נפשו. ומני אז היה עין הורדום את חכמי הפרושים. ויהי במלכו, ויעש בהם הרג רב, ורק את שמעיה ואת אבטליון לא המית. אז ברח הלל מארץ ישראל וישב בבלה.

שם בבבל הכין הלל את לבו לדרוש את התורה, ויער גם את לבות אחיו בגולה לעסוק בה. הוא היה, בלתי ספק, הראשון, אשר יסד בתי מדרש בבבל, אשר מהם יצאו, ברבות הימים, תורה ואורה לכל בית ישראל. אחרי עבור איזו שנים שקטה ארץ יהודה מעט. הורדום ראה, כי נבאש הוא בעם ישראל מאד, וישתדל לתקן את אשר עוה, ויתקרב מעט אל הפרושים ולא רדפם עוד כבראשונה.

בראש הסנהדרין ישבו אז בני־בתירה. הזקנים האלה היו נבערים מדעת התורה, ורק שמרו לעשות ככל אשר קבלו מאבותיהם, או ממוריהם הפרושים. ואם שכחו דבר מה מקבלתם בדבר איזה חק או מנהג, לא ידעו לשית עצות בנפשם איך להתנהג. ותרד ידיעת

התורה בימיהם פלאים, וסבנה עצומה נשקפה להיהדות, כי עוד מעט ועלה בתהו כל עמל עזרא ונחמיה ושמעון בן שטח, ויניעם יהיה כלא היה.

הימים היו לפני הפסח. הלל שב מבבל ירושלימה, כי שמע אשר שקטה הארץ ממבוכותיה. בעת ההיא נשאלה שאלה בבית המדרש: בשנה ההיא היה ערב פסח ביום השבת, ויאמרו הכהנים, כי אין להקריב קרבן הפסח, לבלתי חלל עליו את יום המנוחה, אך חכמי הפרושים, אשר לא חפצו לבטל זאת מצות הקרבת הפסח הגדולה מאד, הקריבו את הדבר לפני בני־בתירה, ראשי הסנהדרין. אבל מהם נעלמה ההלכה, כי שכחו את הקבלה וידיעתם בתורה כאין וכאפס היתה, ויודעי תורה זולתם לא היו בימים ההם.

ויאמר אחד הנאספים: „הנה שב מבבל תלמיד שמעיה ואבטליון, הלל שמו; נקראהו ונשאלהו כדת מה לעשות". ויצחקו בני בתירה ויאמרו: „היש תוחלת מהבבלי הזה"? ויבא הלל לפניהם, וישאלוהו: „השמעת מיעורך אם דוחה קרבן פסח את השבת, כשחל ערב פסח להיות בשבת, או לא"? ויען הלל

ויאמר: „הבי אין לנו בישנה רק פסח אחד בלבד הדוחה את השבת, הלא הרבה פסחים לנו בכל שנה הדוחים את השבת"! וכונתו היתה לקרבנות התמיד, המקרבים בימי השבת. אז לעגו לו בני־בתירה ויאמרו: „הן כבר אמרנו, שיש ממך הוחלת"!

בראות הלל, כי טפש לב חברי הסנהדרין, ויחל להוכיח למו את צדקתו על פי דרכי ההגיון, הן, „המדות", אשר התורה נדרשת בהן. ראשית הראה למו על פי „היקש" (דמיון) שני דברים דומים זה לזה מצד אחד, והוא: התמיד הן קרבן צבור הוא, ופסח קרבן צבור הנהו. על כן כמו שהתמיד דוחה את השבת, כן גם הפסח דוחה את השבת. שנית הוכיח „מקל וחומר" לאמר: אם תמיד שהוא מצוה קלה, שאין חיבים על עשיתו כרת, דוחה את השבת; פסח שהוא מצוה חמורה, שחיבים על עשיתו כרת, הלא בודאי יש בכחו לדחות את השבת. שלישית הביא ראיה למשפטו „מגזרה שוה" והוא — מסגנון לשון התורה בשני מקומות, לאמר: התורה צותה להקריב את התמיד „ב מ ו ע ד ו", על כן הוא דוחה את השבת, לבלי יעבור

מ ו ע ד ו. מובן מאליו, אם גם בדבר הפסח אמרה התורה להקריבהו „ב מ ו ע ד ו", הלא נחוץ לחלל בגללו את השבת, לבל יעבור גם מ ו ע ד ו הוא.

אולם כל דבריו לא הועילו, כי מה לבני־בתירה ולהגיון, הנשגב משכלם הדל, אז זכר הלל, כי שמע את הדין מפי שמעיה ואבטליון מוריו, ויאמר: „הנני נשבע, כי כן שמעתי מפי שמעיה ואבטליון!" ורק אז קבלו בני־בתירה את דבריו. אולם נחוץ להודות, כי אף אם לא היו בני־בתירה גדולים בתורה, אך לעמת זאת היו אנשים ישרים, חפצי טובת אמתם; כי בראותם, שגדול הלל מאד בידיעת התורה ובקבלה מפי מוריו הגדולים, התפטרו ממשמרתם, וימנוהו לנשיא על הסנהדרין. והורדוס לא התנגד לחפץ העם לבחור בהלל לנשיא, אם מדאגתו אז רק לנפשו ולחייו, בהיות עליו להרָאות את אקטביון קיסר רומא, ולא חפץ להכעיס את העם ולקוממו לצר לו בעת הסכנה, או מאשר ידע את דרך הלל ותורתו, היועץ לכל אדם לרדף שלום ולשבת מריב. ובכן הורם הלל מסתר המדרגה אל המעלה היותר גבוהה בסוד

החכמים והחברה המדינית.

ובכל זאת לא גבה לב הלל בהשיגו את מעלת הכבוד העליונה. ונהפוך הוא—לבו דאב על אשר לא עסקו החכמים בתורה ולא למדו בבית מדרשם של שמעיה ואבטליון, ועל כן הוכרחו למנות עליהם לנשיא איש בא מארץ רחוקה, כי ביניהם לא נמצא איש ראוי למשרה כזאת. ואת אשר חשב לבבו אותו הגיד למו במו פיו בתוכחת נמרצה ובמר נפש כדברים האלה: „מי גרם לכם לצרוך לבבלי? לא על ידי שלא שמשתם לשני גדולי הדור, לשמעיה ואבטליון, שהיו יושבים אצלכם"?

ב.

בעלות הלל על כס הנשיאות, החלה תקופה חדשה בספרותנו ובמהלך חיינו הלאומים. תחת התאבנות התורה שבימי בני בתירה, אשר בגללה ירדה הדעת פלאים, קמה תנועת חיים בבית המדרש. ההגיון וצרכי החיים היו לאמת המדה ביד הלל בדרישת התורה. כמה דינים נוספו, כמה הלכות התבררו והתלבנו על ידי מנהג העם,

אשר נתן לו מאת הלל תקף ועז בבאורו את התורה. במחוקק חכם ידע הלל לכבד את מנהגי ההמון הדתיים, אשר נוסדו על קבלות ישנות, על ההרגל ועל הנאי החיים, המשנים לא רק את פני הצדק החמרי, כי אם גם את פני המצב הרוחני.

אחרי המנותו לנשיא, הביע תיכף את דעתו בדבר מנהג ההמון, כי אפשר לסמך עליו. או נשאלה השאלה בבית המדרש: איך יוכלו בני ישראל לשחוט את פסחיהם בשנה ההיא, אם לא יתכן לטלטל את סכיניהם בשבת מרשות לרשות? על השאלה הזאת לא ידע גם הלל לענות, אך אמר: „הניחו לישראל, אם אינם נביאים בני נביאים הם". מיד כל מי שהיה פסחו טלה היה תוחבו (את הסכין) בגיזתו (בצמרו) — גדי, היה קושרו בין קרניו. נמצאו פסחיהם מביאים סכיניהם עמהם. כיון שראה את המעשה, נזכר את ההלכה ואמר: „כך שמעתי משמעיה ואבטליון".

במקרה אחר הראה הלל, עד כמה הוא מכבד את דרכי העם, ועד כמה הוא דואג למצבו, אפילו במקום שהתורה מתנגדת למעשיו. בימים ההם כבר שנו פני חיי העם

הגשמיים. תחת היותו לפנים עם החי רק על אדמתו, פרץ או המסחר יותר ויותר בקרבו. במקום שהמסחר יגדל, הפרץ גם הלואת כספים. איש עובד אדמה כי יאלץ ללוות כסף, או הנהו בלי שפק במצב נורא מאד. אל נכון באה מארה ביגיע כפיו: הארץ לא נתנה יבולה או הארבה השחית תוצאות אדמתו. על כן לבל יאבד האכר העני בעניו ולא ינשל מעל אחוזתו, אשר ירש מאבותיו, חקקה התורה חק שנת השמיטה. והיה אם לא השיגה ידו לשלם את נשיו, ובאה שנת השמיטה ותבטל את זכות המלוה לגבות עוד את חובו. ויען, כי מקרים כאלה לא היו מצוים ותכופים, על כן יכול כל עברי ישר לב לשמור את מצות התורה: „כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו, גר ותושב, וחי עמך. אל תקח מאתו נשך ותרבית, ויראת מאלהיך, וחי אחיך עמך". גם נמצאו תמיד בישראל רבים, אשר לא התעלמו מאחיהם בני בריתם ואשר אינם בני בריתם.

אך באשר פרץ המסחר, ותכלית ההלואה היתה לא למען הנצל מחרפת רעב, כי אם למען אסוף הון; אז ננעלו דלתות המלוים בפני

הלוים , כי ירא כל איש לתת את כספו לסוחר , אשר יחפץ להגדיל את עשרו ואשר ישתמש בחק השמיטה לבלתי השב את החוב . אז קם הלל ויתקן את „הפרוזבול" , הנעשה באופן זה : המלוה מביא את שטרו אל בית המשפט ובויתב כדברים האלה : „מוסר אני בזה לכם , דיינים , שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה" . הדיינים יבואו על החתום והחוב יוצא מרשות המלוה לרשות בית־הדין . ויען כי בית המשפט איננו איש פרטי , ואין עליו לקים מצות השמיטה , על כן יכול הוא לגבות את החוב גם אחרי עבור שנת השמיטה . עתה לא יראו עוד המלוים להלות את כספם , והסוחרים־הלוים מצאו למו עזר בשעת הדחק .

עוד תקנה אחת בר[illegible] תקן הלל והיא . לפי חק התורה יש רשות לאיש גואל בעיר מוקפת חומה לגאל את ביתו , אשר מכרהו בעניו , עד כלות שנה אחת מיום ממכרו . מה עשו הקונים אם לא הספיק המוכר לגאל עד יום האחרון בשנה ? סגר את הבית , ויסע למסעיו , ובא המוכר ביום האחרון ולא מצא את הקונה . אך עבור היום הזה לא היתה מוכר רשות לגאל את ביתו , ונשאר

הבית לצמיתות ביד הקונה הערום. נגד הערמה הזאת תקן הלל, שימסר הגואל את הכסף בלשכת בית דין, וישבר את הדלת, ובא לשבת בביתו בקרם.

ביחוד נראה תוקף פעולות הלל נגד הכהנים, בהתאמצו לגדע את קרנם. במלוך הורדוס היתה הבהנה הגדולה ביד המלך ככדור המשחק, ואל אשר חפץ נתנה. רוב הכהנים הגדולים שהיו בימיו לא היו ראויים למשרתם. מדותיהם המוסריות נשחתו מאד. הם דאגו רק להעבודה אשר במקדש, להקרבנות ולכל דבר קדש, אשר יעשה על פיהם ואשר יש למו הנאה ממנו; על כן התנגדו להקרבת פסחים בערב פסח, שחל ביום השבת, ויאמרו כי רק התמידים דוחים את השבת, יען קרבנות הכהנים הם, אך הפסח איננו דוחה את השבת, כי קרבן יחיד הוא. אולם הלל יצא לאל את משפטם, כאשר ראינו.

עוד מקרה אחד יספר התלמוד, אשר ממנו נוכח, כי ההנגד הלל לממשלת הכהנים: „מעשה בהלל הזקן, שהביא עוֹלתו לעזרה וסמך עליה, וחברו עליו בית שמאי (לבלי תת לו לעשות מעשהו), התחיל לכשכש בזנבה.

אמר להם: „ראו נקבה היא ושלמים הבאתי". לאחר ימים גברה ידם של בית שמאי, ובקשו לקבוע הלכה כדבריהם. היה שם מתלמידי בית שמאי, בבא בן בוטא שמו, ויודיע שההלכה כבית הלל. פעם אחת נכנס (בבא בן בוטא) לעזרה ומצא אותה שוממה. אמר: „ישמו בתיהם של אלו, שהישמו בית אלהינו". מה עשה? שלח והביא שלשה אלפי צאן מצאן קדר, ובקרן ממומן, והעמידן בהר הבית. אמר להם: „שמעוני, אחי בית ישראל, כל מי שהוא רוצה להביא עולות יבוא ויסמוך— להביא שלמים יבוא ויסמוך!" באותה השעה נקבעה הלכה כבית הלל ולא אמר אדם דבר".

הלל חפץ לתת את הזכות לכל המון בית ישראל לסמוך ידיהם על קרבנותיהם, ולא יאלצו לפנות אל הכהנים הגאיונים, הדורכים גאותם על ראשי העם. אך תלמידי שמאי הבדו לא נתנוהו לעשות כואת. הלל חדל מריב, מרדפו את השלום בכל לבבו; אך האיש הישר, בבא בן בוטא, ראה את התקלה הצוצאת מזה. כי חדל העם מהביא קרבנותיו, ישמם המקדש, ויודיע כי ההלכה היא כהלל. [illegible] הלל את לבו

לגרוע משפט הכהנים, ידוע, שעל פי חקי התורה על הכהן לראות, אם נרפא המצורע ולאספהו אל המחנה אחרי טהרתו. אבל החכמים, לפי הורת הלל, אמרו: הכל כשרים לראות את הנגעים, אלא שהטומאה והטהרה ב"ד כהן: אומרים לו: „אמור טמא!" והוא אומר „טמא" — „אמור טהור" והוא אומר „טהור". ואף אם הכהן שוטה, אם ראה חכם את הנגע אומר לכהן ההוא „אמור טמא" או „אמור טהור". בזה השפיל את מעלת הכהנים עד שפל המדרגה, לבל יתנשאו על העם ולבל יהגאו ביחוסם.

הלל שם לבו למצב התורה בימיו, וירא, כי כל העת אשר ההגיון לא יהיה נר לרגלי דרישתה, לא יתכן לכונן את לאומיות ישראל על עמודים חזקים בל ימוטו. נחוץ אפוא לעשות את התורה לתורת חיים, המלאה תנועה ושנוי, ככל דבר חי פועל ונפעל. אי לזאת נתן לפני תלמידיו שבעה כללים בדרישת התורה. על פי הכללים האלה אפשר יהיה לקים את מצוות התורה בכל עת ותקופה מחיי העם לפי מעמד תנאי החיים ההם.

שבעת הכללים ההם נקראים בשם „שבע מדות", שהתורה נדרשת בהן (אחרי שנים שלשה דורות רבו עד שלש עשרה). ואלו הן: א) „קל וחמר" — מענין קל נוכל ללמוד על הענין החמור ממנו; ב) „גזרה שוה" — אם שני ענינים שונים הושוו בתורה בשם אחד או בתואר אחד, גם משפטם שוה; ג) „בנין אב" — התורה תקצר ורק תרמז בדברים אחרים במקום אחד, ומהם נלמוד בכל המקומות הדומים; ד) „כלל ופרט" — אם דברה התורה מתחלה בדרך כלל, ואחרי כן בדרך פרט, אין בכלל אלא מה שבפרט; ה) „בנין אב משני כתובים" — אם שני ענינים נבדלים זה מזה בכל תנאיהם ורק בתנאי אחד ישוו זה לזה, וע"כ דינם שוה, אז גם יתר הענינים שיש בהם התנאי ההוא דינם שוה אל שני הענינים ההם, ו) „כיוצא בו במקום אחר" — ראיה לענין אחר ממקום אחר, אשר נמצא ענין כדוגמתו; ז) „דבר הלמד מענינו" — דבר סתום במקומו יפרש על ידי ענין הסמוך לו המפרש.

הלל היה הראשון לחלק את כל למודי התורה לששה סדרים לפי מחלקותיהם, והוא

המחולל הראשון את ששה סדרי המשנה. וכבן בצדק נוכל לאמר, כי הלל היה הבונה הראשון, אשר הניח את אבן הראשה בבנין הגדול, העומד וקים לנצח — הוא בנין כ י ת ה ת ל מ ו ד.

ג.

עם היות הלל הזקן גדל העלילה, ר ב פעלים, ואיש כביר כח הרצון, היה גם כן ענו, נוח לבריות, טוב ומטיב לכל, א ך אפים וקשה לכעום. האגדה עטרתו בזר ספורים נחמדים, המראים לדעת עד כמה היה גדול כח אהבתו לכל אדם, אף לעובדי אלילים, וענותו בהליכותיו עם הבריות. ולא לחנם אטרו החכמים, אשר קמו אחריו: „לעולם יהיה אדם ענותן כהלל", ולראיה לדבריהם ספרו:

מעשה בשני בני אדם, שהתערבו זה את זה, ויאמרו: כל מי שילך ויקניט את הלל יקבל ארבע מאות זוזים. ויאמר אחד מהם: „אני אלך ואקניטנו". אותו היום ערב שבת היה, והלל חפף את ראשו. וילך המתערב, ויעבר לפני פתח בית הלל ויקרא: „מי כאן הלל? מי כאן הלל?" ההעטף הלל, ויצא לקראתו, ויאמר לו. „בני, מה אתה מבקש?"

ויאמר האיש: „שאלה יש לי לשאל". ויענהו הלל: „שאל בני"! ויאמר האיש: „מפני מה ראשיהם של הבבלים סגלגלות?" ויענהו הלל לאמר: „בני, שאלה גדולה שאלת. מפני שאין להם חיות פקחות." וילך האיש, ויחכה שעה אחת, וישב, ויקרא: „מי כאן הלל? מי כאן הלל?" התעטף ויצא לקראתו, ויאמר לו: „בני, מה אתה מבקש?" ויאמר האיש: „שאלה יש לי לשאל." ויענהו הלל: „שאל, בני." ויאמר האיש: „מפני מה עיניהם של תרמודין טרוטות?" ויענהו הלל: „בני, שאלה גדולה שאלת. מפני שדרים בין החולות". אחרי כן הלך האיש ההוא, וימתין עוד שעה אחת, וישב, ויקרא: „מי כאן הלל? מי כאן הלל?" התעטף ויצא לקראתו, ויאמר לו: „בני מה אתה מבקש?" ויאמר האיש: „שאלה יש לי לשאל". ויען הלל: „שאל, בני". ויאמר האיש: „מפני מה רגליהם של אפריקיים רחבות?" ויענהו הלל: „בני, שאלה גדולה שאלת. מפני שדרים בין בצות המים". אז אמר האיש: „הרבה שאלות יש לי לשאל, אך ירא אני פן תכעוס". ויתעטף הלל, וישב לפניו, ויאמר לו: „כל שאלות, שיש לך לשאל, שאל".

ויאמר האיש: „האתה הוא הלל, שקוראים אותו נשיא ישראל?" ויען הלל: „כן!" ויאמר האיש בעזות: „אם אתה הוא, לא ירבו כמותך בישראל!" וישאלהו הלל: „בני, מפני מה?" ויען האיש: „מפני שאבדו לי על ידך ארבע מאות זוזים". ויאמר הלל: „היה זהיר ברוחך. כדי הוא הלל, שיאבדו לך שתי פעמים ארבע מאות זוזים על ידו, והלל לא יקפיד".

אם נחדר אל עמק הספור נוכח כמה ארך אפים היה להלל הזקן! הנה איש מן השוק בא בעזות מצח לדפק על דלת הנשיא בעת רחצו לכבוד השבת, ויפריעהו ממעשיו, ויקראהו בשמו, כאשר יקראו את אחד העם, וילאהו בשאלות הבל ללא צרך, ולאחרונה עוד חרפהו. והנשיא בכל אלה לא כעס, כי ענהו רכות על כל שאלותיו, דבר דבור על אפניו.

התלמוד יציג לעמת הלל את שמאי חברו, אב־בית־דין, שהיה נודע בקפדנותו, ויספר כדברים האלה: מעשה בעובד גלולים אחד, שעבר אחורי בית הכנסת ושמע קול סופר, שהיה אומר פסוק מן התורה: „ואלה הבגדים אשר יעשו: חשן ואפד" וישאל עובד האלילים:

„הללו למי?" אמרו לו: „להכהן הגדול".
ויאמר האיש ההוא בלבו: „אלך ואתגיר, למען
ישימוני לכהן גדול". ויבוא לפני שמאי ויאמר
לו: „גיירני על מנת שתשימני לכהן גדול".
ושמאי הקפדן, בשמעו דברי הבל אלה,
דחפהו באמת הבנין שבידו. ויבא עובד האלילים
לפני הלל ויאמר: „גיירני על מנת שאהיה כהן
גדול". ויגירהו הלל. אחרי כן אמר הלל להגר:
„בלום מעמידין מלך, אלא מי שיודע בטכסיסי
מלכות, ואם אתה חפץ להיות לכהן גדול,
לך ולמד טכסיסי מלכות הכהנה". וילך הגר,
וילמד את התורה, ויגיע עד הפסוק „והזר
הקרב יומת" וישאל את הלל: „מקרא זה על
מי נאמר?" ויענהו הלל: „אפילו על דוד מלך
ישראל". נשא הגר ההוא קל וחמר בעצמו;
„אם בני ישראל, שנקראו בנים לאלהים,
ומתוך האהבה שאהבם קרא להם: „בני בכורי
ישראל" כתוב עליהם: „והזר הקרב יומת",
גר קל כמוני, שבא במקלו ובתרמילו, על
אחת כמה וכמה!" ויבוא הגר לפני שמאי,
ויאמר לו: „בלום ראוי אני להיות כהן גדול?
הלא הכתוב אומר „והזר הקרב יומת!" ואחרי
כן בא לפני הלל ויאמר: „הלל הענוה

הנוחנה לך ברכות על ראשך, שהקרבתני תחת כנפי השכינה".

במקרה הזה הוכיח הלל לדעת, כי לא בשבט מוסר תוסר האולת מלב האדם, כי אם בהוכחה נעימה, הבנויה על מוסדות ההגיון, עד אשר יוכח השוגה בעצמו כי נואל.

עוד יספר התלמוד מקרה דומה לו לאמר: „מעשה בעובד גלולים אחד, שבא לפני שמאי, ויאמר: „כמה תורות יש לכם?" ויענהו שמאי: „שתים: תורה שבכתב ותורה שבעל פה". ויאמר לו עובד האלילים: „שבכתב אני מאמין לך ושבעל פה אינני מאמין. גַּיְרני על מנת שתלמדני רק תורה שבכתב". ויגער בו שמאי, וידחפהו כדרכו באמת הבנין שבידו. וילך האיש, ויבוא לפני הלל, ויציע גם לפניו את הצעתו, ויגירהו הלל. ביום הראשון החל הלל ללמד את הגר את אותיות האלף־בית ויורהו: זה אלף, זה בית, זה גימל, זה דלת וכו'. ביום השני הפך הלל את הסדר ויאמר על האלף שהוא תו על הבית—שין וכו'. וישתומם הגר ויאמר: „הלא תמול אחרת הגדת לי!" ויאמר הלל: „הכי בדבר שמות האותיות לא עלי נשענת? הכי אתה בעצמך יודע שהאלף

איננו תו? על כן דע לך, כי גם בבאור דברי התורה הכתובה עליך להאמין בדברי המורים החכמים, המבארים את התורה על פה". בדברי הגיון אלה הכניס הלל בלב הגר אמונה בדברי חכמים.

עוד מקרה אחד הכי נכבד יספר לנו ההלמוד, אשר בו נראה בבמחזה את השקפות הלל המוסריות, אשר מהן היו תוצאות רבות גדולות ונכבדות לכל המין האנושי.

„מעשה בעובד אלילים אחד — יספר התלמוד — שבא לפני שמאי ויאמר לו: „גיירני על מנת שתלמדני את כל התורה כלה על רגל אחת", בלומר — ברגעים אחדים. כמובן דחפהו שמאי באמת הבנין שבידו. ויבוא האיש אל הלל, ויציע לפניו את הצעתו המוזרה, ויגירהו הלל. אחרי כן אמר לו הלל: „מה דסני עלך לחברך לא תעביד. זו היא כל התורה כלה, ואידך פירושא הוא זיל גמור" (מה ששנוא עליך ואינך חפץ, שיעשוהו לך, אל תעשה גם לרעך. ואת היא כל התורה. ויתר המצות באורים הן להמצוה הראשית הזאת, ואם חפצך לדעתן, לך ולמד).

וכענותו הגדולה כן היתה גם צדקה

פזרונו. לפי דעתו היתה הצדקה מקור השלום המדיני והקבוצי, כאשר הביע זאת בפתגמו הקצר: „מרבה צדקה — מרבה שלום". הוא אמר כי לא די אם יתן איש נדבה לעני די כלכל נפשו לכל ימות ברעב, כי אם עליו להתבונן אל העני ולדעת, איך חי האיש טרם מך. ואם הסבין העני הזה, בעור שמש ההצלחה האירה לו פניה, לחיי ענג והפנוקים, על עושה הצדקה למלא גם את החסרון הזה, אשר יחסר לעני בן־טובים. וכמו שהיה נאה דורש, כן היה נאה מקיים, כאשר יספר עליו התלמוד:

„אמרו עליו (על הלל הזקן), שלקח לעני בן־טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ (הלל בעצמו) לפניו שלשה מילין".

לבו הטוב ידע את נפש המסכן, בהיותו גם הוא לפנים עני עובד עבודות קשות ומשתכר כחצי דינר ביום, סובל מחסר ולחץ. על כן היה שש תמיד לעשות צדקה וחסד להדורשים עזר ממנו, ויאצל מרוחו גם על בני ביתו

„מעשה בהלל הזקן — יספר התלמוד — שעשה סעודה לארם אחד, ובא עני ועמד על פתחו ואמר: „אשה אני צריך להכנים היום

ואין לי פרנסה כלום". נטלה אשתו (של הלל) כל הסעודה ונתנה לו, ואחרי כן לשה עיסה אחרת ובשלה אלפס אחר, ובאה והניחה לפניהם. אמר (הלל) לה: „בתי! מפני מה לא הבאת לנו מיד?" שחה לו כל המעשים. אמר לה: „בתי, אף אני לא רנתי אותך לכף חובה, אלא לכף זכות, שכל המעשים שעשית לא עשית אלא לשם שמים".

ד

השקפת הלל המוסרית היתה נעלה מאד. הוא הבין את הכלית האנושית יותר מכל בני דורו. בעינו הבהירה חדר אל עמקי התורה, המורשה לקהלת יעקב, ובדברים קצרים הביע את כל תקפה ורוממותה. בפתגמו הידוע: „מה דסני עלך לחברך לא תעביד" הרס את החיץ, המבדיל בין לאומים שונים, וישם קץ לממשלת החנופה או לכל הפחות גלה את נבלותה לעיני כל. רבים בקימם את המצות, שבין אדם לאלהים ידמו, כי רק זאת היא מטרת חייהם, ויבוא הלל, ויפקח את עיניהם לראות, כי אלה המצות הן רק אמצעים לתכלית יותר נשגבה — לאהבת־אדם. פתגמו זה ברא תקופה

חדשה בתבל, כי אחריו באו אנשים, וירימו על נס את למוד המורה הגדול הזה, ויראוהו גוים רבים מרחוק ומקרוב, ויחמדו יפיו, ויקחוהו, ויהי למו למורה דרך בנתיבות חייהם.

וכמו שהיתה האהבה העזה לכל בן אדם נשואה תמיד על דל שפתיו, כן קננה גם בלבו. בכל ההלוכותיו עם הבריות, גם עם עובדי אלילים, כמו שספרנו, הראה, כי כמחשבותיו כן פעולותיו. האהבה הואת היתה מקור ענוהו, כי איך יתגאה על רעהו אם אהב יאהבנו? כאחד העם היה בא לראות בשמחות החגים בבית המקדש, ויקח חבל בשמחה ההמון. כאב רחום דאג תמיד למצב העם החמרי. הוא השתדל להרחיק את הנשך מבית ישראל במשפטי הורותיו. הוא הורה, כי אם לוה איש מרעהו תבואות השדה עליו להשיב להמלוה לפי מחיר ההבואות בעת שלוה, ולא לפי המדה, יען כי על ידי זה יבואו לידי נשך.

מעשה בהלל הזקן" — יספר התלמוד — „שהיה מהלך בדרך ופגע בני אדם, שמביאים חטים. אמר להם: „סאה בכמה?" אמרו לו: „בשני דינרים". ופגע באחרים אמר להם: „סאה בכמה?" אמרו לו: „בשלשה דינרים".

אמר להם : „והלא הראשונים אמרו בשנים ?" אמרו לו : „בבלאי טפשאי ! אי אתה יודע שלפום צערא אגרא ?" (כבלי שוטה ! הכי אינך יודע שלפי הצער — השבר ?) . :מר להם : „שוטים וריקים ! על שאני אומר לכם , אתם מחזירים לי כך ?" מה עשה להם ? החזירם למוטב" . מזה נראה , עד כמה נגעו אל לבו צרכי עמו החמריים , כי לא יכל לראות בעול , אשר המוכרים חפצים לעשות , בהעלותם מחיר התבואות לרעת העם .

אם ראה הלל , כי איש עושה איזה עול , לא הוכיחהו בדברים קשים , כי אם הוכיח לו את משונתו באמרי נעם . בהיותו נשיא העם לא השתמש בכח נשיאותו , לתת מוראו על פניהם , כי אם כאחד העם יעצם לבחר בדרך הטוב . כן יספר עליו , כי בבואו לשמוח את העם בימי החג , והיה אם ראה , כי יתהולל העם בפחזות יתרה , ויעשה מרוב שמחה מעשים אשר לא יעשו , היה אומר ברקדו : „אם אנחנו פה מי פה ? הכי לשבחם הוא צריך ?" כלומר : אם התאספנו הלום להתהולל , במה נחשבה אספתנו ? הכי נחוץ לאלהים שבח בני האדם ? ואם ראה את העם מתנהג בנמוס

ישר היה אומר: „אם אין אנחנו פה מי פה? אם אמנם הרבה שבחים יש לאלהים, אך שבח עם ישראל חביב עליו יותר מכל". באמרים נעימים באלה הורם תמיד לדעת איזו דרך יבחר לו האדם באספותיו.

הלל ידע את נפש האדם, את טבעו ואת נטיותיו, וידע, כי לפעמים יעשה האדם איזה עול מאיזו סבות. שהכריחוהו לזה; ועל כן אמר: „אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו". ותחת ללחום מלחמת האמת והצדק בסופה ובסערה, הורה הוא לאמר: „היה מתלמידיו של אהרן: אוהב שלום, ורודף שלום, אוהב את הבריות, ומקרבן לתורה"

ובאמת ידע הלל, איך לקרב את שומעי לקחו לתורה. הוא לא הבריחם לזה, ויזהר בלשונו לבל ידבר דברים נשגבים מבינתם, אשר לא יחפצו לקבלם ממנו, ולבן אמר: „אל תאמר דבר, שאי אפשר לשמוע (אף על פי) שסופו להשמע". הוא ידע עת לכל חפץ, ויכון את השעה, אשר יוכלו בה בני האדם לשמוע הורת אמת, ואז למדם. ואם לא יבלו לפנות לבם לתורה עצר גם הוא ברוחו, לבלתי היות הורתו עליהם למעמסה, ובסבלנות גדולה חכה

לשעת הכשר, כאשר נוכח מדבריו: „אם ראית שההורה הביבה על הדור פזר, ואם ראית דור שאין ההורה חביבה עליו כנס". או כאשר הביע זאת לפעמים ברבריס עוד יותר קצרים: „בשעת המכנסים פזר, ובשעת המפזרים כנס".

אהבתו להתורה והרעת היתה גדולה, כאהבתו למין האנושי. „מי שאיננו מוסיף ללמוד תורה ודעת יאסף מן העולם — אמר הלל — ומי שאינו מלמד לאחרים חיב מיתה. ואל יאמר האדם כי אין עתותיו בידיו וכשיפנה ילמוד, אולי לא יפנה. הן האדם הוא קצר ימים, ואם לא ילמוד עתה מתי אפוא ילמוד?"

במלים קצרות וקולעות אל המטרה הוכיח הלל, מה רע ומר לאדם חסר מדע והורה: „אין בור (בער וריק) ירא חטא" כי לא ידע מה הוא ישר ומה עול: „ואין עם הארץ חסיד" (עם הארץ: איש ישר אבל בלתי מלמד), כי לא ידע עשות טוב וחסר, אף כי לא יעשה רע. ובדעתו את הסבות הגורמות בטול התורה, אמר: „לא הבישן למד, ולא הקפדן מלמד, ולא כל המרבה בסחורה מחכים". על כל איש חכם החובה ללמד את האחרים, ואל יהי ענו יותר מדי לאמר: „מי אני כי אלמד את רעי?"

כנגד זה אמר הלל: „במקום שאין אנשים" ללמד „השתדל להיות איש".

בכלל, ראה הלל את אשר האדם רק בתורה ודעה. הוא בעצמו למד לשונות הרבה, חכמת הצמחים, ידיעת הטבע וגלילות הארץ, כפי מצב החכמות בימיו. כן ירע גם לשאת משלים על הליכות ההבל ויושביה. וכל אלה הידיעות כלל בסוג התורה לקים דברי הנביא: „ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר". אי לזאת אמר הלל: „מרבה תורה — מרבה חיים; מרבה ישיבה — מרבה חכמה; מרבה עצה — מרבה תבונה; קנה לו דברי תורה — קנה לו חיי העולם הבא"

את אסון האדם ורעתו ראה הלל באהבת המותרות וחמורות ההבל, ויאמר: „מרבה בשר—מרבה רמה; מרבה נכסים—מרבה דאגה; מרבה נשים—מרבה כשפים; מרבה שפחות — מרבה זמה; מרבה עבדים — מרבה גזל".

ובכל זאת לא נלמד מהדברים האלה, כי היה דעתו כדעת האסיים המסגפים את נפשם. נהפוך הוא, הלל חשב את שמירת הגוף בטהרה ובנקיון לאחת ממצות התורה. פעם אחת שאלוהו תלמידיו, אנה הוא הולך? ויען אותם:

„לעשות מצוה". וישאלוהו עוד: „ומה היא המצוה?" ויען להם הלל: „לרחוץ בבית המרחץ". וישתוממו התלמידים לשמוע, כי יחשוב מורם את הרחיצה בין מצות התורה, ויוכיח למו הלל לדעת, כי גדול הוא ערך גוף האדם, שנברא בצלם אלהים, ועל כן על האדם לשמרו בנקיון ובטהרה.

כמו כן לא אהב את השררה ויאמר: „המגדיל שמו מאבד שמו" והמשתמש בכתר שלטונו יחלוף מן העולם".

בטחון הלל בה' היה גדול מאד, על כן לא התאמץ לרכש לו הון ועשר, גם לא חשך הון ליום רע, כי בטח באלהים, המפרנס כל יצוריו, כי יפרנסהו גם אותו. שמאי חברו, בטצאו מאכל טוב, אמר: „אחשכהו ליום השבת". אך הלל לא עשה כן. הוא אמר: „ברוך ה' יום יום!" ואם אמנם גדל בטחונו בה', בכל זאת למד את תלמידיו להיות בעלי מעשה, ולבלתי השען על הנסים, ויאמר: „אם אין אני לי, מי לי?" ובעלי התלמוד, שיצאו בעקבותיו, הביאו ראיה להשקפה כזאת מן התורה, שנאמר: „וברכך בכל אשר העשה". מזה נשמע, כי מחויב האדם לעשות

לטובת נפשו, והאלהים יברך את מעשי ידיו.
ויסף הלל להפתגם הקצר הזה עוד פתגם עמוק מבינו, ויאמר: „וכשאני לעצמי מה אני?" כלומר: אם אסיר את הבטחון בה' מלבי, אז לא אצלח, כי מה אני בלי עזרת ה'?

אל מעשי האדם הרעים הביט כאל רפיונות קשורים ואחווים בטבע בני־תמותה, ויסלח למו על עותתם, רק השתדל להורותם את הדרך הטוב. גם להצדיקים יעץ לבלתי יתנאו בצדקתם, ולא ידונו את רעיהם העושים רע לכף חובה, באמרו: „אל תאמין בעצמך עד יום מותך". ענש הרע — לפי דעת הלל — קשור בעשית הרע בעצמה. את השקפתו זאת הביע בראותו על פי מקרה: גלגלת אחת, שצפה על פני המים, ויאמר: „על אשר טָבַעְתְּ טָבָעוּ, וסוף מְטַבְּעֵיךְ להיות גם הם מְטֻבָּעִים".

כשלשים שנה הפיץ הלל הזקן תורה ודעת, זרע זרע השלום בעמו, ויעמיד שמונים תלמידים, אשר נקראו, הם ותלמידיהם עד אחר חרבן הבית, בשם: „בית הלל", כמהו.

כן גם תלמידיו, נודעו בתורת החסד, אשר היתה נשואה תמיד על שפתותיהם. בלבם בעקבות מורם עשו קולות רבות במצות התורה, לפי צרכי הזמן. הם זכרו את הכלל הגדול, אשר שם לפניהם הלל, לבלתי התבודד בבתי המדרש, ולבלתי התבוץ בחוג ההלכה המפשטה, כי אם לזכר את ההמון, שבגללו הם עמדים בתורה, באמרו: „אל תפרש עצמך מן הצבור", על כן תקנו תקנות לפי צרכי הצבור.

עד כמה העריצוהו והקדישוהו בני דורו נוכח מדברי האגדה, המספרת לפי דרכה: „משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש ישראל, ואף על פי כן היו משתמשים בבת־קול (הד משמים). שפעם אחת היו מסבין בעלית בית גורן ביריחו, נתנה עליהם בת־קול משמים, ואמרה: „יש ביניכם אדם אחד, שראוי שתשרה שכינה עליו, אלא שאין דורו ראוי לכך". נתנו עיניהם בהלל הזקן. וכשמת הספידוהו: „אי חסיד, אי ענו מתלמידיו של עזרא!"

וימת הלל בן שמונים שנה, ששים וחמש שנה לפני חרבן הבית, ויספידוהו כל בני ישראל ויבכו על מות רבנו הגדול, החסיד, הענו, רודף שלום ועושה חסד לכל הבריות.

ולאות אהבתם אליו מנו מזרעו אחריו, **ארבעה** עשר דורות, לנשיאים **עליהם**. בני **בניו היו** ראוים לפי תכונותיהם **הרמות** להיות **מיוצאי** חלציו. כמוהו היו גם הם — מאורי האמה.

ו.

רבן גמליאל הזקן.

א.

רבן גמליאל הזקן היה בן שמעון בן הלל הזקן. במות אבי אביו היה שמעון אביו לנשיא בישראל. דרכי הנשיא הזה מכסים בערפל עד היום לא נודע במה גדלה פעולתו לטובת לאומו וספרותו. אין זאת כי היה שמעון הנשיא ענו וטוב לב מאד, בורח מן המחלקת ואוהב שלום ומניחה עד מאד, ועל כן לא התערב בדברי ריבות, אשר היו בין בית הלל ובין בית שמאי. הוא לא אהב את השררה ולא רדף אחרי כבוד השלטון, ולא הביע את דעתו בדבר כל ריב, ויהיו דברי הפתגם „לא מצאתי לגוף טוב משתיקה" נר להגלו. ואם נזכיר, כי בימיו משלו ביהודה ובגליל בני הורדוס ואנטיפטר האדומים, ואחרי נפלם קמו נציבי רומא לרוצץ את בית ישראל, לא נתפלא עוד על אשר לא היה לאל יד איש מנוחת, בשמעון לפעול בעת צרה וצוקה כזאת

פעולות כבירות, אשר תשאירנה אחריהן רשם נכר בתולדות האמה.

כמה אריכו ימי נשיאות שמעון איי אפשר להגיד בברור, אך נוכל לשער כי נמשכו יותר מעשרים שנה, – ויהי שמעון, ויקם רבן גמליאל בנו להיות לנשיא בישראל. הנשיא הזה היה הראשון בין חכמי הפרושים אשר לשמו נוסף התאר: „רבן", להראות לכל העם כי רב וגדול לכל האמה מקצָתָה הוא. –

גם שנות עמל, גם שנות נחת וטובה בחיי העם ראה רבן גמליאל בימי נשיאותו. אחרי אשר נהרג ארכילס בן הורדום האדומי שהרבה לעשות רעה לעמו הנדכה, ממשלתו, חדל שבט מיהודה, ותחי ארץ ישראל לאחת הנפות הסרות למשמעת הרומאים, והמושל בקרבה היה נציב רומא, שהוקם לרדות ביהודה. חמשה נציבים רעים ואכזרים משרו בישראל שלשים ושלש שנה, מימות הלל הזקן עד מלך אגריפס הראשון ביהודה. אז היתה עת צרה ליעקב, אשר לא היתה כמוה מימי אנטיוכס אפיפנוס מלך סוריה. כל

הקדוש בעיני העם נרמס תחת רגלי הנציבים כל היקר בעיני הלאם היה לבוז ולחרפה. העם התמרמר לא פעם ושתים נגד אכזריות הנציבים, וקטטות ומריבות קטנות בין העם ובין נציבי רומא התפרצו לעתים לא רחוקות בירושלים, ודמי זרע ישראל נשפך תמיד כמים ארצה.

הכהנה הגדולה אשר החלה לרדת מרום ערכה, מיום מלך הורדום על ישראל, ירדה עוד יותר, אחרי אשר באו הנציבים ירושלימה, ויחלו להפקיד כהנים גדולים בבית המקדש כטוב וכישר בעיניהם. הכהנים ההם היו רֵכם ילידי חוץ לארץ ישראל, אנשים אשר לא נודע יַחשם. בשרתם בכהנתם היו עינם ולבם רק אל הבצע והשררה, אל תאות נפשם ואל פנוק בשרם. הם ישבו ראש בסוד הסנהדרין, ורוב חברי הסנהדרין היו מן הכהנים מתי סודם, ועצותו כל משפט, ויעקשו הישרה, והאמת נעדרה מן הארץ.

חכמי התורה המה בית הלל ובית שמאי, היו נבדלים מהכהנים, ולא נראתה השפעתם על הסנהדרין, אך העם הלך אחרי

הפרושים, ויכבדם בכל לבבו ובכל נפשו, וכל דבריהם היו לו כדברי האורים. הריב בין שני בתי המדרש האלה לא חדל גם אחרי מות זקניהם – הלל ושמאי. אך בכל אשר נבדלו תלמידי הבתים האלה השונים ברוחם, לא היתה בכל זאת שנאה ביניהם. הם לא נמנעו מהתחתן אלה באלה ומאכל לחם על שלחן אחד. ורגיל היה בפי חכמי ישראל לאמר: אף על פי שאלה מתירים ואלה אוסרים, אלה מחיבים ואלה מזכים, בכל זאת אלה ואלה דברי אלהים חיים בפיהם. ואם אמנם קם לפעמים שאון בבית המדרש לרגלי פלגות הדעות, בחפץ כל אחת משתי המפלגות האלה לעמוד על דעתה, בכל זאת האהבה לתורתם, לאשר לאמם ולאחדות עמם האמלל, הנרדף והנענה – היא קִבְּצָתַם וְאִחְדָתַם. לא כן הכהנים הגדולים וחבריהם בני משפחתם, הם שנאו תכלית שנאה כל התנגדות לדעותיהם וכל התפרצות מפני שררותם.

בית שמאי ובית הלל שניהם שנאו בלבם שנאה נצחת את הרומאים ונציביהם; אך

האחרונים כנוחים ועלובים נשאו סבלו בדמיה את עול הצרות, והראשונים לא השתדלו לכסות את שנאתם העזה לצורריהם; תחת זאת היו הכהנים עבדים נרצעים להרומאים, מחניפים להם ולוקחים חלק בנגישת העם. המעט היה מהעם האמלל העשק אשר עשקוהו נציבי רומא, בשומם עליו מס לגלגלת ותרומה מתבואת הארץ, מבהמתו ומכל קנינו, כי עוד נוספו עליו עושקים מבית, מקרב אחים בני אב אחד – הם הכהנים, בחירי הרומאים! הכהנים „שלחו את עבדיהם הגבלים לפשט על הגרנות בעזרת אנשים עזי־נפש, לקחת בחזקה את התרומות והמעשר לאדוניהם, ואשר יעצור להם לקחת והכוהו והלמיוהו".

אחד מחכמי ישראל, אבא יוסף בן הנין איש ירושלים, תאר בדברים מרים וגמרצים את תכונת נפשות המשפחות הרעות ההן, אשר שרתו בקדש לחרפתן ולאסון העם הנדכה, לאמר: „אוי לי מבית ביתום, אוי לי מאלתם (מקלותיהם)! אוי לי מבית חנן, אוי לי מלחישתם (מזמותיהם הרעות)!

אוי לי מבית קנתרוס, אוי לי מקולמוסם (כתבי שטנה, שהיו כותבים על היהודים המזמנים להת על פיהם)! אוי לי מבית ישמעאל בן פאבי, אוי לי מאגרופם! שהם כהנים גדולים, ובניהם גזברים, וחתניהם אמרכלים, ועבדיהם חובטים את העם במקלות".

ורבן גמליאל ראה את כל המעשים המתעבים האלה, ולבו עליו דוי, ואין לאל ידו להושיע לעמו ברב או במעט, כי בראשית ימי נשיאותו לא היה גם לחבר בסוד הסנהדרין, ולא יכול אפוא להשפיע על חבריו ברוח נדיבותו אשר נוספה בו.

כה מצער ודל היה מצב רבן גמליאל בראשיתו! כל פעולתו התצוצה רק בבית המדרש לתורה, ויהי לאל ידו להטיב מעט את מצב העם הכוסרי, אך לא את מצבו החמרי. ורק אחרי אשר התפזרו – לפי שעה – העננים הכבדים אשר הקדירו שמש חיי הלאם, צלחה ביד הנשיא לרבוש לו מקום בסוד הסנהדרין־הכהנים, בעזרת שני אוהביו הנאמנים. לאט לאט עלתה בידו להרבות

מספר חברים בסנהדרין מקרב חכמי ישראל הפרושים שהיו רבים מתלמידיו. אז נראתה הדרת פעולתו הגדולה לטובת לאומיותו; אז החלה תקופה חדשה בחייו, אשר השאירה אחריה רושם גדול ונכר במהלך התפתחות חיי העם הלאומיים. –

ב.

ימי האשר והפרחת הלאם יספרותו, אשר חזה רבן גמליאל בעיניו, באו יחד עם עלות אגריפס, בן אריסתובלום בן הורדום, שנולד לו ממרים החשמונאית, על כס המלוכה ביהודה. אבי אגריפס הומת במצות הורדום האב האכזר, ואמו ביניקה מתה בעודנו בילדותו, והנחילהו הון רב. אך הוא גדל בעיר רומא, ויתארח את בני מרום עם הארץ, ויתהולל, וישתובב כמוהם, ויפזר את כל הונו להבל, כי לא מנע מנפשו כל תענוג. ובהיותו נדיב רוח ואיש רעים להתרועע, לקחו חלק בהוללותו כל רעיו

הרומאים, אשר אהבו את היהודי – הנבזה בעיניהם – רק יען נתן על פיהם. אבל לא לארך ימים הספיק לו הונו למלא את כל תאוותיו ותאות רעיו, אשר החניפו לו.

באחד הימים נשאר כיסו ריק, וגם חובות רבים השתרגו על צוארו, ויהי נכון להאסר במאסר, אשר הלוים ואינם משלמים אסורים שם, ואז עזבוהו רעיו הרומאים בשאט נפש, וירחקו ממנו. וירא אגריפס והנה הוא ברעתו, וימהר ויברח מרומא, וילך ארצה ישראל, עירה טבריא, ויבוא אל בית דודו ויָמו, הורדוס אַנְטִיפַּס, אשר הטה לו חסד; אך הוא לא יכל לאכל לחם חסד על שלחן בעל אחותו ולהתרפס לפני אחיו, ויבוא אל נציב רומא, אל פִּלַקוס, וימצא מחסה בביתו, אולם גם שם לא הונח לו, כי נהרף ממצבו על ידי אחיו אריסתבול, אשר הביא את דבתו רעה אל הנציב. ויגרשהו פלקוס, ויבוא עירה יבנה. אך שם חפץ סוכן המלך לשימהו בבית הסהר. וימלט מפני נושיו, ויבוא לאלכסנדריה אשר במצרים. שם נמצא לו גואל ותומך בצרתו – הוא נשיא היהודים

(אַלַבַּרְך) אלכסנדר ליזיַמַכום, ויחלצהו מעניו.

הנשיא אלכסנדר נתן לאגריפס די כסף לשלם לנושיו את נשים. וישב אגריפס עוד פעם רומאה וישב אל הוללותיו ואל תענוגיו. או התרועע את קיום קַלִיגוּלָה בן הקיסר טִבֶּרִיום, וירם לבו, וישבח את כל עניו אשר סבל, וימלטו מפיו דברים קשים נגד הקיסר, באמרו במשתה היין: „מי יתן ומת טבריום ועלה על כסאו קַלִיגוּלַה". הדבר נודע להקיסר, ויושם אגריפס במשמר. לכן במות טבריום זכר לו קליגולה אוהבו את אהבתו, ויוציאהו מבור כלאו, וישימהו באוכלי שלחנו, וירימהו מעל כל השרים, אשר היו אתו.

לא ארכו הימים וקליגולה המליך את אגריפס אחובו, ויתן לו את מדינת הנשיא פיליפום לארץ ממשלת. ולא נתנו לשוב אל ארץ ממשלתו, ויעצרהו בביתו שנה תמימה, כי דבקה נפשו בו לאהבה אותו. אך לסוף שלחהו אל ארצו בכבוד גדול.

הצרות והתלאות הרבות אשר השיגו את אגריפס בימי חייו, למדוהו שכל, לעשות

את כל מעשהו מעתה , מעת עלותו על כס המלוכה , במועצות ודעת , לבונן את ממשלתו על יסוד נכון וקים . היהודי הרומאי הזה , אשר לא נעלמו ממנו כל ערמות מושלי רומא ותחבלותיהם , ידע , כי למען בונן את מצבו איתן , מובח המלך להתהלך את בני ארץ ממשלתו בשובה ונחת , לכבד את רגשותיהם הקדושים להם , ואז יהיו לו לעבדים נרצעים וניאמנים . כמו בארח פלא סרו מלבבו בפעם אחת כל הבליו ותהלוכותיו התוללות אשר היו לקנין נפשו בשבתו ברומא . ראשית מעשהו לטובת עמו היתה השתדלותו לפני קליגולה – להשיב את מחשבתו הרעה , אשר חשב על היהודים , להכריחם להעמיד את פסלו במקדש ה׳ בירושלים ולהשתחוות לפניו .

אחרי מות קיום קליגולה עלה על כסא־ריות רומא קלַודיום , על פי השתדלות אגריפס , אשר דבר טוב עליו באזני יקני הסינט הרומאי . ויזכר קלודיום לאגריפס את החסד אשר עשה אתו , ייתן לו את כל ארץ ישראל לנחלה . ובכן היה אגריפס

למלך על ארץ רחבת ידים, ועם ישראל היה עוד הפעם לגוי אשר חי על אדמתו ומושלו מקרבו יצא.

בשוב אגריפס ארצה יהודה, תלה במקדש ה' שרשרת זהב גדולה אשר נתן לו קליגולה לפנים, ויכבד את המקדש לעיני העם, ויחל ללכת בדרכי הפרושים, ולא סר מכל מצוותיהם, ויכבד מאד את רבן גמליאל הזקן ויתן לו מקום בסוד הסנהדרין. ביחוד פעלה על רוח אגריפס פעולה כבירה צפורה אשתו. היא היתה בת שלומית, בת מרים החשמונאית, אשת הורדוס, ובת פואל הטוב בבני אנטיפטר, אבי הורדוס. צפורה היתה אשת חסד וחנינה, נאמנה את ה' אלהיה ותורתו, ותכבד בכל לבבה הטהור את הפרושים, ולא סרה מכל דברי רבן גמליאל ימין ושמאל, ותאצל מרוחה גם על אישה.

שני מקרים מספר לנו התלמוד, אשר מהם נראה, עד כמה גדל כבוד רבן גמליאל בעיני המלך, וביחוד בעיני המלכה. „מעשה במלך ומלכה – מספר התלמוד – שאמרו לעבדיהם: צאו ושחטו עלינו את הפסח.

יצאו וישחטו עליהם שני פסחים" (גדי ושה). והמלך והמלכה, אשר לא ידעו איך להתנהג בפסחיהם, איזה מהם לבחר לאכלה, שלחו לקרוא להכהן הגדול, ליששכר איש בפר ברקאי, לשאל מפיו דבר תורה. והכהן הגדול גא־הלבב התל במלך, על אשר לא ידע דבר פשוט בזה, כי הכבשים נבחרים מהעזים, כי לולא כן בחרו בהעזים לקרבנות התמיד. ויבדברו נופף בידו נגד המלך. ואנריפס, אשר שב זה לא כבר מרומא, עיר העריצים, לא יכל למשל ברוחו בפגוע הכהן הגדול בכבודו, ויצו לכרות לו את שתי ידיו. המשפט הזה היה קשה עד מאד, כי אנריפס טרם שם אז משקל ופלס לרוח יצריצותו, ויוכיח במעשהו זה, כי לא לחנם התרועע את קלינולה ואת קלודיום ימים רבים. אז אמרה המלכה: „לכו ושאלו את רבן גמליאל". באו ושאלו את רבן גמליאל. אמר להם: „מלכה ומלך שרעם קלה עליהם (שאינם שמים על לבם אם גדי ואם שה יהיה פסחם) יאכלו מן הראשון".

המקרה הזה יורנו לדעת, עד כמה

כבדו את רבן גמליאל: ראשית, כי לא הטריחוהו לבוא ולעמוד לפני המלך, כאשר קראו להכהן הגדול; ושנית, כי אף אם גם ברבי רבן גמליאל נצנצה רוח התהול על דבר המלך והמלכה, אשר אינם שמים את לבם לקרבנותיהם, בכל זאת לא קנף עליו המלך מהיר־החמה בן בנו של הורדום האדומי.

„שוב פעם אחת – מוסיף התלמוד לספר – נמצאה הלטאה בבית המטבחים של המלך, ובקשו לטמא את כל הסעודה כלה. באו ושאלו את המלך. אמר להם: „לכו ושאלו את המלכה". באו ושאלו את המלכה. אמרה להם: „לכו ושאלו את רבן גמליאל". באו ושאלו אותו. אמר להם: „בית המטבחים רותח או צונן?" אמרו לו: „רותח". אמר להם: „לכו והטילו עליה (על ההלטאה) כוס של צונן". הלכו והטילו עליה כוס של צונן וריחשה (פרכסה הלטאה, ואם כן לא היתה מתה ולא יכלה לטמא) וטהר רבן גמליאל את כל הסעודה. נמצאת מלך תלוי במלכה, ונמצאת מלכה תלויה ברבן גמליאל.

נמצאת כל הסעודה תלויה ברבן גמליאל" .
מדברי התלמוד האלה נראה , כי ידעה צפורה
המלכה לכבד את רבן גמליאל יותר מאשר
ידע אישה לכבדהו , וגם בכל מקרה קל לא
עשתה דבר בלתי אם שאלה את פי הנשיא
דבר חק ומשפט , ודבריו היו לה כדברי
האורים .

ושני אוהבי רבן גמליאל אלה , אגריפס
וצפורה , נתנו לו מקום לשבת בסוד הסנהדרין .

ג .

בראשונה בבוא רבן גמליאל לשבת
בסוד הכהנים הגאיזנים , לא היתה פעולתו
רבה מאד , כי חבריו גאי־הלבב האלה לא
במהרה נכנעו מפניו , אך ברוב הימים גדל
ערכו . ובשמעון בן שטח בשעתו השתדל גם
הוא לעשיא את חכמי הפרושים על הכהנים .
וכמו שעזרה שלומית המלכה אחרי ינאי אישה
לשמעון בן אחיה להפיק את מחשבתו על
דבר הסנהדרין , כן עזרה גם צפורה המלכה ,

אחרי מות אגריפס אישה, להרים את מעלת הפרושים. ואם כי היא לא עלתה על כס המלוכה תחת אישה המת, בכל זאת היה כבודה וערכה גדול בעיני הנציבים, אשר הוקמו ביהודה על ידי קלודיוס קיסר, כי זכר הקיסר לאשת אגריפס את חסדי אישה. הכהנים נהדפו מעט מעט ממקומם וגדולת ישראל הפרושים, ואז היה רבן גמליאל הראש והראשון בסנהדרין.

או בקש הנשיא תחבולות להשפיל את כבוד הכהנים לבל ירימו עוד את ראשם. ותהי ראשית מעשהו להרים את כבוד הנשיאות בעיני העם, ולתת לה כח שלטון ועז. העָנו הזה, אשר ברח מפני הכבוד, לא בקש גדולה לנפשו. כי אם חפץ לגדע את קרן העריצים הכהנים, המכבדים את גוים יותר מלאומיותם, ויבן כי רק אז יכנעו מפניו, אם יכבד הוא על פני כל העם בכבוד נשיאים.

כתבי הפקדה, אשר שלח לכל ארצות הגולה מקום שם ישראל נחתים, נכתבו בכנען מלך ושלטון, באשר יספר התלמוד:

„מעשה ברבן גמליאל והזקנים, שהיו יושבים על גב מעלה בהר הבית, והיה יוחנן הכהן סופר הלז יושב לפניהם. אמרו לו צא ובתוב: „לאחינו בני הגליל העליון ובני הגליל התחתון, שלומכם ירבה! מודיעים אנחנו אתכם, כי הגיע זמן הביעור, ועתה הרימונא את המעשר מעטיני הזיתים. – לאחינו בני הדרום העליון ובני הדרום התחתון, שלומכם ירבה! מודיעים אנחנו אתכם, כי הגיעה עת הבעור. הרימונא את המעשר מעמרי השבלים. – לאחינו בני גלות בבל, ובני גלות מדי, ובני גלות יון ויתר כל גלות ישראל, שלומכם ירבה! הננו מודיעים אתכם, כי הצאן רכות ובני היונה דקי בשר הם, ותור האביב לא הגיע, וייטב הדבר בעיני ובעיני חברי להוסיף על השנה הזאת שלשים יום".

עוד עשה לחק ולא יעבור, כי כל אשר יעשו חברי הסנהדרין, בעת אשר יפקד בהן מקום הנשיא, רק אז יש לו כח ויפוי, אם יסכים אחרי כן גם הנשיא למעשה ההוא, ואם לא – ובטל מעשה הסנהדרין. „ומעשה

שהלך רבן גמליאל ליטול רשות מטפסר (נציב) בסוריא, ושהה שם לבוא, ועברו את השנה על הנאי להשירצה רבן גמליאל – השנה מעֻבֶּרת".

אולם לא רק למען השפיל כבוד הכהנים וכח שלטונם בלבד תקן רבן גמליאל את התקנה, שיהיה כח הנשיא גדול בישראל, כי אם גם למען אשר יקבל הקהל את הגזרות אשר יגזרו בסוד החכמים; כי לרגלי המריבות בהלכות, שהיו בין בית שמאי ובין בית הלל רבו הגזרות מאד, והצבור לא היה יכל לעמוד בהן, ולא יכל שאת את משאן, ולא נמשך העם אחרי מעשי החכמים. על כן השתדל רבן גמליאל לשים קץ להתעלולי הגוזרים, ביחוד מבית שמאי, ובלי הסכמתו לא הרשה לאיש לחֹק איזה חק, כי ראה בעין שכלו, שאם ימשך מצב כזה לארך ימים תנתק אחדות הלאם.

רבן גמליאל היה בזמנו כמעט דן־יחידי, ואיש לא נועז למרות דבריו; והוא באמת היה ראוי לכל הכבוד הזה על פי השקפותיו הבהירות על צרכי בני האדם

בכלל , ועל צרכי אחיו בני עמו בפרט . בכל היותו שומר כל חקי התורה ודקדוקיה וחרד לדבריה , היה מקיל מאד על הצבור את עול הדינים . הכלל שהביע בנו רבן שמעון אחריו : „אין גוזרין גזרה על הצבור , אלא אם כן יכל רוב הצבור לעמוד בה" , היה גם נגד עיניו .

רוב תקנותיו שתקן היו – לפי באורו – מפני תקון העולם , כלומר : לטובת בני האדם . ואלה הן מעט מן התקנות שנשארו ממנו בתלמודנו : א) חצר גדולה היתה בירושלים ו„בית יעזק" היתה נקראת . ולשם כל העדים (הבאים להעיד שראו את החודש) מתכנסים , ובית־דין בודקין אותם שם , וסעודות גדולות עושים להם , בשביל שיהיו רגילים לבוא . בראשונה לא היו זזים משם כל היום (בשבת) . התקין רבן גמליאל שיהיו מהלכים אלפים אמה לכל רוח . – נחזין לדעת , כי קדוש החדש היה ענין נכבד מאד בימים ההם . אז לא היו חשבונות המולד , אשר על פיהם נוכל לדעת מתי הוא ראש החדש , ולקבוע על פיהם את

המועדים, כי אם הדבר הזה נעשה על פי ראת שני אנשים, שראו את מולד הלבנה, ויבואו, ויעידו בפני הבית־דין בירושלים. הבית דין היה בודק את העדים בזהירות גדולה, אולי בזבו למו העדים, או טעו, כי ראו ולא ידעו מה ראו. על יקרת ערך קדוש החדש מעיד החק המתיר להעדים לחלל בשבילו את השבת, שאם היו בדרך ביום השבת, וראו את חחדש, מותר להם לבוא העירה אל הבית־דין. והיה כאשר קרה המקרה לשני אנשים לראות את המולד ביום השבת, ויבואו ביום ההוא העירה להתיצב לפני הבית־דין, ויתקבצו אל החצר ההיא; ובל היום לא היתה להם רשות לצאת ממנה, כי לא על בני העיר נחשבו, ואין להם זכות תחום־שבת לצאת אלפים אמה לכל רוח ממקום מושבם. הדבר הזה שם מועקה על העדים, וימנעו לבוא ולהעיד, כי לא נָעם למו לשבת כמו במאסר יום תמים. על כן התקין רבן גמליאל, שגם להם תהיה הזכות לצאת מהחצר ההיא מרחק אלפים אמה לכל רוח, ולא היו עוד כלואים

בה, ולא חדלו עוד העדים מבוא להגיד את עדותם.

את התקנה הזאת תקן גם בשביל מוֹלֶדֶת, הכאה מחוץ לעיר אל היוֹלֶדה העירה, ובשביל הבא להציל את רעהו מן הבערה, או מן האויב הבא להלָחם בו, או מן הנהר השוטף את בית רעהו, או מן המפלת (בית ישן ורעוע הנופל תחתיו), היכולה לשים קבר לרעהו ולרכושו. כל אלה אם באו ביום השבת, יש להם אלפים אמה לכל רוח, למען לא ימנעו מבוא לעזרת אחיהם הנתונים בצרה.

ב) הוא התקן, שיהיו משיאין את האשה על פי עד אחד. – ידוע, כי רק על פי שנים יקום דבר, על כן אם בא עד אחד והעיד, שראה במות איש אחד, אין להתיר לאשתו האלמנה להנָשא לאיש על פי עדותו של יחיד. אך בזמן רבן גמליאל היו מלחמות רבות ומרידות נגד הרומאים, ואלפי בני יהודה הוכרעו לטבח, ותרבינה מאד האלמנות הישוממות, העגונות, אשר לא יכלו למצוא מחסה בבית איש, אחרי הֶהָרג בעליהן

הראשונים, מפרנסיהן ומכלכליהן, על כן ראה רבן גמליאל שנחוץ להתיר להן להנשא לאיש גם על פי עד אחד.

ג) בראשונה היה המגרש את אשתו על ידי שליח מבטל את הגט בפני בית דין שלשה, ולא בפני השליח; התקין רבן גמליאל, שאין למגרש רשות לבטל את הגט, כי אם בפני השליח. – הרעה, אשר מצאה את האשה הנרכאה תמיד, בקצוף עליה בעלה, היתה גדולה מאד. הבעל שלח לה גט על ידי שליח, והשליח מביאו אליה והיא, בחשבה כי גרשה כדת ישראל, בקשה או מצאה לה מנוח בבית איש אחר. והנה נמלך לב בעלה הראשון עליו להרבות מצוקותיה, ויבטל את הגט בפני בית־דין בעיר מושבו, ואז סר כח הגט, והיא נשאה שלא כדת, ותוברח לצאת מבית בעלה השני, וכרי בזיון וקצף; אי־לזאת התקין רבן גמליאל, שהמגרש יוכל לבטל את הגט רק בפני השליח, טרם הספיק האחרון למסרהו ליד האשה, ואם לא עשה כן נחשבה האשה גרושה כדת. על ידי התקנה

הזאת לא היתה האשה עוד בבדור המשחק ביד בעלה מציקה.

ד) בראשונה היה (הבעל) משנה (בנט) שמו ושמה, שם עירו ושם עירה. התקין רבן גמליאל שיהי כותב שמו ושמה, שם עירו ושם עירה זכל בנוים שיש להם. התקנה הזאת יצאה מאתו גם כן מהטעם ההוא – משום תקון העולם – שלא יוכלו בני האדם או הבעל בעצמו לשום דופי באשה המגרשת לאמר: כי לא גרשה בעלה הראשון, ין שאין זה שמו האמתי.

ה) התקין, שהאשה הבאה לגבות כתובתה מנכסי היתומים, תהיה נודרת על כל מה שירצו, ותקבל את כתובתה. בראשונה היו משביעים אותה שבועה שלא קבלה עוד מאומה; אחרי כן נמנעו מלהשביעה והפסידה את כתובתה, ויהי מצבה מר מאד באלמנותה, כי עני ואלמון באו לה כתֻמם ביום אחד. על כן תקן רבן גמליאל שלא תשבע, אך די אם תדר נדר שלא קבלה עדנה מאומה, ותקבל את דמי כתובתה.

ו) התקין, שהעדים חותמים את

שמותיהם מפרש בגט, ולא די בעדים, שראו את מסר הבעל את הגט לאשתו בלבד, פן ימותו העדים, או יצאו לארץ רחוקה, ואז יכל הבעל לאמר: „לא גרשתיך מעודי."

ד.

בכל התקנות ההן ראה רבן גמליאל זק את התעלת החברתית, היוצאת מהן, אף אם התנגדו לחקים המקבלים מאז מעולם. הוא הבין את רוח התורה הקדושה, אשר נתנה מאת האל הרחום, החפץ בטובת עמו ובאשרם. הוא ידע, כי כל חקי התורה מכוונים יחד לאשר ההולכים בהם, ועל כן מוכרחים הם להשתנות לפי צרכי הזמן ומחסורי הלאם והחברה. הוא התיר, למשל, לאלמנה להנשא שנית על פי עד אחד, אף אם חק מפרש הוא בתורה: „על פי שנים או שלשה עדים יקום דבר", יען כי כה דרשה העת הרעה ההיא, עת מהומות ומבוכות בישראל. הוא אמר שאין הגט בטל שלא בפני השליח

אף כי הוא נגד הדין המקבל . הוא נתן רשות לעדי ראית החדש לצאת אלפים אמה לכל רוח , אף על פי שאין להם מן הדין כי אם ארבע אמות . בכל אלה נביר לדעת את רוח הלל הזקן ואת תורת חסד וחנינה שהיתה נשואה תמיד על שפתי הטורה הגדול ההוא .

עוד יש תקנות רבות אשר נתקנו על ידי רבן גמליאל , אך לא נזכר שמו עליהן ; אולם אם נזכר את זמנו ויחס בני ישראל אל העמים נבין , כי גם הן מאתו יצאו . היונים יושבי ארץ ישראל התאוננו , כי אין בני ישראל שמים את לבם לחמלה על ענייהם . על כן גזר הנשיא אמר : אין מוחין ביד עניי הגוים ללקט לקט שבחה ופאה בשדות ישראל מפני דרכי שלום , כלומר , למען חיות באהבה ובשלום עם־הגוים שכניהם . גם צוה להחזיק את ידי הגוים לתמכם בשנת השמיטה , אשר לא יזרע ולא יקצר בה , לשאל בשלומם , לפרנס ענייהם מקופת הצדקה , לבקר את חוליהם ולקבר את מתיהם , מפני דרכי שלום ואהבה .

גכה גדלה גם אהבתו להשלום שבין איש

לרעהו, ומה גם בקרב משפחה. פעם אחת בא לפניו איש אחד ויתאונן באזניו, כי לאשה אשר לקח יש חסרון במבנה גויתה, ועל כן יחפץ לגרשה. והאשה הצטדקה כי ממשפחה ידועה היא, אשר לכל בנותיה יש החסרון הזה, והוא אינו חסרון כלל. אז אמר רבן גמליאל להאיש: לך זכה בנוקחך, אשריך שזכית לקחת לך אשה ממשפחה כזאת. ויעש שלום בין האיש ואשתו.

את אהבתו הרבה לכל בני האדם הראה ביתר שאת לתלמידיו, אשר אהבם אהבת אב לבניו, וילמדם את תורתו ברבוי חן וחבה.

בכלל הראה רבן גמליאל אהבה וחבה יתרה לכל איש, אשר בו בישרון חכמה ידעת, כאשר יספר התלמוד. „מעשה ברבי חנינא שהדירו אביו בנזיר והביאו לפני רבן גמליאל. והיה רבן גמליאל בודקו לדעת אם מלאו שנותיו שיוכל להנזר על פי דעת עצמו אם לא. אמר לו (רבי חנינא, והוא עודנו נער אז) רבי, אל תצטער לבודקני: אם קטן אני אהיה בשביל אבא ואם גדול אני אהיה

(נזיר) בשביל עצמי . עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו ואמר : מובטח אני בזה שיורה הלכה בישראל . אמרו : לא היו ימים מועטים עד שהורה הוראה בישראל ."

רבן גמליאל לא שנא את האנשים אשר השקפותיהם באמונה ודת שונות הן מדעותיו והשקפותיו הוא . בימיו בקשו הכהנים היושבים בסוד הסנהדרין לשפט את פטר השליח משפט מות , ויקם רבן גמליאל וידבר עליו טובות , ויט את לב כל חבריו להצדיק את הנאשם , כי באהבתו את האמת לא מצא בפטר כל עון וחטא .

פאול השליח כותב באגרותיו , כי הוא בעצמו היה מתלמידי רבן גמליאל , והתאבק בעפר רגליו , ומזה נובח עד כמה גדול היה כבוד הנשיא הזה בעיני כל מפלגות העם .

רבן גמליאל הזקן , אשר גדל , כלי שפק , על ברכי הלל הזקן אבי אביו , ויהי משומעי לקחו , נחל את תורת החסד ממורהו הגדול הזה , וינחילה גם הוא לכל יושבי תבל בעזרת תלמידיו ההולכים בדרכיו . בימי לקחה היהדות הצרופה את לב כל הגוים

מרחוק ומקרוב, ורבים מהם התיהדו, ויזניחו את אלילי רומא ויון מפני אלהי יעקב. ביחוד הרהיבה דת ישראל הטהורה את עיני הנשים הגדולות אשר בערי רומא ויון, כי הנשים הן מלאות חסד ורחמים מטבען יותר מן הגברים, ודת המשפת לחמלה וחנינה, לצדק וישר, לצניעות והסתפקות מהאמת יותר לרוחן מדת אכזריות הוללות ופריצות.

רבן גמליאל זכה לראות בעיניו את הכבוד והיקר אשר נעשו לאמונת ישראל. הילנה מלכת חֲדַיַבְנֶה ובניה אֵיזָטוּס ומוֹנֵבַז התיהדו הם ובניהם. והמלכה ניורת־הצדק עלתה ירושלימה בריב פאר והדר, ומתנות רבות ויקרות הביאה אתה אל היכל ה'. ואהבתה גדלה לא רק לדת ישראל בלבד, כי אם גם לכל עם ישראל; ובאשר היתה בארץ ישראל שנת בצרת, פזרה המלכה מאוצרה כסף רב לכלכל את עניי ישראל.

ה.

מנהגי רבן גמליאל בביתו נודע לנו, כי התנהג תמיד בטהרה, הוא היה נזהר בדיני טומאה וטהרה יותר מן הכהנים. כאשר השיא את בתו לאחד מבני הכהנים התנה לפני הנשואין עם חתנו שמעון בן נתנאל א) „ופסק עמו על מנת שלא תעשה טהרות על גביו", כי חתנו זה היה עם הארץ, ואף שהיה כהן, בכל זאת לא נזהר מטומאה כרבן גמליאל, ועל כן לא חפץ הנשיא שתתנהג בתו בדיני טומאה כבעלה. אמנם דבר פלא הוא, איך עשה רבן גמליאל את הדבר הזה, לתת את בתו לעם הארץ, כי מי במהו אהב את התורה ולומדיה? אין זאת, כי יחש משפחת חתנו ועשרו עמדו לו להתחתן בנשיא; ויותר מהמה יחס רבן גמליאל אל הסנהדרין, אשר כל חבריהם היו מן הכהנים, הכריחו

א) מדברי התוספתא (ע"ז ג') נראה נפשרוש כי שמעון בן נתנאל חתנו היה עם הארץ, ואם כן אינו ר' שמעון בן נתנאל תלמידו של רבן יוחנן בן זכאי.

כי אף אם שתי הגדולות האלה בליל תחלפנה, אך גדולת התורה תעמוד לעד, והיתה לאור מאיר לעמו האמלל ימים רבים מאד, כימי השמים על הארץ. העיר יבנה ושלשלת משפחת רבן גמליאל היו לאבנים שואבות א), אשר משכו אליהן את כל בית ישראל. —

וימת רבן גמליאל, שמונה עשרה שנה לפני חרבן הבית השני, אחרי נהגו נשיאותו יותר מעשרים וחמש שנה, ועיניו לא ראו את מפלת אמתו, גלות ארצו ותבוסתה השלמה. לפני מותו צוה לקברהו בתכריכי פשתן, ולא בבגדים יקרים כאשר נהגו אז כל בית ישראל. גם שעה אחת לפני מותו לא שבח הרועה הגדול הזה את צאן מרעיתו ואת צרכיהן. הוא ראה דבר מגונה ביעקב, כי מרבים העם בהוצאת קבורת המת, בהלבישם אותו בגדי משי ורקמה; המנהג הנבער הזה שלח שרשיו ביעקב עד מאד, עד כי קרובי המת חשבו לנפשם לחרפה להוציא את המת בבגדים פשוטים; ואם לא השיגה ידם למלא אחרי המנהג, עזבו

א) אבן שואבת, Magnet, Magnete

את המת ויברחו לנפשם, ויסתרו מפני הבושה. אולם אחרי אשר הוציאו את הנשיא בבגדי פשתן, הבינו העם מה נבער היה עד עתה מנהגם, ויחלו גם הם להוציא את מתיהם בבלי פשתן, ולא פזרו את הונם להבל וריק.

ובן אחד נשאר לרבן גמליאל הזקן, רבן שמעון שמו – הוא רבן שמעון בן גמליאל הראשון, אשר לקח חלקו במרד היהודים ברומאים. ויהי כמהו כאביו איש רודף דסד וצדקה, נוח למקום ונוח לבריות. וגם שמו כשם אביו היה לברכה בפי עמו לדור דורים.

א.

ויהי אחרי מות אגריפס הראשון, ויחדל עוד הפעם שבט מיהודה, כי בנו אגריפס היה עוד צעיר לימים. ויפקידו קיסרי רומא נציבים להיות מושלים בארץ ישראל, ואגריפס השני נקרא רק בשם „נשיא הארץ". ומיום שבת הנציבים על כס ממשלתם ביהודה, שבו לארץ האמללה ימי עניה ומרודיה הראשונים, אשר היו לפני אגריפס הראשון. הנציבים האכזרים עשקו ורצצו את דלת העם, והגוים התקלסו ביהודים וישימום למטרה לחצי לעגם. חמשה נציבים רעים ואכזרים קמו ביהודה, ממות אגריפס הראשון עד חרבן הבית, וכלם הכבידו אכפם על העם הנדכא, והאחרון הכביד מכלם, הוא הרשע הבוצע בצע, האכזר גֶּסְיוּס פְּלורוס אז ישב על כסא הקסריות ברומא נירון־קיסר ההולל, אשר התעסק תמיד בהוללות

ושברון ושעשועים , ולא פנה את לבו למצב המדינות אשר תחת שבט מלכותו . גסיוס פלורוס לא שם לבו גם לדברי הנציב אשר בסוריא , קֶסְטִיוס גַלוס , אשר העיד בו , כי אם לא יקל עָלו מהעם , אז תתפרץ אש המרד אשר לא בנקל תכבה .

אז קרו שני מקרים קלי־ערך , אשר הציתו אש הקנאות בלב עם ישראל . בארץ ישראל היתה עיר ושמה קֵסַרְיָה , ומרבית יושביה היו יונים . ותלקחנה זכיות היהודים בעיר הזאת מידיהם , ולא נחשבו בעיני פלורוס כיושביה , אם כי העיר בנויה על אדמת אבותיהם . ויחר אף היהודים , אך שמו יד לפה וידמו . ויהי היום , יום השבת , ויגש איש יוני אחד מבערת אל מול בית תפלת היהודים , ויקרב עליה שני בני יונה – הוא קרבן המצורע – וירמז בזה , כי היהודים מצרעים הם , וכי בגלל זאת גרשו ממצרים בימי משה , דֶּבֶה אשר הוציא עליהם סופר יוני אחד . ויראו זאת צעירי ישראל , ותבער חמתם בהם , כי כבר מלאה סאת החרפה אשר חרפום תמיד היונים האכזרים ,

וישלפו חרבותיהם ויתנפלו על היונים, ויחלו להפיל בהם חללים, וגם יד היונים היתה ביהודים. ותהי מהומה ומבוכה בעיר כל היום, ויפלו רבים מבני היהודים, והנשארים לקחו את ספרי תורתם, את טפם ואת רכושם, ויעזבו את העיר וילכו להם באשר הלכו.

נקל להבין מה מאד הרעישה השמועה הזאת את לב בני ירושלים, ומה מאד הדאיבה החרפה, אשר חרפו היונים הגרים את אדוני הארץ, את לבות טובי האמה. אז קמו אנשים רבים ויחלו לחרף בחוצות ירושלים את שם הנציב פלורום, ויסובבו בעיר ויקראו: „תנו אגורה לפלורום האביון!" וישמע פלורום על דבר חרפתו, ויבא ירושלימה לנקם נקמת כבודו המחלל, ויחל לשלח את גדודיו לקצות בעם ולבז בז. והיהודים האמללים היו בכל זאת נכונים לחדל מריב, אך זדון לב הנציב השיאהו לחלל מקדש ה', להתפרץ אליו ולבז את אוצרו. ויראו זאת היהודים, ויחגרו שארית כחם, ויהדפו את לגיונותיו א) אחור ויפילו בהם חללים, ויראו את פלורום

א) לגיון — צבא רב, Legion, Легіонъ.

לדעת, כי אם לכח-אמיץ עודנו העם, ועוד יוכל לדבר את אויביו בשער. ויהי פלורום צפוי אלי חרב, וימהר ויצא את העיר ירושלים וימלט על נפשו.

ויהי בצאת הצורר מן העיר, וישבעו צעירי יהודה שבועת אמונים להגן על חרותם עד טפת דמם האחרונה. וכל האנשים הבאים באָלה נקראו מני אז בשם מפלגת „הקנאים". ואיש היה בירושלים, אלעזר בן חנניה שמו. ויהי האיש גדול בתורה מאד, אחד מתלמידי בית שמאי, והוא בן משפחה גדולה בישראל, מבני הכהנים הגדולים, נכבד ונשוא פנים בעדתו. ככל חבריו תלמידי בית שמאי היה גם הוא מחמיר מאד בדיני התורה, אבל מעלה אחת היתה בו אשר הרימתו על כל בני דורו, כי רוח הלאומיות פעמהו בכל תקפו. הוא חרד מאד על קיום היהדות והלאומיות לבל תשבתנה, בהתערב זרע קדש בעמי נכר, בלמדם אל דרכיהם. והאיש הזה עמד בראש הקנאים, אשר נשבעו לרגל המרד.

תלמידי בית הלל, אוהבי השלום

בכלל, רפצו מאד לחדל מריב. וגם העשירים יאצילי יהודה התנגדו בכל יכלתם למלחמה עם הרומאים. אך רחקו מחשבות הראשונים מהאחרונים! הראשונים – בית הלל – חשבו את המלחמה והחרג בכלל למעשה בלתי־רצוי בעיני האלהים; לפי דעותיהם הנעלות מחויב כל אדם להיות מן הנעלבים ואינם עולבים, מן הנרדפים ואינם רודפים, ועל כן נשאו וסבלו בדמיה את העול שעשו לבני נציבי רומא, בקוותם כי לא לעולם יקום החמס, ויבא יום אשר ישבר גאון רומא וממשלת האלילים הפרת תברת. לא כן האחרונים – העשירים והאצילים – הם חרדו רק לנפשם, ועיניהם היו אך אל בצעם וישלותם, בדעתם כי בימי מהומות המלחמה עשרם תמם יהלך. מלבד זאת היו חנפים ואבירי־לב, ויביטו בקרת־רוח אל עני אחיהם דמדוכאים, ובלבד שיפיקו רצון נציבי רומא.

ראש האצילים שהתנגדו להמרד היה אגריפס השני. הוא התחנן בדמעות שליש אל העם לבל יתגרה ברעה לצאת בחרב שלופה נגד הרומאים; ובכח דברי החלקות

אשר בפיו , אשר למד לשונו לדבר בהתרועעו תמיד את גדולי רומא , הצליח כמעט בידו להטות את לב העם לשלום ; אבל הוא נואל מאד לבקש מהעם לתת לפלורום הרשיון לשוב ירושלימה . כשמוע העם את שֵׁם זעום נפשם התמרמרו מאד אל אגריפס ויחפצו לרגמו באבנים . לב העם הבין כי אין נכונה בפי אגריפס הבוגד , הנכון למכר שלות עמו בעד הות נפשו ותאותו , וכי לא את טובתם הוא דורש . ויירא אגריפס והנה הוא ברעה גדולה , וימהר לברוח מירושלים .

בעת ההיא היו בירושלים גדוד אנשים זרים שנקראו בשם „סיקריקים" . האנשים ההם היו רוצחים וחומסים על פרשת דרכים וברחובות עיר . מנהגם היה לשוטט בקרב אספות העם , ובמקום שנדחקו אנשים רבים באו גם הם , ויוציאו את חניתותיהם מתחת למדיהם , וידקרו את האיש אשר שמו להם למטרה . הנציבים הראשונים רדפום באף ובחמה , אך פלורום לקח שחד מהם , ולפעמים היו בידו גם לבלי־חפץ למעשהו ,

ובחפצו לנקם באנשי עברתו את נקמתו שלח בהם את הסיקריקים. אולם בכל משחתם בהם עוד לא הועם זיק היהדות אשר בלב הסיקריקים, ולו לא היו האנשים האלה פרועים כה לשמצה, או לו נמצא אז איש היודע לבצר את רוחם ולהטותם אל משמעתו, אז היו יכלים להביא גם הם העלת לא מעטה בימי המלחמה, כי סוף סוף היתה שנאתם אל הרומאים גדולה מאד, כאשר הראו זאת לדעת אחרי נום אגריפס מירושלים. הסיקריקים עזבו את חוריהם אשר התחבאו בהם, וילכדו את המבצר מסדה, אשר התבצרו בו הרומאים, ויבזו את כל הנשק ויהרגו את כל הרומאים.

ויהי בראות אלעזר את לב העם סוער, וכי נכון הוא לחרף נפשו למות בעד חרותו, ויער גם הוא בלב העם רוח גבורה, לקנות לו את חפשתו בגבורת ימינו ולהשליך מעל צואריו על העריצים גוזלי שארם. העם חדל משלם את המס לממשלת רומא ביום אשר יצא אגריפס מירושלים, ואלעזר הטה את לב הכהנים לבל יקריבו עוד במקדש כל

זבח וכל מנחה אשר יביא כל בן נכר . וחק היה להקריב במקדש קרבן־תמיד מדי יום ביום בעד שלום הקיסר , ויסת אלעזר את הכהנים לבטל את קרבן־התמיד הזה לאות , כי חדל עם ישראל להכָּנע מפני רומא ומושליה . ושם אלעזר היה להתהלה ילכבוד בקרב העם , ועל פיו נשק כל העם בירושלים , ביחוד מפלגת הקנאים שמעו תמיד לקולו וידרשו לעצתו .

העשירים והאצילים דורשי השלום – אך לא בית הלל – שלחו צירים אל אגריפס ואל פלורום , להתחנן אליהם כי יבואו ויושיעים מחמת הקנאים , בחפצם בזה להחניף לצוררי עמם ולהראותם כי ידם לא תכון עם המורדים , וכי דורשי שלום רומא הם . ויבוא אגריפס עם גדוד רומאים ירושלימה , וימצא – והנה הר הבית כבר ביד הקנאים המורדים הנהו . אז נטשה מלחמת תנופה בין העם הנדכה ובין גדודי הרומאים , אשר מצביאם אגריפס היהודי־האדומי , מבני בניו של הורדום האכזר , עומד בראשם ונבון למכר בעד שלותו את כל אשר לאמו .

בפעם הראשונה הראו היהודים את נחת זרוע להרומאים, ויראום לדעת כי אם לא למדו עדנה לצאת במערכות קרב כמלמדי־מלחמה, לעמת זאת אהבתם אל החפש היא סמכתם, והרומאים נגפו, ואגריפס נס בבשת פנים.

יהסיקריקים הפרועים לשמצה, אחרי שלחם רסן מעל פניהם, לא הבדילו עוד בין שונאיהם רודפי השלום ובין בעלי בריתם הקנאים, ויחלו לרצוח נפשות אנשים נקיים בירושלים, גם מרודפי השלום, גם מהקנאים. אז התעורר אלעזר בן חנניה כארי, וישלם להסיקריקים כגמולם, ויהרגם ויכלם, ויתרם נסו ויתחבאו באשר התחבאו. האיש הישר והצדיק הזה לא יכל לראות באון ולהום; הוא לא יכל נשוא את משובת הסיקריקים, אף כי היו אנשים דרושים לחפץ חרות העם, אנשים היכלים להיות לעזר לא מעט במלחמת־תנופה עם צוררי ישראל. כגבור נכבד שנא אלעזר רצח וגזל, רק מלחמה גלויה על שדה קטל נכבדה בעיניו. לעמת זאת לא שלם כל רעה להעשירים והאצילים דורשי השלום,

אשר שלחו לקרוא לאנריפס, ובשלהם היתה המלחמה הראשונה. הוא לא נקם מהם נקמת דם אחיו המומתים, בגלל מזמות חנופתם, אף כי לא היה איש אשר יכל לעצר בעדו לשלם לרשעים כרשעתם, כי הרומאים כבר גרשו מירושלים והאצילים היו בלי כל מחסה ומגן.

ב.

ויהי בהגרש הרומאים ויחל העם לשאף רוח החפש: אין עוד מציק, שבת נוגש; ויחגו בני יהודה את חג נצחונם הראשון בטבעם מטבע של שקל הקדש, ועליה חקקו את המלים: „השנה הראשונה לגאולת ישראל". כה היה לב המתפרצים בטוח בחרותם כי תקום לעד. ולא רק בלב היהודים נעור החפץ לחפש, כי אם גם „גרי־הצדק", אשר היו בירושלים וביניהם אנשים רמי המעלה, כבני המלכה הילנה מחדיבנה: מונבז וקיניראי, נסחפו בזרם התעוררות הלאומיות, אשר

משכה אבירים בבחה, ויהיו גם הם בבעלי ברית אלעזר בן חנניה, וילחמו ברומאים עד אשר חרבה ירושלים. בעיר הבירה התאספו מכל אפסי ארץ ישראל גבורים רבים, אשר עשו נפלאות בקרב. בין הגבורים ההם נורע שם, על ידי גבורותיו הנפלאות והמכות אשר הכה את חיל הרומאים, שמעון בר־גיורא. מראשית המרד הודיע שמעון את הרומאים את תנופת ידו הקשה, ועד אשר נשרף היכל ה' לא חדל משלוח את מגפותיו אל לב חיל צוררי יהודה.

בראשית ימי המהומה האלה גדלה שנאת העמים אל היהודים במאד מאד. בערים ובמדינות, מקום אשר היהודים נחתים שם, פרצו מריבות ביניהם ובין הגוים, וישָׁפך דם לרב בשתי המחנות האלה, הצוררות זו את זו. ויהי כשמוע קסטיום גלום, כי נגף אגריפס לפני המתפרצים בירושלים, וימהר להסיע את צבאותיו לפני ירושלים, ובעברו דרך ערים רבות החריבן, ויהרג את יושביהן היהודים. כן שרף את העיר יָפו, ויהרג בה שמונת אלפים נפשות יהודים, וכגורל העיר

הזאת, כן היה גם גורל גלילות רבים הנחשבים לארץ יהודה והגליל. אולם בתקוות נצחון הסיע קסטיום את חילו ירושלימה, לדכא תחת רגליו את המתקוממים, ובחרפה ובוז גם מנוסה חרב ממנה; כי כמעט קרב אל העיר, והנה יצאו לקראתו המתפרצים, ויקדמו פניו במכות גדולות ונאמנות, ויהרגו אלעזר בן חנניה וגדודו באלפי שונאם – ויניסוהו. ושמעון בר גיורא רדף אחרי חילו הנס ויהרג בחיל המאסף את כל הנחשלים, ויקח מלקוח ושלל רב וישב ירושלימה בתרועת נצחון. ועוד הוה על הוה באה על קסטיום אחרי התפרצו שנית לירושלים, והעיר לא היתה בצורה כלה, בלתי אם התיבונה, ויסגרו הקנאים בה, ואלעזר ושמעון גרשו את קסטיום עוד הפעם, כי היהודים יושבי הכפרים ועירי הפרזות התעוררו ממקומותיהם, ויכוהו מכל עבריו; והוא בא בין רכסי ההרים, סגר עליו הדרך, והיהודים הדביקוהו מזה ומזה. והרומאים הגאיונים, בראותם את נפשם בצרה גדולה כזאת, הילילו ככלבים, וישמיעו זעקות שבר, והיהודים הריעו לעמתם בתרועת נצחון

וכמעט לא נותר אף איש אחד מכל חיל קסטיום הרב, לולא היתה עליו חשכת הלילה לסתרה וימלט הוא ושרידי חילו.

ואגריפס העבר הנכנע לפני רומא נסה, לפני תבוסת קסטיום, לשלוח עוד פעם מלאכים אל המתפרצים, להעיד בהם כי יכנעו לפני רומא; אולם כביא המלאכים אל הלוחמים רגזו הקנאים תחתם בשמעם את ההצעה הנבזה הזאת, ייחלו לירות על המלאכים, ויומת אחד מהם, והשני נמלט פצוע בל עוד נפשו בו. גם נמצאו בוגדים בקרב ירושלים אשר חפצו לפתוח את שערי העיר הפנימית לפני האויב, אולם אלעזר וסיעתו עשו בהם נקמות וישליכום מעל החומה לרגלי הרומאים, למען יראה האויב עד כמה גבר החפץ בעם להחלץ מעל צווריו. וירא קסטיום כי מרה נפש העם המתקומם, ובין כה הגיעו ימי הסתיו ימי גשם וסגריר, והדרכים התקלקלו, והמכשולים רבו על כל צעד, ויגמר אמר לשבת מריב, ולשוב אל סוריא ולחכות ליתי האביב, ללחום בירושלים עד רדתה.

ורבן שמעון בן גמליאל הזקן היה אז

לנשיא ביהודה, והאיש גדול מאד בתורה, צדיק תמים, ענו ושפל רוח, וגם הוא לוי התנגד להמלחמה. אות הוא כי בית הלל לא היו דורשי שלום בכל לבבם כהעשירים והאצילים. רבן שמעון ראה ויוכח, בעת שנאספו פעם אחת העם מכל אפסי ארץ יהודה להקריב את הפסח בירושלים, כי עוד כח העם הרצוץ הזה במתניו, וכי יוכל עוד להגן על חרותו גם בחרב שלופה, אבל הוא, כבעל דעה ישרה ומתון במעשיו, חפץ להנהיג סדר ומשטר בעניני הקרב ומשמעה בקרב אנשי הצבא. הוא התקרב אל הקנאים, ויהי אחד ממתי סודם וינהלם בעצתו, ויהי יריד ורע גם לחנן בן חנן הכהן הגדול הצדוקי.

אז ראו החכמים, כי נחוץ להבדיל את העם מן הגוים, לבל יוסיפו להתנות אהבים עמהם ולהתכחש ללאומיותם ולמכר את אשר עמם בעד בצעם, כאשר עשו אצילי יהודה ועשיריה; ויקומו ויגזרו גזרות רבות וחומרות שונות ביחס בני ישראל אל הגוים. ויד בית שמאי היתה להקים את הגזרות

ולתת להם קיום בחיי העם; ואם אמנם ההתנגדו להן בית הלל המקילים, אך אלעזר בן חנניה הלאומי הנלהב הזה עמד על דעתו, ויקש דברו מדברי בית הלל, וגם העם קבל עליו את עול הגזרות בחפץ לבב, כי „עת לכל חפץ" יאמר המשל, עת להחמיר ועת להקל.

בין שמונה עשרה הדברים, שגזרו אז, היו, למשל, הגזרות האלה: גזרו על יין הגוים, על פתם, על שמנם, על בניהם ובנותיהם, על שפתם ועל חכמתם, ועוד. מטרת הגזרות היתה: שלא לאכל ולשתות עם הגוים, שלא להתחתן בהם, שלא ללמוד את ספרותם, כי על ידי דברים כאלה יקרב עם אל עם. אמת, בית שמאי הגדישו את הסאה, ורוב הצבור לא יכל לעמד בהגזרות, אך גם בית הלל לא צדקו אז בהתנגדותם היתרה; כי שכחו את העת, את תנאי חייה ואת דרישותיה, וישכחו, כי שנאת היהודים אל הגוים התגברה אז מאד מאד ותעל עד מרום קצה. העם קבל אז עליו בנפש חפצה את כל הגזרות האלה, מבלי

פציה פה נגדן; ועל כן מובן, כי היו הגזרות תולדות תנאי החיים, ואת אשר יגזרו החיים אין להשיב.

ואלעזר בן חנניה עשה עוד מעשים להרחיק את היהודים מעל הגוים ולפחת בהם רוח גבורה, רוח אהבת לאומיותם וקדשיה. אלעזר היה לא רק גבור מלחמה, כי אם גם גבור במלחמתה של תורה. הוא הפיץ אז בעם ספרים מועילים, אשר בהם מדבר על הרדיפות שסבלו בני ישראל תמיד מאת הגוים, ועל הגבורות והנפלאות שעשו תמיד הנלחצים למען הגן על חרותם, וכי הצליחו תמיד במעשיהם אלה. בין הספרים המועילים האלה היה גם ספר „החשמנאים". בו כָּפר את אשר סבלו בני יהודה מאנטיוכס־אפיפנוס, ואת אשר עשו יהודה המכבי ואחיו לרַוחת עמם הנדכה. בעת ההיא קמו חכמי לב לבקר את כל ספרות ישראל, ויבדילו בין הספרים הקדושים אשר רוח אלהים דובר בהם, ובין הספרים שפרי חכמת האדם הם, ויקראו לאחרונים בשם „ספרים חצונים" ולראשונים – „כתבי הקדש". אז חפצו להכחיד

את ספר „יחזקאל", ספר „קהלת" וספר „שיר השירים". אבל אלעזר לא נתן לעשות כזאת, ובהכמתו הרבה באר את כל דברי הספרים, הנראים כמתנגדים לרוח היהדות, ויראה לדעת, כי אך דברי אלהים חיים הם. תורת עבודת אלעזר זאת לטובת ספרותנו תעמד לעד, כי הציל מכף הכליון עוד ספרים טובים, וירחב בזאת את ספרותנו ואת לשוננו.

ג.

ויהי אחרי צאת קסטיום מארץ יהודה, ואחרי התגבר מצלנת הקנאים, שמו ראשי הסנהדרין, אשר שב אליהם בעת המרד הגאון והחסן שהיה להם לפני ארבעים שנה, את לבם לעשות סדרים בעניני המלחמה, ויפקידו פקידים בכל גלילות הארץ. ויעשו חברי הסנהדרין משגה גדול, בהפקידם את אלעזר בן חנניה בגליל אדום, הרחק ממקום המלחמה, ולעמת זאת שמו את יוסף בן מתתיהו הכהן לראש הצבא ולמושל בגליל

העליון והתחתון . ורבן שמעון בן גמליאל אחז את מושבות הממשלה בידו , וישב בראש הסנהדרין , וישניח משם על מעשי הפקידים אשר ביהודה .

וארץ הגליל היתה ארץ פוריה ושמנה , ויושביה היו אנשים תמימים ונאמנים עם רוח לאומיותם , אף כי לא היו מלמדי תורה וחכמה , ולבם כלב הארי , לא נסוגו אחור במלחמה , ויהיו נכונים למות בעד חרותם , ובשרה קטל לא ידעו חנינה ומרך לב . גם מצודות ומבצרים רבים וחזקים היו להם , ולו היה להם מפקד צבא איש ישר , אוהב לאומו וחרותו , אז לא יכלה רומא , אף כי היתה אדירה מאד בתבל , לכבש את ארץ יהודה ולשים את עיר קדשנו לשממה . אבל לאסון הארץ והעם היה הבוגד יוסף בן מתתיהו הראש , והוא היה בעוכרי ישראל , ורק הוא נתן את יעקב למשסה .

בשלש ערי הגליל : בגוש־חלב , בטברייא ובגמלא , התלקחה השנאה אל הרומאים מאד , ואש המרד נשקה בהן ביתר עז . העמים היושבים בצור התנפלו על גוש־חלב , והיא

לא היתה עדנה בצורה למשגב, ויציתיה באש, וישללו שלל רב. או התעורר מקרב בני העיר איש אחד, נעלה ברוחו הכביר ובאהבתו לעמו אשר לא ידעה כל גבול, יוחנן בן לוי שמו. מפני שם האיש הזה נחתו הרומאים, מראשית המרד ועד אחריתו, כי היה להם תמיד לנגף ולמכשל, ויהרג בצבאותיהם הרג רב בכל עת אשר פגש בהם בשדה קטל. מלבד גבורתו ואמץ לבו היה גם בעל נפש עדינה, וחן ונעם הוצקו בשפתותיו למשך אחריו את לב העם. ויאסף יוחנן מגוש־חלב אנשים מרי־נפש, פליטים מארץ העמים, אשר שם לחצו אותם שכניהם הגוים. האנשים האלה שטטו בראשונה בארץ גדודים גדודים, ויעשו נקמות בגוים. אך יוחנן משך אחריו את הגבורים הפרועים האלה, וילמדם סדרים ומשמעת ויהי עליהם לשר הצבא.

יוחנן לא היה עשיר וגדל־היחש, כי אם איש עני מבני ההמון, גם היה ידוע חלי, אך בקרב לבבו היו צפונים אוצרות יקרים אשר לא יסלא בפז מחירם. רצונו

היה חזק כסלע איתן, נפשו תמה וברה ואמונתו לארץ אבותיו לא ידעה כל גבול, ואהבתו אל חפש לאומו – כל קצב. רבן שמעון בן גמליאל, זה האיש החכם, הצדיק והישר, אהב את יוחנן ויכבדהו בכל לבבו. אות הוא, כי לשקר הוציא יוסף בן מתתיהו על יוחנן משנאו דבה רעה, ויתנהו לעול לפושע ולאיש מרמה.

בראות יוחנן את אשר עוללו הצרים לעיר מולדתו, ויקם ויבצר אותה, ויעשה למרכז המרד ועליותיו בארץ הגליל, ולמזנן ולמחסה על ירושלים עיר הקדש, אם ישובו הרומאים להלחם בה עוד. אבל גם הוא, גם אנשי גדודו היו עניים מרודים, ולא היה לאל ידם לכלכל את נפשם בעתות המצוקה. לכן הניח שר הצבא החכם את חרבו מידו, ויאחז בקנה המדה, וימכר ליהודים יושבי ארצות העמים שמן למכביר, כי לרגלי הגזרה, שגזרו אז החכמים על שמן הגוים, לא יכלו היהודים להשתמש בו וישתכר יוחנן במסחרו זה אל צרור לא־נקוב, ואת השכר חלק בין אנשי גדודו לכלכל את

נפשם. הדבר הזה מוכיח, כי רק בתחבולות ישר התאמץ יוחנן לפרנס את עניי גדודו, וימנעם מגזל, ורק שקר הוא אשר ספר עליו יוסף בן מתתיהו, כי היה שודד וחומס.

בקום יוחנן לעזרת עמו תמכו את ידיו גם יושבי נַבָּרָא, ויהיו לו לעזר לא מעט מעירם. ואז קמו עוד גבורים מטבריא, מסטים ויהושע בן גַּמָּלָא, ויפשטו הם וגדודיהם על העמים, אשר רצחו את נפשות היהודים, היושבים בעריהם, וינקמו בהם את נקמת דם אחיהם הנרצחים.

ויוסף בן מתתיהו, בראותו את מעשי יוחנן מגוש־חלב וכל גבורותיו, הבין כי יהיה האיש הזה למכשל לו על דרכו דרך בוגדים בעמם, בחפצו לכרת ברית שלום עם הרומאים, בבואם להלחם ביהודי הגליל, ויתאמץ להנות אותו מן המסלה. ויוחנן היה בכל זאת איש ישר ונאמן רוח, וימלא את כל מצות יוסף אשר צוהו, ויכנע מפניו כאשר יכנע כל איש חיל ישר־דרך מפני מפקדו. אבל יוסף שנאהו שנאה עזה בסתר, יתאמץ להניח מכשלים על דרך הגבור

הנאמן לעמו . ויוחנן בתמת נפשו לא ידע את מזמות יוסף , עד אשר קרה מקרה אשר פקח את עיניו לראות בעמקי לב הבוגד הזה .

בנים קסטיום גלום מארץ יהודה , עזב בהחפזו אסמי תבואה מלאים בר . וירש יוחנן מאת יוסף לתת לו הרשיון למכר את המכלת , והיה כסף ממכרו לבנות חומה בעיר נוש־חלב ולבצרה . וימאן יוסף לעשות כדברי יוחנן , וגם לא נזהר מגלות את מצפוני לבו , באמרו כי עליו להשיב לרומאים את אשר עזבו בנוסם בחפזון . ככה לא ידע עול זה בשת להגיד מפרש , כי יעשה מעשה לתמך בידי צוררי עמו . אז הבין יוחנן את אשר לפניו , וידע כי יוסף המפקד הראשי הוא איש תככים חנף ומרע , ויתאונן באזני צירי הסנהדרין אשר באו גלילה , על מעשי יוסף , ויצוו הצירים על יוסף במפגיע למלא את רצון יוחנן . וחפץ הגבור הישר נעשה .

ככה העיבו ענגים כבדים את שמי הגליל בראשית המרד ! השנאה והקנאה בין שני אנשים , העומדים בראש הלוחמים ,

הבחידו את האחדות גם מקרב לב העם, כי נפלג לשתי מחנות צוררות אשה את רעותה: מחצית העם היתה אחרי יוחנן, ומחציתי – אחרי יוסף. וישלח יוחנן את שמעון אחיו ומאה אנשים גבורי חיל אתו, ללכת ירושלימה להתאונן באזני הסנהדרין על פעולות יוסף המתנגדות לאשר הלוחמים, ולפקח עיני ראשי העם בירושלים, להביט אל מעשי הבוגד בטרם שלחה רעת לבו שרשיה עמק בבשר האמה, ולעצרהו מעשות את מעשיו הרעים. ורבן שמעון בן גמליאל הבין בחכמתו ובישרת לבו כי הצדק את יוחנן, ויצו הוא וחברי הסנהדרין לשלוח מלאכים לתפש את יוסף, ולהסיר את המשרה מעל שכמו, ולהביאהו ירושלימה, למען יתן דין וחשבון על תלולותיו.

וירא יוסף והנה הוא ברעה לא יוכל למלט נפשו ממנה, וישוטט בערי הגליל, ויתאמץ להסתר מפני שליחי הסנהדרין, לבל יתפש בידם; וערמתו זאת עמדה לו להנצל ממות בוגדים, ועוד יתרה עשה, כי שלח מלאכים בכל ערי הגליל, ויצו על האנשים

הסרים למשמעת יוחנן להתנצל את נשקם, ואם לא, ויגירם על ידי חרב כפושעים וכמורדים במפקדם הראשי. שמעו בני הגליל התמימים את דברי מצותו, ויאמינו בדבריו, כי כל אשר הוא עושה מטעם ראשי הסנהדרין הוא עושה – כי סבבם יוסף בכחש – ויעזבו את יוחנן הגבור הנאדר. ויָתרו עם יוחנן רק אלפים איש מהפליטים, אשר שרדו מחרב העמים בסוריא.

כה רבו מצוקות יוחנן הגבור הלאומי הנלהב ברגע ראותו בחזיונו את תבוסת חיל הרומאים לפניו, ובחָלמו את גאולת ישראל השלמה! באהבת אב לבניו התהלך יוחנן עם אנשי צבאו, וידאג לשלומם ולמצבם, ולא חשך נפשו מכל עמל ועבודה לעודד את רוחם, לחזקם ולאמצם בחמר וברוח, אף כי הוא בעצמו היה עני וידוע חלי, ויתגבר על חליו, לבעבור העלות את עמו על פסגת האשר המדיני; והנה עזבוהו כל אנשיו לפתע פתאם, בנכלי איש צורר חנף ובוגד, וחלומותיו עשו להם כנפים רגע אחד ותעופינה.

ד.

ויהי בראות נירון־קיסר כי נגף קסטיום לפני היהודים פעם ופעמים, ויועץ עם לבו לשלוח ארצה יהודה את שר צבאו הגבור המהלל, את פְּלַוִיוּס־אֶסְפַּסְיָנוּס, אשר נלחם אז בגבורות ימינו בעמי אירופה, אשר התפרצו מפני רומא. וידא אספסינוס כתחמם חש על מרפו ארצה ישראל, הוא וחמשים אלף נפשות צבאותיו, מלבד האספסוף הרב אשר נמשך אחרי לגיונותיו. ואספסינוס היה מפקד צבא יותר מנסה מקסטיום גלוס; הוא הבין, כי בנסותו להשפיל גאון ישראל בפעם אדת לא יצליח, כי מר נפש העם מאד על כל המצוקות אשר סבל עד עתה מנציבי רומא, כי נעים לו החפש המדיני אשר חש עתה, בצאתו מתחת עול הרומאים, וילחם בעדו ביאוש וברוח גבורה נפלאה, וכי עוד לא כשל כח העם במלחמה ומלא הוא כח עלומים, ויגמר אמר להתגרות בהמתפרצים תגרות קטנות, ולרכשיל את כחו על ידי זה;

אולם לו היה שר צבא בגליל איש כיוחנן מנוש־חלב , אז לא הועילה לאספסינוס גם הערמה הזאת , אך לאסון העם היה היה יוסף בן מתתיהו לוחם מלחמת המגן , והוא היה חסר אונים וחסר רצון להגן על עמו , ויִנָּגף הוא וחילו פעמים רבות לפני חיל רומא ויסוג אחור , כי לא היתה כל אחדות בין גדודי בני הגליל ביושמת סכסוכי יוסף אשר סכסך עיר בעיר ומפלגה במפלגה .

ויוחנן לעמת זאת הראה בראשית המלחמה את גבורת ימינו באופן נעלה : פַּלַקידוס שר צבא אספסינוס אמר ללכד ברעש מלחמה את מבצר יודפת , ויצא לקראתו יוחנן וגדודו הקטן , ויך בו מכה רבה , ויניסהו מן המערכה . אז החל אספסינוס להסיע את חילו הרב מול יודפת . וירא יוסף כי עוד מעט ועליו להתראות פנים בשדה קמל את גבור רומא המהלל , ויחרד לבו , וימהר להודיע לחברי הסנהדרין בירושלים כי כבד מאד המחנה אשר את אספינוס , ולכן בקש מאת הסנהדרין לתת לו הרשיון לברוח ברית שלום את הרומאים . אבל בקשתו

זאת לא נעשתה, ויאלץ על אפו ועל חמתו להלחם באויבי עמו וארצו. ויגש אספסינוס אל יודפת ויחל לצור עליה, ואז הראוהו בני הגליל את נחת זרועם, ויכו את חילו פעמים רבות, ויבתום ויהרסו את איליהם, אשר הגישו אל העיר לנגח את החומה, עד כי לא ידע אספסינוס בעצמו מי הוא הנצור, אם הוא או בני יודפת, ואת כל הגבורות האלה העיר יוחנן מגוש־חלב, אשר היה אז, כנראה ממלחמתו בפלקידום, גם הוא בעיר יודפת. אבל יוסף לא הזכירהו בשמו, כי איך יזכיר לשבח את איש חרמו ושנוא נפשו? ותחת זאת הרים את מעשיו הוא על נס, ויהלל ויפאר את גבורותיו הוא, אף כי כל עין רואה מישרים תשפט, כי אך שקר התהלל בגבורתו והוא לא פעל מאומה, רק חרד כעלה נדף, ובכל אשר פנה הרשיע. אולם למרות גבורות הגלילים נפלה בכל זאת חומת יודפת, ויוסף בן מתתיהו התנפל אל הרומאים וישא חן וחסד בעיני אספסינוס וטיטוס בנו, כי הכירו בו את איש בריתם דורש טובתם. אז החל אספסינוס ללכת מחיל אל חיל,

ויהרום ערים רבות : את יָפו ואת טַרְיבְיָה , ואחרי כן נגש גם מול העיר הבצורה נַמְלָא . אמנם גם העיר הזאת נפלה לפני צבאות רומא , אך הרומאים קנו את נצחונם זה במחיר אלפי נפשות צבאותיהם , אשר נפלו חללים בחרבות היהודים . הגלילים הראו במלחמה הזאת בעיר מִבְקָעה , בהלחמם את אויבם ביאוש ובחרף נפש , כי לו היה להם מראש איש גבור חיל למפקד ומצביא , אז לא יכלו הרומאים להגיע חיים אל עיר הקדש ואל המקדש . וכה נפלו מעט מעט גם יתר ערי הגליל לפני האויב הנורא , ולא נותרה כי אם העיר הקטנה גוש־חלב .

וישלח אספסינוס את טיטום בנו עם לגיון צבא רגלי ואלף פרשים , וילך ויצר על גוש־חלב . וירא יוחנן מגוש חלב כי לא יוכל עמוד עם גדודו הקטן נגד האויב החזק עתה ממנו , וישלח דברו אל טיטום לאמר : „הנני נכון לכרת עמך ברית שלום באשר בקשת , אך היום הזה יום שבת קדש הוא , אשר בו ישבות כל איש ישראל מעשות חפצו ודבר דבר , על כן תנה לנו ארכה עד יום מחר

השיתי את לבות יושבי העיר להשלים אתך". ויאות לו טיטום ולא צר על העיר ברעש מלחמה. וירא יוחנן כי היתה הרוחה מעט, ויקם בעוד לילה, הוא ואנשי חילו, ויברח מגוש חלב למהר ירושלימה. ויהי ביום השני, ויקרב טיטום אל העיר, ואנשי העיר פתחו לפניו את שעריה, וירא טיטום כי רמהו יוחנן, וכי ברח הוא ואנשי חילו, וישפך את חמתו על יושבי העיר, אשר לא היה כל נשק בידם, ויגירם על ידי חרב, וַיִּשְׁבְּ מהם שבי; וישלח רודפים לרדף אחרי יוחנן, אבל הם לא הדביקוהו.

ויהי כבוא יוחנן ירושלימה, הוא ושלשת אלפים אנשי חיל עמו, וינהרו אליו כל בני העיר, וישאלוהו מה נהיתה ומה הגיע אל חיל בני הגליל. ויספר להם יוחנן את התלאות אשר מצאו את הנלחמים באשמת הבוגד יוסף בן מתתיהו, ויעורר את לבות יושבי ירושלים להתאזר חיל ולהגן על עירם בכל מאמצי כחם.

והעיר ירושלים היתה כלילת יופי, היכלים וארמנות נהדרים התנוססו בה למכביר

וחומותיה היו בצורות מאד, ויבטחו הקנאים בעיר מושבם, כי לא תפל לפני האויב. אך השלום נעדר בין יושביה, והקטטות והמריבות אשר ביניהם הפריעום מעשות לטובתה בלב שלם ובמועצות ודעת. מעשה יוסף בן מתתיהו אשר עשה, להתנפל אל הרומאים, לנחל כבוד מטיטום ולחיות חיי ענג, הצית בלב הקנאים איש נקם בכל המתונים רודפי השלום, ויהי ביניהם ריב ומדון, ויקצפו על ראשי הסנהדרין – ובצדק – על אשר מנעו את הכבוד, להיות לראש שרי הצבא בגליל, מאיש גבור ואמיץ לב, איש רב תבונות בדרכי המלחמה ויושר לב, אוהב עמו וארצו בכל נפשו, כיוחנן מגוש־חלב, ויתנוהו ליוסף הבוגד. ויעשו הקנאים משפטים ברדפי השלום ובמתונים רבים. וירע הדבר גם בעיני ראשי הסנהדרין, וגם רבן שמעון בן גמליאל הביע לפני העם כי דעתו איננה נוחה ממעשי הקנאים.

וחנן בן חנן הצדוקי, שהיה עד כה מראשי הקנאים, נהפך פתאם לדורש שלום ומא, וגם נפוצה השמועה בעיר, כי נאות

הגן לפתח שערי העיר לפני הרומאים, ויקומו עליו הקנאים וימיתוהו. והמתונים גברו על הקנאים ויסגרום בהר הבית, ויצורו עליהם וילחמו בהם. וירא זאת יוחנן, וילהב את לבות יושבי העיר לקום לעזרת הקנאים הנצורים. ובלילה אחד התגנבו הנצורים מן המצור, ויפתחו את שערי העיר לפני חיל הארומים, אשר באו גם הם לעזרת ה' בגבורים. הארומים היו בעלי נפש עזה ופרוצים לשמצה, ובואם העירה הביאו אתם גם מהומה ומבוכה רבה ומלחמת שערים, וילחמו בני העיר איש ברעהו, ותהי עיר הקדש לחרדת אלהים. ויראו הקנאים את מעשי הארומים, ויתאמצו גם הם להרחיקם מעיר ירושלים, ורבים מן הארומים שמעו לקולם ויצאו את העיר, והנשארים נלוו אל המתונים לנקם נקמתם בהקנאים. וממשלת הפחד והבהלה שמה משטרה בעיר הבירה, אשר עיני כל בית ישראל נשואות אליה; אין שר, אין קצין ואין מושל.

מראשית קום יוחנן מגוש־חלב לעזרת

עמו וארצו לא שאף לגדולות , לכבוד ולמשרה , כאשר חפא עליו שונאו יוסף בן מתתיהו – שנקרא בחסד אספסינוס בשם פְּלַוִיוּס – , עיניו ולבו היו רק להוציא את עמו האמלל מתחת סבלות רומא וחרפת הגוים ; גם בבואו ירושלימה לא אמר למשל בה כשליט , אך בראותו את המהפכות הרבות ואת פרוד הדעת אשר בה , התעורר לקיים מצות הלל הזקן : „במקום שאין אנשים השתדל להיות איש" , וישם את משכנו בעפל , בהיכל גְּרַפְּטֵי , למען בַּצר את עמדתו , ופליטי הגליל עזרו על ידו , וישתדל להכחיד את פרוד הדעות ולשית לב אחד לכל יושבי העיר ללחם ברומא. העשירים רודפי השלום החלו לעזב את ירושלים , אך הקנאים העמידו שומרים על יד השער ולא נתנו לאיש לצאת את העיר .

ובין כה וכה ואספסינוס עבר בכל ערי יהודה , ויעש שמות בהן . ושמועה הגיעה אליו , כי התפרצו שתי ארצות אירופה מפני רומא , וימהר לכלות מעשהו ביהודה , ויבבש את יתר מבצריה , ויותרו רק שלשה מבצרים : מַסָדָה , מַכְּירוֹם וְהוֹרְדְיוֹם , ולירושלים נ״ם

נגש. – ושמעון בר גיורא התבצר במסדה, וילכד ערים רבות ויבנה לו מבצר חדש, וירבה את חילו, ויאמר להתפרץ אל ירושלים ולקחת מושכות הממשלה בידו. אמנם גבור בערין היה שמעון, אך תאותו לשררה היתה בלי גבול, והיא היתה בעוכרי ארץ יהודה, כי שמה מהומות בעיר הממלכה. הקנאים לא נתנוהו לבא העירה, אך המתונים נאותו לחפצו, ויביאוהו אליה, למען נקם נקמתם ביוחנן מגוש־חלב. ושמעון הביא אתו את הסיקריקים, ותרב המהומה בעיר ירושלים.

ונירון־קיסר מת, ויעל אספסינוס על כסא רומא, ויהי טיטוס בנו תחתיו למפקד הצבא במלחמת יהודה. ויגש טיטוס אל ירושלים ללכדה ברעש מלחמה. ובירושלים היו ארבע מפלגות: קנאי ירושלים שלשת אלפים איש ועליהם אלעזר בן שמעון המפקד; קנאי הגליל ששת אלפים איש ועליהם – יוחנן מגוש־חלב; הסיקריקים ואנשי שמעון בר גיורא עשרת אלפים איש; האדומים חמשת אלפים איש. ושנאה וקנאה ותחרות שררו בכל אלה המפלגות בכל תקפן.

ויגשו הרומאים לשפך סוללות סביב ירושלים, אבל היהודים הרסו אותן לא פעם ושתים. שבעה עשר יום עמל האויב בבנין מצור חזק אחד, והנה פתאם עלה יוחנן מגוש־חלב ואנשיו מתחת לארץ, דרך מַעבר נסתר, וישרף את כלי המפץ, ויהרס את כל עמל הרומאים. וירא טיטום כי לא בחזק יד יכבוש את ירושלים, ויאמר להאריך ימי המצור עד תם כל אנשי העיר ברעב ובצמא. ותהי אז עת צרה ליעקב בירושלים: הלחם אזל מן העיר, הנשים בשלו ילדיהן, ותאכלנה את פרי בטנן. ביום שבעה עשר בתמוז בטל קרבן התמיד מאפס שה ואיל בעיר, ותשבת העבודה במקדש; וישלח טיטום להעיד בלוחמיו כי יִבָּנעו מפניו אך יוחנן ענהו: „עיר אלהינו לא תפל ביד האויב". לאמר: כי רק על משואות העיר יעבור האויב ולא על בניניה.

ויוסף טיטום להלחם, ויכבוש את מצודת אנטוניה, ויותר רק המקדש. גבורת גבורי יהודה ובטחונם בה' היו נפלאים מאד, ורבים מגדולי העמים בראותם זאת התפלאו

ויָּשכו אחרי דת היהדות, ויתיהדו, ויקראו בשם „גרי־הצדק". אולם למרות כל הגבורות והנפלאות, שהראו הגבורים וביחוד יוחנן מגוש חלב, חרב בית המקדש ביום התשיעי לירח אב בשנת שלשת אלפים שמנה מאות ושלשים לספירתנו.

והקנאים התבצרו אחרי כן בעיר העליונה. וישלח אליהם טיטוס שנית לאמר כי יבנעו מפניו, אך גם בפעם הזאת ענוהו כי פעם אחת נשבעו לבל יפלו ביד האויב, ואת שבועתם לא יחללו. ביום החמשה לאלול בא הקץ גם להעיר העליונה, והעיר הקדושה כלילת יופי, משוש כל הארץ, העיר אשר עיני אלהים בה מאז ועד היום הזה, היתה לשממה, ויושביה הלכו גולה לפני זר, ותשבת ממלכה מבית יעקב וניר לעם ישרון. אך גבורי יהודה הוסיפו בכל זאת להתגרות ברומאים, ולא נתנו להם מנוחה, עד כי לאחרונה נתפשו יוחנן מגוש־חלב ושמעון בר גיורא בידי האויב, ויובאו רומאה. יוחנן מת בבלא כי היה איש ידוע חלי, ורק איש המלחמה ואהבתו ללאומיותו בערו בו תמיד,

יתתננה לו כח ועצמה לשאת את מצוקות חליו, אך בשבתו בבלא רפו כחותיו, זיקי חיתו כבו, ותשב נפשו הטהורה לאור באור החיים הנצחיים. אבל שמו ינון לדור דורים.

בבל מחזה התוגה הארוך הזה, בין כל נפשותיו הפועלות תזהירנה בזהר קדש שתי נפשות טהורות, אשר כמעשיהן כן היו גם מחשבותיהן טהורות ונקיות מכל שמץ און, הלא הן: אלעזר בן חנניה הכהן, אשר החל את המרד, ויוחנן בן לוי מגוש־חלב אשר כָּלָהו. אמנם לאסון העם לא הוקירו בני דורם את רום ערך שני הגבורים האלה, ולא נתנו להם לפעול ולעשות לטובת עמם כחפץ לבם, ועל כן נפלה נפלה יהודה וירושלים לארך ימים. אך אש השנאה, אשר הציתו הם בלב בני ישראל אל הרומאים, היא היתה כברוב הסוכך על לאומיתנו לבלי תכנע לפני מי שתקוף ממנה. היא נטעה בלב העם המנוצח את הכרת ערך עצמיותו, אשר לא נכחדה גם עד ימינו אלה.

א.

רבן יוחנן בן זכאי היה הצעיר בשמונים התלמידים אשר היו להלל הזקן. לעת מות רבו הגדול, כששים וחמש שנה לפני חרבן הבית השני, היה רבן יוחנן כבן עשרים וחמש או כבן שלשים שנה. כבר ראה הלל בתלמידו זה, כי הוא האיש אשר על ידו תתקים לאומיות ישראל לנצח נצחים, ויביע את דעתו זאת לפני תלמידיו לאמר: „איהו הקטן שבכם, שהוא אב לחכמה ואב לדורות?" ודברי המורה הגדול, שנאמרו בעוד היה תלמידו צעיר לימים, התאמתו אחרי עבור הרבה שנים, בעת גם אשר תורת ישראל גם לאומיותו היו צפויות אל הכליון. עד כמה היה רבן יוחנן נכבד בעיני הלל רבו נראה מזה: פעם אחת שמע הלל, כי כהן גדול אחד עם הארץ מתנהג בחסידות, ויבחר רק ברבן יוחנן לשלחו לראות את מעשי הכהן ההוא, אם כתורה וכדת הם או לא; ורבן יוחנן בא אל הכהן

הגדול ויראהו לדעת , כי לשוא יתאמץ להתחסד , אם איננו יודע דת ודין .

אחרי מות רבו הגדול עסק רבן יוחנן שנים רבות במסחר באמונה ובישר לבב . אחרי כן כונן בית מדרשו בירושלים , וינהרו אליו תלמידים רבים לשמוע את תורתו ואת חכמתו . וכה היה בית מדרשו גדול ונכבד בעיני העם , עד כי המליצו חכמינו עליו את דברי המקרא : „ואת כל בית גדול" לאמר : „זה בית מדרשו של רבן יוחנן בן זכאי . ולמה קורא אותו בית גדול ? ששם מתנין שבחו של הקדוש ברוך הוא" .

מקום בית מדרשו היה במעלה על גב הר הבית , ושם ישב ודרש ומסר את קבלתו שקבל מרבו לתלמידיו . ידיעותיו בתורה ובחכמה היו גדולות מאד ואמרו עליו : „לא הניח מקרא , משנה , גמרא , הלכות ואגדות , דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים , קלות וחמורות וגזרות שוות , תקופות (ידיעת האסטרונומיה) וגמטריאות (גיאומטריה) , שיחת מלאכי השרת (חכמת האלהות) , שיחת שדים ושיחת דקלים , משלי בסים ומשלי שועלים , דבר קטן ודבר

גדול". וגם הוא בעצמו מעיד על נפשו: „אם יהיו כל השמים יריעות וכל האלנות קולמוסים (עטים) וכל הימים דיו, אין כדי (בהם) לכתב את חכמתי מרבי". אבל בענותו הרבה הוא מוסיף לאמר: „ולא אצלתי מחכמת חכמים, אלא כשם שזבוב זו טובלת בים הגדול ומשהו מחסרה". כלומר, כי כל חכמתו כאין נחשבה לעמת חכמת רבו.

אהבתו לתורה היתה בלי גבול. מספרים עליו לאמר: „מימיו לא שח שיחת חולין, ולא הלך ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין, ולא ישן בבית המדרש לא שנת קבע ולא שנת ארעי, ולא קדמתו אדם בבית המדרש ויצא, ולא מצאו אדם יושב ודומם, אלא יושב ושונה, ולא פתח אדם דלת לתלמידיו, אלא הוא בעצמו, ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם ולא אמר הגיע עת לעמוד מבית המדרש, חוץ מערבי פסחים וערבי יום הכפורים". מכל השבחים האלה תצא לפנינו תמונה נהדרה מאד. תמונת איש קדוש שומר פיו מדברי הבל, שוקד על תורתו בלי הרף, נוהג כבוד בתלמידיו מאד, עד כי בעצמו

פתח להם את הדלת , כי הקדים תמיד לבוא אל בית המדרש מהם .

התורה היתה כל חיי רוחו ובה מצא נחם ומרפא לכל צרה וצוקה , אשר תבא על האדם . האגדה מספרת עליו לאמר : „משפחה אחת היתה בירושלם שהיו מתים כבן שמונה עשרה שנה . באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי , אמר להם : „שמא ממשפחת עלי אתם , שנאמר : וכל מרבית ביתך ימותו אנשים - לכו ועסקו בתורה וחיו" . ועל זאת מוספת האגדה לספר : „הלכו ועסקו בתורה וחיו , והיו קוראים אותם „משפחת יוחנן" על שמו" . כן השב את למוד התורה לחוב על כל אדם שאין יכל להבטל ממנה ואמר : „אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך , כי לכך נוצרת" .

ממקרה תלמידו רבי אליעזר בן הורקנוס נראה את אהבת רבן יוחנן לתורה שהיתה רבה מאד . התלמיד ברח מבית אביו ללמוד תורה בבית מדרשו של רבן יוחנן ולא היה לו במה לכלכל נפשו וירעב , ויאכל , למען השקיט רעבונו , דברים מעלים ריח רע בפה ,

ויודע הדבר לרבן יוחנן ויברך את רבי אליעזר לאמר: „בשם שיצא לך ריח רע מפיך כך יצא לך שם טוב בתורה". ומאז בלבלהו רבן יוחנן. והורקנוס אבי רבי אליעזר קצף על בנו על אשר עזבהו אותו ואת עסקיו וילך ללמוד תורה, ויבוא ירושלימה לשלול מבנו את זכות הירושה בפני כל חכמי ישראל. ויודע הדבר לרבן יוחנן וישתדל להושיב את הורקנוס בין גדולי ירושלים. ואיש האדמה הזה נבעת בשבתו בין רמי המעלה, ויצו רבן יוחנן על רבי אליעזר לדרוש בתורה וידרש. ועל „כל דבר ודבר שיצא מפיו עמד רבן יוחנן בן זכאי על רגליו ונשקו על ראשו ואמר לו: רבי אליעזר רבי, אמת למדתני!" ויהי כראות הורקנוס את גדולת בנו וינחם על מחשבתו, ויעזב את כל רכושו לנחלה לרבי אליעזר, מבלי השאיר מאומה ליתר בניו.

מהמקרה הזה נראה את תכונת נפש רבן יוחנן הטהורה, את חבתו לתורה וללומדיה ואת אהבתו לשלום משפחה. הנה עלם צעיר בורח מפני אביו ובא אל בית מדרשו ולומד תורה מעני ומלחץ, סובל רעב ומחסר,

והמורה הזה דואג לפרנסתו ומכלכל את התלמיד , ובעזרתו הוא עושה חיל בלמודיו ; ואחרי כן מתאמץ המורה להשיב לב האב על הבן ועושה שלום ביניהם , בחלקו כבוד להתלמיד החרוץ הזה נגד כל גדולי ישראל ונגד האב הבועס , ובזה הוא משכך חמת האב והופך את קללתו לברכה . האין זאת תמונה מרהבת עין !

לא כמורה ההלך רבן יוחנן את תלמידיו , כי אם כאב רחום , כרע וכחבר . הוא התפאר תמיד בחכמתם וישמח מאד בראותו אותם עושים חיל בלמודים , ותהי תהלתם על לשונו תמיד , ויתנהג עמם בבבוד גדול ויכבדם , כאשר יכבד התלמיד את רבו ; וכל דבריו אליהם היו תמיד בחן ונעם , ויקראם בדברו אתם פעם בדרך חבה „בני" ופעם בדרך כבוד „רבי" . בין תלמידיו הרבים הצטינו ביחוד חמשה תלמידים : רבי אליעזר בן הורקנוס , רבי יהושע בן חנניה , רבי יוסי הכהן , רבי שמעון בן נתנאל ורבי אלעזר בן ערך . הוא היה מונה שבחם , ובדברים קצרים תאר את תכונת כל אחד מהם , ויאמר : „רבי אליעזר – בור סוד שאינו מאבד טפה"

כלומר: שכח זכרונו גדול מאד. „רבי יהושע – אשרי יולדתו, רבי יוסי – חסיד, רבי שמעון – ירא חטא (שני התארים האחרונים האלה מראים לדעת שרבי יוסי ורבי שמעון לא היו גדולים בהלכה, כי אם בשמירת המצוות ויראת האלהים) ורבי אלעזר בן ערך – כמעין המתגבר", כלומר, חכמתו בתורה רבה ונובעת במעין לא אכזב, ויש בכחו לחדש הלכות יום יום מכח חכמתו ופלפולו.

כפי הנראה היה רבי אלעזר בן ערך חביב עליו יותר משאר תלמידיו מפאת כשרונותיו הטובים. התלמוד מספר: „כשמת בנו של רבן יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לנחמו. נכנס רבי אליעזר וישב לפניו ואמר: „רבי, רצונך שאמר דבר אחד לפניך?" אמר לו: „אמור!", אמר לו: „אדם הראשון היה לו בן ומת, וקבל עליו תנחומים, אף אתה קבל תנחומים". המשל הזה לא הפיק רצון מרבן יוחנן ויענהו בלעג מר: „לא די שאני מיצטער בעצמי, אלא שהזכרת לי צערו של אדם הראשון!", רבי יהושע נחמו במקרה של איוב, ורבי שמעון – במיתת בנו של דוד המלך,

ויען גם אותם כאשר ענה את רבי אליעזר. נכנס רבי אלעזר בן ערך וישב לפניו ואמר לו: „אמשל לך משל למה הדבר דומה: לאדם שהפקיד אצלו המלך פקדון. בכל יום ויום היה האדם בוכה וצועק: אוי לי, מתי אצא מן הפקדון הזה בשלום! אף אתה, רבי, היה לך בן, קרא תורה, מקרא, נביאים וכתובים, משנה, הלכות ואגדות ונפטר מן העולם כלי חטא ויש לך לקבל תנחומים שהחזרת פקדונך שלם". אמר לו: „רבי אלעזר בני, נחמתני כדרך שבני אדם מנחמים". המשל השנון הזה שהמשיל רבי אלעזר התאים לרוח רבן יוחנן, שגם הוא היה ממשל משלים שנונים ומחכמים, ודבריו מצאו למו מסלות בלבבו ויקבל את הנחומיו וינהג בו כבוד גדול.

מדברי אגדה אחרת המלאה פלאות נוכח עוד יותר עד כמה הוקיר רבן יוחנן את רבי אלעזר בן ערך. „מעשה בובן יוחנן בן זכאי – מספרת האגדה – שהיה רוכב על החמור והיה מהלך בדרך ורבי אלעזר בן ערך מחטר אחריו". אמר רבי אלעזר לרבן יוחנן:

„רבי, שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה" (בחכמת האלהות). אמר לו: „ולא כך שניתי לכם; ולא במרכבה ביחיד (אין דורשים בחכמת האלהות אפילו לפני יחיד), אלא אם כן היה חכם מבין מדעתו". אמר לו: „רבי, תרשני לאמר לפניך דבר אחד שלמדתני?" אמר לו: „אמור". מיד ירד רבן יוחנן מעל החמור ונתעטף וישב על האבן תחת הזית. אמר לו: „רבי, מפני מה ירדת מעל החמור?" אמר לו: „אפשר אתה דורש במעשה מרכבה וישכינה עמנו ומלאכי השרת מלוים אותנו, ואני ארכב על החמור?", מיד פתח רבי אלעזר ודרש במעשה מרכבה וכו', עמד רבן יוחנן ונשקו על ראשו ואמר: „ברוך ה' אלהי ישראל שנתן בן לאברהם אבינו שיודע להבין ולחקר ולדרש במעשה מרכבה. יש נאה דורש ואין נאה מקיים, נאה מקיים ואין נאה דורש; אתה נאה דורש ונאה מקיים. אשריך, אברהם אבינו, שאלעזר בן ערך יצא מחלציך!"

כאשר ספרו לו תלמידיו כי רבי יהושע השכיל לדרש במעשה מרכבה, ענה אותם

לאמר : „אשריכם ואשרי יולדתכם ואשרי עיני שראו בכך !"

לפעמים היה מציע שאלות שונות בדרכי המוסר ובבאור המקראות לפני תלמידיו אלה, והוא שומע ומכריע איזו מתשובותיהם צודקות יותר . פעם אחת אמר להם : „צאו וראו איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם ?" ויענהו איש איש מתלמידיו לפי השקפותיו על חיי בני האדם ומטרתם . ויען רבי אלעזר בן ערך ויאמר : „לב טוב" רק זה יבור לו האדם . ויורה רבן יוחנן, כי הדרך הזאת היא היותר ישרה להאדם מהדרכים שמצאו תלמידיו האחרים . וכן מצא להפך , כי הדרך הרעה , שיתרחק ממנה האדם היא – לב רע , כדברי רבי אלעזר בן ערך .

השקפות רבי יוחנן על מטרת חיי האדם היו נעלות מאד , כאשר העיד לפנינו העדות שנתן לדברי בן ערך על דבר הדרך הישרה והרעה . לפי דעתו מחויב האדם לשוב השובה שלמה ולהתודות על פשעיו יום יום . וירם את מעלת התשובה ויחשבה ליסוד , אשר עליו בנוי אשר האדם הנפשי ,

פתגמו היה: שוב יום אחד לפני מיתתך. וכי יודע איזה יום ימות? לכן ישוב בכל יום, שמא ימות מחר. ונמצא כל ימיו בתשובה. וימשל לזה משל נאה לאמר: „משל למלך שזמן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן. פקחים שבהם קִשְׁטוּ עַצְמָם וישבו על פתח בית המלך אמרו: „בלום חסר לבית המלך!", טפשים שבהם הלכו למלאכתם אמרו: „בלום יש סעודה בלי טרח!", פתאם בקש המלך את עבדיו. פקחים שבהם נכנסו לפניו בשהם מקשטים והטפשים נכנסו לפניו בשהם מלכלכים. שמח המלך לקראת פקחים וכעס לקראת טפשים, אמר: „הללו שקשטו את עצמם לסעודה וישבו ויאכלו וישתו, הללו שלא קשטו את עצמם לסעודה יעמדו ויראו".

השלום היה בעיניו היסוד הראשי בתכל, והאהבה – היכל תפארה הבנוי על היסוד הזה. הוא אהב את הבריות והבריות אהבו אותו ואמרו עליו: „שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק". הוא לא הפלה בין עם לעם ולא שלל מכל אומה את זכויותיה האנושיות. וכן דרש את המקרא

„צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת׳ לאמר : „בשם שהחטאת מכפרת על ישראל כן צדקה וחסד מכפרים על אמות העולם״. כל אדם – לפי דעתו – מתהלך בצלם אלהים ; לכל בני האדם נתנו חקות הטבע למורשה , ולכלם , כיהודים כנכרים , יש הזכות להנות מברכות הטבע , כאשר נראה השקפתו זאת ממענהו לנכרי אחד ששאלו : „אנו יש לנו מועדים : קלנדא וכו׳ ואתם יש לכם מועדים : פסח עצרת וסכות . איזהו יום שאנו ואתם שמחים ?״ אמר לו רבן יוחנן : „זה יום ירידת גשמים , שנאמר : לבשו כרים הצאן , ועמקים יעטפו בר , יתרועעו אף ישירו . מה כתיב אחריו ? מזמור ה ר י ע ו ל ה׳ כ ל ה א ר ץ״.

בתתו טעם למה שצותה התורה לבנות את המזבח מ„אבנים שלמות״ אמר : „אבנים שלמות – על שם שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים . והרי הדברים קל וחמר : ומה אבנים שאינן רואות ולא שומעות ולא מדברות , על ידי שמטילות שלום אמרה תורה : „לא תניף עליהן ברזל״ , מי שמטיל שלום בין איש לאיש , בין איש לאשתו , בין

עיר לעיר, בין אומה לאומה, בין ממלכה לממלכה על אחת כמה וכמה שלא תבוא עליו פורענות". ובתתו טעם לתשלומי ארבעה וחמשה, הוא מדבר בשבח כבוד הבריות לאמר: „בא וראה כמה גדול כבוד הבריות: שור שהלך ברגליו (משלם הגנב שגנבו) – חמשה, ושה שהרכיבו (הגנב על כתפיו והיה לו טרח ובזיון) – ארבעה". המאמר הזה כלו אומר כבוד לאומרו, שגם כבוד הגנב היה יקר בעיניו.

אלה הן קצות דרכי האיש הגדול הזה ותכונות נפשו בתהלוכותיו עם אלהים, עם תלמידיו ועם אנשים.

ב

במשך ימי שני חייו הרבות ראה רבן יוחנן בן זכאי חליפות ותמורות רבות במצב עמו המדיני, החמרי והרוחני. בימי ילדותו ראה עוד בעיניו מלך יושב על כסא ממלכת יהודה. ואם אמנם המלך – הורדוס – היה עבד

נבזה,אכזרי, שואף דמים ומחניף לרומאים, בכל זאת רמתה אז ארץ יהודה לארץ חפשיה. אחרי כן, בימי נעוריו, ראה את שפלות ארצו בשבת נשיא מבית הורדום על הכסא להיות רק מושל בארץ בשם רומא, הוא ארכילם, ואז נפלה יהודה עוד יותר ממרום מצבה המדיני. אחרי ארכילם לקח כל שבט מושלים מבני ישראל ואז השפלה הארץ מטה מטה. נציבי רומא רמסו תחת רגליהם את חפש לאם ישראל בטיט חוצות. צרות רבות ומהומות באו לעמו לרגלי הנציבים והקיסרים האכזרים. אחרי כן הופיע שמש הצלחת הלאם רגע על שמי יהודה, בעלות אגריפס הראשון על כס ממלכת ישראל ובשבת רבן גמליאל הזקן על כס הנשיאות בסוד הסנהדרין, אז היתה הרוחה לעם, לתורתו וללאומיותו. ישראל כמו התנער מעפר שפלותו וישב אל כבודו הראשון. ואחרי מות אגריפס ראב רבן יוחנן בהמר ארץ תחת יושביה ותשפל עוד הפעם כבראשונה, ותקץ נפש העם במצוקותיו, וימרוד ברומא.

ורבן יוחנן לא לקח חלק בכל התמורות

האלה, כי רודף שלום היה מטבעו ולא יכל להתערב בריב ולראות בשפך דם בכל אופן שיהיה. בראשית המרד לא נשמע קולו בסוד הנועצים על דבר עתידות הלאם; והוא לא דבר דבר. רק בקרוב טיטום אל ירושלם ובשלחו אל הנצורים דברו לאמר: „צאו לקראתי והכנעו מפני" – רק אז נשמע קול רבן יוחנן בהתחננו אל הקנאים לאמר: „בָּנַי, מפני מה אתם מחריבים את העיר הזאת ואתם מבקשים לשרף את בית המקדש? וכי מה הוא מבקש? הן איננו מבקש מכם אלא קשת אחת או חץ אחד (לאות הכנעה), תנו לו וילך לו מכם!". „היו לרומאים אנשים שרוים בנגד חומותיה של ירושלים, וכל דבר ודבר שהיו שומעים היו כותבים על החצים וזורקים חוץ לחומה לאמר: שרבן יוחנן בן זכאי מאוהבי הקיסר הוא".

מובן מאליו, כי רבן יוחנן לא היה מאוהבי הקיסר כאגריפס השני וכאצילי יהודה ועשיריה. הוא היה מאוהבי עמו וחרד לשלום ארצו. הוא ראה רק את הנחיצות להכָּנע מפני הממלכה האדירה עד אשר ירחם ה'

את עמו ויוציאהו מתחת סבלות רומא. לכן נשער בצדק, כי בראשית המרד לא חוה דעתו לא להימין ולא להשמאיל. אבל בראיתו אחרי כן, כי המפלגות מחבלות את מטרתן בקטטותיהן ובשנאת חנם, וירא כי לא תהיה אחרית טובה לכל העניו הגדול הזה, החל לפקפק בהצלחת הלוחמים בעד החפש; ובפנותו פעם אחת מול דלתות בית ה' אמר כדברים האלה: היכל, היכל! יודע אני בך שסופך עתיד לחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדו: „פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך".

ויהי כאשר ראה רבן יוחנן כי עוד מעט ובא הקץ על החפש הלאומי, העיר תחרב והיכל ישרף, בקש לו תחבלות להציל את עמו משני הכליון ויגמר בלבו ללכת אל אספסינוס ולבקש מאתו חנינה וחסד בעד עמו האמלל. הדבר היה אחרי אשר שרף בן־בטיח, ראש הסיקריקים, בן אחותו של רבן יוחנן, את אסמי התבואה לכלכלת הנצורים במשך עשר שנים. כשמוע רבן יוחנן את הדבר הרע הזה ויקרא: אח! ויוגד לבן־בטיח וישאל את

דודו לאמר: מדוע קראת „אח!"? ויירא רבן יוחנן את הקנאי הזה ויצטדק: לא אמרתי „אח" כי אם „האח", כי כל הימים אשר היו האוצרות עומדים לפניהם לא חדלו נפשם לעשות מלחמה. ועל זה מוספת האגדה לאמר: בין „אח" „להאח" נמלט רבן יוחנן ממות.

אחרי עבור שלשת ימים – מוסיפה האגדה לספר – התהלך רבן יוחנן בירושלים ויירא והנה בני ירושלם שולקים תבן ושותים את מימיו, ויאמר בלבו: היוכלו אנשים במצב כזה לעמוד בפני צבאות רומא? ויגמר בלבו לצאת את העיר, ויגלה את הדבר לבן־בטיח. ויענהו בן בטיח: „חק שמנו לנו שלא יצא מן העיר איש חי, כי אם מת". ויאמר רבן יוחנן: אם כן, יוציאוני כנפש מת. ויושם בארון וישאוהו תלמידיו רבי אליעזר ורבי יהושע, ובן־בטיח הולך לפניהם. ויבואו עד השער ויחפצו השוערים לדקרו לדעת החי הוא אם מת. ויאמר אליהם בן־בטיח: „הטוב בעיניכם, כי יאמרו לכם: „מת רבם ודקרוהו?" – וירפו ממנו. ויהי בצאתם את השער וישאוהו תלמידיו ויניחוהו בשדה הקברות וישובו העירה. ורבן

יוחנן התהלך בקרב צבאות רומא וישאלם לאמר : איה המלך ? ויבואו ויגידו לטיטוס־ אספסינוס כי איש יהודי בא לדרש לשלומו . ויצו טיטוס להביאו לפניו . ויהי בהתיצב רבן יוחנן לפניו ויקרא : „יחי אדוני המלך !", ויאמר טיטוס : „הנך מברכני ברכת מלך ואנכי אינני מלך , ושמע המלך והרגני" . ויען רבן יוחנן : „אם אינך מלך כיום הזה , תהיה לך המלוכה , כי לא יחרב בית אלהים כי אם ביד מלך שנאמר : והלבנון באדיר יפול – הלבנון הוא המקדש ואדיר הוא המלך" . ויאמר אליו טיטוס : „שאל מה אתן לך" . ויען : „תן לי את העיר יבנה ואת חכמיה ואת שלשלת משפחת רבן גמליאל" . גם בקש ממנו לעזב את ירושלם ולשוב אל ארצו , אך בדבר הזה לא נאות לו טיטוס . ושם עמד שר צבא אחד וייעץ לטיטוס להחריב את המקדש , ויאמר אליו רבן יוחנן : „לא די שאינך מלמד עלינו סנגוריא , אלא שאתה מלמד עלינו קטגוריא !" ויאמר השר : הלא לטובתכם אני מיעץ כזאת , כי כל העת אשר יעמד המקדש יתגרו בכם אויביכם ואם יחרב

יחדלו מהתגרות בכם עוד. ויאמר אליו רבן יוחנן: „הלב יודע אם לעקל ואם לעקלקלות", בלומר: לבך יודע אם כונתך למובתנו או לרעתנו.

ויעזב רבן יוחנן את ירושלים ויבוא עירה יבנה, ויבונן שם את בית מדרשו הגדול ויושב בה סנהדרין ויהי עליהם לנשיא, כי לא היה עוד רבן שמעון בן גמליאל בחיים ורבן גמליאל בנו היה אז צעיר לימים. וישם את העיר הזאת למרכז הלאם, אשר ממנו תצאנה תורה ואורה לכל בית ישראל אשר בכל ארצות פזוריהם, ויעמל בכל כחו להמיר את הלאומיות המדינית בלאומיות רוחנית, בדעתו כי אם תוכל החרב להשמיד את הראשונה, הנה לא תעצר כח להכחיד את השניה.

אולם לא בנקל התנחם ההמון בתמורה כזאת: המקדש והחפש המדיני היו מובנים לו כי ראם בעיניו, אבל הלאומיות הרוחנית נשגבה מבינתו ואיך תמשך את לבו אליה? ועל כן התאמץ רבן יוחנן להקטין את מעלת המקדש והקרבת הקרבנות. ובהגיע אליו

השמועה כי נפלה ירושלם וההיכל שרף, קרע את בגדיו וגם תלמידיו קרעו את בגדיהם ויאמרו: „אוי לנו על זה שהוא חרב – מקום שמכפרים בו עונות של ישראל!", ויאמר להם רבן יוחנן: „בני, אל ירע לכם, יש לנו כפרה אחרת גדולה ממנה. ואיזו היא? זו גמילות חסדים שנאמר: כי חסד חפצתי ולא זבח". וכן אמר גם לרבי יהושע תלמידו בצאתם פעם אחת אחרי החרבן מירושלים ובראותם את משואות ההיכל, ויוסף עוד לאמר: „שכן מצאנו גם ברניאל, שהיה מתעסק בגמילות חסדים. ואיזו הן? היה מתקן את הכלה ומשמחה, מלוה את המת ונותן פרוטה לעני ומתפלל תפלתו שלש פעמים בכל יום".

אמנם רבן יוחנן התאמץ להראות לעין כל כי ימצא נחם על חרבן הבית והריסות ירושלם בתקנותיו שתקן, אבל לבו דאב מאד מאד במסתרים. ופעם אחת לא נמנע מהגיד לתלמידיו, מה גדול דאבון לבבו על הרס חפש לאומו המדיני. פעם ראה עלמה אחת מלקטת שעורים מבין גלילי בהמות הערבים וישאלה מי היא, ותאמר לו,

כי היא בת נקדימון בן גוריון העשיר. וישאלה: „איה עשר אביך?" ותענהו העלמה, כי אין קיום לעשר. אז זכר רבן יוחנן את יום גלולותיה, וכי בכתובתה היה כתוב: „אלף אלפים דינרי זהב חוץ משל חמיה" ויסים את דבריו לאמר: „אשריכם ישראל! בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בכם, ובזמן שאין אתם עושים רצונו של מקום מוסרכם ביד אומה שפלה, ולא ביד אומה שפלה אלא ביד בהמתן של אומה שפלה! אומה עלובה! קורא אני עליכם: אם לא תדעי לך היפה בנשים, צאי לך בעקבי הצאן – בני עמי, לא רציתם להשתעבד לשמים, הרי אתם משעבדים לרומא; לא רציתם לשקל בקע לגלגלת, הרי אתם שוקלים חמשה עשר שקלים לרומא! וכן הוא אומר: תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך באהבה ועבדת את אויבך בשנאה". ויבך מאד בדברו.

ככה שפך הלאומי הגדול הזה את מר רוחו על אבדן חסן לאומו! ובקנאתו הגדולה הוציא מפיו דברים קשים נגד העם שהחריב

את ארצו והרס את מצבו בקראו אותו בשם „אומה שפלה". קינתו זאת מוכיחה לנו כי לא בצדק קראוהו בשם „אוהב הקיסר", וכי לא מצא נחם גמור במצב בני ישראל שכונן הוא.

ג.

ויהי אחרי אשר הצליח חפץ רבן יוחנן בידו לכונן בית מקלט ללאומיות ישראל ביבנה, ויגש אל עבודתו הגדולה בלב סמוך ובטוח וברצון כביר להתגבר על כל המכשולים אשר יפגש על דרכו; ותהי ראשית מעשהו לתת לבית דינו – הסנהדרין – אשר ביבנה את התקף והעז אשר היה לו בירושלים, ולעיר יבנה – את הזכיות, שהיו לפנים למקדש ולעיר הקדש, לתקן תקנות בדת לפי צרכי העת ולפי מצב הלאם אחרי אבד ממנו חסנו.

תקנותיו שעשה להרמת קרן יבנה ולצרכי הזמן תשע הן במספרן: א) בזמן

שבית המקדש היה קים היו תוקעים תקיעת שופר ביום ראש השנה שחל להיות בשבת רק במקדש, אבל לא בערי המדינה. את הזכות הזאת נתן רבן יוחנן אחרי כן ליבנה. ב) בירושלים היה הלולב נטל כל שבעת ימי החג, ובערי המדינה רק ביום הראשון. ויישוה רבן יוחנן את יבנה לירושלים גם בדבר הזה. ג) בזמן שבית המקדש היה קים הותרה התבואה החדשה באכילה אחרי שהובא עמר התנופה בבית ה'. אך אחרי שחרב המקדש ועמר להתיר את החדש עוד אין, תקן רבן יוחנן שיהי כל יום הנפת העמר אסור באכילת חדש, כי בבטל טעם ההיתר בטל גם ההיתר. ד) תקן שיהיו מקבלים עדות החדש כל היום, כי בזמן המקדש לא קבלו את עדות החדש מעת המנחה ולמעלה, כי פעם אחת קבלו אותם מן המנחה ולמעלה ונתקלקלו הלוים בשיר. אבל משחרב המקדש ואין לירוא עוד מפני הקלקול הזה, בטל טעם האסור ועמו בטל גם האסור. ה) רבן גמליאל הזקן תקן שתהי הזכות לעבר את השנה רק לנשיא הסנהדרין בלבד, ויוציא

רבן יוחנן את הזכות הזאת מיד הנשיא, למען לא יכבד על העדים לבקש את הנשיא בכל מקום שהוא שם, ויתקן שאפילו ראש בית דין בכל מקום שיהיה לא יהיו העדים הולכים אלא למקום הועד. ו) בראשונה היו העדים מחללים את השבת על כל חדשי השנה, משחרב בית המקדש אמר רבן יוחנן: „וכי יש קרבן החדש שבשביל תקנתו מותר לחלל את השבת?" ויתקן שלא יחללו את השבת אלא על ניסן ותשרי בלבד, כי בהם תלויה תקנת המועדים. ז) התקין שלא יעלו הכהנים לדוכן בסנדליהם. בזה השוה את מעלת יבנה אל מעלת ירושלים, כי גם במקדש לא היו הכהנים רשאים לעבוד עבודתם בסנדליהם, גם עשה בזה „זכר למקדש" שלא ישכח העם את גדלו ותפארתו בימי קדם. ח) בראשונה היו אומרים: גר שנתגייר בזמן הזה (אחר חרבן הבית) צריך שיפרש רובע לקנו, (לקנות קרבן העוף לטהר עליו מטמאתו) ויבטל זאת רבן יוחנן מפני התקלה, כי נמנעו רבים מבוא להסתופף תחת כנפי אלהי ישראל. ט) כרם רבעי (פירות הכרם אחרי

עבור שלש שנים מעת הנטעו) היה עולה לירושלים מהלך יום אחד לכל צד (כלומר בעלי האחוזות הקרובות לירושלים מהלך יום אחד אלצו להביא בזמן המקדש את פירות רבעי ירושלימה לעטר שוקי העיר בפירות). התקין רבן יוחנן שמותר לפדותן ולהעלות הכסף ירושלימה.

כל אלה התקנות היו נכבדות מאד בעתן, ויהי להן ערך לאומי ומדיני. הן נחמו את העם הנדכא מיגונו וישביחוהו רגע את אבדן חפשתו. אולם מעשי רבן יוחנן אלה היו כאין מול היסוד הגדול שהניח במוסדות לאומיותם. בית מדרשו הגדול הוסיף לעבד את עבודת הלל הזקן לכונן ממלכה רוחנית לישראל, אשר תוכל עמד בפני כל פגעי הזמן והתהפוכות המדיניות אשר בתבל, המשנים צורות לאומיות הגוים עד אשר יכחדו הגוים ההם מתחת שמי ה' ולא יזכר עוד שמם. הכללים והמדות ששם הלל ליסוד מוסד בדרישת התורה – היא הממלכה הרוחנית – התרחבו והשתכללו על ידי רבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו.

ראשית מעשהו היה לקבץ את כל ההלכות והשמועות, שהיו מקבלות בקרב חכמי התורה מאז מעולם – היא הקבלה. רבן יוחנן בעצמו היה אומר תמיד רק את ההלכות ששמע מרבותיו, וכן עשה גם רבי אליעזר בן הורקנוס תלמידו, שזכה לשם „שמותי", כלומר, תלמיד בית שמאי. המסתפק רק בקבלה. אולם רבן יוחנן לא היה שמותי, כנראה מתקנותיו שתקן לפי צרכי הזמן ותנאי החיים. ההלכות האלה נקראו בשם „משנה".

כל ההלכות ההן התבררו על פי כללי התורה ויסודותיה, ורבן יוחנן מצא להן סמך בתורה הבתובה, וזה נקרא מדרש ההלכה. גם התאמין הוא ובית מדרשו לבאר את הדינים על פי דרכי ההגיון או שבע המדות, אם אין להדינים כל יסוד ושרש בתורה הבתובה. וזה נקרא „תלמוד". עוד דרך אחד היה לו בלמוד התורה והיא „האגדה". הלמוד הזה לא היה יסודו בדינים ומנהגים, כי אם בדרכי מוסר וחיי בני האדם. תכלית האגדה – לצרף ולזכך את דרכי העם הישראלי

לחיות על פי ישר וצדק, לבטוח בה' ולבלתי התאונן על קשי יומו ועל שפל מצבו, לחכות בדממה לישועת ה', לרחם על הבריות ולהיות מן הנרדפים ולא מן הרודפים.

גם את „מעשי המרכבה" או חכמת האלהות למד רבן יוחנן, אך הוא אסר ללמדה בפני קהל או למסרה לכל תלמיד מבלי הבדל. רק שנים מתלמידיו, רבי אלעזר בן ערך ורבי יהושע בן חנניה, היו גדולים גם בחכמה הזאת שקבלוה ממורם הגדול הזה.

מהלכותיו נשאר לנו מעט. אבל גם מהמעט הזה נראה, כי שם תמיד את לבו לצרכי העת. למשל, „משרבו הרצחנין פסקה עגלה ערופה, משרבו המנאפים פסקו מים המרים ורבן יוחנן בן זכאי הפסיקם", אף שרין תורה הוא. גם מהלכות אישות נשארו לנו ממנו הלכות מעט כמו: מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות, שתשבע לבסוף לכשיבוא הבעל ויטען „נתתי לה מזונות" ולא תשבע בתחלה, כי למזונות אין צריכה שבועה ונאמנת האשה. מי שהלך

למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו - שֶׁאִבד את מעותיו ולא יוכל להתבוע מאה הבעל את הכסף . כן גזר שלא להושיב בתי־דינים להתיר עיסה (אשה שנשאת לאחר ממשפחה שנתערב בה ספק חלל ומת) לכהֻנה . ועוד הלכות אחדות שנראה מהן , כי היה רבן יוחנן נוטה יותר לחומרא . בדיני נפשות היה מרבה לחקור את העדים . מעשה שבדק רבן יוחנן את העדים בעוקצי תאנים - בלומר , העדים העידו שהמעשה היה תחת התאנה , - וישאל רבן יוחנן איזה עוקצים היו לתאנה , לדעת האמת בפי העדים אם שקר .

ד .

אולם לא בנקל פלס רבן יוחנן את דרכו זאת בעם . רבים התקוממו לו ויתוכחו אתו לשים לאֵל את דבריו , והוא אֵלין להשיב לאיש איש על פי דרכו . ותהי לו תמיד מלחמת שפתים עם אנשי ריבו , ותמיד יצא כמנצח בתשובותיו המחֻכמות והשנונות

המלאות הגיון בריא מעורב בלצון קל.

כאשר חפץ רבן יוחנן להשוות את העיר יבנה במעלה עם ירושלים והמקדש, ויצו לתקוע שופר ביום ראש השנה שחל להיות בשבת, התקוממו לו בני בתירה וידרשו ממנו להוכיח להם את טעם תקנתו זאת. ויען אותם לאמר: „נתקע ואחרי כן נדון בדבר". אחרי אשר תקעו בשופר, פנו אליו מריבו עוד פעם לדרש ממנו הוכחותיו, ויענם בלצון: „כבר נשמעה קרן ביבנה ואין משיבין לאחר מעשה". וישתמט מתת ראיות לתקנתו, כי הבין שאם יאמר להתוכח בדבר לא יהיה קץ לדברי ריב, ותקנתו הנחוצה לא תצא לפעולות ידים לנצח.

ביחוד היו לו לפוקה שרידי הצדוקים, אשר אמרו כי תורת הפרושים אין לה על מה שתסמוך, כי אין לה ראיה מן התורה הכתובה; ויקיפוהו תמיד בשאלות והוא התמרמר בשמעו את שאלותיהם, ויענם קשות למרות רוחו הטוב והנוח לבריות. הוא לא יכל למשל ברוחו בראותו את האנשים האלה מתקוממים נגד תורת הפרושים זה מאות בשנים, וכל

הצרות הרבות והנסיונות המרים, שנסו בהם בני ישראל לא למדום דעת לקחת מוסר לשבת מריב ולעזב את ובוחי ההבל, אשר הכו את בית יעקב לרסיסים עוד בימי החשמונאים. ביחוד ירא מאד פן תגבר באחרית הימים כת הצדוקים; וביע זאת במאמרו: „ועתיד דור אחר לטהר כבר שלישי (כבר לחם של תרומה שנגע בשני של טומאה) שאין לו מקרא מן התורה שהוא טמא". ומזה נראה כי מאד הציקו לו הצדוקים בשאלותיהם.

נביא למשל מה שמספר התלמוד מוכוחיו: „הצדוקים היו אומרים תירש בת עם בת־הבן. (אם נשארו אחרי מות איש אחד בת ובת־בנו יתומה מאביה, שעל פי תורת הפרושים יורשת רק בת הבן) נטפל להם רבן יוחנן בן זכאי. אמר להם: שוטים, מנין זה לכם? ולא היה בהם שהחזירו דבר, חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט בנגדו ואמר: ומה בת בנו הבאה מכח בנו תירשנו, בתו הבאה מכחו לא כל שכן! אמר להם: מה לבת בנו שכן יפה כחה במקום אחים, (היא יורשת את חלק אביה אף אם נשארו עוד בנים לאבי

אביה) תאמר בבתו שהורע כחה במקום אחים! ונצחם – ואותו היום עשוהו יום טוב". מן הדברים האחרונים נבין כי ריב קשה היה לו עמהם בדבר השאלה הזאת.

„הצדוקים היו אומרים: קובלנו עליכם, פרושים, שאתם אומרים: כתבי הקדש מטמאים את הידים, וספרי המינים (ספרים חיצונים) אינם מטמאים את הידים! אמר רבן יוחנן בן זכאי: וכי אין לנו על הפרושים אלא זו בלבד? והלא הם אומרים עצמות חמור טהורות ועצמות יוחנן כהן גדול טמאות! אמרו לו: לפי חִבָּתן היא טומאתן, שלא יעשה עצמות אביו ואמו תרוודות (כַּפּות לאכילה). אמר להם: אף ספרי הקדש לפי חבתם היא טומאתם, וספרי המינים שאינם חביבים אינם מטמאים את הידים".

„ביתוסים (או צדוקים) אומרים: עצרת אחר השבת (חג השבועות צריך להיות ביום הראשון בשבוע). נטפל להם רבן יוחנן בן זכאי; אמר להם: שוטים, מנין זה לכם? ולא היה אחד משיבו חוץ מזקן אחד שהיה

מפטפט כנגדו ואמר: משה רבנו אוהב ישראל היה, ויודע שעצרת יום אחד היא, עמד ותקנה אחר השבת כדי שיהיו ישראל מתענגים שני ימים. קרא (רבן יוחנן) עליו מקרא זה: „אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר", ואם משה רבנו אוהב ישראל היה (כלומר אם רק מטעם אהבתו לישראל עשה חקותיו) למה אחרם במדבר ארבעים שנה? אמר לו: רבי, בכך אתה פוטרני! אמר לו: שוטה, ולא תהי תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם? כתוב אחד אומר „תספרו חמשים יום" וכתוב אחד אומר: „שבע שבתות תמימות תהיינה" הא כיצד? כאן ביום טוב שחל להיות בשבת כאן ביום טוב שחל להיות באמצע השבת".

„איש אחד (כפי הנראה צדוקי היה), שמעון סיכנא איש עיצה היה חופר בורות שיחין ומערות בירושלים, אמר לרבן יוחנן בן זכאי: אני גדול כמוך. אמר לו: למה? אמר לו שאני עוסק בצרכי רבים כמוך. אמר לו: „אם אדם בא לידך לדין או לשאלה אחת, אהה אומר לו: שתה מן הבור הזה

שמימיו יכים וצוננים; או אם שאלה לך אשה על נדותה, אתה אומר לה: טבלי בבור הזה שמימיו מטהרים?" וקרא (רבן יוחנן) עליו מקרא זה: „וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח שאינם יודעים לעשות רע". גם מהכהנים לא נחה דעתו וישתדל להקטין את זכויותיהם שלקחו להם בגאותם, ויאמר: „כל כהן שאינו שוקל (שקלים לצרכי המקדש) חוטא, אלא שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמם (להנאתם– לבלתי שלם את השקלים): „וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל" הואיל והעמר ושתי הלחם ולחם הפנים שלנו הם איך נאכלים?".

לא פעם ושתים אלץ רבן יוחנן להשיב גם לשרי רומא על שאלותיהם אשר שאלוהו בדבר היהדות. ולהם השיב תשובות ממין אחר, ין כי רוח התורה, שקראוה רק בתרגומה, היתה זרה להם ולא יכלו להבין את תשובותיו הכנויות על יסודי היהדות. וישתדל רבן יוחנן לדחותם בקש, כדי להחלץ מהם ומשאלותיהם.

שר אחד שאל את רבן יוחנן לאמר: „בשלום של לוים אתה מוצא עשרים ושנים

אלף ושלש מאות , ובכללם אתה מוצא עשרים ושנים אלף . אותן שלש מאות להיכן הלכו ?" אמר לו : „אותן שלש מאות היו בכורים ואין בכור מפקיע בכור" . עוד שאלו השר ההוא : „בגבוי הכסף אתה מוצא מאתים ואחד בכר ואחד עשר מנה , ובנתינת הכסף אתה מוצא מאה בכר . משה רבכם גגב היה או אינו בקי בחשבנות היה : נטל מחצה ונתן מחצה ומחצה שלם לא החזיר" . אמר לו : „משה רבינו גזבר נאמן היה ובקי בחשבנות היה ומנה של קדש כפול היה" . (לעמת מנה של חול ; והוא לקח מאת העם מנה של חול , והחזיר למשכן מנה של קדש) .

„גוי אחד שאל את רבן יוחנן בן זכאי : אלה המעשים שאתם עושים נראים כמין כשפים : אתם מביאים פרה ושורפים אותה וכותשים אותה ונוטלים את אפרה , ואחד מטמא למת ומזים עליו שלש ארבע טפות ואתם אומרים לו : טהרת ! . אמר לו : לא נכנסה בך רוח תזזית (רעה) מימיך ? אמר לו : לא ! אמר לו : ראית אדם שנכנסה בו רוח תזזית ? אמר לו : הן . אמר לו : ומה

אתם עושים לו ? אמר לו : מביאים עקרים ומעשנים תחתיו ומרביצים עליו מים והיא בורחת . אמר לו : השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך : כך הרוח הזו רוח טומאה היא – כדכתיב : וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ . מזים עליו מי נדה והיא בורחת . לאחר שיצא (הגוי) אמרו לו (לרבן יוחנן) תלמידיו : רבנו , לזה דחית בקנה , לנו מה אתה אומר ? אמר להם : חייכם , לא המת מטמא ולא המים מטהרים , אלא אמר הקדוש ברוך הוא : חקה חקקתי , גזרה גזרתי , ואי אתה רשאי לעבור על גזרתי דכתיב : זאת חקת התורה" .

לב רבן יוחנן דאב מאר על אשר הכה בית יעקב לרסיסים ויפרד לפלגות פלגות , ויביע תקותו , כי יבוא אליהו באחרית הימים ויקרב את המרוחקים . אליהו הנביא היה לחכמי הפרושים לסמל השלום והאחדות .

לעת זקנתו עזב רבן יוחנן את העיר יבנה לרבן גמליאל תלמידו , וילך לבהור־חיל וישב שם במנוחה וילמד תורה ברבים , והחכמים דרשו את המקרא „צדק צדק תרדף" , אחר

רבן יוחנן בן זכאי לברוך־חיל .

כאשר קרב יומו למות , באו אליו תלמידיו לבקרו בחליו : „ביון שראה אותם התחיל לבכות . אמרו לו תלמידיו : „נר ישראל , עמוד הימני , פטיש החזק , מפני מה אתה בוכה ?" אמר להם : „אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליבים אותי שהיום הוא כאן ומחר בקבר , שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם , ואם אוסרני אין אסורו אסור עולם , ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם , ואני יכל לפַיסו בממון ולשחדו בדברים , אף על פי כן הייתי בוכה ; ועכשיו שמוליבים אותי לפני מלך מלכי המלבים הקדוש ברוך הוא , שהוא חי וקים לעולם ולעולמי עולמים , שאם כועס עלי כעסו כעס עולם , ואם אוסרני אסורו אסור עולם , ואם ממיתני מיתתו מיתת עולם , ואין אני יכל לפיסו בממון ולשחדו בדברים ; ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים : אחת — לגן עדן ואחת — לגיהנום , ואין אני יודע באיזה מוליבים אותי , ולא אבבה !" . אמרו לו : „רבנו , ברכנו" . אמר להם : „יהי רצון שיהיה מורא שמים עליבם כמורא בשר ודם" . אמרו לו

תלמידיו: „רבנו, עד כאן!" אמר להם: „ולואי! תדעו כשאדם עובר עברה אומר שלא יראני אדם".

ימת האדם הגדול, נר ישראל זה כבה אחרי אשר האיר לבית ישראל שנים רבות, ויהי להם לעמוד הימני אשר כל לאומיותם נשענת עליו, ולפטיש החזק לפוצץ כל המכשלים ואבני הנגף שעמדו על דרך הצלחת היהדות והפרחתה וקיומה לארך ימים. ואחרי מותו אמרו החכמים: „משמת רבן יוחנן בן זכאי פסקה זיו החכמה". – כבן מאה שנה (לפי דברי האגדה – בן מאה ועשרים שנה) היה במותו, כחמש או כעשר שנים אחרי חרבן הבית השני.

א.

רבן גמליאל דַּיַּבְנֶה היה בן רבן שמעון בן גמליאל הזקן. אביו, רבן שמעון, לא הראה פעולתו הרבה בדרישת התורה, כי בהיותו נשיא העם בעת צרה וצוקה שבאה על ישראל, היו לבו ונפשו נתונים לצרכי עמו המדיניים והחמריים, ולא הרוחניים. את עבודת הרוח הניח רבן שמעון לרבן יוחנן בן זכאי, אשר היה יושב ודורש במעלה על גב הר הבית. במות רבן שמעון, לפני חרבן הבית, היה רבן יוחנן בן זכאי לנשיא תחתיו. ויט את לב טיטוס פְּלַוִיוס לתת ניר לחכמת ישראל ולתורתו, ולבלתי האביד את משפחת רבן גמליאל הזקן. בעיר ההיא התאספו חכמים רבים תחת דגל רבן יוחנן, ויעמיקו חקר בתורת ישראל, אשר היתה אחר החרבן למרכז הלאומיות תחת העיר ירושלים והמקדש לפנים.

ויהי כחמש שנים אחר החרבן הבית השני , באשר נחה שקטה הארץ ממלחמותיה , ואש המרד שקעה תחתיה , ורבן יוחנן בן זכאי כבר זקן מאד בעת ההיא , ויעזב את משרת נשיאותו , ויתנה לרבן גמליאל תלמידו , אשר היה אז מלא כח עלומים , ויצא מעיר יבנה , וילך לו אל עיר קטנה ברור־חיל , וישב שם שנים מעטות , וימת זקן ושבע ימים מאד .

ויהי כאשר הוקם רבן גמליאל על לשבת על כסא אבותיו , וישם את לבו למצב דרישת התורה , וירא , כי רבו בה הפרצים , אשר פרצו הריבות והמחלקות , שהיו תמיד לבית שמאי עם בית הלל . ואם כי כבר גברו בית הלל על מנגדיהם , אך נצחונם לא היה שלם ; כי לפעמים , בהאר המקרים פנים לבית שמאי , כמו בראשית המרד , גברו הם על בית הלל , ויכריחום להודות לדבריהם , ולתקן תקנותיהם המלאות רוח קנאות . ובית הלל היו נוחים ועלובים , שובתים מריב ושונאי מצה , ויבנעו לפעמים לפני הקנאים , לבלתי הכות את בית יעקב לרסיסים , ויאלצו לעשות כבית שמאי ולא רוחם .

מלבד זאת ראה רבן גמליאל עוד רעה בקרב החכמים, כי בימי הלל הזקן ורבן גמליאל נכדו היה שלום אמת בין שני הבתים האלה; ואם כי רבו בחזקה, בחפץ כל אחד מהם לתת קיום לדבריו ולדעותיו, בכל זאת רחק לבם מקנאה ושנאה, ומחוץ לבתלי בית־מדרשם היו אוהבים נאמנים אלה לאלה, כי היו חכמים אמתים, דורשי טובת עמם ואשרו באמת ובלב תמים, וידעו, כי שנוי הדעות לא יוכל להסב פרוד הלבבות. אבל באשר רבי התלמידים שלא למדו הרבה, וכל חפצם היה רק להתהדר בידיעותיהם, ויחרחרו ריב בבית המדרש, למען יצא להם שם בגבורי התורה, ולא הסתפקו בריבותיהם אשר בבית, ויוציאו את שנאתם למנגדיהם גם מחוץ לבתלי בית־המדרש. אז ראה רבן גמליאל, כי הגיעה העת לשים קץ לתעלולי תלמידים כאלה, אשר פי התלמוד יקבם בשם: „תלמידים שלא שמשו כל צרכם" לאמר: שלא הגיעו להבלית ידיעת התורה. הוא ראה בעין בינתו שאם לא יעמור בפרץ יגתק חוט האחדות, המקשר את בית ישראל

יחדו – חוט המאחד את העם המפזר והמפרד, אשר מצבו המדיני נהרס עד היסוד, ורק רוח הלאומיות – היא התורה – רק הוא קבצו, ואם התורה הזאת תפָּרד לתורות הרבה, אז ימהר בליון הלאם לבוא. לכן התאמץ רבן גמליאל דיבנה לכלות את עבודת אבי אביו, רבן גמליאל הזקן, היא – קבוץ גליות בריח; וְבזקן, כן השתדל גם היא להרים את כבוד משרת הנשיאות, לבל יעזו איש למרות את פיו, למען יהיו משטר נכון ומשמעת בקרב העם.

בעלות רבן גמליאל על כס נשיאתו מלך עוד ברומא אספסינוס מחריב ארצנו. הקיסר האכזר הזה שם את ארץ יהודה לאחוזת נחלתו, ויחלק את אדמתה לאשר טוב בעיניו, ועל כל בני ישראל בכל מושבותיהם, הטיל מס לגלגלת, תרומה ליופיטר אליל רומא ולמקדשו, תחת שקל הקדש שהיו מביאים לפנים אל בית המקדש בירושלם. שנאת העמים אל ישראל גברה אז מאד בכל ארצות פזורי יהודה, והיהודים הנשארים בארץ אבותיהם נענו גם הם תחת

יד הרומאים, שהשאיר טיטום בארץ יהודה לשמרה ולשמר צעדי שארית הפליטה, לבל תאמר להרים עוד נס המרד. –

אחרי מות אספסינוס, בשנה התשיעית לחרבן הבית, עלה טיטום על כס קסריות רומא וירע עוד לעשות מאביו, אך לא ארכה מלכותו כי אם שתי שנים וימת. ויעל על כס המלוכה דומיטיאנוס אחיו. בימיו סבלו היהודים מצוקות נוראות, כי הוא רדפם באפו, בחרון בן יקומו עוד למרד בו, ויתחקה על מעשיהם. ביותר שנא שנאה נצחת את הגרים הנוטים לדת היהדות, ולא נשא גם פני שר רומא, אם אך נודע לו כי נטה האיש אחרי דת ישראל, ויהרגהו באכזריות חמה. מידו באה הפקודה בעבור עליו רוח הקנאה, גם על יוסף בן מתתיהו, פלויוס, הכהן, המחניף כל ימיו לרומאים, ויהרג גם הוא בחרב דומיטינוס הנוקמת. הוא הוציא גזרה – כאשר מספר המקור העברי – להשמיד את כל היהודים בשלשים יום. אך טרם יצאה גזרתו לפעולות ידים, וימת האכזר

הזה מות נכל בידי אשתו, בשנת השש עשרה לחרבן הבית. –

וימלוך תחתיו נְרָוָה, איש חכם וטוב לב. הוא הטיב את מצב היהודים, ויאמר עוד להגדיל חסדו עמהם. אך לאסון ישראל היה הקיסר זקן מאד, ולא ארכו ימי מלכותו, וימת בשנת השמנה עשרה לחרבן הבית. וימלך תחתיו טְרַיָנוס. בימיו היתה מלחמה נוראה בין רומא ובין ארץ הפַּרְתִּים, ויהרגו יהודי הפרתים ביונים וברומאים הרג רב. בגבורה נפלאה נלחמו היהודים בשונאיהם באַסְיָה ובאַפְרִיקָה, וישמו את כל ארצות הגוים. יונים ורומאים למאות אלפים נפלו בחרב גבורי ישראל, אשר שב אליהם רוח אבותיהם הגבורים, לוחמי מלחמת חפשתם בימי נירון־קיסר ואספסינוס. וימררו היהודים את חיי טרינוס, אשר שאף לכבוד נצחון ללבד עוד מדינות וארצות רבות, ויָאָשׁ מארץ הפרתים לשים איתה למס עובד, ויעזבה.

כל המעשים האלה נעשו בשנה האחרונה למלכותו – בשנת הארבעים ושבע לחרבן

הבית. וימת טרינוס, וימלך תחתיו אדריינוס־קיסר. בראשית ימי מלכיתו השקיט אדריינוס את רוח המרד, אשר אחז בכנפיו את כל היהודים כאיש אחד, בהבטחותיו אשר הבטיחם לשוב ולבנות את בית המקדש בירושלים, ולהשיב להם את גאונם המדיני אשר היה להם לפנים. וישקטו היהודים מעט מזעם.

בתהפוכות האלה, שהיו בחיי היהודים המדיניים, היו תהפוכות גם בחייהם הרוחניים: מפלגת הצדוקים, ששקטה מעט שנאתה אל הפרושים בימי מלחמת אספסינוס וטיטוס, בהתאחדה גם היא עם אחיה להגן על חפש הארץ והמקדש, שבה עתה ביתר עז להתנגד לתורה שבעל פה ולתקנות חכמי ישראל. ויציקו הצדוקים בשאלותיהם ובוכוחיהם לנושאי דגל התלמוד והקבלה, ויהי ריב ומדון בין שתי המפלגות הצוררות אשה את רעותה תמיד. מפלגת האסיים המתבודדים במעט ספה תמה מן הארץ, אך על משואותיה קמה מפלגה חדשה אשר התנגדה אל הפרושים עוד יותר מאשר התנגדו להם הצדוקים.

ב.

במצב כזה היה על רבן גמליאל לנהוג את נשיאיתו ולהחזיק מלחמת לאומיותו בכל הקמים עליה מבית ומחוץ. לא יפלא אפוא אם נראה ברוחו שנוים לפעמים: פעם הוא רך כקנה, ופעם קשה כארז; פעם ענו ושפל ברך הוא, אף לפני מי שקטן ממנו, יפעם ידבר דברי גאון באזני חבריו הגדולים בתורה וחכמה כמהו, כי שליט חכם ומבין רוח בני דורו יודע עת לכל חפץ.

אחרי מות רבן יוחנן בן זכאי יסדו תלמידיו ותלמידי תלמידיו, איש איש, בתי מדרש בעדיהם למושבותיהם. וירבו בתי המדרש בארץ ישראל, וכרוב לבתים, כן רבו גם דעות החכמים ראשיהם בדבר קיום מצות התורה ומנהגיה. וירא רבן גמליאל כי עוד מעט תחלק התורה לתורות הרבה, ואם כי לעת עתה אך שלום ואהבה שוררים בין החכמים ובקרב העם, אך אם ימשך

מצב כזה לארך ימים, ירחקו בתי המדרש אלה מאלה עוד יותר, על ידי השנוים הנולדים בכל דעה מפאת תנאי החיים, וכעבור דור אחד או שנים יהיה פרץ נבעה בבית ישראל אשר לא יתכן לגדרו, ואז תחלש האחדות והעם יפרד לכתות רבות, אשר לא תוכלנה עוד עמוד בפני המקרים הרעים הסובבים אותן, ותספחנה אל הדעה האחת, אשר תגבר בתבל באחרית הימים. ודעה אחת כזאת כבר התהלכה אז בתבל לארכה ולרחבה. רבן גמליאל צפה ברוח בינתו כי עתידה הדעה הזאת ללכד ברשתה את רוב הגוים המתוקנים, ואותה ירא הנשיא לבל תבלע בקרבה את אברי אמתו המדלדלים. אם ינָתק חוט האחדות – היא התורה הצרופה המקשרת אותם יחד.

אם בימי רבן גמליאל הזקן, בעוד עמד המקדש על תלו, ומלך ביפיו חזו עיני העם בעיר ירושלים המעטירה, נחוץ היה להרים כבוד התורה והנשיא, לבל יהיה ישראל כשה פזורה שאין לה רועה; בימי רבן גמליאל דיבנה, שאז נהרס המרכז

המאחר את הלאם – המשלה המדינית – על אחת כמה וכמה שנחוצה היתה תקנה כזאת לישראל. ואל מטרה נשגבה כזאת – לעשות את יבנה למרכז לאומי, ואת בית־הדין שבה לראש בתי הדין שבארץ ישראל ובגולה – שאף רבן גמליאל בכל כחו, ויישגנה. העיר יבנה היתה בימיו לעם במקום ירושלים: שלש פעמים בשנה, בימי החגים, עלו אנשים רבים ליבנה, לשמוע דרשות הנשיא, ולהציע לפניו את שאלותיהם ופקוחיהם בדברי דת ודין, ולא נטו ימין ושמאל מכל אשר הורם.

אז ראה רבן גמליאל כי נחוץ לבנות בית מקדש רוחני לבית ישראל, ויצו לתלמידו, שמעון הפקולי, לסדר שמנה עשרה הברכות, אשר חברו עוד בימי קדם, אולי בימי אנשי כנסת הגדולה, על הסדר. בברכות האלה נזכרו כל היעודים אשר דברו עליהם הנביאים, וכל התקוות אשר שעשעו נפש העם שאבדה חרותו המדינית, ויצו על העם להתפלל ולברך את הברכות שלש פעמים ביום, להיות לו למזכרת קרבנות התמיד שהוקרבו לפנים על המזבח. בעבור שנה

אחת החלו המינים לקלקל ולדרוש ברבים, כי בטלה תורת משה, בלב הכותים התגברה עוד הפעם השנאה לבני ישראל, וילשינו עליהם לפני שליטי רומא, ושארית הצדוקים החלה גם היא להציק להפרושים בהתנגדותה לתורה שבעל פה, ויצו רבן גמליאל לשמואל הקטן תלמידו לתקן ברכת המינים – „ולמלשינים אל תהי תקוה". בעת ההיא, כפי הנראה, תקנו גם שלש ברכות לאחר המזון, המדברות גם הן על דבר חבת הארץ הקדושה ועיר ירושלים, ימות המשיח וקבוץ גליות.

רבן גמליאל השגיח ממרום נשיאותו אל כל הנעשה בערים אחרות ואל בתי המדרש, אשר כוננו תלמידי רבן יוחנן בן זכאי בעריהם, בעין פקוחה, לבל יתפרצו מפני בית־הדין שביבנה, ולבל יורו הלכות כאות נפשם, למרות עיני כבוד הנשיא. לפעמים עזב את עיר מושבו יבנה, ויתהלך בארצות וילמד תורה ברבים. אך הוא לא שם מעצור לרוח דרישת התורה. נהפוך הוא, בבואו אל בית מדרשו שאל תמיד את חבריו לחוות דעתם בדבר איזו הלכה חדשה, ועל

פי רוב דעות קם דבר ההלכה, כאשר מספר התלמוד לאמר: „מעשה ברבן גמליאל והזקנים שהיו מסבים בעליה ביריחו והביאו לפניהם אתרוגות (תמרים) ואכלו. ונתן רבן גמליאל רשות לרבי עקיבא לברך (אחרי אכלם). קפץ (זהר) וברך, רבי עקיבא, ברכה אחת מעין שלש (הכוללת בתוכה כל שלש הברכות שאחר המזון), אמר לו רבן גמליאל: „עקיבא, עד מתי אתה מבנים ראשך בין המחלקת?" אמר לו: „רבנו, אף על פי שאתה אומר כן (שצריך לברך שלש ברכות), וחברין אומרים כן (שֶׁדַי בברכה אחת מעין שלש) למדתנו רבנו: יחיד ורבים הלכה כרבים". ורבן גמליאל לא ענהו דבר על הוכחתו הצודקת הזאת, כי אלץ להודות שכן היא גם דעתו. כן, כאשר שאלוהו איזו שאלה חוץ לבית המדרש ענה תמיד: „המתן עד שיעלו בעלי תריסין (לוחמי מלחמת התורה) לבית המדרש", ושם נתן רשות לכל חכם לחוות דעתו, ולהתוכח ככל אות נפשו למען יתברר הדבר. אבל אם העיז איש להתליט נגד דעתו שלא בפניו, אז קצף מאד, כי ראה

בזה שרצון חברו לעשים לאל את עמלו לאחד את התורה.

יותר מכל החכמים המר רוח הנשיא גיסו בעל אחותו – רבי אליעזר בן הורקנוס – „הגדול" –. החכם הזה, אף כי היה מתלמידי בית הלל, בכל זאת נטה ברוב דעותיו אחרי בית שמאי, הנותנים את היתרון להקבלה על דרישת התורה על פי ההגיון, הן המדות שהתורה נדרשת בהן. רבי אליעזר היה איש אמיץ לבב אשר לא נבנע מפני כל, ויתנגד תמיד לנשיא ולחבריו. פעם אחת נשאלה שאלה בבית המדרש בדבר דיני טומאה וטהרה. ויטהר רבי אליעזר, תחת אשר כל חבריו, ורבן גמליאל בראשם, טמאו. והוא לא חפץ לשוב מדבריו, אף כי הוכיחו לו בראיות נכוחות שהדין לא כדבריו, ויתעקש ויקרא: „אינני זז מדברי!"

אז נמלאה הסאה. ורבן גמליאל, אף אם כָּבד מאד את גיסו זה, אלץ ליסרהו במשפט היותר קשה ולנדהו. בימים ההם היה המנורה נברל מקהל עדתו, ויתבודד במועדיו שלשים יום. הנדוי הוא, לפי דעת

רבן גמליאל בעצמו, המשפט היותר קשה. הוא אמר: „כל שפשטו בו (נדוהו) בית דין, אף על פי שחזרו וקרבו אותו אינו יוצא בשלום מן העולם". אמנם נעשה הנדוי בביתד דין לעיני כל חבריו, אך חכמים רבים יושבי הערים האחרות רגשו מאד, וילינו על הנשיא, על המוסר הקשה שיסר בו את רבי אליעזר הגדול.

ההגדה, לפי דרכה, מרמה את תלונת העם לגלי ים זועף, ומספרת לאמר: „מעשה ברבן גמליאל שהיה בא בספינה, עמד עליו נחשול (גל) לטבעו. אמר: „כמד־מה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס". עמד על רגליו ואמר: „רבונו של עולם! גלוי וידוע לפניך, שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבי עשיתי, אלא שלא תרבנה המחלקות בישראל!" נח הים מזעפו". כפי הנראה, עמדה לו התנצלותו זאת להנצל מחמת העם, ותשקט את רוח ההמון הסוער.

עוד חכם אחד אשר נטה אחרי בית ש־אי, רבי יוסי בן תודאי איש טבריא שמו, אמר בלצון לרבן גמליאל: „מה אשתי,

שאני מותר בה, אני אסור בבתה; אשה איש, שאני אסור בה, אינו דין שאהיה אסור בבתה!" החכם הזה לעג למרת „קל וחומר" שהתורה נדרשת בה, ויחפץ להוכיח בי אך הבל הן המדות, יען שיתכן לדרוש על פיהן דרשות של הבל, כמו: לאסור על כל איש לקחת לו אשה מקל וחומר: אם אשתי שהיא מותרת לי, הנה בתה מאישה הראשון אסורה להנשא לי; אשת איש אחר שאסורה לי, כל זמן שהיא נשואה לאיש, הלא בודאי בתה אסורה להנשא לי! ויוצא מזה שאסור בכלל לאדם לקחת לו אשה. רבן גמליאל הבין אל מה ירמזון דברי רבי יוסי, ויענהו: „צא ופרנס לי כהן גדול, שכתוב בו: „כי אם בתולה מעמיו יקח", ואני אפרנס לך כל ישראל." כלומר: הבינני איך יכלה התורה לצוות לכהן גדול לקחת לו אשה, אם לקיחת אשה אסורה מקל וחומר שלך? ואחרי כן נדהו רבן גמליאל.

גם הטוב שבחבריו, רבי יהושע בן הגניה הנוח והעלוב, המר לא פעם ושתיב

את רוח הנשיא. „מעשה שבאו שנים – מספרת המשנה – ואמרו: ראינוהו (את מולד הלבנה) שחרית במזרח וערבית במערב. אמר רבי יוחנן בן נורי: „עדי שקר הם." וכשבאו ליבנה קבלם רבן גמליאל. ועוד באו שנים ואמרו: ראינוהו בזמנו ובליל עבורו לא נראה. וקבלם רבן גמליאל. אמר רבי דוסא בן הרכינס: „עדי שקר הם; האיך מעידים על האשה שילדה, ולמחר כרסה בין שניה!" אמר לו רבי יהושע: „רואה אני את דבריך". שלח לו, רבן גמליאל לרבי יהושע: „גוזר אני עליך, שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונך". הלך ומצאו רבי עקיבא (את רבי יהושע) מיצר. אמר לו (רבי עקיבא): „יש לי ללמד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי, שנאמר: אלה מועדי ה' מקראי קדש – בין בזמנם בין שלא בזמנם, אין לי מועדות אלא אלו „(שקובע הנשיא ובית דינו)". בא לו אצל רבי דוסא בן הרכינס. אמר לו (רבי דוסא): „אם באים אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל, צריכים אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין

שעמד להם לישראל, מימות משה ועד עכשיו". נטל (רבי יהושע) מקלו ומעותיו בידו, והלך ליבנה אצל רבן גמליאל, ביום שחל להיות יום הכפורים בחשבונו. עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו, אמר לו: "בא בשלום רבי ותלמידי: רבי – בחכמה ותלמידי – שקיבלת את דברי. אשרי הדור שהגדולים נשמעים להקטנים". מדברי הספור הזה האחרונים נראה עד כמה גדל טהר רוח של הנשיא, שאשר לאומו היה רק לנגד עיניו, וכי השלום והאחדות בבית ישראל היו כל חפצו ומגמתו, וכי לא על כבודו הברטי הם, כי אם על כבוד הימה לבל יחלל על ידי ריבית ומדנים בין החכמים.

אולם רבי יהושע לא לקח מוסר. פעם אחת האכיל רבי צדוק הכהן את עגלו הבכור שעורים, ובאכלו קרה לעגל מקרה, שנבצעה שפתו. ויבוא רבי צדוק אל רבי יהושע וישאלהו, היש הבדל בין כהן תלמיד חכם ובין כהן עם הארץ, להאמין לראשון על דברתו, שלא הטיל את המום בבהמה בכונה. למען יוכל לאכול מבשרה, כי בעוד עמד

המקדש על תלו, הקריבו הכהנים את בכורי הבהמות ויאכלום, ומשחרב בית המקדש יוכלו לשחטו ולאכלו רק אם נעשה בו מום. ויענהו רבי יהושע כי יש הבדל, שלדברי כהן עם הארץ אין מאמינים אם יאמר שהמום נעשה מאליו, אבל לכהן תלמיד חכם יאמינו. ויבוא רבי צדוק אל רבן גמליאל, וישאלהו גם אותו את שאלתו. ויענהו הנשיא, שאין הבדל, כי אם עליו להביא עדים, ויאמר רבי צדוק: „ומדוע אמר רבי יהושע שיש הבדל?" ויען רבן גמליאל: „חכה עד שיבואו החכמים אל בית המדרש". ויהי בבואם שמה, וישאל רבי צדוק עוד הפעם את שאלתו, ויען רבי יהושע ויאמר: אין הבדל. ויקצף רבן גמליאל ויאמר אל רבי יהושע: „הלא משמך אמרו לי שיש הבדל! יהושע! עמוד על רגליך ויעידו בך!" עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: „אלמלא אני חי והוא מת, יכל החי להכחיש את המת, עכשיו שאני חי והוא חי, אין החי יכל להכחיש את החי". והיה רבן גמליאל עומד ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו, עד שרננו (התלוננו) כל העם ואמרו

לחצפית המתרגמן א) „עמוד!" ועמד.

המשפט שהוציא הנשיא על רבי יהושע, לעמוד על רגליו כל עת הדרשה, היה אמנם קשה מאד, עד כי לא יכלו החכמים לראות בצער הנענש ובחרפתו, ויאלצו לצות על רבי חצפית המתרגמן לחדל מתרגם את דברי הנשיא. אך הנוכל להאשים את רבן גמליאל, אם לא יכל להבליג על רוחו בראותו, לפי דעתו, שחפץ רבי יהושע הוא להתקומם נגדו ונגד עצותיו הטובות לאשר הלאם ואחדותו?

ג.

חפץ רבן גמליאל ומגמתו היו להקל להקל מעל העם משא הדינים הרבים, שאין העם נוהג לקימם, להכחיד את הפלפול לרא צרך מדרישת התורה, לקבוע ההלכה בבית הלל, ולכל תזכר ותפקד כל דעה, שלא קבעו ההלכה כמוה. התקנה הזאת יכלה, לפי דעתו, להביא לידי אחדות גמורה בתורה ובחיי

א) Толкователь, Dolmetscher

העם . אין ספק , שכונתי היתה טובה ורצויה מאד , אך הוא שכח שאין לכלוא רוח הדעת במאסר , ולא יתכן לצות אנשים הוגי דעות לבל יחשבו כאות נפשם . ומטעם זה התנגדו לו חבריו ותלמידיו . אבל באחת לא טוב עשו גם הם , בהביעם את התנגדותם מחוץ לכתלי בית המדרש אשר ביבנה , ובזה לא יתכן לברר וללבן הדברים .

ויקר עוד מקרה אחד קטן ערך , אשר היה רב התוצאות : רבי שמעון בן יוחאי שאל את רבי יהושע , אם תפלת ערבית חובה היא או רשות . ויענהו רבי יהושע : רשות , כלומר אם חפץ האדם יתפלל בערב ואם לא - אל יתפלל . וישאל רבי שמעון גם את רבן גמליאל , ויענהו - חובה . ויהי כאשר שאל רבי שמעון את השאלה בבית המדרש , בשבת שם כל החברים , ויאמר רבי יהושע : חובה . אז התקצף הנשיא מאד , ויצו לרבי יהושע לעמוד על רגליו עד תם כל הדרשה . ויהי רעש גדול בין החכמים ויקראו : „על מי לא עברה רעתו תמיד ?" בשנה העברה צער את רבי יהושע בדבר קדוש החדש , אתמול צערו

ברבר הבכור, ועתה צערו עוד פעם. הבה נורידהו מגדולתו". ויורידו את רבן גמליאל מנשיאותו, ויבחרו ברבי אליעזר בן עזריה, אחד ממיוחסי הכהנה ועשיר, וימנוהו לנשיא, אך ברבי יהושע לא בחרו לבלי הכאיב את לב רבן גמליאל יותר מדי.

ויהי ביום הבחר רבי אליעזר לנשיא. ויפתחו דלתות בית המדרש, ויבואו אליו תלמידים רבים, אשר מנעם רבן גמליאל מבוא כל עת היותו לנשיא, כי אמר: „כל תלמיד שאין תוכו כברו (שפיו ולבו אינם שוים) אל יבנם!" בשנאו את הלומדים תורה על מנת להתהדר בפלפולים של הבל; ובראותו כי אין בבית המדרש אנשים האוהבים לגרות מדון אמר לתלמידים „שאלו!", ואם ראה שיש שם אנשים כאלה לא אמר „שאלו", כי אם החל לדרש את דרשתו. ככה התנהג כל ימיו. אך מיום עלות רבי אליעזר על כס הנשיאות, נתנה רשות לכל איש לבוא אל בית המדרש, ויוֹסִפוּ בו – לפי דברי האגדה – ארבע מאות ספסלים, בגלל התלמידים שנוספו ביום ההוא.

ביום ההוא נועדו חכמים רבים ויחלו לצרף את ההלכות אשר הבחידן רבן גמליאל, ויקבלו עדות אנשים, אשר העידו על ההלכות, ששמעו מפי החכמים, שחיו בזמן הבית. כל ההלכות אשר קבלו מפי העדים, נקראו בשם „עדיות", ויאספון אחת לאחת, ותהיינה לספר שלם הנקרא: „מַסֶּכֶת עֵדִיוֹת".

ומה עשה רבן גמליאל? העזב את בית המדרש ביחד עם נשיאותו, ויהדל מדאג לעמו? לא! הוא קבל עליו את הדין, אשר דנוהו חבריו, ולא חדל מלכת אל בית המדרש, ויהפך ממורה לחבר לכל באי הבית. הוא לא שאף לגדולה, כי אם לעבודה לאומית, ועל כן התתכך גם במצבו החדש. אולם ברדתו ממצבו הרם, החל להתבונן אל כל הנעשה, ויבר וידע כי הגדיש הסאה בלכתו עם חבריו קרי, ובנהגו את נשיאותו ברמה למרות כבודם. ביחוד הכיר את העול אשר עשה לחברו ולרעהו הטוב לרבי יהושע, שהיה גדול כמהו בתורה יבחכמה, וילך אל בית רעהו זה הנכלם לבקש ממנו סליחה. בבואו אל בית רבי יהושע ראה, והנה קירותיו

שחורים מפיח, כי רבי יהושע היה עובר בפחם, עושה מחטים, אשר מהן לחמו נמצא, וישתומם הנשיא בהודע לו, כי החכם הגדול הזה בעל מלאכה פשוט הנהו ויאמר: „מכתלי ביתך נכר שפחמי אתה!" אז שפך רבי יהושע את מר רוחו על כל הכעס, אשר הבעיסו הנשיא, ויקרא: „אוי לו לדור שאתה פרנסו, ואוי לה לספינה שאתה קברניתה! (רב החובל), שאין אתה יודע בצערם של תלמידי חכמים, במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים!!"

הדברים האלה, שיצאו מעמק לב רבי יהושע הענו וטוב הלבב, היו דברי אמת: רבן גמליאל לא ידע אמנם מצב תלמידי החכמים, אך לא מרוע לבו, כי אם מרוב העבודה הלאומית, ששמה על שכמו משרתו וגבוהה, לא היו עתותיו בידו להתבונן אל חיי חבריו ותלמידיו. אבל אם נודע לו במקרה, כי אחד החכמים חי חיי צער השתדל לתמכהו בלחצו, כאשר מספר התלמוד שאחרי אשר נודע לו, כי רבי יוחנן בן נודגדא ורבי אלעזר חסמא עניים מרודים הם, חפץ להח

להם משרות נכבדות להיות להם למקור פרנסה.

כשמוע רבן גמליאל את תוכחת רעהו הזאת, ויאמר: „נעניתי לך, מחול לי!" אבל רבי יהושע לא שם לבו לדבריו. ויוסף הנשיא לבקשו ויאמר: „עשה בגלל כבוד אבי ומחול לי!" ויוך לב רבי יהושע ויסלח לו. וימהר כובס אחד להודיע את דבר השלום, שקם בין רבן גמליאל ובין רבי יהושע, לבאי בית המדרש. אז השיבו את רבן גמליאל לנשיאותו. אך לבלתי הכלם את רבי אליעזר בן עזריה, גמרו אמר, כי שלש שבתות בחודש ידרוש רבן גמליאל, ושבת אחת – רבי אליעזר בן עזריה. ובכן קמה הסערה לדממה. הנשיא שב לנהג נשיאותו בקדם, אך לא ברמה, וגם החכמים, כפי הנראה, לא נועזו עוד למרות רוחו, ויקבעו את ההלכה כדבריו, כי לא נשמעו עוד דברי ריבות ביניהם. הוא עשה מצדו הנחות רבות לחבריו, ויסכים אל דברי העדיות שקבלו ביום רדתו מנשיאותו, והם גם הם עשו הנחות להנשיא מצדם,

בחדלם להורות הלכות למעשה מבלי שאל את פי רבן גמליאל.

ד.

רבן גמליאל דיבנה, בנצר מישרש הלל הזקן, אחז את מעשי אבותיו הנאורים בידו. מלבד עסקו בתורה, למד את כל החכמות ששררו בעת ההיא, וישתמש בהן לרגלי עבודתו בהלכה. המשנה מספרת: „רמזית צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בטבלא (בלוח) בכותל בעליתו, שבהן מראה את תלמידיו ואומר: הכזה ראית או כזה?" עוד יספר: „שפופרת היתה לו לרבן גמליאל, שהיה מביט וצופה בה אלפים אמה ביבשה, ובנגדה אלפים אמה בים. הרוצה לידע כמה עמקו של גיא, מביא שפופרת ומביט בה, וידע כמה עמקו של גיא; והרוצה לידע כמה גבהו של דקל, מודד קומתו וצלו וצל קומתו של הדקל, וידע כמה גבהו של דקל". מזה נוכח שבבית רבן גמליאל עסקו בחכמה

החשבון והמדידה . גם בנו – רבן שמעון בן גמליאל השני – העיד לאמר : „אלף ילדים היו בבית אבי : חמש מאות מהם למדו תורה, וחמש מאות מהם למדו חכמת יונית". ואם כי חכמת יונית היתה אסורה ליהודים, על פי גזרות אלעזר בן חנניה הקנאי, אך לבית רבן גמליאל התירוה מפני שקרוב למלכות היה .

רוח ההשכלה דובר מתוך כל הלכותיו, רוח איש נאור ומשכיל, השם לבו למצב עמו המדיני, החמרי והרוחני . הוא אהב להקל את עול הדינים מעל צואר עמו, ולבלתי הלאהו בחומרות יתרות . השקפותיו היו נאורות, ראויות לאיש העומד בראש הלאם . ביחוד נראה את דאגתו לטובת האשה הישראלית, באשר נוכח מהלכותיו אלה : רבי עקיבא ספר לו משם נחמיה איש בית דלי, שרבן גמליאל הזקן השיא על פי עד אחד, ושמחו רבן גמליאל, והשיא נשי הרוגי תל־ארזא על פי עד אחד . ויתקן עוד להשיא על פי ער מפי עד, ועל פי עדות אשה, עבד ושפחה, שעדותם בכלל

פסילה. וכל זאת עשה רק למען הטיב מצב האלמנה. – אם מצא הבעל ערות דבר באשתו ויעליל עליה עלילות בישע, אז נתן רבן גמליאל אמון בהתנצלות האשה, אף אם לא הביאה ראיה לדבריה.

האשה שנפלי לה נכסים (בירושה) עד שלא התארסה, או עד שלא נשאת, ואחרי כן התארסה או נשאת, והמכר את נכסיה, מודים בית שמאי ובית הלל שממכרה קים, ואין הבעל יכל להוציא את הנכסים מידי הקונה. וישאלו את רבן גמליאל: „אם זכה (הבעל) באשה לא יזכה בנכסים?" ויען רבן גמליאל: „על החדשים אנו בישים, אלא שאתם מגלגלים עלינו את הישנים!" כלומר: המעט ממנו החרפה, שלפי דינינו אין לאשה כל זכות על הנכסים החדשים, שנפלו לה אחרי נשואיה לעשות בהם כחפצה, כי אם לבעלה הם, כי אתם חפצים למעט את וכיותיה עוד יותר ולדרוש, שגם נכסיה שנפלו לה לפני נשואיה או ארוסיה, לא לה יהיו, כי אם לבעלה! דברים קשים באלה, הזרוכים נגד הדינים השוררים, יוכלו להשמע

רק מפי איש נאור וחפשי בדעותיו מאד .

„הפוסק מעות (נדה ומהר) לחתנו (שארס את בתו ולא נשאה עדנה) – אומרת המשנה – ופשט לו את הרגל , תשב (בתו בארוסיה) עד שתלבין ראשה . אדמון אומר : יכלה היא שתאמר : אלו אני פסקתי לעצמי אשב עד שאלבין ראשי , עכשיו שאבי פסק עלי , מה אני יכלה לעשות ? או בנום (קחני לאשה) , או פטור (תן לי גט פטורין) . אמר רבן גמליאל : רואה אני את דברי אדמון" . עוד מספרת המשנה : „מעשה והביאו גט אשה לפני רבן גמליאל לכפר עותנאי , והיו עדיו ערי כותים והכשיר (רבן גמליאל את הגט)" . בכל ההלכות האלה הנגו רואים אותו דואג למצב האשה , להרים את קרנה בבבוד , ולהרחיב את זכיותיה , ולחלצה מן המועקות , שהעיקו עליה דיני האישות בימים ההם .

גם למצב העניים שם לבו לחמלה . הוא אמר , למשל , שמין הדין האומר , ששלש פעמים ביום : בשחר , בצהרים ובערב על בעל השדה להראות בשדהו , למען יוכלו העניים לבוא ללקט את פאת השדה , נשמע ,

שלא יוכל בעל השדה לפחות מזה; אבל אם יחפוץ להראות בשדה ארבע או חמש פעמים ביום הרשות בידו. הוא הלוה את אריסיו חטים לזרע בתנאים כאלה: אם היה מחיר סאת החטים בעת שהלוה שני סלעים, ואחרי כן הוזלו החטים, שמחיר הסאה הוא רק סלע, היה לוקח מהארים רק סאה אחת בחובו. ואם כשהלוה היה מחיר הסאה סלע אחד, ואחרי כן הוקרו החטים שמחיר הסאה היה שני סלעים, היה לוקח מן הארים רק חצי סאה תחת הסאה שהלוהו. כן הזהיר מאד על כל רבית ונשך. הוא היה אומר: „יש רבית מוקדמת ויש רבית מאוחרת. כיצד? נתן עיניו ללות הימנו והיה יהלוה) משלח (כסף או מתנה) להמלוה ואומר: בשביל שתלויני, זו היא רבית מוקדמת. לזה הימנו והחזיר לו את מעותיו, והיה משלח לו ואומר: בשביל מעותיך שהיו בטלות אצלי, זו היא רבית מאוחרת". ושני מיני רבית אלה אסר רבן גמליאל.

האומנות נחשבה בעיניו למעלה גבוהה. הוא היה אומר: „כל שיש בידו אומנות למה

הוא דומה ? לכרם שהוא מוקף גדר , ולחריץ שהוא מוקף סיג ; וכל שאין בידו אומנות למה הוא דומה ? לכרם שאין מוקף גדר ולחריץ שאין מוקף סיג". או לפי באור אחר : „לכרם שהוא גדור , שאין בהמה וחיה נכנסות לתוכו , ואין עוברים ושבים נכנסים לתוכו , ואין רואים מה שבתוכו". כלומר : מצב בעל המלאכה איתן : איננו נכנע מפני כל , ואיש לא יוכל להתערב בענינו הפרטים .

השריה לא נחשבה בעיני רבן גמליאל כלל . באשר רצה לתת משרות נכבדות לשני החכמים העניים , לרבי יוחנן בן גודגדא ולרבי אלעזר חסמא , והם לא רצו לקבלן מידו , כי שנאו את השררה , אמר להם : „כמדומים אתם , ששררות אני נותן לכם ? עבדות אני נותן לכם ! שנאמר : וידברו אליו ואל רחבעם המלך) אם תהיה עבד לעם הזה". הוא חשב אפוא את נשיאותו לעבדות ואת עצמו לעבד העם , ולא לאדוניו .

באהבה רבה התנהג גם עם עבדיו ושפחותיו . וביחוד עם טבי עבדו , ויתפאר בו נגד החכמים כי חכם בתורה ואיש בשר

הוא. – הוא נתן רשות לטבי להניח תפילין, וכאשר שאלוהו תלמידיו: „לא למדתנו, רבנו, שהעבדים פטורים מן התפילין?" ענה אותם: „אין טבי עבדי כשאר כל העבדים – כשר הוא". מעשה בטבי עבדו של רבן גמליאל – מספרת המשנה – שהיה ישן תחת המטה (בסכה), ואמר להם רבן גמליאל להזקנים: ראיתם טבי עבדי שהוא תלמיד חכם ויודע שעבדים פטורים מן הסכה, לפיכך הוא ישן תחת המטה". הוא חפץ מאד להוציא את טבי לחפשי, אך מן הדין אסור להוציא עבד לחירות, ויעש בתחבלה, ויסמא עין אחת של טבי למען יצא לחפשי במומו כדת התורה. ויספר בשמחה לרבי יהושע בן חנניה לאמר: „יצא טבי לחירות!", אך שמחתו היתה עד ארגיעה, כי רבי יהושע הזכירו את ההלכה, שאם האדון מודה מעצמו, שעשה מום בעבדו, אין העבד יוצא במום זה. כשמת טבי עבדו התאבל עליו כמתאבל על הבן, וקבל תנחומי הבאים לנחמהו, ויאמרו לו תלמידיו: „לא למדתנו, רבנו, שאין מקבלין

תנחומים על העבדים ? אמר להם : אין טבי עבדי כשאר כל העבדים – כישר היה" . בכלל היו עבדיו ושפחותיו אנשים נכבדים מאד ולא משחתי המדות , כיתר העבדים בימים ההם . ותחת שכל העבדים לא נקראו בכנוי הכבוד „אב" „אם" נוסף לשמם הפרטי , נקראו עבדי רבן גמליאל ושפחותיו בכנויי הכבוד האלה , למשל , „אבא טבי" , „אימא טביתא" , וההלמוד יציגם למופת בישרם וחכמתם . ולא לחנם יאמר המשל : „באדון בן משרתו עושי רצונו" .

מובן מאליו שאיש כמהו התהלך גם את חבריו ותלמידיו באהבה ורעות , אם רק לא הלכו עמו בקרי , להרום את מטרותיו לטובת עמו . „מעשה ברבן גמליאל – מספר ההלמוד – שאמר : השכימו לי שבעה (אנשים) לעליה . השכים ומצא שמונה . אמר : מי הוא שעלה שלא ברשותי . עמד שמואל הקטן ואמר : אני הוא שעליתי שלא ברשות . ולא לעבר את השנה עליתי , אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי . אמר לו : שב , בני , שב ! ראויות כל השנים כלן להתעבר על ידך ,

אלא אמרו חכמים: אין מעברים את השנה אלא במזומנים לה". מדברי החבה האלה נכיר את האהבה אשר קוננה בלבו לתלמידיו. כשמת שמואל הקטן המר עליו רבן גמליאל כהמר על הבכור, ויקרא: „על זה נאה לבכות, על זה נאה להתאבל: מלכים מתים ומניחים כתריהם לבניהם, עשירים מתים ומניחים עשר לבניהם. שמואל הקטן נטל כל החמדות שבעולם והלך לו!"

אהבתו לעמו הנפרזה לא השרישה בלבו שנאה לכל איש מבני הגוים. „כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים", היה פתגמו תמיד. האהבה והכבוד, שרחש לבו לכל בן אדם, היו למלה בפי בני דורו ויאמרו: „לעולם יהיו כל בני אדם בעיניך כלסטים והוי מכבדם כרבן גמליאל". הוא אהב את כל איש אם מצא בו איזו מדה טובה, כאשר אמר: „בשלשה דברים אני אוהב את הפרסים: צנועים הם באכילתם וכו'. – גאה וגאון שנאה נפשו, ואהב להודות על שגגתו, לא בוש לאמר „לא ידעתי" או „לא שמעתי". פעם אחת שאלוהו הלכה בדבר כרם ויאמר:

„צאי וישאלו את יוסי בן גילא , כי הוא בר יבקי בהלכות הכרם" . הוא אמר , שכל המהנאה נופל בגיהנום .

לבו היה לב רחום , ולא יכל לראות בצרת רעהו , כאשר מספר התלמוד : „מעשה באשה אחת , שבנתו של רבן גמליאל , שמת בנה והיתה בוכה עליו בלילה . שמע רבן גמליאל קולה ובוכה בנגדה עד שנשרו ריסי עיניו . למחר הכירו בו תלמידיו והוציאוה משבונתו" .

ה .

אם נוסיף אל עבודת רבן גמליאל הלאומית , מבית בקרב אחיו , גם את פעולתו הגדולה , מחוץ בקרב הגוים , בהיות עליו להגן על עמו מפני שונאיו ומנדיו , אשר חבלו מזמות להכחיד את קיומו , תצא לנו תמונת הנשיא הזה כלולה בהדרה , תמונה מרהבת עין ומשמחת לב , בהנָבחנו , שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו , אלא שהקדוש ברוך

הוא מצילנו על ידי פרנסים ברבן גמליאל מידם.

בצאת הגזרה מלפני טרינום להשמיד את בית ישראל, נסע רבן גמליאל בלוית חבריו רומאה, וישתדל שמה לפני זקני רומא לבטל את הגזרה. וימצא מסלות בחצרי השרים הגבוהים, אשר לבם היה טוב על היהודים. ביחוד כבדו נשי רומא ממרום עם הארץ את היהדות, ותכבדנה מאד את הנשיא, ותטינה אזן לאמרי חכמתו, והן הן בעזרו להסיר את הרעה מעל עמו. כאשר הציק שר רומאי לרבן גמליאל בשאלותיו אמרה בת השר לרבן גמליאל: „הניחהו ואנכי אשיבהו דבר".

בהיות לו תמיד שיח וסיג עם נציבי רומה ושריה, אלץ להשיב על שאלותיהם בדבר היהדות, ותשובותיו היו מחכמות מאד, בנויות על אדני ההגיון, כאשר נוכח מהדוגמאות האלה: שר אחד אמר אליו בלצון: „יודע אני מה עושה אלהיכם ואיפה הוא יושב". ויאנח רבן גמליאל. וישאלהו השר: „מדוע נאנחת?" ויען רבן גמליאל: „בן יש לי מעבר

לים ויש לי נענועים עליו וחפץ אני שתראהו לי" . ויאמר השר : „הבי יודע אני איהו ?" ויאמר רבן גמליאל : „את אשר בארץ אינך יודע , ואת אשר בשמים אתה יודע ?" עוד אמר לו השר : „הנה תהללו את אלהיכם , שמונה הוא מספר לכוכבים , גם אני יודע מספרם" . ויאמר רבן גמליאל : „כמה שנים בפיך ?" ויחל השר לספר את שניו . ויאמר רבן גמליאל : „את אשר בפיך אינך יודע , ואשר בשמים ידוע לך ?" פעם אחת אמר לו השר : „מי שברא הרים לא ברא רוח , ומי שברא רוח לא ברא הרים , (כלומר : לא אל אחד ברא את התבל כדעת היהודים , כי אם אלהים רבים כדעת היונים) דכתיב יוצר הרים ובורא רוח" . ויען רבן גמליאל : „לפי דבריך , גם באדם שנאמר בו : „ויברא את האדם" גם „וייצר את האדם" , מי שברא זה לא ברא זה ? טפח על טפח יש בו באדם שני נקבים יש בו , מי שברא זה לא ברא זה , שנאמר : הנוטע אזן הלא ישמע היוצר עין הלא יביט !" ויען השר : „אמנם כן הוא" . וישאלהו רבן גמליאל : „ובשעת המיתה כלם נתפיסו ?" (כל

האלהים הרבים שבראו יהדו את האדם, התרצו זה לזה להמית את האדם איש איש את חלקו שברא!).

גם עם הצדוקים היו לו וכוחים, ביחוד על דבר תחית המתים. הצדוקים שאלוהו: תחית המתים מן התורה מנין? ויוכיח להם רבן גמליאל מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים ולא קבלו את דבריו, עד אשר אמר להם מקרא זה: אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם. „לכם" לא נאמר כי אם „להם", מכאן שתחית המתים מן התורה.

ביחוד הציקו לו „המינים" בשאלותיהם, והוא גם הוא התמרמר אליהם בתשובותיו. מין אחד שאלו: „אם כדבריכם הוא, שהאלהים בעצמו עושה את מעשיו, ולא על ידי השליח, למה אינגו משמר את השבת?" ויקרא רבן גמליאל: „רשע שבעולם! היש לאדם רשות לטלטל בתוך חצרו בשבת?" ויען המין: „כן". ויאמר רבן גמליאל: „העליונים והתחתונים הלא חצרו של הקדוש ברוך הם, שנאמר: מלא כל הארץ כבודו!"

פעם אחת כסה רבן גמליאל את פני

אחד המינים כלמה. וכה היה הדבר: בשבונת אימא־שלום, אשת רבי אליעזר הגדול, אחות רבן גמליאל, דר מין אחד אשר התהלל, כי איננו לוקח שחד ודן הוא אמת לכל אדם. ויאמרו רבן גמליאל ואחותו להתל בו. ותבא אימא־שלום למין מנורת זהב בסתר, ותועיד את אחיה לדין. ותאמר אל המין: „חפצה אני לקבל חלק בירושת אבי". ויאמר המין אל הנדונים: „חלוקו". ותאמר אימא שלום: „אבל תורתנו הלא צותה לבל תירש הבת עם הבן יחדו!" ויאמר המין. „מיום שגליתם מארצכם לקחה מכם תורת משה, ותנתן לכם תורה אחרת, ובה כתוב: בן ובת יירשו יחדו". למחר הביא רבן גמליאל להמין בסתר חמור לובי, ויועיד את אחותו לדין. ויאמר המין: „ראו מה שבתוב בסוף הספר: אני לא לגרוע מתורת משה באתי כי אם להוסיף עליה. ובתורת משה כתוב: בת לא תירש אם יש בן לאביה". ותקרא אימא שלום: יאיר אורך כמנורה! (כלומר הלא נתתי לך שחד מנורת זהב). ויען רבן גמליאל: „בא החמור ויבעט במנורה!" ופני המין חפו.

כה עברו חיי האיש הגדול הזה, אשר הקדישם כליל לאשר לאומו ולאחדותו, ויגן עליו מפני צריו אשר סבוהו כדבורים, אם כי היה בעצמו בגלל זאת צפוי אלי סכנת מות, כי פעם אחת בקש נציב רומא להרגו, אך בחמלת אחד שרי רומא נמלט ממות. בני דורו ידעו אמנם להוקיר פעלו, ויכבדוהו בכבוד אלהים. כל מעשיו היו לנגד עיניהם כאות ומופת, ללמוד מהם הלכות ומנהגים. גם ספרו עליו, כי חזה ברוח הקדש גם דברים נעלמים. גם רבי אליעזר גיסו, הגדול שבמנגדיו כבדהו מאד. ויהי בשרת רבן גמליאל במשתה חתונת בנו את קרואיו, ויתן הכוס על יד רבי אליעזר לא חפץ זה לקחתה, ויתן לרבי יהושע, ויקחה; ויקרא רבי אליעזר: „מה זה יהושע? אנו יושבים וגמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו!"

אחרי מותו שרף אונקלוס הגר לכבודו כלים במחיר שמונים מנה, וישאלוהו: למה עשית זאת? ויען אונקלוס: „כתיב: „בשלום תמות ובמשרפות אבותיך", ואין רבן גמליאל יפה ממאה מלכים!" – וכאשר חפץ רבי יהושע

לבטל אחרי מותו את הלכותיו, קרא רבי יוחנן בן נורי אליו: „רואה אני שאחר הראש הולך הנו. כל ימיו של רבן גמליאל קבענו הלכה כמותו, עתה אתה מבקש לבטל את דבריו! יהושע, אין שומעים לך! שכבר נקבעה הלכה כ־בן גמליאל". ולא היה אדם שערער בדבר.

רבן גמליאל דיבנה מת בתחלת מלכות אדריגנוס, בעת שתקוות נעימות שעשעו את נפש עם ישראל, לראות את המקדש בניי על תלו. הוא מת זקן ושבע ימים. וישאר אחריו בנו הקטן, שמעון שמו, הוא רבן שמעון בן גמליאל השני הנשיא באישא.

י.

רבי יהושע בן חנניה.

א.

רבי יהושע בן חנניה היה ממשפחת הלוים. הוא נולד בעת אשר עמד המקדש על תלו, באחרית ימי רבן גמליאל הזקן. אבותיו היו, כפי הנראה, עניים, אשר על כן למדוהו אומנות – לעשות מחטים. אולם בכל עניים לא מנעו את בנם מתורה וחכמה, וישלחוהו אל בית הספר. אחרי כן בקר את בית מדרשו של רבן יוחנן בן זכאי, ויהי אחד מתלמידיו הגדולים בתורה, ואהוב לו בגלל בשרונותיו הרבים. כאשר מנה רבן יוחנן את שבחי תלמידיו לא מצא די מלים לתאר את גדל ערך רבי יהושע, ויקרא עליו בקצר מלים: „אשר יולדתו!" גם נתן לו תאר: „חוט המשלש אשו לא במהרה ינתק" לאמר, כי תורתו וחכמתו התקימנה בו לארך ימים.

ההגדה מספרת, כי בהיות עוד אמו של

רבי יהושע הרה, הלכה אל עשרים וארבעה בתי מדרש, ותבקש מלפני ה' שיהיה בנה, אשר יולד לה, איהב תורה והוגה בה כל ימיו. ובהיותו יונק – מספר אחד החכמים, יונתן בן הרבינס שמו – הוליכה את עריסתו אל בית המדרש, למען תסבין אזן הילד לשמוע דברי תורה. ותקות האם האוהבת אמנם באה, כי היה רבי יהושע אחד מגדולי הופשי התורה בדורו, וכגדלו בתורת ישראל כן היה גדלו בכל חכמה ומדע. ואל זאת – אל אהבת האם אל התורה – פָּנָה רבן יוחנן בקראו על רבי יהושע: „אשרי יולדתו!".

רבי יהושע זכה לשרת במקדש, ויהי ממקהלת המשוררים; ואחרי אשר חרב בית המקדש זכר תמיד את ימי עבודתו ואת רוב הפאר וההדר, שהיו בבית הקדוש, ורוב השמחה ששמח העם בחגיו, וכה יספר: „בשהיינו שמחים בבית השואבה (שמחת נסוך המים בחג הסכות) לא ראינו שֵׁנה בעינינו".

ויהי טרם החרב היכל ה', וטרם נלכדה ירושלים לפני טיטוס, ויתחמק רבן יוחנן בן זכאי לצאת את העיר לעמד לפני טיטוס,

ומיראו את הקנאים, אשר לא נתנו לאיש לצאת מקיר העיר וחוצה, שכב בארון, וישאוהו רבי יהושע ורבי אליעזר הגדול לקברהו בשדה הקברות, באמרם כי מת מורם. וילך רבן יוחנן עירה ובנה, ויבונן שם את בית מדרשו, ויבואו אליו תלמידיו, ויבוא גם רבי יהושע בתוכם, וישב ביבנה עד היות רבן גמליאל השני לנשיא הסנהדרין, ורבן יוחנן יצא לשבת בעיר ברור־חיל עד יום מותו, וילך גם רבי יהושע אחריו, וילמד תורה לפניו עד מות מוריהו זה. אחרי כן ישב בעיר פקיעין, ויבלכל את נפשו ונפשות ביתו בעשית המחטים, ויסבל מחסר ועני, ולא גלה לאיש את עניו; ויבוא מעת אל עת ביתה המדרש אשר ביבנה, וישב לפני רבן גמליאל הנשיא בתור אב־בית־דין.

מעת כואו לשבת בסוד הסנהדרין ביבנה, החלו פעולותיו בתור אחד גבורי האמה. הוא לקח חבל בכל מעשי חברו, רבן גמליאל, להטיב מצב עמו החמרי והרוחני ולהגן על לאומיותו. ויעבור ממקום למקום לראות בעני אחיו, ולהחיש להם עזר

בצר להם.

דרכו בתורה היתה שונה מדרך רבי אליעזר הגדול ורבן גמליאל רעיו. רבי אליעזר החזיק בקבלת מסרת החכמים ולא שם לב לצרכי העת והמקום; ורבן גמליאל, לעמתו, אמר לדחות כל ההלכות המקבלות בסוד החכמים, שאין להן עוד מעמד בקרב האמה, לרגלי השנוים שנעשו במצב חייה המדינים, או אשר בא עליהן הסכם רוב החכמים לבטלן, ויאמר לשים בזה אחדות התורה בישראל, על פי כלליה המסורים מהלל הזקן. ורבי יהושע אחז בשני הדרכים יחדו: הוא כבד את הקבלה בכל לבו, ובכל זאת לא שם על למודיו את בבליה, ויהי חפשי בדעותיו, להתהלך במרחבי חקירת ההלכה באות נפשו, ועל כן היה לאיש ריב כל הימים לשני חבריו אלה.

בהריב הגדול אשר הקים שאון בבית המדרש, לרגלי התעקשות רבי אליעזר לעמוד על דעתו, לקח גם רבי יהושע חלק. וכאשר צעק רבי אליעזר, שהבת־קול תוכיח על אמתת משפטו, ענה רבי יהושע לעמתו:

„אין משגיחים בבת־קול", יען התורה לא בשמים היא ולא למלאכי השרת נתנה, כי אם לבני האדם אשר ההגיון הוא נר לדבריהם, ועל כן עליו להוכיח על פי ההגיון שהצדק אתו. ואחרי קרוא רבי אליעזר לאמר: „אינני זז מדברי!" נלוה גם רבי יהושע על מנגדיו, ולא התקומם נגד מעשה הנשיא בנדותו את רבי אליעזר, ובהרחיקו אותו מסוד החכמים.

אולם גם עליו עברה כום התרעלה מידי הנשיא. רבי יהושע דמה לקבוע את ראש השנה נגד דעת הנשיא, במצאו שקר בדברי העדים. ויצוהו הנשיא לקחת את מקלו ונספו, ולבוא מפקיעין ליבנה, ביום שחל להיות יום הכפורים לפי חשבון רבי יהושע. הפקודה הזאת הכאיבה מאד את לבבו, כי נאלץ לעשות מעשה נגד דעתו הפנימית. ויספר לרבי עקיבא תלמידו, וינחמהו, ויוכיחהו לדעת, כי החגים תלוים בקביעות הנשיא, בין שקבעם בזמנם בין שלא בזמנם. גם החכם הזקן רבי דוסא בן הרכינס יעצהו לעשות במצות הנשיא. ויעש כן. ויתרגש רבן גמליאל

בבוא אליו רבי יהושע , ויחבקהו , וינשקהו , ויקרא : „בוא בשלום רבי ותלמידי : רבי – בחכמה , ותלמידי – שקנית דברי . אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים !" הדברים הטובים האלה שרבר הנשיא באוניו השקיטו מעט את המית רוחו ורגשותיו .

אולם הוא לא נזהר לבלי צאת עוד נגד תקנות הנשיא . ויעברו הימים ויורה רבי יהושע מחוץ לבית המדרש הלכה בדבר בבור שנפל בו מום , נגד דעת רבן גמליאל . ויוגד הדבר לנשיא , וישאלהו בשבתם יחד בבית המדרש , ויורה אז רבי יהושע כדברי הנשיא . מה היה לאיש הצדיק והתמים הזה , כי סבב בבחש את רבן גמליאל ! אין זאת כי נבעת משאת הנשיא ומחמתו , ויאלץ לכחד את דעתו תחת לשונו . הנשיא יסרהו קשה , כי פקד עליו לעמוד בכל עת הדרשה על רגליו . המוסר הזה הכאיב מאד את לב רבי יהושע , ויגמר אמר להראות להנשיא , כי אין לו רשות לכלא את רוח חבריו . ויהי ביום השני והשאל עוד שאלה ממנו , בדבר תפלת ערבית , ויורה גם הפעם נגד דעת הנשיא

ויוגד להנשיא, ויכחש רבי יהושע עוד הפעם בדבריו, ויוָסר מידי הנשיא כביום אתמול.

אז קם שאון בבית המדרש בין החברים והתלמידים, אשר כבוד רבי יהושע היה גדול בעיניהם מאד, ויעבירו את רבן גמליאל מנשיאותו, וישיבו את רבי אלעזר בן עזריה על כסאו. ויוכח הנשיא כי לא טוב עשה לרבי יהושע וילך אליו הביתה, ויבקש את סליחתו והוא, הסַלח, נעתר לו ויסלח לו, וישיבו את רבן גמליאל אל נשיאותו. מזה נוכח מה גדול היה כבוד רבי יהושע בעיני כל החכמים, עד כי לא חסו על כבוד הנשיא, בן נשיאי ישראל, נצר משרשי דוד מלך ישראל, וישפילוהו עד לעפר על אשר נגע בכבוד חברו זה.

מני אז והלאה לא נשמעו עוד דברי ריבות בינו ובין הנשיא; אך, כפי הנראה, החל מאז לבקר בבית המדרש ביבנה רק לעתים רחוקות, כי בבוא אליו עירה פקיעין שני חכמים – רבי יוחנן בן ברוקא ורבי אליעזר בן חסמא – שאלם: שבת של מי היתה? ויספרו לו, כי בשבת הזאת דרש רבי אלעזר

בן עזריה, ויגידו לו את דרשתו, ויאמר בתלונה: „מרגלית טובה היתה לי בידכם ובקשתם לאבדה ממני", ויתאמץ להרים את מעלת הנשיא החדש בעיניהם, כי היו – בלי ספק – חכמים אשר חפצו להוריד את רבי אלעזר מנשיאותו בליל, בשוב רבן גמליאל אל כנו, ויאמר: „אין דור יתום, שרבי אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו".

ב.

דרך רבי יהושע בהלכה היתה דרך אמת: הוא כבר את הקבלה אך לא נבנע מפניה, כי אם הלך בדרך תבונתו; כתלמיד בית הלל החזיק בשבע מדותיהם, שבהן התורה נדרשת, ובכל זאת בראותו כי נכוחים דברי בית שמאי לא נמנע מהודות לדבריהם. פעם אחת הורה כדברי בית הלל נגד דברי בית שמאי, ויוכיח לו אחד תלמידי בית שמאי, כי שגה במשפטו; וילך וישתטח על קברי חכמי בית שמאי המתים, ויבך,

ויבקש את סליחתם. ויהי הדבר הזה למכשול לב לו עד יום מותו. ככה גדלה אהבתו אל האמת!

בכלל היה דרכו להקל בהלכותיו. ואם קרה לו להחמיר לא עשה זאת מנטיתו לחומרות, כי אם יען דרש כן ההגיון הבריא אשר לקולו שמע תמיד. אמנם לפעמים קרה שנתן היתרון לקבלה על ההגיון. פעם אחת הוציא רבי עקיבא הלכה מקל וחמר, ויקרא רבי אליעזר הגדול: „אין למדים קל וחמר מזה!" אך הוא אמר לרבי עקיבא: „יפה דרשת, אך בן אמרו הלכה". ואם לא ידע לפשר עם מי הצדק, אם את בית שמאי או את בית הלל, נמנע מהגיד כלל את דעתו.

בימיו היתה הלכה אחת, שהרבו לריב אדותיה, והיא – „צרת הבת", כלומר, אם איש אחד השיא את בתו לאחיו, שהיתה לו עוד אשה אחת, וימת חתנו האח, וזרע לא היה לו אחריו, אז נשאלה השאלה: אם יכול האב ליבם את אשת אחיו המת השניה, או אולי יען היותה צרת בתו פטורה היא מן היבום.

ויבואו וישאלו את רבי יהושע ויען אותם לאמר: מחלקת בית שמאי ובית הלל היא. וישאלוהו: „הלכה כדברי מי?" ויקרא: „מפני מה אתם מכנסים ראשי בין שני הרים גדולים, בין שתי מחלקות גדולות, בין בית שמאי ובית הלל? מתירא אני שמא ידוצו את גלגלתי! אבל מעיד אני לכם על שתי משפחות גדולות שהיו בירושלים: משפחת בית ערמאי מבית צבועים ומשפחת בית קופאי מבן מקושש שהן בני צרות ומהם בהנים גדולים ושמשו על גבי המזבח". במקרה זה נעזר בהקבלה להורות את ההלכה.

הלכותיו בדבר האישות לא היו נוטות לרוב לטובת האשה, כי השקפתו על תכונת האשה היתה גם כן לא לשבחה. הוא אמר: „רוצה האשה בקב (מזונות) ותפלות, מתשעה קבים ופרישות", כלומר, האשה אוהבת את קלות הדעת. ועל כן לא נתן אמון בעדותה אם העידה על נפשה לטובתה, רק דרש ממנה שתביא ראיה לדבריה, ויאמר תמיד: „לא מפיה אנו חיים". גם לא התיר להשיא את האשה על פי עדות איש אחד. לעמת

זאת הקיל בענין נכבד מאד, הנוגע לתקנת בנות ישראל והוא – אם יצאה חמות אשה אלמנה מאישה, שמת בלי זרע, לארץ רחוקה, והחמות היתה הרה וזרע אחר אין לה, אז התיר רבי יהושע להאלמנה, הזקוקה ליבם, להנשא לאיש, ולא חשש פן ילדה חמותה בן.

במצות התפלה הקל רבי יהושע לעמת רבן גמליאל חברו. האחרון דרש מאת העברי, שיתפלל בכל יום שמונה עשרה ברכות, ויאמר רבי יהושע, שַׁדַּי הוא אם יתפלל תפלה קצרה, המכילה בקרבה תוכן שמונה עשרה הברכות, היא תפלת „הביננו". ואם הולך אדם בדרך סכנה, שאז אין לבו פונה לתפלתו, התיר לו רבי יהושע להתפלל תפלה עוד יותר קצרה, לאמר: „הושע השם את עמך את שארית ישראל. בכל פרשת העבור (אף אם יעברו על מצותיך) יהיו צרכיהם לפניך. ברוך אתה ה' שומע תפלה" – לעמת חבריו, שהטילו על ההולך בדרך כזאת להתפלל תפלת „הביננו".

עד כמה היתה דרכו בהלכה דרך אמת

נוכח מזה , שאף אם היה בעצמו עני וידע ענות האביון ומחסרו , בכל זאת לא הורה הלכה לטובת העניים בעניני שביעית (שמטה) , ויאמר : „אם לקטו העניים עלי הלוף (מין ירק) בשביעית לקטו , ואם לא (ונשאר מהעליה לשנה השמינית) אין לעניים על בעל השדה חשבון" .

פעמים רבות עשה החבלות מחופמות , להקל בהן את הדין הקשה , וילך בזה בדרך הלל הזקן , שתקן את הפרוזבול וכדומה . לדוגמא נביא תחבלה אחת מתחבלותיו : אם נפלה פרה ועגלה אל תוך הבור ביום טוב , אי אפשר להוציאן משם רק על מנת לשחטן לכבוד יום טוב . אבל לשחוט את האם עם ולדה ביום אחד הוא אסור , אי לזאת אמר רבי יהושע : „מעלה את הראשון על מנת לשחטו ואינו שיחטו , ומערים (כלומר עושה בערמה לראות אולי שמנה השניה מהבהמה הראשונה) ומעלה את השני . רצה (אחרי כן) – זה שוחט , רצה – זה שוחט" .

בדרשותיו בהלכה , כן היו גם דרשותיו באגדה מראות חן ונעם והגיונות נעלים .

אמנם גם הוא לא נמלט מעקום המקרא כרוב בני דורו, אך הוא עשה זאת מהיות לפניו מטרות נעלות. על הרוב הוברח לדרוש את הכתוב נגד דעת כתה דתית אחת, שהשתמשה גם היא במקראות התורה, הנביאים והכתובים, להוכיח אמתת דעותיה. מהסבה הזאת אלץ לעקם את כונת המקרא, למען הוציא מלבם של הכתה, שעקמה גם היא את כונת המקראות. בכל זאת אם נמנה מספר לדרשותיו באגדה נוכח, כי רבן הולכות על דרך הפשט הפשוט.

בדרשותיו באגדה עשה לו שם תהלה, וחכמי דורו קראוהו בשם „אסכולסתיקה של התורה" לאמר: דרשן נעים לוקח לבבות בשפתיו חן.

ג.

כל ימי חיי רבי יהושע היו שלשלת ארכה של מעשים טובים; בנפשו הטובה נקבצו כל התכונות והמדות הטובות, שהי

במורה מורהו הלל הזקן : נוח לבריות , עלוב ואינו עולב אחרים , כאשר נוכחנו מריבי עם רבן גמליאל , שהכלימו פעמים אחדות והוא לא השיב לו כגמולו , ויסלח לו על העול שעשה לו וישתדל להשיבהו אל כנו .

הוא כבד את חבריו ותלמידיו ויהלל את מעלותיהם . אף כי היה רבי אליעזר הגדול אישׁ־ריבו כל הימים , אך אין קץ לכל ההללות שׁפזר לו הוא . בבואו עירה לוד אל בית מדרשו של רבי אליעזר נשק את האבן שישב עליה רעהו זה , ויאמר : „האבן הזאת דומה להר סיני וזה שישב עליה דומה לארון הברית“ . אחרי מות רבי אליעזר נכנסו ארבעה חכמים להשיב על דברי החכם המת , ולבטל הלכה אחת שהורה בחייו , וישמע רבי יהושע את דבריהם , ויאמר : אמנם כדבריכם כן הוא , אבל „אין משיבים את הארי לאחר מותו“ . גם הפר את נדויו של רבי אליעזר אחרי מותו .

אם כי היה בעצמו איש עני , בכל זאת הקדיש רוב ימיו לטובת חכמי התורה העניים , וסובב בערים לאסוף נדבות מנדיבים , לכלכל

את החכמים העניים. – בהיותו באחת ערי רומא אחרי חרבן הבית הוגד לו, כי נמצא בין השבויים ילד „יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים", וילך ויעמד על פתח בית האסורים, ויקרא: „מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזזים?" ויען הילד ויאמר: „הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלך ולא שמענו בתורתו!" ויאמר רבי יהושע בלבו: „מובטחני בו שיורה הלכה בישראל. העבודה, שאינני זז מפה עד שאפדנו בכל ממון שידרשו במחירו!" וכן עשה, ויפדה את הילד מידי שוביו בכסף הרבה; אחרי כן גדל את הנער, ויחנכהו בתורה ובחכמה, עד כי היה הנער לאיש גדול בישראל, נודע לתהלה בכל תפוצות הגולה. ושם הפדוי הזה היה: רבי ישמעאל בן אלישע. ואהבת רבי יהושע לרבי ישמעאל לא חדלה כל הימים. ובשבת רבי ישמעאל באחוזתו בכפר עזיז בקרתו מטיבו ואיש חסדו, ויורהו גם שם הלכות בתורה. בדברו עמו קראהו „ישמעאל אחי" להראות, כי לחבר יחשבהו ולא לתלמיד.

דרכו היה ללמד זכות על כל אדם .
פעם אחת הלך הוא ורבן גמליאל בדרך , ויטו אל צדי הדרך מפני היתדות , ויראו מרחוק איש הולך לקראתם , ובלכתו הוא מתאמץ לבלתי דרך בשדה זרים . רבן גמליאל לא ידע מי הוא האיש הזה המתנהג בחסידות , ויאמר בלבו , כי הוא איש מתגאה בחסידותו לעיני שני חכמי הדור אלה , וישאל : „מי הוא זה שמראה עצמו באצבע ?" ויען רבי יהושע : „יהודה בן פפוס הוא , שכל מעשיו לשם שמים" . ויאמר רבן גמליאל : „הבי לא למדנו , כי כל דבר שהוא של שבח (אם המעשה נותן כבוד לעושהו) , לא כל הרוצה לעשות עצמו ביחיד (בדורו) עושה , או בתלמיד חכם – עושה (כי גאוה היא) אלא אם כן מנוהו פרנס על הצבור ?" ויען רבי יהושע : „הלא למדנו , שכל דבר שהוא של צער (אם המעשה גורם צער לעושהו , כמעשה רבי יהודה בן פפוס , שהיה לו צער מהתאמצו לבלתי לכת בשדה זר) כל הרוצה לעשות עצמו יחיד – עושה , תלמיד חכם – עושה , ותבא עליו ברכה" , – פעם אחת קרה לו מקרה ,

ש׳אפשר היה לחשדהו בדבר עברה, וכאשר אמרו לו תלמידיו שדנוהו לזכות, אמר להם: „כשם שדנתוני לזכות כן ידון אתכם האלהים לזכות".

אהבת הבריות, עין טובה ויצר טוב הם – לפי השקפתו – אשר נפש האדם וחייו, וי׳אמר: „עין רעה ויצר הרע וישנאת הבריות מוצ׳יאים את האדם מן העולם". בהלל הזקן בן היה גם הוא ארך אפים ומושל ברוחו. התלמוד מספר, שעקילס הגר נכנס אצל רבי אליעזר (הגדול) ואמר: הרי כל ז׳בחו של גר, שאמר: „ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה" (בלומר, הכי דבר גדול מבטיח אלהים לגר, הלא רק לחם ושמלה!) אמר לו רבי אליעזר: וכי קלה היא (ההבטחה) בעיניך! דבר שנתחבט עליו אותו זקן (שיעקב אבינו חשבהו לדבר גדול), שנאמר: „ונתת לי לחם לאכול ובגד ללבוש", בא זה והושיטו לו בקנה (בנקל) ודעתו עוד איננה נוחה מזה! נכנס (עקילס) אצל רבי יהושע. התחיל (רבי יהושע) לפַיסו בדברים: „לזה זה תורה דכתיב „לכו לחמו בלחמי"; שמלה

זו טלית (גדולה) . זכה אדם לתורה זכה לטלית . ולא עוד אלא שמשיאים (הגרים הלומדים תורה) את בנותיהם לכהנה והיו בניהם כהנים גדולים מעלים עולות על גבי המזבח" . „ולולי ארך אפים – מוסיף התלמוד – שהאריך רבי יהושע עם עקילס היה הוזר לסורו" (לעבודה זרה) .

פעם אחרת – מספר התלמוד – באה אשה אחת אל רבי אליעזר , ותאמר : „עזרני רבי" . אמר לה : „פרטי (ספרי) את מעשיך". ותספר לו מעשה מכער שעשתה , ויגער בה ויגרשנה . ותבוא אל רבי יהושע , ויספחנה אל דת היהדות .

התורה , המצות והצדקה הן לפי דעתו היסודות הראשים בהיהדות , ואליהן מחויב האדם לעסוק כל ימי חייו . הוא אמר : „לעולם ישליש אדם שנותיו : שליש במקרא , שליש במשנה , שליש בתלמוד" . ויהלל מאד את השקידה על התלמוד ויאמר : „במי דברי התורה מתקיימים ? במי שמשחיר ומעריב בהם (המשכים בבקר והמאחר בנשף ללמוד)". הוא התאונן על ירידת התורה בימיו , ויאמר .

„משחרב בית המקדש החלו החכמים להיות כסופרים, הסופרים – כתלמידים, התלמידים – כעמי הארץ ועמי הארץ הולכים הלך והתנוול. אין דורש ואין מבקש (את התורה). ועל מי יש לנו להשען? על אבינו שבשמים!" – כדברים המעטים האלה נשמע קול כאב יוצא מעמק לב מורה גדול, החרד על לאומיותו שארית פלטת גאון ישרון – התורה – ההולכת, לפי דעתו, הלך וירדת ממעלתה, ונראה גדל אהבתו אליה.

בקיום המצות ראה את אשר לאומו, ויאמר: אמר הקדוש ברוך הוא, לפי שהרביתי עליכם דינים, אני מרבה עליכם שכר; והזהרתי אתכם על כל מצוה שהיא חייבם, שנאמר „שומר מצוה לא ידע דבר רע".

עצתו היתה לכל אדם לעשות צדקה בכל עת ובכל שעה, בדרשו את המקרא: „בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידיך" לאמר: „אם בא עני אצלך בשחרית תן לו, – בערבית תן לו, שאין אתה יודע איזו מהן הקדוש ברוך הוא כותב עליך, הזה או זה, ואם שניהם כאחד טובים"

המלאכה ויגיע כפים נחשבו בעיניו מאד. לפי דעתו, אם קורא אדם פרשה אחת שבתורה בבקר ופרשה אחת בערב, וכל היום עוסק הוא במלאכתו, יחשב בעיני האלהים כעוסק בתורה ובמצות כל היום.

העניה היתה אחת מתכונות נפשו הנעלות. הוא חשב את חבריו לגדולים ממנו. ופעם בהשתומם רבן גמליאל לחכמתו, ענהו רבי יהושע: „עד שאתה תמה עלי, תמה על שני תלמידי חכמים, רבי יוחנן בן גודגדא ורבי אלעזר בן חסמא, שיודעים לשער כל הטפות שבים, ואין להם לחם לאכול ובגד ללבוש". בענותו לא בוש לאמר „לא שמעתי" על דבר שלא שמע, או: „איני יודע לפ־ש את דברי שמועתי". ובמקרים כאלה הטה און לדברי תלמידיו רבי־הכשרון רבי עקיבה ובן עזאי. גם ספר במו פיו איך נצחוהו בני ההמון בדברי חכמה ודרך ארץ. „מימי לא נצחני אדם – אמר רבי יהושע – אלא אשה זו, תינוק ותינוקת. פעם אחת התארחתי אצל אלמנה אחת. יום ראשון נתנה לי תבשיל ולא הנחתי לה פאה; יום שני נתנה לי תבשיל

ולא הנחתי גם כן פאה; יום שלישי הקריחה במלח תבשיל של גריסים ונתנה לי. אחרי אשר טעמתי ממנו משכתי את ידי (כי היה מלוח מאד). אמרה לי: „רבי, מפני מה משכת ידך מן הגריסים? אמרתי לה: „כבר סערתי מבעוד יום". אמרה לי: „אם סעדת מבעוד יום, מפני מה לא משכת ידך מן התבשיל, כאשר משכת ידך מן הגריסים? אולי פאה הנחת עתה על שני התבשילים שאכלת?".

„פעם אחת – ספר עוד – הלכתי בדרך בשדה, והיתה דרך עוברת בשדה. אמרה לי תינוקת אחת: „רבי, הכי לא שדה הוא (ולא טוב עשות שדה דרך לעבור בו)?" אמרתי לה: „הכי לא בדרך כבושה אני מהלך?" אמרה לי: „לסטים כמוך בבשוה" (אנשים שאין להם דרך ארץ כמוך עשוה לדרך עוברת).– „עוד פעם הייתי מהלך בדרך, ראיתי תינוק אחד, שהיה יושב על פרשת דרכים. אמרתי לו: „באיזה דרך נלך לעיר?" אמר לי: „זו ארוכה וקצרה, וזו קצרה וארוכה". הלכתי בקצרה וארוכה. אחרי אשר הגעתי אל העיר,

ראיתי שמקיפות אותה גנות ופרדסים . חזרתי לאחורי אל התינוק ואמרתי לו : „בני , הלא אמרת לי זו קצרה !" אמר לי : „הלא אמרתי לך זו קצרה וארוכה" . נשקתיו על ראשו ואמרתי : „אשריכם ישראל , שכלכם חכמים – מגדולכם ועד קטנכם !" .

אחרי כן הלך כשם רבי יהושע , וימצא תינוק אחד , ובידו כלי מכסה , ויאמר לו : „מה בידך מכוסה בכלי זה ?" ויאמר לו התינוק : „לו חפצה אמי שתדע מה שבכלי , לא אמרה לי „כסהו" . אחרי בוא רבי יהושע העירה , מצא תינוקת אחת שואבת מים מן העין . אמר לה : „השקיני מים" . אמרה לו : „אותך ואת חמורך" . אחרי שתותו פנה ללכת ויאמר לה : „בתי , עשית כמעשה רבקה" . אמרה לו : „אני עשיתי כמעשה רבקה , ואתה לא עשית כמעשה אליעזר" . ועל זה דרש רבי יהושע : „רבתי בגוים – רבתי בדעות" .

מלבד היות רבי יהושע גדול בתורה , היה חכם גדול גם בכל דבר מדע לפי מצב החכמות בימים ההם . ורבן גמליאל רעהו , אשר היה חכם בחכמת התכונה , התפלא

על גדל ידיעת רבי יהושע גם במקצוע הזה. הוא ידע את עת הראות כוכב בעל־השבט, אחת לשבעים שנה, המתעה את רבי החובלים היורדים באניות, ועל כן עת ירד עם רבן גמליאל יחדו אל הספינה, לקח לו צידה רבה לדרך. ויהי כי אזל הלחם מכלי רבן גמליאל, ויאכילהו רבי יהושע מלחמו. וישאלהו הנשיא איך נודע לו כי כה תארך נסיעתם, ויגד לו רבי יהושע על דבר הכוכב. וישתומם רבן גמליאל לחכמתו הרבה ויאמר: „וכל כך (חכמה) יש בידך, ואתה יורד לספינה (למצוא לחמך במרחקים)!" – כן נוכח מזה גם על גדל ענות רבי יהושע, שלא התגאה מעודו בחכמתו לעיני חבריו, גם על מדת הסתפקותו, שלא הביע מעודו צער עניו לאיש, עד כי רק במקרה נודע להנשיא מצב רעהו הרל.

מוכוחיו עם רבי אליעזר הגדול על דבר העננים ותולדות המטר נוכח, כי העמיק חקר בחקות הטבע, באויר הארץ ותולדותיו. כן תוכיח לנו על ידיעתו במקצוע זה דרשתו על המקרא „ועל סביבותיו שב הרוח" לאמר: „הרוח הזה בשעה שהוא יוצא בעולם, הקדוש

ברוך הוא מחשלו בהרים ומשברו בגבעות, ואומר לו: תן דעתך שלא תזיק לבריות". מזה נראה שידע משטר הליכות האויר הקר וסבות הסערות.

מלבד כל סגולות נפשו אלה היה גם איש ישר לב, אוהב את הטוב בגלל הטוב, וכאשר שאל רבן יוחנן בן זכאי את תלמידיו באור המקרא: „צדקה תרומם גוי וחסד לאמים חטאת" ענה רבי יהושע ואמר: „צדקה תרומם גוי – אלו ישראל, כדכתיב: ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ; וחסד לאמים חטאת – כל צדקה וחסד שאומות העולם עושות – חטאת היא להן, לפי שאין עושות אלא כדי שתמשך מלכותן". משפטו זה על הגוים נבע ממקור ידיעתו את דרכי הגוים העובדי אלילים בימיו, אך לא משנאה, כי הוא אמר גם כן: „חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא".

ההברה הפנימית בקיום מצות היתה נכבדה בעיניו מאד, לבלתי היות מצות התורה במצות אנשים מלמדה. הוא אמר: „אם עבר אדם על אחת משתי עברות, יאיננו יודע על איזו מהן עבר, פטור הוא

מהביא קרבן חטאת, בדרשו את המקרא „אשר חטא בה" – מלמד שאינו חייב עד שתתודע לו חטאתו".

ד.

באיש העומד לימין הנשיא, לקח רבי יהושע חלק בכל פעולות רבן גמליאל לטובת עמו. אתו יחד נסע למסעותיו רומאה ולכל יתר המקומות אשר בהם ישבו שרי רומא, ואשר בידם היה גורל עם ישראל לשבט או לחסד. כיד חכמתו הגדולה מצא מסלות בחצרותם, והם כבדוהו מאד. ביחוד מצא רבי יהושע חן בעיני אדרינוס־קיסר ובתו. הקיסר הזה אהב מאד להתוכח את היהודי החכם הזה ולהקיפהו בשאלות, ורבי יהושע ענהו תמיד בטוב טעם ודעת.

פני רבי יהושע לא היו יפים. ותתלוצץ בו בת הקיסר, ותאמר: „חכמה מפארה בבלי נכבר!" וישאלה רבי יהושע ויאמר: „התדעי במה מחזיקים יין בבית אביך?" ותענהו

לאמר: „בכלי חרש". ויאמר רבי יהושע בלעג: „כל בני האדם מחזיקים יין בכלי חרש, וגם אתם מחזיקם בכלי חרש! הלא לכם היה להחזיקו בכלי זהב וכסף". ותחפץ בת הקיסר לדעת אל מה ירמזון דברי החכם היהודי, ותצו למלא כלי זהב וכסף – יין. ויעברו ימים אחדים ויחמץ היין ויהי לחמין. אז אמר לה רבי יהושע: „כן היא גם התורה, כי רק באיש מבער תתקים". ותשאלהו בת הקיסר: „הלא ישנם אנשים יפי תאר ומלמדי תורה". ויען רבי יהושע: „לולי היו יפים כי עתה היתה חכמתם עוד יותר רבה". בונתו היתה להראותה, כי יפי הפנים מושך את לב האיש אחרי העגוגי העולם הזה, ולא יכל להקדיש כל ימי חייו לתורה ולחכמה.

בוכוחיו עם אדרינוס ושרי רומא לא החניף להם, כי אם דבר דברים בלי משוא פנים, ובלי כל מורא ופחד, כי רק את האמת שם נכח פניו. פעם אחת אמר לו אדרינוס: אני טוב ממשה רבך. וישאלהו רבי יהושע: מדוע? ויענהו הקיסר לאמר: „כי הוא מת ואני חי, וכתיב: „כי לכלב חי

הוא טיב מן האריה המת". וישאל רבי יהושע: „הוכל אתה לגזור גזרה, שלא יבעיר איש אש שלשה ימים?" ויען הקיסר: „כן אוכל". ויצא דבר מלכות מלפניו, לבל יזיד איש להבעיר אש בעיר שלשה ימים. ויהי לעת הערב, ויעל הקיסר ורבי יהושע אל גג היכל המלך. וירא רבי יהושע, והנה עשן עולה מרחוק, וישאל כמשתומם: „מה זאת?" ויען הקיסר: „שר אחד חלה, ויבוא הרופא לבקרהו, ויאמר לו, כי אם לא ישתה חמים לא ירפא". ויאמר רבי יהושע: „ראה, הנה בעודך חי בטלה גזרתך, ומשה רבנו משעה שגזר עלינו לאמר: „לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" אין היהודי מדליק אש בשבת מימיו, ועד עתה לא בטלה גזרתו; ואתה אומר: טוב אני ממשה!"

בעבור אדריגום קיסר בארץ יהודה והתלוצץ ברבי יהושע ובארץ ישראל, לאמר: „הן נאמר על ארצכם, כי היא ארץ אשר כל בה, ארץ אשר לא במסכנות יאכל בה לחם. התוכל להשיג בארץ ישראל שלשה דברים שאני שואל ממך? המצא לי פלפלים,

פַּבָּנים (מין שליו) ומשי יקר". וילך רבי יהושע ויבא להקיסר פלפלים מעיר נצחנה, פבנים מעיר ציידן, ומשי מעיר גוש חלב כי ידע היטב את מצב ארץ ישראל, מסחרה ותוצאותיה, ויראֶ להקיסר כי אמנם ארץ חמדה היא, צבי לכל הארצות.

פעם אחת אמר לו הקיסר: „הן תתפארי כי חכמים הנכם בלכם. אמור לי מה אראה בחלומי הלילה?" ויאמר רבי יהושע: „בחלומך תראה, והנה לקחוך הפרתים שבי, ויתעמרו בך, ויאלצוך לרעות חזירים במקל של זהב". והקיסר ירא את הפרתים מאד, כי רק העם הזה לא נכנע מפני גאון רומא, ויחשב על אדות החלום כל היום. ויהי בעלותו על משכבו בלילה, ויישן, ויחלום, ויראה בחזון אשר הגיד לו רבי יהושע מראש, לא נפל דבר.

פעם אחת אמר אדרינום לרבי יהושע: „חפץ אני לראות את אלהיכם". ויאמר רבי יהושע: „לא תוכל לראותו". ויתעקש הקיסר ויקרא: „אבל חפץ אני בכל זאת לראות אותו". ויעמד רבי יהושע את הקיסר נגד השמש

באחד ימי הקיץ החמים, ויאמר לו: „הבט אל השמש". ויען הקיסר ויאמר: „לא אוכל". ויאמר רבי יהושע: „אם השמש, שהוא אחד מיצורי כפיו של הקדוש ברוך הוא לא תוכל לראותו, איך תוכל לראות את אלהינו".

ספורים הרבה כאלה מספרת לנו ההגדה התלמודית על אדות וכוחי הקיסר עם רבי יהושע, אשר בהם אנו רואים את ברק שכלו של רבי יהושע, את דבריו השנונים כחץ, את תשובותיו המלאות הגיון בריא שהשיב לשואליו כהרף עין מבלי חשב הרבה. בכלל, אם נקרא את כל הספורים שספרה לנו ההגדה על אדותו, נראה כי שמו נשאר בספרותנו לזכר עולם, כשם אחד החכמים אשר ההגיון החד והמהיר הוא אחת מסגלות נפשו היקרות. כן מספרת ההגדה, למשל, שפעם אחת התלוצצה בת הקיסר ברבי יהושע ותאמר לו: אלהיכם נגר הוא, דכתיב „המקרה במים עליותיו". אנא אמר נא לו שיעשה לי פלך. ויתפלל רבי יהושע, ותהי בת הקיסר מצרעת כשלג. ומנהג היה אז להושיב את המצורעים ברחוב, ולתת בידיהם כְּשור ופלך,

למען יתפללו עליהם העוברים ברחוב, ותרפא הצרעת. ויושיבוה גם אותה ברחוב ויתנו בידה פלך ואניצי פשתן. ויעבר רבי יהושע ויאמר אליה בלצון: „ומה, הפלך טוב עשה לך אלהים?" ותאמר לו: „בקשהו שיקח לו את פלכו". ויאמר רבי יהושע: „נתן יתן אבל לא שוב לקחת את אשר נתן". הספור הזה אמנם דברי אגדה הוא, אך ממנו נראה את השם שעשה לו רבי יהושע בחכם חריף ושנון.

השרים הרומאים שאלוהו פעם אחת: מנין שהקדוש ברוך הוא מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות? ויאמר להם: שניהם יביח המקרא, שנאמר: „ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה" (כלומר מ„הנך שוכב עם אבותיך וקם" נוכח, שיקום ויחי לקץ הימין, ומ„וקם העם הזה וזנה" נוכח, שהאלהים ידע מראש, שיחטאו לו בני ישראל. עקם רבי יהושע את הכתוב למען התועלת). ויאמרו לו השרים: „אולי באיר הכתוב הוא רק: „וקם העם הזה וזנה" ואם כן תחית המתים מנין?" ויען רבי יהושע:

„סוף סוף תוכלו לפתר מן הכתוב מחצית שאלתכם, שיודע האלהים את העתידות".

דרשותיו ופתגמיו היו חקוקים על לב שרים רומאים רבים, ויזכרום גם לאחר מותו. שר אחד פגש בשני תלמידי רבי יהושע אחרי מותו, ויציע לפניהם שאלות בדרשות המקראות, והם ענוהו לפי בינתם, ועל כל מענה שענוהו אמר להם השר: „לא כן דרש רבי יהושע רבכם", ויספר להם את אופן דרשת רבי יהושע. בתוך יתר דבריו שאל אותם מה היא כונת המקרא: „עובד אדמתו ישבע לחם, ומרדף ריקים ישבע ריש". ואחרי אשר לא הפיק מענם רצון ממנו, אמר להם: „לא כן דרש רבי יהושע רבכם, אלא: עובד אלהים עד יום מותו ישבע לחם – מלחמו של העולם הבא, ומרדף ריקים ישבע ריש – אלו עובדי כוכבים, שמרדפים אחר הריק – אחר העבודה הזרה שלהם". כמה אמץ לב נחוץ היה לרבי יהושע, לבן אומה עניה ועלובה באומת ישראל, השרויה בין הגוים השאטים אותה בנגש, להניד את האמת ולחרף את העבודה הזרה בפני עובד אלילים!

גם המינים הדריכוהו מנוחה בשאלותיהם וכוכוחיהם, אך הוא נצחם תמיד, ובאשר בא יומו יהאסף אל עמו באו אליו תלמידיו, ויבכו, ויאמרו: „מה יהיה לנו עתה בן האפיקורסים!" אך רבי יהושע נחמם, בדרכו, כי האלהים לא יסיר חסדו מעמו ותסרח חכמת המינים.

לעת זקנתו חדל רבי יהושע מבוא אל בית הועד, ששם התאספו חכמים להתוכח. וישאלהו הקיסר: מדוע לא באת אל בי־אבידן (מקום הועד)? ויען רבי יהושע במשל ומליצה לאמר: „ההר מכסה בשלג (ראשי הפך לבן), גבעות קרח יסובבוהו (גם שערות זקני ושפמי הלבינו), הכלבים אינם נובחים עוד, (קולי בשפל ילך) והריחים לא יטחנו (השנים אינן טוחנות את האכל)".

ה.

תכונות נפש רבי יהושע הנעלות, גדל ידיעותיו בתורה ובחכמה, מִדַּרו הנעים

הלוקח לבבות, אהבתו הרבה לעמו ולארצו, – כל אלה עמדו לישראל להצילם מצרות רבות ונוראות, אשר השתרגו עלו על צוארם, לעודד את רוחם בעת אשר תקפו היאוש הנורא, ולבצר אותו עת אמר להתרגש יתר מן המדה. רבי יהושע ידע תמיד לשבך את חמת העם הנדרף והנענה, לבלי תעל להשחית את שארית פלטתו.

אחרי האסון הלאומי הנורא, אשר קרה את עם ישרון, בשום טיטוס את כל קדשי בני ישראל למרמס תחת רגליו ורגלי הרומאים, בעת אשר אלפי בחורי בני יהודה הברעו לטבח, רבבות גבוריהם הנעלים נמכרו לעבדי עולם באיים הרחוקים, והמעטים הנשארים על אדמת אבותיהם נחשבו כגרים, וינשלו מעל אחוזות אבותיהם, ויאלצו לשלם מסים רבים לנוגשיהם מחריבי ארצם, בעה ההיא תקף את לבות העם הנדכא יאוש נורא, אשר יכל להרע לו יותר מכל שונאיו הרבים מחוץ.

„משחרב בית המקדש באחרונה – מספר התלמוד – רבו פרושים בישראל שלא לאכול

בשר ושלא לשתות יין. נטפל להם רבי יהושע, אמר להם: „בני, מפני מה אין אתם אוכלים בשר ואין אתם שותים יין?" אמרו לו: „הנאכל בשר, שממנו מקריבים על גבי המזבח ועכשיו בטל? הנשתה יין, שממנו מנסכים על גבי המזבח ועכשיו בטל?" אמר להם: „אם כן לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות!" (אמרו לו) „אפשר בפירות", (אמר להם) „פירות לא נאכל שכבר בטלו בכורים!" (אמר לו) „אפשר בפירות אחרים", (אמר להם) „מים לא נשתה שכבר בטל נסוך המים!" – שתקו. אמר להם: „בני, בואו ואמר לכם: שלא להתאבל כלל אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדי אי אפשר, שאין גוזרים גזרה על הצבור אלא אם כן יכולים רוב הצבור לעמוד בה". רבבים רכים כאלה שם רבי יהושע פלם ומשקל לרוח עמו הסוער, ויגרש מלבם את היאוש, המכלה מנפש ועד בשר.

הרבה מתחסדים התיאשו מהגאולה ויאמרו, כי רק אז יגאלו בני ישראל, אם כלם כאחד יעשו תשובה. גם המינים התאמצו להפיץ

דעה כזאת בקרב ישראל, כי רק על ידי התשובה יגאלו מגלותם. לעמת זאת אמר רבי יהושע, כי בין שיעשו ישראל תשובה, ובין שלא יעשו תשובה, אם תבא עת גאולתם – יגאלו.

בראשית ממלכת אדרינוס־קיסר מת רבן גמליאל דיבנה, וישאר ממנו בן קטן, שמעון שמו, ויהי רבי יהושע בן חנניה לנשיא הסנהדרין תחתיו ולמנהיג העם. בימים ההם הבטיח אדרינוס לעם ישראל לשוב ולבנות את בית מקדשם, ולהשיב לירושלים את כל חסנה המדיני, שהיה לה טרם החרבה על ידי טיטוס. אך השומרונים, אויבי ישראל מאז מעולם, הלשינו עליהם; ויפר אדרינוס את מחשבתו הטובה, וימצא תואנה לבטל את בנין בית המקדש.

הדבר הזה המר את רוח העם, אשר כבר ראה בחזון את תפארתו הלאומית שבה אליו כקדם, ועתה פתאם היו כל תקוותיו הנעימות לאַל, ויעל קצף העם, ויאמר למרד ברומא. ויתאספו המונים המונים בבקעת בית־רמון להנָעץ על צפונותיהם. וירא

החכמים כי לב העם הולך וסוער לרעתו , ויועצו לקרוא לרבי יהושע להשקט את רוח המרד . ויבוא החכם הזקן הזה , וישא משלו באזני ההמון ויאמר :

„הארי טרף טרף . ויהי בשסעו את טרפו ותעמד עצם בגרונו ויחנק כמעט . ויציא קול קורא לאמר : „אשר יוציא את העצם מגרוני ולקח מידי שכר רב !" ויבוא הקוראי המצרי , ארך הצואר , ויתן את צוארו הארוך בלוע האריה , ויוצא את העצם , ויאמר אל הארי : „הבה לי שכרי !" ויען האריה בצחוק לאמר : „לך והתפאר באזני מכיריך , כי הבאת את ראשך אל לוע האריה בשלום , ותוציאהו משם בשלום והוא זה שכרך" . „כך אנו – הוסיף רבי יהושע – דיינו שנכנסו לאומה זו בשלום ויצאנו בשלום !" ותצלח בידו להשקיט את רוח העם הזועף .

אחרי המקרה הזה עוד נכונו צרות רבות לבוא על עם ישרון , כי נודעה מחשבת העם לאדרינום , ויאמר לכלות חמתו בו . ויסע רבי יהושע רומאה ולאלכסנדריה אשר במצרים , ויתיצב לפני הקיסר , ויתחנן אליו ,

ויבקש סליחה על עמו הנדכא והנענה. אך בל עמלו היה הפעם לריק, כי אדריגום לא הטה אזן קשבת לדברי נשיא היהודים ולתחנוניו, ולא השיב את כל הרעה אשר חשב על היהודים.

וישב החכם הזקן עיף ויגע מעמל משלחתו, אשר ענתה את כחו, אל עיר מושבו. לבו נשבר בקרבו לראות את הצרות המתרגשות לבוא על עמו וארץ מולדתו וידו קצרה מהושיע להם, וישב לאלהיו את רוחו הטהור זקן ושבע ימים, צרות ומכאובי לב, וימת בשיבה לא טובה.

בבוא הצרות על עם ישרון זכרו את רבי יהושע בן חנניה ואת כל אשר פעל לעמו; זכרו את עצותיו הטובות והמחכמות אשר יעץ תמיד ואת מחשבותיו הטובות, אשר חשב על עמו, ויספדו לו, ויקראו מנהמת לבם: „משמת רבי יהושע בן חנניה פסקו מחשבות ועצות טובות מישראל!".

מגבורי האמה

רומולדות ישראל על פי ביוגרפיות

מאת

שלמה ברמן.

כרך ראשון: ספר שני

מן רבי טרפון עד רבי יהודה הנשיא.

הוצאת „תושיה"

הממכר בהוצאת „צנטרל" ורשה.

יא) רבי טרפון.

יב) רבי ישמעאל בן א[illegible]שי.

יג) רבי עקיבא בן יוסף.

יד) שמעון בר כוכבא.

טו) רבי מאיר.

טז) רבן שמעון בן גמליא.

יז) רבי שמעון בן יוחאי.

יח) רבי יוסי בן הלפתא.

יט, כ) רבי יהודה הנש[illegible].

DRUK. SIKORA i MYLNER WARSZAWA. NOWOLIPKI 6.

יא.

רבי טרפון.

א.

רבי טרפון היה ממשפחת הכהנים, וישרת במקדש ה' בעמדו על תלו, וירא בעיניו את גאון לאומיות ישראל בתפארת גדולתו, ויזכירהו ימים רבים בספוריו מקורות ימי חייו. הוא ה ה אחד מגדולי חכמי התורה בסנהדרין אשר ביבנה, ויהי חבר לרבן גמליאל הנשיא, לרבי אליעזר הגדול ולרבי יהושע בן חנניה, ובכל פעולותיהם הכבירות לטובת לאומיותם לקח גם הוא חבל; ויהי אחד העמודים התיכונים, שבל בית ישראל נשען עליהם ימים רבים בחייהם, וגם אחרי מותם לא חדלה פעולתם עד דור אחרון.

רבי טרפון היה בנעוריו תלמיד אבא־שאול מרמשא; אבל ביסד רבן יוחנן בן זכאי את בית מדרשו ביבנה, ובהתאסף אליו תלמידים רבים מרחוק ומקרוב, בא גם רבי טרפון ביניהם, וישמע לקח מפי מורהו הגדול הזה. מקום מגורו היה בעיר

לוד, בעיר מושב רבי אליעזר הגדול, ויבקר את בית מדרשו, וישב לפניו כתלמיד־הבר, ויתרועע שם את רבי עקיבה, אשר כבד ויאהב את רבי טרפון מאד, וישמע לקח מפיו כתלמיד מקשיב, ויכנהו בשם „רבי", גם התזכח אתו בדברי תורה כחבר. רב טרפון בקר לעתים לא רחוקות גם את בתי מדרש חבריו רבן גמליאל הנשיא ורבי יהושע בן חנניה בעריהם, כמנהג חכמי הדורות ההם.

מצבו החמרי היה טוב מאד. הוא היה איש עשיר, ויהי לו רכוש רב ועבודה רבה, ויקים את התורה מעשר ומרב נחת. אולם האגדה מספרת, כי כגדל עשרו כן גדלה גם קמצנותו, עד אשר למדהו רבי עקיבה תלמידו לשים לב לענות עני ולחמול עליו.

„אמרו עליו, על רבי טרפון – מכפרת האגדה – שהיה עשיר גדול, ולא היה נותן מתנת לאביונים כראוי. פעם אחת מצאו רבי עקיבה ויאמר לו: „רבי, רצונך שאקנה לך עיר אחת או שתים?" ויאמר לו: „כן". אז מהר רבי טרפון ויתן לו ארבעת אלפים

־ינרי זהב. ויקחם רבי עקיבה, ויחלקם לעניים. אחרי עבר ימים אחדים מצאו רבי טרפון, ויאמר לו: „איה העריס שקנית לי?" – תפשו רבי עקיבה בידו, הביאו לבית המדרש, ויביאו ספר תהלים, ויניחו לפניהם, ויקראו בו מראשיתו, עד שהגיעו לפסוק זה: „פזר נתן לאביונים". ויאמר לו רבי עקיבה: „זאת היא העיר שקניתי לך!" עמד רבי טרפון ונשקו על ראשו ואמר לו: „רבי, אלופי! רבי בחכמה, ואלופי בדרך ארץ". והוסיף לו ממון לבזבז".

אם נחדר אל תוך דברי האגדה הזאת, אשר רוח התם מרחף עליה נוכח, כי לא מרע לבו מנע רבי טרפון את עשרו מאביוני עמו. כי לו היה כן, לא נפתח על נקלה לדברי רבי עקיבה, ומה גם כי לא הוסיף לו עוד כסף רב לפזרו. אך טרדותיו בתורה ועסקיו הן גזלו את עתותיו, לבלי יוכל לשום לבו למצב אחיו העניים, ולהחיש עזרה בצר להם.

לעמת זאת מספרת עליו האגדה עוד פעם אחד, כי בשנת בצרת הלך רבי טרפון,

ויארש שלש מאות נשים עניות מבנות הישראלים, למען תוכלנה לאכל בתרומה, כי בהיותו כהן היתה הזכות גם לנשיו לאכל מלחם הקדשים. ומהספור הזה נוכח, כי היה באמת איש חונן דלים, ולבו לב רחום והומה למצב העניות הגועות ברעב, באין עוזר וסומך להן. –

כאחד חכמי הדור היותר גדולים ונכבדים בתורתם, לקח רבי טרפון גם הוא חלק בריב הגדול, שקם בין רבן גמליאל ובין רבי יהושע בן חנניה; וביום שהורד הנשיא מגדולתו היה גם הוא בבית המדרש ביבנה בין שבעים ושנים הזקנים, חברי הסנהדרין, שהתאספו שמה לקול השאון שהקים הריב.

ביום ההוא אשר נתנו החכמים הנאספים קיום להלכות רבות, אשר נדחו תמיד מבית המדרש על ידי רבן גמליאל, ויתקנו תקנות חדשות אשר לא יכלו לתקנן כל עוד היתה יד הנשיא תקיפה, תקן גם רבי טרפון תקנה אחת גדולה ונכבדה מאד לטובת עניי העם. מריב שפתים ומהוכחים

אשר היו בין החכמים לרגלי תקנת רבי טרפון, נראה את דרך למודו וישר בינתו, גם את האהבה והכבוד אשר רחשו חבריו אליו בהתוכחם אתו. –

ואלה דברי המשנה: „בו ביום (שהורד רבן גמליאל מנשיאותו) אמרו: (ארצות) עמון ומואב מה הן בשביעית? גזר רבי טרפון מעשר עני (שהיהודים יושבי הארצות ההם צריכים להפריש מעשר לעניים בשנת השמטה, כי בארצות הגוים אין השמטה נוהגת). וגזר רבי אלעזר בן עזריה מעשר שני. אמר רבי ישמעאל: „אלעזר בן עזריה, עליך ראיה ללמד, שאתה מחמיר, וכל המחמיר עליו ראיה ללמד". אמר לו רבי אלעזר בן עזריה: „ישמעאל אחי, אני לא שניתי מסדר השנים, טרפון אחי שנה, ועליו ראיה ללמד". השיב רבי טרפון: „מצרים היא חוץ לארץ, ועמון ומואב–חוץ לארץ. מה מצרים מעשר עני בשביעית, אף עמון ומואב מעשר עני בשביעית". השיב רבי אלעזר בן עזריה: „בבל חוץ לארץ ועמון ומואב חוץ לארץ. **מה בבל מעשר שני**

בשביעית, אף עמון ומואב מעשר שני בשביעית". אמר רבי טרפון: „מצרים שהיא קרובה (לארץ ישראל) עשאוה מעשר עני, שיהיו עניי (ארץ) ישראל נסמכים עליה בשביעית, אף עמון ומואב שהן קרובות נעשות מעשר עני, שיהיו עניי ישראל נסמכות עליהן בשביעית".

ואחרי עוד טענות ומענות נמנו וגמרו כל חכמי הסנהדרין לתקן כדברי רבי טרפון, שיהיה מעשר עני בארצות עמון ומואב בשנת השמטה. וכאשר ספר רבי יוסי בן דורמסקית את דברי התקנה הזאת לרבי אליעזר הגדול בלוד, בכה החכם, הנפרד מרעיו האלה, מרב שמחה ויאמר: „סוד ה' ליראיו וברית להודיעם". כי ידעו החכמים לכון בישר הגיונם את ההלכה המקבלת בידו מרבן יוחנן בן זכאי, ואשר נשכחה ברב הימים, או נדחתה לפנים על ידי רבן גמליאל הנשיא; כי גם רבן יוחנן אמר לו, שארצות עמון ומואב מעשרות מעשר עני בשביעית. –

ומדברי רבי טרפון ומטעמו, שיהיו עניי ישראל נסמכים על הארצות האלה

בשביעית רואים אנו, כי שם לבו למצב אביוני עמו לחמלה עליהם. –

ב.

רבי טרפון היה מתלמידי בית הלל. כי רבו הראשון אבא שאול מרמשא, היה תלמיד־חבר לרבן יוחנן בן זכאי; ואחרי כן היה גם הוא תלמיד רבן יוחנן, אשר היה תלמיד מובהק להלל הזקן. ועל כן היתה גם תורת רבי טרפון תורת חיים, וחן וחסד על לשונה. ובכל זאת מאהבתו את האמת לא נמנע מהורות, לפעמים, הלכות ידועות כדברי בית שמאי, בהוכחו כי הצדק אתם, וינהג בזה מנהג רעהו הגדול – רבי יהושע בן חנניה. –

בימים ההם רבו החכמים בדבר „צרת הבת שחלצה", אשר לפי דברי בית הלל היתה צריכה חליצה ולפיכך אסורה היא להנשא לכהן, כדין חליצה, ולדברי בית שמאי לא היתה צריכה חליצה ולפיכך אין חליצתה כלום ומותרת היא

להנישא לכהנה. ויאמר רבי טרפון: „תאב אני, שתבא צרת הבת לידי ואשיאנה לכהנה". –

מהתקנה בדבר מעשר עני בארצות עמון ומואב כבר ראינו את תכונת נפש רבי טרפון. אך עוד נוסיף להוכח במוב לבו מדברי הלכה אחרת, אשר היה לו ריב אדותה עם רבי עקיבה. ואלה דברי ההלכה: מי שמת והניח אחריו אשה, בעל חוב ויורשים, והיה לו פקדון או מלוה ביד אחרים, רבי טרפון אומר: „נותן לכושל שבהם" (וכונתו היתה, בלי ספק, שיתנו את העזבון להאלמנה, שנשארה בלי כל עזר ותמיכה והיא הכושלת). אך רבי עקיבה ענהו לאמר: „אין מרחמים בדין".

כן ידוע מאמרו שאמר: „אלו הייתי בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם", כי אם היה השתדל להצילהו ממות. הדעה הזאת המתנגדת למשפטי מות העיד על רום ערך השקפותיו הנאורות, אשר למרות ימי האכזריות ההם, אשר לא נמצא אז בתבל גם עם אחד אשר בבתי־דינו לא נהרגו יום יום אנשים נדונים, מצא עז בלבבו להגיד קבל עם, כי נפשו

כחלה במשפטים כאלה. ההשקפה הזאת תוכל להחשב לנאורה ומלאה חסד וחנינה גם בימינו אלה, ימי ההשכלה והתרבות.

הוא הקל את מצב העבד, באמרו כי העבד היוצא לחפשי בשן ועין, לא יזקק עוד לשטר שחרור, כי גם בלתי זה חפשי הנהו ככל בן ישראל. והחכמים הודו לדבריו. ובזה הוקל מאד מצב העבד, לבל יוכל אדוניו להתעמר בו, במנעו את שטר שחרורו ממנו על ידו איזו תחבולה.

ככל חבריו, תלמידי בית הלל, השתדל גם הוא להקל את הדינים ולמצוא עצד במקום שלא יתכן לנטות משורת הדין ימין ושמאל, כאשר מספר אחד מתלמידיו, שמעון שזורי, לאמר: „מעשה והתערבו לי פירות טבלים (טבל – הוא פרי או תבואה שלא לקח מהם המעשר). באתי ושאלתי את רבי טרפון, ואמר לי: „צא וקח פירות מן השוק, ועשר עליהם".

גם אמר רבי טרפון שיכולים ממזרים להטהר (שיהיה זרעם אחריהם טהור וכשר ככל בית ישראל). כיצד? ממזר שנשא שפחה (הממזר לא יוכל לקחת לו לאשה בת

ישראל בשר, כי אם – ממזרת או שפחה) הולד– עבד. שחררו (הוציא הארון את הממזר והשפחה לחפשי) נמצא הבן – בן־חורין (ואז יוכל לבא בקהל ישראל ולקחת לו אשה מכל אשר יבחר).

בהיות רבי טרפון כהן פדו בני ישראל ממנו את בכוריהם אשר נולדו להם, אך הוא לקח תמיד את כסף הפדיון (חמשה סלעים) מיד אבי־הבכור וישיבהו לידו אחרי כן, לבלתי היות פדיון הבן למעמסה על ההמון, או על העניים אשר אין ידם משגת לשלם כסף רב כזה לפי מצבם הדל. ומנהגו זה היה למופת מאז ועד היום לכל הכהנים הנכבדים, החסים על כסף ישראל, לקחת פדיון הבכור ולהשיבהו אחרי כן ליד בעליו. –

דרך רבי טרפון בלמודו היה על פי ההגיון הבריא בלבד, בלי כל חדוד ופלפול. בהתוכחו עם חבריו ותלמידיו היה שואל ומשיב על דבריהם, כל זמן שהיו וכוחיהם בנוים על יסודות ההגיון. אבל אם עזבו את ההגיון, ויקחו את החדוד והפלפול לעזר להם, לא הוסיף רבי טרפון להתוכח עוד

עמהם וידם. בוכוחו שהיה לו עם רבי אלעזר בן עזריה בדבר המעשר בארצות עמון ומואב התובח עם מנגדו על פי ההיקש ההגיוני, ויראהו לדעת כי טובת עניי ארץ ישראל דורשת, שרק מעשר עני יהיה למעשר בארצות ההן בשנת השמטה. אך פתאם אחז רבי אלעזר בן עזריה בדרך הדרוש ויקרא: „הרי אתה כמהגן ממון (כלומר: דואג אתה למצב העניים החמרי) ואין אתה אלא כמפסיד נפשות: קובע אתה את השמים מלהוריד טל ומטר. „היקבע אדם אלהים, כי אתם קובעים אותי! ואמרתם במה קבענוך? המעשר והתרומה!" (כלומר: הנביא מוכיח את עמו, על אשר נמנעו מהביא את מעשרותיהם ותרומותיהם בית ה', ועל כן מנעו השמים את הטל ואת הגשם. אך אם „יביאו את כל המעשר והתרומה אל בית האוצר, ויהי טרף בבית ה', ויפתח את ארבות השמים, והריק להם ברכה עד בלי די") .

מן הדרוש הזה חפץ רבי אלעזר בן עזריה להוכיח, כי אם ימנעו מהביא את מעשר השני, אז תבואנה שנות בצרת על

ישראל. בשמוע רבי טרפון את דברי הדרוש האלה, שאין ענינם לוכוחו בלל, ויושם מחסם לפיו, כי מה יועיל אם יוסיף להתוכח באופן כזה? הכי יש קץ לדברי רוח? אך חברו רבי יהושע בן חנניה עמד לעזרתו, וגם יתר חברי הסנהדרין נוכחו, כי הצדק את רבי טרפון, ויתנו תקף ועז לקים את גזרתו.

וכן היה גם בבוא אליו רבי יוסי הגלילי תלמידו בראשונה, לשבת בבית מדרשו לקחת תורה מפיהו. ויחל התלמיד חדר־השכל הזה להתוכח אתו בדבר זמן אכילת בכור בהמה לכהן. ויהי כאשר החל ובי יוסי לפלפל וידם רבי טרפון. ויקם לעזרתו רבי עקיבה, שאהב גם הוא את הפלפול, וינצח את רבי יוסי הגלילי.

ביחוד נראה את שנאת רבי טרפון להפלפול מוכוחיו עם רבי עקיבה. פעם אחת אמר רבי טרפון, שכל הכהנים מותרים לתקוע בחצוצרות: גם תמימים, גם בעלי מומים. ויאמר רבי עקיבה: „תמימים ילא בעלי מומים". ויוכיח את צדקת דעתו על

פי גזרה שוה. ויקצף רבי טרפון ויקרא: „עד מתי אתה מגבב ומביא עלינו! אינני יכול לסבול! אקפח את בני (כן היה דרכו להשבע מרוב ההלהבות, באמרו „אקבר את בני!") אם לא ראיתי את שמעון אחי־אמי, שהיה חגר ברגלו, והיה עומד ומריע בחצוצרות!" ויאמר לו רבי עקיבה: „אולי היה הדבר בראש השנה וביום הכפורים בשנת היובל?" ויען רבי טרפון ויאמר: „העבודה שלא בדית! אשריך אברהם אבינו שיצא עקיבה מחלציך! טרפון ראה את המעשה וישבח, יעקיבה דורש מעצמו ומסכים להלכה. הא, כל הפורש ממך כפורש מחייו".

גם בדבר קבלת דם הקרבנות לזריקה על המזבח התוכח עם רבי עקיבה. ויהי בשמע רבי טרפון את הפלפול ויקרא „עד מתי אתה מגבב עלינו!" – כן קרה מקרה באמת המים, אשר מדדו אותה וימצאו כי חסרה היא – אין בה ארבעים סאה מים – ויטהר רבי טרפון את כל הטהרות שנעשו על גבה (שטבלו באמת המים הזאת טרם נודע כי חסרה היא), ורבי עקיבה טמא את

הטהרות. אז התמרמר רבי טרפון אל תלמידו אשר אחז בדרך הפלפול, ורק אחרי אשר הוכיח לו רבי עקיבה את צדקתו בהגיון ישר, הודה רבי טרפון לדבריו, ויקרא כדרכו: „הא, כל הפורש ממך כפורש מחייו".

בכל המקרים האלה השפיל רבי טרפון בענוה רבה את ערך עצמו, ויקטין את כבודו לפני תלמידו באמרו: „אני הוא ששמעתי ולא ידעתי לפרש, ואתה דורש ומסכים לשמועה!" הדברים האלה מראים מה גדלו אהבתו אל האמת וענות רוחו.

לפעמים רחה את ההלכה המקבלת מפני ההגיון, אם ראה שאין דבריה מתקבלים על הלב. ובמקרים כאלה אמר כדרכו: „אקפח את בני שהלכה זו מקפחת. אינני יודע רָזו של דבר מה הוא! אלא ששמע השומע וטעה". ויבאר את המקרה באופן אחר, ויתלה את השמועה בטעות השומע.

פעם אחת אמר רבי טרפון, כי עיסת חלה אסורה לזרים לאכלה. ויאמרו לו מעשה וקפשה (שחטפה ואכלה) זקן זר (חכם לא מבני הכהנים). ויען רבי טרפון: אף הוא

קלקל לעצמו (שעשה לא כדין) ותקן לאחרים (שהרואים מעשהו ועושים כמוהו אינם אשמים, כי סמכו על הוראת חכם). מזה נראה, שלא נבנע מפני ההלכות המקובלות ומעשי הקדמונים, שעליהם נסמכו תמיד חברי בית המדרש, לפשר בין החולקים בדין. ויבאר את ההגיון על פני הקבלה.

הוא לא בוש מעודו להודות על שגגתו, ויבטל תמיד את דבריו, ולא התעקש להעמיד על דעתו. פעם אחת עשה כדברי בית שמאי, בקראו קריאת שמע של ערבית, בהיותו בדרך בהטותו (על צדו), ולא בעמדו. אחרי כן קרה לו מקרה רע בדרך ההוא, כי התנפלו עליו שודדים, ויחפצו להרגו. בבואו אל בית המדרש לא הסתיר את המקרה שקרה לו, ויתלה את הסכנה במעשהו שעשה נגד דברי בית הלל. וחבריו עוד התלו בו ויאמרו: „כדאי היית לחוב בעצמך (בצדק היה ראוי לך להתחיב בנפשך), מפני שעברת על דברי בית הלל".

פעם אחת האכיל לכלבים פרה שנשחטה וימצא חסרון בגוה, והוא לא

ידע, כי גם אם יש החסרון ההוא בגו הבהמה תוכל בכל זאת לחיות, ואם כן איננה טרפה. ויהי בהוָדע הדבר בבית המדרש ביבנה, ויורו החכמים כי מותרת הפרה לאכילה. ויאמר רבי טרפון בלצון: „הלך חמורך, טרפון!" בלומר: „אבד לך חמורך, טרפון, כי תאלין למכרהו לשלם מחיר הפרה שהאכלת לכלבים". אך רבי עקיבה תלמידו וידידו הרגיע את רוחו בהוכיחו אותו, כי מומחה לבית דין הוא (חכם אשר סמכוהו חכמי הסנהדרין להורות ולדון), ולכן פטור הוא מלשלם אם טעה בדבר הלכה, ויגרם בזה נזק לאיש פרטי.

חכם אחד מצאהו ויאמר לו: „חברות מרננות אחריך (בני האדם מתאוננים עליך), שאתה מקבל תרומה בשאר ימות השנה מכל אדם". ויאמר רבי טרפון כדרכו: „אקפח את בני, שהלכה בידי מרבן יוחנן בן זכאי, שאמר לי: „מותר אתה לקבל". עתה מקבל אני עלי שלא לקבל עוד". ככה גדלה ענותו, כי אף אם היתה קבלה בידו מרבן של כל ישראל, בכל זאת לא חפץ להתנגד לרצון

חבריו ודעותיהם, ויבטל את דעתו מפניהם!

ג.

מלבד היות רבי טרפון נוח לחבריו בהלכה, היה גם טוב לבב ומתהלך אתם בנעימות. בשבתו בבית מדרשו וחכמי ישראל לפניו היה דבורו בנחת ושיחותיו בלשון רכה; בחפצו לנסות את תלמידיו אם יודעים הם את למודיהם, שאל תמיד את פיהם אם חפצים הם שיציע לפניהם את שאלותיו, באמרו „אשאל?" והם ענוהו בענות חן לאמר: „ילמדנו רבנו!"

בהיותו ראש בית המדרש בלוד, אחר צאת משם רבי אליעזר הגדול לקסריה, וכן בהיותו בא לכרם שביבנה, אחרי מות רבן גמליאל, לשבת בראש הסנהדרין, נתן חפץ לתלמידיו ולחבריו לדבר בכל העולה על רוח בינתם, לא כרבי אליעזר הגדול הקפדן ורבן גמליאל הנשיא, שדרשו מתלמידיהם משמעת גמורה, ולבלתי למרות את עיני כבודם.

פעם אחת נצחהו אחד מתלמידיו, רבי יהודה בן נחמיה שמו, ויאירו פני התלמיד משמחה על נצחו את מורהו; ולא בעם עליו רבי טרפון על זאת, וישא בדמיה את הכלמה אשר הכליטו תלמידו. וירא זאת רבי עקיבה, ויקצף על רבי יהודה ויאמר: „יהודה בן נחמיה! צהבי פניך על שהשבת את הזקן! תמה אני עליך, אם תאריך ימים". והאגדה מוספת לספר שקללת רבי עקיבה רבצה על התלמיד ההוא. ולא עברו יותר מששה חדשים, וימת רבי יהודה בן נחמיה. מן המקרה הזה נוכח, כי לא היה רבי טרפון קפדן כלל, כי לו קרה כזאת לרבי אליעזר הגדול, אז בלי ספק היה מקלל את התלמיד עז הפנים, כאשר קלל את רבי יוסי בן דורמסקית, על אשר נועז לספר לו הלכה חדשה שחדשו ביבנה, ויאמר לו: „פשט ידיך וקבל עיניך!"

מובן הדבר כי איש כמוהו, שבבד את כל בני האדם, ידע לכבד את אבותיו ביתר שאת. האגדה מפליאה מאד לספר בדבר הכבוד שכבד את אמו. בהיות על אמו-

מספרת האגדה – לעלות על ערש יצועה, כרע רבי טרפון לפניה, והיא דרכה על גבו, ותעל על משכבה. ופעם אחת טילה ביום השבת בחצר, והנה נקרעו סנדליה פתאם. ולבלתי תלך יחפה, הניח רבי טרפון את כפות ידיו תחת עקביה, עד הגיעה למטתה. והלא היה בבית רבי טרפון העשיר הדום לעלות בו אל המשכב, גם עבדים ושפחות היו לו לשאת את אמו הזקנה על ידיהם, לבל תאלץ ללכת יחפה. אך הצדיק הזה מרוב הכבוד שרחש לבו הטוב להורתו, חפץ לשרתנה בעצמו, ויבטל את כבודו מפני כבוד אמו היקר לו מכל.

עוד מספרת האגדה ספור נפלא אשר נראה בו כבמחזה את טהר נפש רבי טרפון ואת אהבתו לכל אדם. מעשה ברבי טרפון – מספר עליו – שישב ושנה לתלמידיו, ועברה כלה לפניו. צוה עליה והכניסוה לתוך ביתו, ואמר לאמו ולאשתו: „רחצוה, סכוה וקשטוה, ורקדנה לפניה, עד שתלך לבית בעלה". אם כי לא בארה האגדה מי היתה הכלה ההיא, אך ברור הדבר שהיתה עניה, לכן

לא התקשטה ולא סבה את בשרה, כמנהג יושבי ארצות הקדם. וירחם עליה החכם העשיר, ויאמר לשמח את נפשה ביום שמחת לבה ולחבבה על בעלה.

גדל ערכו ומצבו הרם בחברה לא נחשבו בעיניו למאומה, ולא התרומם מעודו גם על עבדיו, או על אנשים שפלי ערך ממנו. אגדה אחת מספרת, שפעם אחת אכל קציעות מפרדסו. ויבוא הארים וימצאהו, ויכהו מכה רבה, כי לא הכירהו. ורבי טרפון לא הגיד לו מי הוא, ויסבל בדמיה את מוסרו, כי אמנם לא היתה לו כל זכות לאכל את פרי הגן שנחכר לחוכר, אך הוא דמה בלבבו כי פרי הפקר הוא. אחרי כן הכיר הארים את אדוניו, ויקרע את בגדיו, ויתלש את שערו, ויצעק, ויבך, ויתנפל לפני רבי טרפון, ויקרא: „אדוני מורי מחל לי".

ואגדה אחרת מספרת באופן אחר – או אולי היה זה מקרה שני דומה לראשון באיזו מפרטיו – ואלה דבריה: „ויהי כבוא הארים ויניח את רבי טרפון בשק וישאהו אל הנהר להשליכהו המימה. ויהי בראות רבי טרפון

כי בא קצו, ויקרא: „אוי לטרפון שזה הורגו!" וישמע האיש, ויעזבהו, וינס על נפשו. ויעד רבי חנינא בן גמליאל לאמר: „כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על הדבר הזה (שלא שחד את האריס בכסף ורק בעזרת שמו נצל מזמות) ואמר: „אוי לי שהשתמשתי בכתרה של תורה!" –

בדבורו השתמש תמיד בפתגמים מיוחדים לו, קצרים ונמרצים, אשר לא נשמעו במוהם מפי יתר חכמי ישראל בדורו. בחפצו להשבע קרא: „אקפח את בני!" ואם לא ישרו בעיניו דברי חבריו אמר להם: „לא ירד בני עמכם", בסגנון דברי יעקב אבינו עת לא חפץ לשלוח את בנימין עם בניו מצרימה, כלומר: אינני חפץ לקבל את דבריכם. ואם מצאו דברי חברו חן בעיניו קרא תמיד: „בפתור ופרח!" כלומר: יפים הדברים כיפי הכפתרים והפרחים אשר היו במנורת הזהב במשכן.

גם ברא לו מלים מיוחדות להביע בהן את כונתו. אם הרבה איש לפטפט – לפי דעתו – היה אומר: עד מתי אתה מ ג ב ב

דברים ? כלומר : מרכה בדבריך קש וגבבא . האשה המדברת בביתה וקולה נשמע בבית שכנותיה , נקראה בפיו בשם „קולנית" . איל בן שלשה עשר חדש נקרא בפיו בשם „פלגס" . גדי של קרבן פסח קרא בשם „מקלס" , על אופן צליתו על קרבו ועל כרעיו .

בכלל אהב רבי טרפון לדבר בחידות ורמזים . „מעשה ברבי טרפון – מספרת האגדה – שלא בא בערב אחד לבית המדרש , בבקר מצאהו רבן גמליאל ויאמר לו : „מדוע לא באת אמש לבית המדרש ?" ויאמר רבי טרפון : „עבודה עברתי" . ויאמר רבי גמליאל : כל דבריך אינם רק דברי תימה ! וכי עבודה בזמן הזה מנין ? ויאמר רבי טרפון : „הנה הוא אומר : „עבודת מתנה אתן את כהנתכם" . עשו אבילת תרומה בגבולים כעבודת בית המקדש" , כלומר : הוא התעסק באבילת תרומה , אשר נחשבה בעיניו כעבודה בבית המקדש .

ד.

רבי טרפון חי עוד בזמן המקדש וירא את ירידת האמה מגדולתה המדינית, את בל הצרות וההתלאות אשר עברו על עמו בימי טיטוס ודומיטיאנוס, טראנוס ואדריאנוס, ושנאתו אל בני העמים, השאטים את עמו האמלל בנפש, גברה בלבו מאד מאד. הפלגות אשר היו בישראל הכאיבו גם הן מאד את לבו. ביחוד גדלה שנאתו אל המינים, אשר נבדלו מקהל ישראל לבל תגע עדיהם הרעה, אשר מצאה את בית יעקב, ויכפרו בלאומיותם, אף כי ידעו שלא כתורה אשר למדם מורם הראשון הם עושים.

ויהי היום ותשאל שאלה אחת בבית המדרש: מה לעשות לספרי הנוצרה אשר כתבום ידי המינים, ושם ה' נזכר בהם? הנחוץ לאבדם ולבערם בספרים חיצונים וטמאים, או יען אשר שם ה' נזכר בהם לכן קדושים גם הם? וייעצו חכמים אחדים לקדד (לחתוך מתוכם) את האזכרות (השמות הקדושים) אשר בהם, ואת השאר ישרפו באש

ויקרא רבי טרפון: „אקפח את בני, שאם יבואו לידי, שאשרפם אותם ואת אזכרותיהם. שאפילו הרודף רודף אחרי (להרגני), אביא להסתר בבית עבודה זרה ולא בבתי המינים. שעובדי עבודה זרה אינם מכירים אותו (את גדולת ה') וכופרים בו, והללו (המינים) מכירים וכופרים בו. ועליהם הכתוב אומר: „ואחרי הדלת והמזוזה שמת זכרונך".

בן הביע את שנאתו למלכות רומה, ויזהיר את תלמידיו להתרחק מבתי־דינה ומאספותיה, באמרו: „כל מקום שאתה מוצא אגריות (אספות) של נכרים, אף אם דיניהם כדיני ישראל, אין אתה רשאי להזקק להם, שנאמר: „ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" – לפניהם ולא לפני נכרים".

אפשר הדבר, כי מרב שנאתו להמינים ולעובדי האלילים, לא בא עמהם בוכוחים מעודו. ולכן לא נמצא כל זכר לאיזה וכוח, שהיה בין רבי טרפון וביניהם, בכל ספרותנו העתיקה. –

ויהי כאשר גזר אדרינוס שמד על בית ישרון, ויצו להרג כל איש יהודי, אשר יעז

לעשות מצוה אחת ממצות התורה, ותהי אספת חכמי הדור בבית נתזה בעיר לוד, וישב רבי טרפון ראש באספה ההיא. ויתוכחו על אדות מצב האמה הנורא, ועל הסכנה המרחפת על לאומיותה. ויחוו החכמים את דעתם, כי החובה על כל איש יהודי לתת את נפשו למיתים, אם יכריחוהו הרומאים לעבור על שלש עבירות חמורות מאד: על עבודה זרה, על שפך דם ועל גלוי עריות, כי שלש אלה מסמנות את לאומיות ישראל מלאומיות יתר הגוים, ובעשות היהודי אחת מהנה לא יתחשב עוד בקהל ישראל.

אנית ישראל היתה אז במצב נורא מאד. כמה גבורת הרוח היתה נחוצה אז להעוברים באניה הסוערה הזאת, בין גלי ים החיים הזועפים, להחזיק כן תרנם, לבל יהיו לטרף למשברי הים הזה, ולבלתי רדת בתהום הרבה, אשר שאף לבלעם חיים! ומי הפיח את רוח הגבורה הנפלאה הזאת בלב העם הקטן והדל הזה, אשר נסה לאסוף שאריה בחותיו וללחום בעד חפשתו ולאומיותו בחרף נפשו, לבל יואש מתקוה, כי עוד יקום

יעקב ויחי, בעת ראותו כי עמלו להחלץ היה לשוא? מי היו המלחים ורבי החובלים, אשר נהגו את האניה הלאה, הלאה באמץ לב? הלא המה גבורי אמתנו אלה, אנשים כרבי טרפון וחבריו, גבורי הרוח! אמנם הם לא למדו את יריהם מעודם לקרב. אך לא רק בחנית ובחרב יושע עם נצחי כעם ישראל, כי אם גם ברוח ה'. ובעת היות קשת גבור יהודה לקשת רמיה בידיהם, בא הרוח הזה ויפח בהם ותחיינה עצמותיהם היבשות.

אדרינום הבין סוף סוף את הסוד הצפון בעם ישרון ובנצחיות לאומיותו. הוא הכיר וידע, כי נואל טיטום מאד בתתו לרבן יוחנן בן זכאי משאלות נפשו, לכונן ביבנה בית־מדרש, ולבלתי השמד זרע הלל הזקן, כי היתה יבנה כמקדש מלך, כירושלים לפנים, והתורה והמצות היו לישראל תחת היכל ה'. אז גמר אמר להלחם בישראל לא רק מלחמה חמרית, כי אם גם מלחמה רוחנית. ויגזר אמר לבלי ילמדו תורה, ולבלי יקימו את מצותיה. ובעת רעה כזאת התאספו חכמי הדור אל בית נתזה בלוד להועץ על

צפונותיהם, למצוא עצה איך להגן על לאומיותם.

אז נשאלה השאלה, מה גדול יותר: למוד התורה אם קיום המצות? כלומר: אם לא יכלו ללחום בעד הראשון אז ילחמו בעד השני, או אולי שניהם כאחד גדולים ונכבדים. ויען רבי טרפון: „מעשה גדול", כלומר: העיקר הוא קיום המצות, כי גם תכלית למוד התורה הן המצות המעשיות, שהן הן הסימנים המיוחדים המסמנים את לאומיות ישראל. על כן אם לא יתכן בעת השמד ללמוד את התורה ולקים את המצות גם יחד, יבחרו בקיום המצות; אך רבי עקיבה אמר: „תלמוד גדול". והחכמים נמנו וגמרו להורות לעם כדברי רבי עקיבה. ובדבר המצות הטילו על כל איש מישראל להזהר מעבודה זרה, משפיכות דמים ומגלוי עריות, אף אם יאמרו הרומאים לקחת את נפשו.

ולמען עורר את רוח העם להשליך נפשו מנגד ולקדש את שם אלהי ישראל לעיני הגוים הצוררים, קמו לפעול החכמים

בדרשותיהם המושכות את הלב בנאומן הנעים וביפי קסם ההגדה המרחף על פניהן. גם רבי טרפון אשר לא אהב, כפי הנראה, לעסוק באגדה – כי על כן לא נשארו ממנו, כי אם דרשות מעטות בספרות התלמוד – מצא לנחוץ לפתוח פיו בדרשה יקרה ונעלה, לרומם תחת לשונו את ערך האיש המקדיש את חייו לטובת לאומו בקדשו את שם אלהיו הגדול לעיני הגוים.

„מעשה בארבעה זקנים – מספרת האגדה – שהיו יושבים בבית־שער של רבי יהושע: אלעזר בן מתיא, חנינא בן חכינאי, שמעון בן עזאי ושמעון התמני והיו עסוקים במה ששנה להם רבי טרפון". אז נשאלה השאלה „מפני מה זכה יהודה למלכות"? בלומר: מדוע יצאו משבטו למלך בישראל? ואחרי אשר חוו החכמים ההם את דעותיהם על אדות זה, ואחרי אשר בטל רבי טרפון את דבריהם בטוב טעם ודעת, אמרו לו: „למדנו רבינו"! ויאמר להם: „בשעמדי השבטים על הים, זה אומר: אינני יורד תחלה, וזה אומר: אינני יורד תחלה, שנאמר

„סבבוני בכחש אפרים„ ובמרמה בית ישראל". מתוך שהיו נוטלים עצה (עודם נועצים) קפץ נחשון בן עמינדב – נשיא יהודה – ושבטו אחריו להתוך גלי הים. לפיכך זכה למלכות, שנאמר: בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז – היתה יהודה לקדשו – לכן ישראל ממשלותיו. אמר להם הקדוש ברוך הוא, מי שקדש שמי על הים יבוא וימשל על ישראל". ויודו הזקנים ההם לרבי טרפון.

הדברים הרמים והנעלים האלה דים היו לגרש את רוח היאוש מקרב לבות בני ישראל, ולתת להם כח ועצמה לשאת את עול הצרות, ולהיות נכונים להקריב דמם וחלבם על מזבח אהבת לאומיותם ולקדש את שם האלהים.

ה.

בעלות אדרינוס־קיסר על כס ממלכתו הבטיח לבני ישראל לבנות את המקדש ולהשיב לירושלים את כבודה הראשון.

אולם עד מהרה נחם על מחשבתו הטובה. בי שמע לקול מלחשים, השמרונים, אשר הלשינו לפניו על היהודים שנואי נפשם, כי יזרקו עול מלכותו מעל צוארם בראותם את היכל קדשם בנוי על תלו. לבות בני הגולה, אשר קוו לימי טובה אלה בכליון נפש, התרגשו מאד בהודע להם, כי הרבה הקיסר הערום להתל במו, ונם המרד הורם. אמנם השקיט רבי יהושע בן חנניה את רוח המורדים מעט קט, אך הדבר נודע לאדרינוס, ויאמר לנקם בהם את נקמתו, ולהוריד את נצחונם, לבל יוסיפו עוד לחלום חלומות החפש, ויצו לשנות את שם ירושלים לשם אחד האלילים ולקראה בשם: „אֵלִיָה קַפִּיטוֹלִינָה". ולהעמיד במקום ההיכל את יוּפִּיטֶר אליל רומה. —

בימים ההם כבר מת רבן גמליאל דיבנה, וימלא רבי יהושע בן חנניה את מקומו, ויסע רומאה ולאלכסנדריה להתיצב לפני אדרינוס, ולבקש מלפניו על עמו ועל עירו הקדושה. רבי עקיבה נסע מעיר אל עיר להפיח רוח גבורה בלבות הנואשים,

ולהבינם ללחום מלחמת ארצם באמין לב ובחרף נפש. אז היה העם כצאן בלי רועה. בתי המדרש ביבנה, בלוד ובפקיעין כמעט שכמו, לולי קם רבי טרפון לממלא מקום הנשיא, וינהל את העם ואת תלמידי החכמים בעצותיו ובתורותיו.—

החכמים דמו את רבי טרפון „לגל של אגוזים", באמרם: „אם אדם נוטל אחד מהם כלם מתקשקשים ובאים זה על זה. כן היה רבי טרפון דומה, בשעה שתלמיד חכם נכנס אצלו ואומר לו: „שנה לי רבי" מביא מקרא, משנה, מדרש, הלכות ואגדות. ובצאתו מלפניו היה יוצא מלא ברכות וטוב".—

מלמודי המוסר שלמד את העם נפלאים הם על פי עמק הרעיון הצפון בהם הדברים המעטים האלה, שנשארו לנו ממנו: „היום קצר והמלאכה מרבה, הפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק". בפתגמו זה למד את האדם דעת, מה קצרים ימי חייו עלי אדמות, ומה מאד רבו חובותיו לאלהים ולאנשים, וטבע העצלות הטבועה בלב האדם המונעת אותו מעשות את

חובותיו האנושיות, אף כי השכר, אשר תביא עשית הטוב בכנפיה, רב מאד ואף כי הזהירם האלהים מאד מאד לקים את מצות התורה.

ויוסף עוד לשאת משלו על העודת האדם לאמר: „לא עליך המלאכה לגמור (אם אמנם רבה העבודה עליך, אך אין החוב מוטל עליך לכלותה), ולא אתה בן חורין להבטל ממנה (בכל זאת מחויב אתה לעשות את כל אשר ביכלתך, אם מעט ואם הרבה); אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה, נאמן הוא בעל מלאכתך, שישלם לך שכר פעולתך. ודע שמתן שכרם של צדיקים – לעתיד לבוא". הדברים האחרונים אמר כנגד האנשים הנואשים מטובה, בראותם שיש צדיקים אובדים בצדקתם ויש רשעים המאריכים ברשעתם, לכן אמר רבי טרפון כי שכרם צפון להם לימי העולם הבא.

למוד התורה והפצתה נחשבו בעיניו להיסודות הראשים, אשר היהדות נשענה עליהם, ויבאר את הכתוב: „עושה צדקה בכל עת" לאמר: „זה הכותב ספרים ומשאילם

לאחרים", כי בעת ההיא לא היו הספרים נפרצים בין ההמון כאשר בימינו אלה.

כבר אמרנו, כי הוא לא אהב להתוכח את עובדי האלילים והמינים, באמרו כי העמל הזה לא יביא כל תעלה. „תמה אני – אמר רבי טרפון – אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה, אם אומרים לו: טול קיסם מבין שניך אומר לו: טול קורה מבין עיניך". הדברים האלה, אשר כונן נגד המינים, יזכירונו את דברי המורה הגדול הלל הזקן באמרו: „בשעת המכנסים פזר ובשעת המפזרים כנס". –

רבי טרפון האריך ימים יותר מכל חבריו תלמידי רבן יוחנן בן זכאי, וימת בגזרות השמד אשר גזר אדריגנוס על היהדות והיהודים יחדו. ישנם מקורות אחדים החושבים את רבי טרפון בין עשרת החכמים, אשר נגזרו מארץ החיים בחרב רומה הנוקמת, הנקראים בשם: „עשרה הרוגי מלכות". –

רבי טרפון זכה להקרא בשם גדול, אשר מעטים מחכמי ישראל זכו לו כמוהו. הדרוות הבאים קראוהו בשם: „אבהם של

ישראל". ובאמת ראוי היה לשם בזה האיש הגדול הזה, שלקח חלק בבנין לאומיות ישראל על יסודות חזקים שלא ימוטו נצח.—

יב.

רבי ישמעאל בן אלישע.

א.

רבי ישמעאל בן אלישע היה ממשפחת כהנים נדולים. אביו היה מן הכהנים הגדולים האחרונים אשר לפני חרבן הבית השני. בנעוריו לקח רבי ישמעאל שבי בידי הרומאים. ויהי כעבור רבי יהושע בן חנניה בערי רומה, ויגד לו: „הנה נער עברי יפה תאר מאד, קווצותיו תלתלים, נמצא בבית הסהר". וילך רבי יהושע, ויקרא על פתח בית הסהר לאמר: „מי נתן למשסה יעקב, ישראל לבוזזים?" ויענהו הנער לאמר: „הלא ה' חטאנו לו, ולא אבו בדרכיו הלוך". ויבן רבי יהושע, כי נער חכם לבב הוא, ויאמר בלבו: „אפדנו משביו, ויעבר עלי מה, כי גדלה מאד תקותי, שיהיה הנער הזה לאחד החכמים הגדולים בישראל, ושפתיו ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפיהו". ויפדהו בכסף רב, אשר הושת עליו, ויקחהו אתו, וינהלהו

ויכלכלהו וילמדהו תורה ודעת . ורבי ישמעאל . אשר נפשו גרמה מאד לתורת ה' , לא הסתפק בתורת רבי יהושע בלבד , וילך עוד אל רבי נחוניה בן הקנה , איש גדול בתורה בדורות החכמים הראשונים , וילמד לפניו , ויקבל ממנו את רבי תורותיו ואת כללי דרישת התורה ; ובאשר גדל התישב באחוזתו , אשר רכש לו בכפר עזיז בארץ הגליל , ויבונן שם את בית מדרשו , ויפץ תורה ודעה בקרב עמו . ובמנהג חכמי הדור ההוא הלך גם הוא לבקר את בית המדרש הגדול אשר ביבנה , להתוכח ולחוות דעה בדברי דת ודין . וגם את בית מדרש רבי אליעזר בקר לפעמים .

ותקות רבי יהושע אמנם באה : רבי ישמעאל היה לחכם גדול מאד , לאיש אשר פעל הרבה מאד לחזוק התורה ולהרמת קרן לאומיות ישראל ! בתלמיד דבק בכל לבו ונפשו בתורת בית הלל והלך גם הוא בדרכם לדרש את התורה על פי ההגיון . וייסד על שבע המדות , אשר התורה נדרשת בהן , עוד שש מדות . ותהיינה שלש עשרה המדות ההן מימיו והלאה לכל חכמי ישראל ליהודה

מוצקים, אשר בנו עליהם את בית התלמוד – זה הבנין הגדול העומד וקים לעד. מי מבני ישראל מאז ועד היום הזה, אשר ישפוך שיחו לפני ה' יום יום, לא ידע את שמות המדות האלה, ולא ישא על שפתיו את שם רבי ישמעאל?

הלא כה יאמר בכל יום: „רבי ישמעאל אומר: בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן: א) מקל וחמר; ב) מגזרה שוה; ג) מבנין אב מכתוב אחד, ומבנין אב משני כתובים; ד) מכלל ופרט; ה) מפרט וכלל; ו) כלל ופרט וכלל – אי אתה דן אלא כעין הפרט; ז) מכלל שהוא צריך לפרט, ומפרט שהוא צריך לכלל; ח) כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כלו יצא; ט) כל דבר שהיה בכלל, ויצא לטעון טען אחר שהוא כענינו, יצא להקל ולא להחמיר; י) כל דבר שהיה בכלל, ויצא לטעון טען אחר שלא כענינו, יצא להקל ולהחמיר; יא) כל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר הדש, אי אתה יכל להחזירו לכללו, עד שיחזירנו הכתוב לכללו

בפירוש ; יב) דבר הלמד מענינו ודבר הלמד מסופו ; יג) וכן שני כתובים המכחישים זה את זה , עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם" .

מלבד הכללים האלה עוד העמיד כלל אחד גדול ונכבד מאד בדרישת התורה , באמרו : „כל פרשה שנאמרה ונשנתה בתורה , לא נשנתה בי אם בגלל הדבר שהתחדש בה" . בדרכים המושכלים האלה הלך רבי ישמעאל בדרשו את התורה , ובפרשו את טעם ההלכות המקבלות בבית המדרש . לעמת זאת לא הלך לבו אחרי הדרשות הדחוקות , הנוסדות על מלים יתרות או אותיות יתרות הנמצאות בכתבי הקדש , ובשמעו את חדרשות האלה התנגד להן ויאמר : „דברה התורה כלשון בני אדם" .

הכלל האחרון הזה היה נכבד מאד , כי שם מתג ורסן על הפלפול , לבל ילך אל הקצה האחרון , ולבל יעקמו הכתובים והשכח כונתם האמתית . הוא ענה פעם אחת את רבי עקיבה חברו , אשר אהב לדרש כל מלת יחם הפעול „את" ולמצוא בה איזו כונה

נסתרה, לאמר: „בראשית ברא אלהים שמים וארץ" אין כתוב פה, כי אם: „א ת השמים ו א ת הארץ" – ישובו של מקרא הוא", כלומר: בן הוא רוח השפה, להוסיף את המלה „את" ביחס הפעול, ולא יתכן להוציא ממנה איזה דרש.

רבי עקיבה דרש פעם אחת על דבר ענש הכרת, לאמר: „בתיב: הכרת תכרת – הכרת בעולם הזה, תכרת – בעולם הבא". ויענהו רבי ישמעאל: „הלא כבר נאמר: ונברתה הנפש ההיא מעמיה! הבי שלשה עולמות יש? אך כן הוא הדרש: ונברתה הנפש – בעולם הזה, הכרת תכרת – בעולם הבא. ועל השנות הפעל במקור ובעתיד, כי דברה התורה כלשון בני אדם".

גם לרבי אליעזר הגדול לא נשא פנים בשמעו אותו דורש כתוב אחד על פי אופן זר, ויאמר אליו בלצון: „הנה אתה אומר לכתוב: שתק עד שאדרש". ויענהו רבי אליעזר לאמר: „ישמעאל, עוקר הרים אתה!" ורבי אליעזר, שהיה נוח לבעס, לא קצף על

התלמיד החכם הזה, ואף גם הללהו, תחת לחרפהו .

רבי עקיבה דרש מאות אחת יתרה, שבת בהן נשואה שונתה – דינה בשרפה . ויענהו רבי ישמעאל בלעג : „וכי מפני שאתה דורש וָו יתרה, נוצא את זו לשרפה !"

גם נכבד מאד הכלל הגדול אשר אמר, כי בכל מקום שנאמרה בתורה המלה „אם"– רשות היא, כלומר : אין הדבר מוטל על האדם לעשותו, כי אם רשות היא בידו לעשות או לחדל . רק בשלשה מקומות – אמר רבי ישמעאל – תורה המלה הזאת, שחובה היא המצוה על האדם : א) „אם תקריב מנחת בכורים" – חובה היא על האדם להקריב בכורי אדמתו לפני ה' ; ב) „אם כסף תַּלוה"– חובה היא על האדם להלות כסף לעניי עמו בעת לחצם ; ג) „אם מזבח אבנים" – גם כן חובה היא . ואם נחדר לתוך הדברים האלה נראה מה עמקו ידיעותיו בשפת קדשנו ורוחה ! הן המלה „אם" מורה תמיד על התנאי, והתנאי יורה שרשות היא ביד האדם לעשות או לחדל . אך בשלשת המקומות ההם נראה

ברור כי המלה „אם" תורה על החובה, כי מכתובים אחרים מצא רבי ישמעאל ראיה, שמחויב הישראלי להביא בכורים, להלות עניים בשעת לחצם ולבנות מזבח. –

גם את יחס הפעול „את" דרש רבי ישמעאל רק בשלשה מקומות. ויוכיח בראיית ההגיון, כי אלין לדרשו: א) בזרים, האוכלים קדשים, נאמר: „והשיאו אותם עון אשמה" וידרש: וכי אחרים משיאים אותם? הלא הם משיאים את עצמם! ב) „ויקבר אותו בני" – נאמר בקבורת משה – וכי אחרים קברו אותו – הן נאמר: ולא ידע איש את קבורתו – הלא הוא קבר את עצמו; ג) בנזיר נאמר: „ביום מלאת נזרו יביא אותו" – הוא יביא את עצמו, ואין אחרים מביאים אותו.

מובן מאליו, כי הוא אשר יסד את כל תורתו על אדני ההגיון, הן שלש עשרה המדות, היה מתלמידי בית הלל, ויתנגד בכל כחו לתורת בית שמאי הנוסדת על המסרה, כמספר בתלמוד: פעם אחת הלך בדרך בלוית רבי אלעזר בן עזריה. ויהי בערב ויט רבי אלעזר על צדו לקריא

קריאת שמע כדברי בית שמאי . וירא זאת רבי ישמעאל , ויקם , ויעמד לקרוא גם הוא . ויאמר לו רבי אלעזר : „ישמעאל אחי , אמשל לך משל למה הדבר דומה : משל לאדם שאומרים לו : „זקנך מגדל" והוא אומר : „יהיה כנגד המשחיתים" (אנלחהו) אף אתה — כל זמן שאני זקוף אתה מוטה , עתה שאני הטיתי אתה זקפת !" ויענהו רבי ישמעאל : „אני עשיתי כדברי בית הלל , ואתה עשית כדברי בית שמאי , ועוד — אולי יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות" . בכל זאת בשלשה מקומות מורה רבי ישמעאל שההלכה עוקבת המקרא : א) התורה אמרה : בעפר (מכסים את דם הנשחטים) והלכה שמותר לכסותו בכל דבר ; ב) התורה אמרה : ספר כריתות (גליון) יתן הבעל לאשתו המגרשת , והלכה , שמותר לכתב את הגט גם על עלי זית ועל הלוח ; ג) התורה אמרה : בתער לא יגלח הנזיר את ראשו , והלכה שאסור לו לגלח בכל דבר , כי כן היו ההלכות האלו מקבלות בידי החכמים .

הוא היה נותן טעם לדברי המצות על

פי השבל הישר. ברבר הפסח שאסור לבשלו אמר: „כתוב „ובשל מבשל במים". הנה ידע אני מזה שאסור לבשל במים, אבל בשאר כל המשקים מי יאמר שאסור הבשול? אכן זאת נוביח מקל וחומר: מה מים שאינם מפיגים טעמם, הם אסורים בבשול; שאר כל המשקים שמפיגים טעמם הלא בודאי אסורים בבשול". כן הוביח מקל וחמר, שמחויב האדם לברך לפני אכלו, לאמר: „ומה אחרי אכלו לשבע מחויב לברך; בהיותו רעב לא כל שכן!" כן נתן טעם מדוע אין מדליקים נרות השבת מעטרן, באמרו: „מפני כבוד השבת", כי העטרן מפיץ ריח רע.

ידיעה נכבדה היתה לו בחקי שפת עבר, ובבית מדרשו התחקו תמיד על שרשי לשון הקדש לדעת הוראתם. את המלה „כרמל" בארו שהיא מרכבת מ„כר" ו„מלא". ציפור דרור – שדרה בכל מקום. קשואים – שקשים לגופו של אדם. גם חדש מלים חדשות, ומבטאי התורה שלא יתכן להתרגם מלה במלה בארם על פי רוח השפה. הנה נאמר

בגנב : „אם זרחה השמש עליו" , ויבאר את המבטא הזה לאמר : „מה שמש זה שלום בעולם , אף הגנב אם ירוע שבשלום בא ובעל הבית הרגהו , הרי זה חיב" .

ב .

בדרשותיו בהלכה בן היו גם דרשותיו באגדה מלאות חן ונעם , בנויות על מוסדית ההגיון ועל ידיעה רבה במליצת הכתובים וברוח השפה . ההגדה נחשבה בעיניו מאד , ויתן לה היתרון על ההלכה באמרו : „חכם בעיניו איש עשיר – זה בעל תלמוד , ודל מבין יחקרנו – זה בעל הגדה" . פעם אחת בשמעו את רבי עקיבה דורש את הכתוב : „עליהם עוף השמים ישבן" לאמר : „אלו מלאכי השרת" אמר לו בלעג : „בלה מדברותיך , ולך אצל נגעים ואהלות" (לך יאה לעסוק רק בהלכות שכבר בטלו מן העולם , ולא באגדה) , אך כן הוא באור הכתוב : זה עוף השוכן על האלנות שקלסו

(ישבחו) של הקדוש ברוך הוא עולה מהם. שנאמר: „מבין עפאים יתנו קול". מזה נוכח מה גדלה אהבתו להפשט הפשוט.

האהבה לכל קדשי לאומיותו היא הציר אשר עליו סבבו דבריו הנעימים באגדה. פעם ישא דבריו על רום ערך עם ישראל, על החסדים הרבים אשר עשה לו אלהים ביום בחרו אותו לגוי, ויפלהו מכל העמים, אשר על פני האדמה, והיו מליצותיו הנחמדות בטל נחומים על לבות בני דורו, הנאנחים והנאנקים מתגרת ידי רודפיהם; פעם יטיף אמרותיו הרמות על עיר הקדש, משאת נפש כל בני הגולה, ונפשו נחלים תלהט לזכר גאון ישראל אשר ירד פלאים; פעם ירים תחת לשונו גם ערך קיום המצות אשר הן נשמת לאומיותו ורוחו, והד קולו חודר עמק עמק אל לב שומעיו, וילהיבם לתת נפשם לממיתים בעד מצות התורה.

ומה נעמו אמריו עת ידרש דברי התורה והנביאים על פי דרך ההגיון הבריא ומליצה צחה רמה ונשגבה! גם בקראנו אותם עתה, אחרי עבור אלפי שנים מעת האמרם, לא

נרגיש כל זרות , כל כבדות ברעיון הנשגב הצפון בהם . נקח למשל את דרשתו שדרש על שם משכן משה , שנקרא – משכן העדות : אמר רבי ישמעאל „משכן העדות – עדות הוא לכל באי עולם , שהקדוש ברוך הוא , התרצה לישראל . משל למה הדבר דומה ? למלך שנשא אשה , אשר אהב אותה מאד , ויכעס עליה , ויעזבה . ותאמרנה לה שכנותיה : „לא ישוב אל ך אישך עוד" . ויעברו הימים , ויתרצה לה המלך , ויביאה אל היכלו , ויאכלו וישתו . ולא האמינו שכנותיה , כי התרצה לה בעלה . ותסך את בשרה , ויפץ ריח בשמיה , ותוכחנה שכנותיה , כי אמנם התרצה לה המלך . כן הקדוש ברוך הוא חבב את ישראל , ויביאם לפני הר סיני , ויתן להם את התורה , ויקראם בשם מלכים (ממלכת כהנים) . מקץ ארבעים יום עשו את העגל , ויאמרו : „אלה אלהיך ישראל" . באותה שעה אמרו אומות העולם : „אין הקדוש ברוך הוא מתרצה להם עוד" . אך יען אשר עמד משה ויתפלל עליהם , אמר לו ה' : „סלחתי

כדבריך". ולא זאת בלבד, כי אם גם אז שכינתי אני משרה בתוכם, שנאמר: „ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".

והד קול הדברים האלה המרוממים את מעלת עם ישראל על יתר העמים ישמע גם בדרשתו השניה, הדומה לראשונה ברעיונה: „בוא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם על בשר ודם – אומר רבי ישמעאל – שאדם קונה את עצמו בממון מידי שמים (נותן כסף פדיון נפשו למקדש אלהיו). אך אומות העולם (העובדי אלילים) אין להן פדיון, שנאמר: „אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם". חביבים ישראל, שנתן הקדוש ברוך הוא, מצרים תחתיהם כפרה תחת נפשותם, שנאמר: „נתתי מצרים כפרך". מדוע? „מאשר יקרת בעיני נכבדת, ואני אהבתיך, ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך".

הוא אמר: „בזכות ירושלים קרעת להם את הים שנאמר: „עורי עורי לבשי עוז, ציון, לבשי בגדי תפארתך ירושלים עיר הקדש, כי לא יוסיף לבא בך עוד ערל וטמא. ואומר: „עורי עורי לבשי עז, זרוע ה', עורי

כימי קדם דורות עולמים ! הלא את היא המחצבת רהב (מצרים), מחוללת תנין (פרעה). הלא את היא (בזכותך) המחרבת ים, מי תהום רבה, השמה מעמקי ים דרך לעבר גאולים !" –

ומה נשגבה דרשתו על תעודת האדם בימי חייו, ועל מלחמת הרוח והחמר אשר בקרבו תמיד, המושבים אליהם את תאות האדם כל אחד אל קצהו. במליצה יפה מאד באר את דברי התורה: „נפש כי תחטא", „משל למלך שהיה לו פרדס, ויהיו בו פרי בכורים נאים. ויושב בו המלך שומרים, אחד פסח ואחד עור, ויאמר להם: „הזהרו בבכורים האלה". מקץ הימים אמר הפסח אל העור: „בכורים יפים רואה אני בפרדס". ויאמר העור: „הבה נאכלם". ויאמר הפסח: „היכול אני ללכת ?" ויאמר העור: „והאם רואה אני ?" וירכב הפסח על גב העור, ויאכלו את הבכורים, וילכו, וישבו להם איש איש על מקומו. מקץ הימים בא המלך אל הפרדס וישאל: „איה הבכורים היפים ?" ויאמר העור: „אדוני המלך, הכי רואה אני ?" ויען הפסח אחריו:

„אדוני המלך, וכי יכול אני ללכת ?" והמלך ההוא היה חכם. מה עשה להם ? הרכיב את הפסח על גב העור, ויחלו ללכת. ויאמר המלך: „כן עשיתם ותאכלו את הבכורים !" כן לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא, אומר לנפש: „מדוע חטאת לי ?" והיא עונה: „רבון העולמים, אני לא חטאתי לפניך, הגוף הוא שחטא. משעה שיצאתי ממנו כצפור טהורה אני פורחת באויר. מה חטאתי לפניך ?" אומר לגוף: „מדוע חטאת לפני ?" והוא עונה: „אדון העולמים, אני לא חטאתי, הנשמה היא שחטאה. משעה שיצאה ממני כאבן שהשלכה על פני הארץ אני משלך. מה חטאתי לפניך ?" מה האלהים עושה להם ? מביא את הנשמה אל תוך הגוף ודן שניהם יחדו. שנאמר: „יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו". יקרא אל השמים מעל להביא את הנשמה, ואל הארץ להביא את הגוף לדין עמו". מה נשגב רוח הפיוט המרחף על פני המליצה הזאת !

בכל דרשותיו, בכל משליו ומליצותיו

צפונה אך כונה אחת : להרים מעלת עם ישראל וכל קדשי לאומיותו , לעודדו ולחזק את רוחו בעתות הרעות ההן אשר עברו עליו בימי ממשלת טרינום ואדרינום , לבל יפל לבו עליו בשמעו קול מחרף ומגדף את נצחו , ולבל יואש מתקוה לראות את גאונו הלאומי שב אליו כבימי קדם .

הדרשות , בכלל , היו בימים ההם הסֵבּ הטוב האחד , אשר העלה ארכה להלאם האמלל הזה . הן הקלו תמיד את מכאבי פצעיו , ותפיחנה בו רוח חיים , עז ועצמה . ולמען התכלית הנכבדה והרמה הזאת לא נמנעו החכמים מעקם לפעמים את כונת הכתובים לחפציהם . אולם ברב דרשות רבי ישמעאל לא נמצא זרות , כי ההגיון הישר היה תמיד אור לרגלי דרשותיו . הוא רק התאמץ להטות את הכתובים לענין דרשתו , אך את דברי הכתובים באר תמיד באופן פשוט , לפי חקי השפה . –

ג.

אם למד רבי ישמעאל גם חכמות אחרות אי אפשר להחליט בברור. אבל יש לשער, שאף כי אמר שלא ללמוד החכמה היונית, בכל זאת הוא בעצמו ידע את החכמות ששררו בימיו. בבית מדרשו, למשל, התעסקו תלמידיו בחכמת הנתוח, כאשר ספר התלמוד: „מעשה ברבי ישמעאל ותלמידיו ששלקו אשה אחת שהתחיבה שרפה למלך (שיצאה משפטה מאת המלך להשרף), וימצאו בה מאתים וחמשים ושנים אברים. ויבאו, ויגידו לרבי ישמעאל שיש באדם יותר ממספר האברים, שחשבו אז החכמים (הקדמונים אמרו, שיש באדם מאתים ארבעים ושמנה אברים). ויאמר להם: „אולי באשה בדקתם, שיש לה ארבעה אברים יתרים על האיש מפאת מבנה גוה".

כן נודע לנו ברור, שידע רבי ישמעאל כל חקי רומה ומשפטי בתי־דינם, כי באו

בני הגוים לפניו לדין בהיות להם דין ודברים עם איש ישראלי . ולמען דעת המון החקים , אשר בספרים הרומאים , נחוץ לקרא את הספרים ההם . כן נוכח מעדות בני דורו והבאים אחריהם , שהיה רבי ישמעאל גדול בתורה ובחכמה גם יחד . חכמי התלמוד בנוהו בשם „חנות מיוזנת" לאמר -- כחנות המלאה לה כל מיני מזון , כן היה גם הוא מלא המון ידיעות .

כבודו היה גדול מאד בעיני חבריו . גם בעלי ריבו לא מנעו ממנו את הכבוד והתהלה הראוים לו , ההגדה מספרת שפעם אחת באו חכמי ישראל : רבי טרפון , רבי יוסי הגלילי , רבי אליעזר בן עזריה ורבי עקיבה לנחמו במות עליו בניו . ויהי טרם באו אל ביתו , ויזהר רבי טרפון את רעיו לאמר : „דעו שחכם גדול הוא – רבי ישמעאל – ובקי באגדות . לכן אל יכנס אחד מכם לתוך דברי חברו" . ויאמר רבי עקיבה – שהיה תמיד איש ריב לרבי ישמעאל – „ואני אחרון" . גם מוריו רבי יהושע בן חנניה ורבי אליעזר הגדול כבדוהו מאד . רבי יהושע קראו : „אחי" ,

באשר יקרא לחבר ולא לתלמיד; ורבי אליעזר קראו בשם „עוקר הרים" על רב חכמתו ושכלו החד.

ואמנם ראוי היה רבי ישמעאל לכל הכבוד הרב, שחלקו לו חבריו ומוריו, כי אף אם לא אלמן היה ישראל בדור ההוא באנשים גדולים, בכל זאת הצטין רבי ישמעאל גם אז בכוכב מזהיר על אופק שמי היהדות. בדותיו המהורות ותכונות נפשו הנעלות הן רבשו לו את כל היקר ההוא.

אחת ממדותיו היקרות היתה אהבתו להברויות, כאשר נוכח מהזהרתו, אשר הזהיר את שומעי לקחו, לאמר: „בוא וראה מה השנאה גורמת: שמביאה אותו לידי לשון הרע. מזה אתה אומר: עבר אדם עברה קלה סופו לעבר עברה חמורה. עבר אדם על „ואהבת לרעך כמוך", סופו לעבר על „לא תקום ולא תטור", ועל „לא תשנא את אחיך", ועל „וחי אחיך עמך", עד שבא לידי שפך דם". ושפיכות דמים היתה בעיניו העברה היותר חמורה „המטמאה את הארץ וגורמת לשכינה שתסתלק מן הארץ".

אהבתו זאת התפשטה גם על הגרים יעל העבדים, בהפכו בזכותם ובדרשו את טובתם בדרשיתיו. הוא אמר: אף אם צוותה התורה להנחיל את העבדים לבנים ולבני בנים ולא להוציאם לחפשי, אך יען אשר רודה בהם אדונם בפרך ומטיל בהם מים לבן קונים העבדים את עצמם ביסורים שסבלו.

התורה בדברה על דבר העבד העברי האמר: „אחיך העברי". וישאל רבי ישמעאל אם נאמר „אחיך" – „עברי" למה? – להביא את הגר. על דברי התורה שאמרה: „אין לאיש גואל" שאל בתמהון: „וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל? ולמה נאמר: „יאם אין לאיש גואל?" בא הכתוב ולמד על הגוזל את הגר ונשבע לו ומת הגר, שישלם הגוזל קרן וחומש לכהנים ואשם למזבח".

אמנם נמצאים ממנו מאמרים מעטים, המדברים בקנאה לאומית נלהבה דברים קשים נגד המינים, באמרו: „עליהם הכתוב אומר: „הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים, לאויבים היו לי". ועל גליונות המינים וספריהם אמר: „אין

מצילים אותם לא מן השרפה, לא מן המפלת ולא מן המים ולא מכל דבר המאבדם". וכאשר חלה בן־דמה בן אחותו, כי נשבו נחש, ויבוא אחד המינים לרפאו בלחש, לא נתנו רבי ישמעאל להרפא על ידי המין. ואחרי מות בן־דמה אמר רבי ישמעאל: „אשריך, בן־דמה, שגופך טהור ויצאה נשמתך בטהרה, ולא עברת על דברי חבריך". אמנם כן היתה מדתו של רבי ישמעאל: כשהיו שנים באים אצלו לדין אחד עובר אלילים ואחד ישראל, אם יכל לזכות את הישראלי בדיני ישראל היה דן בדיני ישראל, ואם יכל לזכותו בדיני הגוים היה דן בדיני הגוים, ויאמר: מה מני יהלך? הלא כן אמרה התורה: „שמוע בין אחיכם". אך מי זה יאשימהו בגלל אלה? מי יערב את לבו להאשים את הלאומי הנלהב הזה אשר עיניו ראו בצרת עמו, ואת כל התלאה אשר מצאהו מידי המינים, האחים הבוגדים, ומידי הרומאים רודפיהם ומעניהם, אם השתדל להשיב אל חיקם תחת העול שעשו המה רק בצדק ובישר? הן כשפטו את משפט הגוי והיהודי לא הוציא

משפט מעקל לא כדת לטובת בן עמו, כי אם דן דין אמת, אם על פי דיני התורה או על פי דיני הגוים. ואם יצא היהודי רשע בהשפטו גם על פי דיני התורה, גם על פי דיני הרומאים יחדו, הלא אז לא הצדיקו. מזה נוכח מה גדלה צדקתו, כי השנאה לא עורה עיניו, לבלתי יחזה גבוהות.

לעמת זאת יוכיח מקרה אחד, כי לא היתה נטועה בלבו השנאה לבני העמים האחרים, כי אם יען אשר הציקו לעמו דבר לפעמים דברים כמתלהמים נגדם. התלמוד מספר: „פעם אחת פגע נברי ברבי ישמעאל ויקללהו. ויענהו רבי ישמעאל לאמר: „כבר מלתך אמורה". אחרי כן פגע בו עוד נברי ויברכהו, ויענהו גם אותו לאמר: „כבר מלתך אמורה". וישאלוהו תלמידיו בתמהון: „מדוע ענית גם את המברך גם את המקלל דברים אחדים? ויען רבי ישמעאל: „הלא כן כתוב בתורה: אררך ארור ומברכיך ברוך". מזה נראה דעתו, כי הגוים דורשי טובת ישראל ברוכים גם הם.

השלום במשפחה ובחבורה היה גדול ונכבד בעיניו מאד. הוא אמר: „גדול השלום, שהשם שנכתב בקדושה אמר ה': ימחה במים (המים המאררים, אשר השקו את האשה, שטתה מאחרי אישה), כדי להטיל שלום בין איש לאשתו". ועל כן גדלה התנגדותו להמינים, שהשביתו את השלום מבית ישראל, בחפצם להבותו לרסיסים, כאשר אמר הוא במליצתו „שמטילים קנאה ואיבה ותחרות בין ישראל לאביהם שבשמים". –

ד.

כבר נוכחנו מה גדלה אהבתו לעמו מהשקפתו על עם ישראל, בהציגו אותו מול העמים האחרים. הדעה כי כל ישראל בני מלכים הם, נשרשה בלבבו עמק עמק, עד כי גם בעת נגעה בהלכה לא נסוג אחור ממנה. פעם אחת נשאלה שאלה בבית המדרש בדבר איש שנשו בו אלף שקל, והוא חגור הגורה שמחירה מאה שקל, היש להפשיט ממנו

חגורתו היקרה , ולמברנה בנשיו , ולתת לו תחתיה חגורה ראויה לו לפי מצבו הרל ? ויאמר רבי ישמעאל : כל ישראל בני מלכים הם , וכלם ראוים לחגורה יקרה , על כן אין למכר את חגורתו מעליו .

בשאתו על שפתיו את שם ישראל הוסיף תמיד לאמר : „הנני כפרתם" , להראות לדעת , כי בכל עת נבון הוא להקריב את חייו בעד שלומם וטובם , וכאשר הוביח אחרי כן גם במעשה . –

רוח טהורה פעמה תמיד את נפשו הטהורה . פתגמיו , משליו ודברי מוסרו , שהטיף לעם , מעידים על טהר השקפותיו הנאורות על דרכי בני האדם בחיים . על האדם לשמר – לפי דעתו – בטהרה ובנקיות לא רק את מעשיו , כי אם גם את לשונו . ויהי דברו תמיד לאמר : „לעולם יספר אדם בלשון נקיה" . וידבר בגנות העברה , באמרו : „העברה מטמטמת לב האדם" . וילמד את עמו לעשות „הישר בעיני האלהים והטוב בעיני האדם" .

הוא כלל את כל מצות התורה בארבעה סוגים זה למעלה מזה , באמרו : האיש שלא

עשה אחת ממצות התורה שצוה לעשותה, ועשה תשובה, איננו זז משם עד שמוחלים לו, שנאמר: „שובו בנים שובבים!"; העושה מעשה, אשר צותה התורה לבלתי עשותו, ועשה תשובה, אין כח התשובה לכפר, אך התשובה תולה ויום הכפורים מכפר, שנאמר: „כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם". העושה מעשה, אשר מ[illegible]פטו להכרת מעמיו או למות בידי בית־דין, ועשה תשובה, אין כח התשובה לתלות וביום הכפורים לכפר, אך תשובה ויום הכפורים מכפרים מחצה ויסורים ממרקים ומכפרים מחצה, שנאמר: „ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם". מי שמחלל שם שמים, גם היסורים לא יוכלו לכפר עליו, אך יסורים ויום המיתה ממרקים עונו, שנאמר: „אם יכפר העון הזה לכם עד תמותון".

מן החלוקה המושכלת הזאת נראה, כי חלול שם שמים היה העון היותר גדול בעיניו. השקפתו זאת היתה בדורו, דור השמד והגזרות הרעות שגזר אדרינוס על ישראל להעבירם על דתם. כשמן על המיקד. לכל

תכבה אש היהדות בלבות העם הנענה, שקצר כח נובלו לשאת עוד את עול הצרות.

ומה רמים ונפלאים דבריו, אשר דבר על קדוש השם הנורא! „היה רבי ישמעאל אומר – מספר הספרא – מנין אתה אומר, שאם אמרו לאדם בינו לבין עצמו: עבוד אלילים ואל תהרג, שיעבד ואל יהרג? תלמוד לומר: „וחי בהם – ולא שימות בהם", כלומר: המצות נתנו לישראל שיחיו בעשותם אותן ולא שימותו. „או אפילו ברבים (אם אומרים לבן ישראל, שיעבד אלילים לפני כל עם ועדה) שמע להם? תלמוד לומר: „ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי". אם אתם מקדשים את שמי, אף אני אקדש שמי על ידכם, כשם שעשו חנניה מישאל ועזריה, שהיו כל אומות העולם בזמן ההוא שטוחים לפני הצלם, והם עומדים כתמרים. עליהם נאמר: „זאת קומתך דמתה לתמר. אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסיניו". היום אני מתעלה בהם לעיני האומות מבחישי התורה, היום אני נפרע בהם משונאיהם, היום אני מחיה להם את המתים אני דין ליפרע, ונאמן לשלם שבר!

בדבריו האחרונים הטיף תנחומות אל על לבות הנותנים נפשם להורגים, למען קדש שם אלהים להראות שאין אל עוד מלבדו, ויבטיחם, שהאלהים ישלם לרודפיהם כרשעתם, ונפשות המומתים תקיצנה לחיי עד לקץ הימין. ולמען חזק דעתו זאת עוד יותר אמר רבי ישמעאל: „ואנשי קדש תהיון לי" - כשאתם קדושים אתם לי!"

אדרינום רדף ביחוד את בני ישראל המָלים את בניהם, ואת החכמים הלומדים תורה, והסומכים את ידיהם על תלמידיהם, להיות גם הם מורים בבתי המדרש, אשר יכוננו להם. הרשע הזה הבין כי אות ברית קדש שחתם האלהים בבשר הישראלי, הוא המבדיל את העברים מיתר הגוים, לבל יטמעו בהם; כי התורה היא הממלכה הרוחנית, אשר לעם הזה, שאבד לו חפשו המדיני, ובה ישגב כבמצודה נשגבה. לכן כונן הקיסר האכזר את חצי נקמתו במצות המילה ובתורת אל חי, וי[illegible] באף ובאכזריות, ורבים מישראל החלו לעזבן.

וידע רבי ישמעאל כי רעה נוראה

נשקפת ללאומיותו , ויחל לדרש את דרשותיו הנלהבות , וירם את מעלת מצות המילה ולמוד התורה בעיני העם באמרו : „גדולה מצות מילה ששלש עשרה בריתות נכרתו עליה" . ועל דבר התורה אמר : „אם פגע בך מנול זה (היצר הרע המשיאך לחדל מלמוד התורה ומקיום המצות) משכהו לבית המדרש , שאם אבן הוא נמוח ואם ברזל הוא מתפוצץ" , ויוסף עוד לאמר : „צדקתך כהררי אל , משפטך תהום רבה" – בזכות הצדיקים , שקבלו את התורה שנתנה מהררי אל – מסיני – אתה עושה עמהם (עם בני ישראל) צדקה עד כהררי אל (מוחל להם עונותיהם) . אבל רשעים , שלא קבלו את התורה שנתנה מהררי אל , אתה מדקדק עמהם עד תהום רבה (אינך טולח להם ויורדים לגיהנום)" .

בימיו תקף רוח היאוש את לבות בני העם הנרדף על צוארו , ויחדלו לקחת להם נשים , לבלתי הוליד בנים . ויתנגד רבי ישמעאל נגד העושים כן , ויאמר : „עד עשרים שנה (משנות הגבר) יושב הקדוש ברוך הוא ומצפה לאדם מתי ישא אשה . ואחרי הגיעה השנה

העשרים ולא נשא אשה אומר הקדוש ברוך הוא: „תפח עצמותיו".

ואולם בעלות צרות ישראל עד מרום קצן, אחז במעט גם את הגבור הלאומי הזה רוח היאוש, ויחשב בלבו, אולי טוב יעשו המאנים לקחת להם נשים, ויאמר: „יען שעוקרים את התורה מבינינו, ולא יתנונו למול את בשר ערלת בנינו, נגזר על העולם שיהי שמם: שלא לישא נשים ושלא להוליד בנים, עד שיכלה זרעו של אברהם אבינו מאליו".

ה.

השקפות רבי ישמעאל על כל מפלגות העם היו נאורות ומושכלות. ביחוד שם לבו למצב האשה, וישתדל להקל את מצבה החברתי, ולהטיבו ככל אשר יכל, ולהרחיב את זכיותיה ככל אשר הרשתה דרישת התורה. הלא ידוע, כי חק הוא בתורה, שאם התגנב חשד בלב הבעל, כי שטתה אשתו מאחריו.

אז יביאנה אל הכהן , והשקוה מים המאררים , שנאמר : „ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו" . החכמים אמרו כי חובה היא על האיש לקנא את אשתו , ורבי ישמעאל ענה לעמתם : רשות היא בידו לקנא או לחדל .

בדבר האָמה (השפחה) העבריה , אשר אמרה התורה : „אם רעה (היא) בעיני אדוניה ... לעם נכרי לא ימשל למכרה , בבגדו בה" , אמר רבי ישמעאל : באדון הכתוב מדבר , אשר לקחה על מנת ליעד ולא יעדה , אף הוא איננו רשאי לקימה , ומחויב להוציאה לחפשי .

פעם אחת הביאו לפניו גט מכפר סיסאי , בגבול ארץ ישראל , ויצו על השליח שהביא את הגט לאמר : „בפני נכתב ובפני נחתם" , אף כי המביא גט בארץ ישראל ממקום למקום איננו צריך לאמר כן . ויבאר רבי ישמעאל את הטעם להשליח לאמר : „שלא תזקק לעדים" , כלומר : אם יערער הבעל אחרי כן , כי הגט פסול , תוכרח האשה להביא עדים כי גטה נעשה כדין ; אך אם יאמר השליח „בפני נכתב ובפני נחתם" לא יוכל

עוד הבעל לערער. מזה נראה כי טובה האשה היתה נכבדה בעיניו מדברי הלכה קבועה.

על הנמכר לעבודה זרה (כלומר, על העברי הנמכר לנכרי) אמר: הואיל והלך זה ונעשה כומר לעבודה זרה נאמר להפיל אבן אחרי הנופל (כלומר: לרדפהו באף ובקנאה דתית), תלמוד לומר: „אחרי נמכר גאולה תהיה לו: אחד מאחיו יגאלנו". מזה נראה כי בכל אהבתו לתורה ולמצות לא צוה לרדף את האיש אשר חטא.

הוא אמר, כי הרשות ביד העברי לקים בביתו עבדים כנענים גם בלתי נמולים, ויראה בזה, כי לא ישר בעיניו לאלץ אנשים מבני עמים אחרים לקבל עליהם עֹ חקים זרים לרוחם. -

פתגמיו בדבר חיי האדם ותורת המוסר יכינו להיות למופת בעמק רעיונם ובברק שכלם. הוא שאל: „מפני מה האזן כלה קשה והאליה שלה רכה?" אף השיב אמריו: „שאם ישמע האדם דבר שאיננו הון, יכוף את

האליה לתוכה" , כלומר , יאמם אזנו משמוע רבר רע . הדברים האלה ראוים אמנם לאומרם , אשר דרש מאת האדם לדבר תמיד בלשון נקיה . —

הוא היה אומר : „הוי קל לראש" כלומר , התנהג בהכנעה עם הזקן ממך בשנים ; „ונוח להשחורת" והתנהג בענוה עם איש צעיר לימים ; „והוי מקבל את כל אדם בשמחה" .

עוד פתגם אחד נמצא ממנו שקשה מאד לבאר עתה אל מה רומו דבריו . הוא היה אומר : „הלומד על מנת לְלַמֵּד מספיקין בידו ללמוד וללַמד ; והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד , ללמד , לשמור ולעשות" . ויתכן שבונת פתגמו זה על השאלה שנשאלה בבית נתזה בלוד בשעת השמד : מה גדול יותר , הלמוד או המעשה , ועל זה הוכיח רבי ישמעאל כדעת רבי טרפון , כי המעשה גדול . אולם יתכן גם כן כי היתה כונתו בפתגמו זה לשים דפי באחד החכמים הגדולים בדור ההוא , הוא אלישע בן אבויה , אשר נור ממצות התורה ולא חדל בכל זאת

להטיף לקח לרבי מאיר תלמידו.

נכבד מאד פתגמו על דבר הצדקה, אשר רוממה תחת לשונו, באמרו: „כל הגוזז מנכסיו (המפריש מרכושו) ועושה צדקה נצל מדינה של גיהנום". וכמו שהיה נאה דורש כן היה גם נאה מקים. ביחוד הראה את טוב לבבו אל בנות ישראל העניות, אשר בסבת עניותן לא תוכלנה להנשא לאיש, כאשר ספרה המשנה: „מעשה באדם שנדר מכח אחותו (שנדר נדר לבלתי קחת את בת אחותו לו לאשה), והכניסוה לבית רבי ישמעאל, וייפוה. אמר לו רבי ישמעאל: „בני מזו נדרת?" אמר לו: „לא!" והתירה רבי ישמעאל (להנשא לאיש ההוא). באותה שעה בכה רבי ישמעאל ואמר: „בנות ישראל יפות הן אך עניותן מַנַולתן!". והאגדה מוספת לספר: „כי שן תותבת (מלאכותית) היתה לנערה ההיא, אשר שחתה את יפיה, ויעש לה רבי ישמעאל שן זהב משלו, לחבבה על בעלה. וכשמת רבי ישמעאל היו בנות ישראל נושאות קינה ואומרות: „בנית ישראל, על

רבי ישמעאל בכינה, המלבישכן שני עם עדנים!" —

לבו הטוב ידע ענות העני. פעם אחת נשאלה שאלה בבית המדרש: בן כמה שנים נחוץ להיות הילד המת, למען יהיו אבותיו חיבים להתאבל עליו ביום טוב? ויאמר רבי ישמעאל: „עשרים בני חמש שנים ועניים בני שלש שנים", יען כי אין לעניים שמחה אחרת בחייהם כי אם בבניהם. —

את חבריו, גם הנופלים ממנו בערך חכמתם, כבד מאד ויהללם. הוא אמר: „הרוצה להתחכם יעסק בדיני ממונות, והרוצה לעסק בדיני ממונות ישמש את בן־ננס (את רבי שמעון בן ננס)" ונודע כי בן ננס היה קטן ממנו בידיעת דיני ממונות, כי על כן בכל מקום, אשר דעותיהם בענינים כאלה שונות, ההלכה תמיד כרבי ישמעאל. אך מאשר כבד את מנגדו לבן הללהו.

כמות עליו בניו באו ארבעה חבריו לנחמו מיגונו, והם לא נועזו לפתוח פה טרם ידבר הוא את דבריו. ויקרא רבי ישמעאל: „רבו עונותי, תכפוני אבלי, הטרחתי את רבותי!

וישנה וישלש את הדברים האלה במר רוחו, כי צר לו מאד, אשר היה לסבה להטריח את רעיו לבוא אליו לנחמהו.

אם אמנם אהב רבי ישמעאל את התורה מאד, בכל זאת הזהיר את בני עמו לבל יעזבו עסקיהם כליל מפני התורה, ויאמר: „אספת דגנך" למה נאמר? יען שהוא אומר: „לא ימוש ספר התורה הזה מפיך" שומע אני במשמעו (כלומר, שתהגה אך בתורה, ולא תעסק בענינים אחרים) תלמוד לומר: ואספת דגנך – הנהג בהם מנהג דרך ארץ (כלומר מציה עליך לעסק בעסקי פרנסתך)". כן הראה בראיה מן התורה, שחיב האדם ללמד את בנו אומנות, כי האומנות מצוה מן התורה היא על האדם להתעסק בה, שנאמר: „ובחרת בחיים – זו אומנות".

באחרית ימי רבי ישמעאל מרדו בני ישראל ברומה. העיר ביתר החרבה, והגבור הנערץ בר־כוכבא נפל חלל על מרומי שדה קטל. ויחל אדריגום לנקם את נקמתו בחכמי ישראל, אשר נודעו בלאומיותם הנלהבה ולא שמו לב לגזרותיו אשר גזר על התורה

והמצות , שתכחדנה מתחת השמים , וילכדו בשחיתותיו רבי ישמעאל ועוד חכם אחד , רבי שמעון שמו . ויהי כאשר הוציאו להרג , ויתיפח רבי שמעון ויאמר : „אוי לי כי אינני יודע מה חטאתי , כי אני מוצא עתה להרג !" ויאמר אליו רבי ישמעאל : „אולי בבוא איש אחד לדון לפניך אי לשאל דבר תורה מפיך , ואתה אבלת את לחמך אז , או לבשת את בגדיך , ותצוהו לחבות לך עד אשר תכלה את מעשיך , לבן יענישך עתה האלהים" . – מזה נוכח מה רבו השקפותיו על חובת השופט ביחוסו אל האנשים הבאים להשפט לפניו ! –

ורבי ישמעאל לא התיפח , וכגבור אמתי נשא את גורלו באמץ לבב . האגדה מספרת דברים חודרים כליות ולב בדבר מות רבי ישמעאל . לפי דבריה – ענוהו הרומאים האכזרים בענוים קשים מאד טרם המיתוהו , ויפשיטו את עור פניו בעודנו חי . ולכן נאמר בתלמוד : „הרואה את רבי ישמעאל בחלום ידאג מהפורענות" .

שני החכמים האלה היו הראשונים מעשרת החכמים שהומתו על קדוש השם

הנקראים „עשרה הרוגי מלכות". ואחרי אשר הגיעה השמועה לרבי עקיבה על דבר מותם, אמר לתלמידיו: „הבינו את נפשכם לפורענות, שאלו טובה עתידה לבוא אלינו, לא היו מקבלים אותה כי אם רבי ישמעאל ורבי שמעון; אבל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שפורענות גדולה עתידה לבא בדורנו, וסלק אלו מביניתינו, שנאמר: „הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק. יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו".

פעולת רבי ישמעאל על הליכות התורה לא חדלה גם אחרי מותו. בארץ הגליל רבו בתי המדרש אשר מוריהם ותלמידיהם הלכו בעקבותיו, ויקראו כלם בשם „רבי רבי ישמעאל". רוחו הטהור רחף על פני לאומו ימים רבים; דרכי חייו הטהורים ומותו, מות גבורים, כל אלה היו למופת לאחיו האמללים ויפיחו בלבם עז לעמד בכלע איתן מול כל צריהם הרבים, בבטחם כי סוף כבודם לבוא והבזר בציון ובעמו יתן שארית לפליטת ישראל.

יג.

רבי עקיבה בן יוסף.

א.

רבי עקיבה בן יוסף היה בן בלי שם. אביו היה עם־הארץ, לא שם ולא תהלה למשפחתו בישראל. ההגדה מספרת, שהיה נצר מגזע סיסרא שר צבא יבין מלך חצור. בנעוריו היה גם רבי עקיבה עם הארץ, רועה צאן אחד עשירי ירושלים, בן־כלבא־שבוע שמו. ותהי לעשיר הזה בת יפה מאד טובת לב ויראת אלהים ושמה רחל. ותרא רחל את רועה צאן אביה, והנה הוא איש מצניע לכת וטוב רוח, ותאהבהו בלבה, ותשבע לו להיות לו לאשה, אם ילך אל בית המדרש ללמוד. ויבטיחה רבי עקיבה לעשות כדבריה. ותהי רחל בת העשיר לאשה לעקיבה הרועה. וישמע אביה, ויתאנף בה, ויזר נדר לעזבה בעניה, ולבלי תמך אותה, גם אם תגוע ברעב.

ויבאו להם ימי עני ומחסר. בזעת אפיו

מצא רבי עקיבה לו ולאשתו היקרה לחמו בחטבו עצים מיער למכרם בשוק . באהל דל היה מושבם , ועל תבן הציעו להם מצע , ולא התאוננו . אך פעם אחת , בראותו את אשת נעוריו המעֻנגה סובלת מחסור ולחץ , ובזכרו את אשר עוללה לנפשה , בעזבה משכנות אביה הנהדרים באהבתה אותו , ויכמרו רחמיו , ויקרא באנחה : „הוי ! לוּ היה לאל ידי , כי עתה עשיתי לך עדי יקר , ועליו תמונת ירושלים עיר הקדש , מרֻקמה רקמת זהב !" בעת ההיא בא איש אחד (לפי דברי ההגדה היה זה אליהו הנביא) אל אהלו הדל , ויאמר : „חנוני אנשים טובים , הנה ילדה אשתי בן , יתבן אין לי להציע תחתיה . תנו לי מעט תבן !" ויאמר רבי עקיבה לרחל : „ראי , הנה ישנם אנשים דלים ממנו , אשר גם מעט תבן אין להם" . ותאמר לו רחל אשתו : „לך ילמד תורה בבית המדרש" .

אך רבי עקיבה , אשר כבר בא בשנים , לא האמין בכשרונותיו , כי יצליח ויעש חיל בלמודיו . ויהי היום ויבוא אל באר אחת לשאב מים , וירא את האבן אשר על יד

הבאר, והנה חור גדול בה. וישאל: מי נקב את החור? ויענוהו האנשים לאמר: „נטפי המים הנופלים עליה יום יום נקבוהו". ויאמר רבי עקיבה בלבו: „הוי, מה נואלתי, בתתי את לבי להסיתני בשפק פן לא אצליח בלמודי! הן אם המים הרכים יוכלו לשבר את האבן הקשה, הלא דברי התורה הקשים כברזל יחדרו אל לבי שהוא רק בשר רך". וילך אל בית הספר הוא ובנו הקטן יחדו, ויתן המורה לוח אלף־בית לפניהם. ויהי הוא אוחז את הלוח בקצהו מזה, ובנו אוחזהו בקצהו השני, ולומדים את אותיותיו.

לאט לאט למד את כל התורה הכתובה, וילך, וישב לפני נחום איש־גם־זו, וישמע את לקחו שנים רבות. אחרי כן בא אל רבי אליעזר הגדול עירה לוד, ויהי לו לתלמיד מקשיב. ויצטין התלמיד הזה בכשרונו הגדול ובשכלו החד, ויקף תמיד בשאלות את מורהו זה. ורבי אליעזר הקפדן לא שם לבו אל התלמיד ואל שאלותיו, כי לא נָעם לו הדרך אשר בחר לו רבי עקיבה בדרישת התורה, בהתאמצו למצוא כונה נסתרה בכל

אות ואות מאותיות התורה , כאשר למדהו מורהו נחום איש גם זו .

ורבי יהושע בן חנניה , אשר בקר לפעמים בית מדרשו של רבי אליעזר , ראה ויבן כי ברכה רבה בתלמיד הזה , וכי כוכב מאיר הוא על שמי היהדות , ויהללהו תמיד באזני רבי אליעזר . ותעברנה שלש עשרה שנה , ויבואו כל דברי מורהו – הן ההלכות הרבות אשר היו שמורות בזכרונו – בלב רבי עקיבה , ויגדל בתורה במאד מאד . וירבה לשאול את רבי אליעזר שאלות רבות , ויביאהו תמיד במבוכה בכח שכלו הכביר , עד כי לא ידע המורה הגדול לענותו דבר . וירא זאת רבי יהושע , וישמח מאד , ויאמר לרבי אליעזר : „הנה זה העם אשר מאסת בו , צא נא עתה והלחם בו" . מני אז דבקה גם נפש רבי אליעזר ברבי עקיבה , אשר לשמע חכמתו נקבצו באו אלפי תלמידים לשמוע תורת פיו .

ויהי ככלותו למודו בבית המדרש , וישב ברב פאר והדר , בליות אלפי תלמידיו , אשר נהרו אחריו , אל עיר מגורי רחל אשתו יהוריה . ויהי כשמוע רחל כי בא אישה ,

ותצא לקראתו, ותאמרנה לה שכנותיה: „לכי ושאלי לך שמלות; למה תלבשי קרעים בהראותך את פני אישך?" ותען רחל ותאמר: „יודע צדיק נפש בהמתו", כלומר: „יודע אישי הצדיק את מצבי המר ואת אשר נשאתי בגללו". ותבוא אל רבי עקיבא, ותפל לרגליו, ותחל לנשק אותן. ויבואו תלמידיו להדפה כי לא ידעו אשר היא אשתו. ויאמר להם רבי עקיבה: „עזבוה, כי שלי ושלכם שלה הוא", כלומר: תורתי ותורתכם בגללה באו לנו.

ורחמי בן־בלבא־שבוע נכמרו על בתו הרכה והענוגה, הסובלת לחץ ועני, וידו תקצר מהושיע, כי נדר נדר לאלהים בקצפו, לבלתי תמך אותה. ויאמר בלבו: „הנה איש חכם וגדול בתורה בא העירה. הבה אבואה לפניו ואבקשהו להפר את נדרי, כי לא אוכל לראות עוד ברעה אשר תמצא את בתי". ויהי בהגידו את עקת לבבו לרבי עקיבה, וישאלהו זה לאמר: „האם לו היה חתנך גדול בתורה, גם אז נדרת את נדרך?" ויקרא בן־כלבא־שבוע: „חלילה לי! לו ידע רק פרשה אחת או הלכה אחת, כי עתה

משכתיהו חסר" . ויאמר רבי עקיבה : „אני הוא חתנך , עקיבה הרועה לפנים" . ויפל בן כלבא שבוע על פניו , וישק רגלי חתנו , ויתן לו מחצית הונו . ויעשר רבי עקיבא מני אז ולא ידע עוד מחסר ועני .

וישב רבי עקיבא בכפר קטן , בבני־ברק , ויכונן שם את בית מדרשו הגדול , ויהיו לו עשרים וארבעת אלפים תלמידים במלוא רחב ארץ ישראל , מגבת ועד אנטיפרס . ויעבוד באמונה ובתם לב את עבודתו הלאומית , ויקדיש את כל כחו לטובת עמו ולאומיותו , ויהי לברכה ולתהלה בקרב הארץ , ושבו הטוב הלך לפניו בכל ארצות תבל , אשר נדחו שמה נפוצות יהודה .

ויהי בהיותו לאחד המורים הגדולים בישראל , ויזכר רבי עקיבה את עת בערותו לפנים , ויאמר תמיד בשמחת לב : „ברוך אתה אלהי ישראל , ששמת חלקי בין יושבי בית המדרש ולא שמת חלקי בין יושבי קרנות בשוק" . ויוסף עוד לספר על תבונת רוחו לפנים לאמר : „בהיותי עם הארץ אמרתי , מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור" .

ויהי רבי עקיבה איש חי רב פעלים כבירים מאין כמהו בדור ההוא, איש כביר־לב שלא חת מפני כל, איש אשר האמת היתה אהובה לו מכל כבוד וגדולה, ובדגלה התימר תמיד. איש ענו ושפל ברך, מכבד את מוריו וחבריו, אך גם מתנגד לדבריהם, בראותו כי הצדק אתו; איש נוח לבריות, ומה גם לחבריו, אשר התהלך אתם באחוה ורעות, שומע חרפתו מבלי להשיב עליה לחורפהו כגמולו, כי אם בחן ובנעימים השיב בענהו תמיד.

ב.

אחת מפעולותיו היותר גדולות והיותר נכבדות בימי חייו היתה דרישת התורה בהלכה ובאגדה. אם כי היה תלמיד רבי אליעזר הגדול, בכל זאת התנגד לשיטת מורהו, אשר אחז רק בההלכות המקבלות. גם בדרך רבן גמליאל דיבנה, אשר אמר לדחות כליל את ההלכות המקבלות, הנאמרות בשם יחיד,

מבית המדרש , לא בחר רבי עקיבה ; גם לדרך מורהו רבי יהושע בן חנניה , היא דרך הפשרה בין הקבלה וההגיון , התנגד , ויתאמץ לעשות את הדרש חפשי ללכת אל כל אשר יוליכהו רוח בינתו , למען יוכלו חקי התורה להתאים עם מצב הזמן וצרכי העם בכל עת ועידן.

אי־לזאת אחז לא רק בשבע המדות , אשר הנחיל הלל הזקן , כי אם גם ביתר שש המדות , אשר המציא חברו רבי ישמעאל בכח הגיונו הבריא . אך גם אלה לא מלאו את נפשו , וילך עוד הלאה בדרישת התורה , בהוסיפו למצוא כונות בכל אות ואות אשר בדברי התורה , ולהוציא מהן את החקים , אשר התחדשו לפי צרכי הזמן , כאשר למדהו מורו נחום איש גם זו .

על המלות : „את" , „רק" , „אך" אמר שהן באות לרבות דבר שלא נאמר בפירוש בתורה ; כל מקום שנאמרו בתורה המלות „בה" , „לאמר" נחוץ , לפי דעתו , ל ד ר ש , כלומר : למציא עוד כונה , שאינה נראה בפשט הכתוב . רבי ישמעאל חברו התל בו פעמים רבות בגלל זאת ; פעם אחת אמר

לו בלצון: יען למדך תורה מפי נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה, שדרש כל „אתין" „ורקין" שבתורה, הלא תאמר לי מה תדרש, למשל, בדברי הכתוב: „את ה' אלהיך תירא"? בזה חשב רבי ישמעאל להביאהו במבוכה, כי את מי עוד על האדם לירוא זולת האלהים? אולם רבי עקיבה ענהו בלעג מר: „לא דבר רק הוא (הדרש) מכם, ואם רק מכם, יען שלא תדעו לדרש. ובאמת גם בזה יתכן לדרש ולאמר: את ה' אלהיך תירא – לרבות תלמיד חכם", כלומר: האדם מחויב לירא גם את התלמיד־החכם.

הדרש הזה היה נפלא ונכבד מאד בזמנו, כי גם המינים אשר עקמו את דברי התורה לאמת את שטתם דרשו גם הם את המקרא ההוא לתכליתם... ויבוא רבי עקיבה ויסתם את פיהם בדרשתו הנעימה.

פעמים רבות התמרמר אליו רבי טרפון בשמעו את דרשותיו, ויאמר לו: „עקיבה, אינני יכל לסבל!" אך התלמיד אמיץ הלב הזה לא עצר בדבריו, ויוכיח למורהו כי הצדק אתו. ורבי טרפון הנוח להתרצות

הודה לו מהרה ויען : „אני שמעתי ולא ידעתי לפרש , ואתה דרשת וכונת לשמועה ! הא , כל הפורש ממך כאלו פורש מחייו , אשריך אברהם אבינו שעקיבה יצא מחלציך !" . מקרים כאלה קרו לו הרבה עם רבי טרפון .

הוא מספר במו פיו איך התוכח פעמים רבות עם רבן גמליאל , רבי יהושע ורבי ישמעאל בהלכות שלא ידעו הם לבאר את טעמיהן . ואחרי אמרו להם : אם קבלה היא נקבל ואם לדין יש תשובה , ענוהו לאמר : „השב !" ואחרי כן הודו לדבריו ויאמרו : „יפה דרשת !" , וכן קרה שלא ידע רבי יהושע לפרש הלכות מקבלות , ויאמר רבי עקיבה : „אני אפרש" , ודבריו מצאו חן בעיני כל שומעיו .

דרך רבי עקיבה בהלכות היה בדרך כל בית הלל – דרך חן ונעם , דרך חיים וחסד . הוא השתדל להקל בדינים , שנהגו בהם מכבר לחומרא , ולהחמיר בדינים שנהגו בהם קולא , אם ראה ויוכח , כי טובה עמו דורשת זאת .

הנה בית שמאי אמרו , כי רק אז יוכל הבעל לגרש את אשתו , אם מצא בה ערות דבר , ובית הלל הקילו ויאמרו כי גם אם מצא

בה חסרון בגופה יוכל לגרשנה. אבל רבי עקיבא ראה, כי שלות המשפחה דורשת להקל עוד יותר ויאמר: „אף אם מצא אחרת נאה ממנה יוכל לגרשנה". ובאמת מה אמללה המשפחה, אשר הבעל חדל מאהב את אשת נעוריו! כמה ריבות יפרצו בה יום יום! כמה דמעות תשפך האשה האמללה, אשר נהפך לב אישה לשנאה! וגם הבעל, במה אשם אם חדל לאהב? הכי האהבה ביד תקח? הלא רגש הלב היא, ומי יוכל לצות על הלב לאהב או לחדל? ועתה מה אמללים הם האיש והאשה. הנה הם חפצים להפרד איש מרעותו, והדת עומדת בצר נגדם ואומרת: יחדו ישבו, כי אין באשה ערות דבר או חסרון בגוה. אל המצב המר הזה שם לבו רבי עקיבה, אשר ידע את האהבה בתעוגיה, אשר כבד את רחל אשתו בכל לבבו, ויוכח, כי אם חדלה האהבה לשום משבנה בין האיש והאשה, אז אין טוב לשניהם, כי אם להפרד זה מזאת לאשרם ולשלותם.

כן היה דרך רבי עקיבה לבטל או

לשנות מן הקצה אל הקצה דינים ומנהגים , ולא ירא את ההלכה המקבלת זה ימים ויבים , כאשר התלמוד מספר : „בראשונה היה בית הדין שולח אל בעלי הבתים אשר במדינות לאמר : מהרו והפרישו את המעשרות , עד שלא תגיע שעת הבעור – שנת השמיטה – , עד שבא רבי עקיבה ולמד , שכל הפירות , שלא באו לעונת (לחיוב) מעשרות , פטורים מן הבעור" .

עוד כלל אחד היה לו בדרישת התורת אשר קראהו בשם „סמוכים" , כלומר : למה נסמכה פרשה זו לזו ? אין זאת כי אם לדרש את האחת על פי השניה . ועל הכללים שהמציא הוא ואשר קבל מנחום איש גם זו ומרבי ישמעאל כונן רבי עקיבה את כל התורה שבעל פה על יסודות מוצקים כל ימותו , ויסדר את כל ההלכות לסדרים מיוחדים , ענין ענין לבדו : העניינים הנוגעים למצות הארץ לבד , עניני החגים והמועדים לבד , עניני האישות לבד , עניני המשפטים לבד , עניני הקרבנות לבד , ועניני טומאה וטהרה לבד . אלה הם ששה הסדרים אשר נקראו

בשמותם: זרעים, מועד, נשים, נזיקין, קדשים, טהרות, וכל הסדרים ביחד נקראו בשם: „משנת רבי עקיבה".

על כן אמרו החכמים, אשר חיו אחריו, כי הוא עשה את כל התורה טבעות טבעות, כלומר: כשלשלת המחברה מטבעות רבות. אחריו השלימו את העבודה הגדולה הזאת תלמידיו ותלמידיהם אשר הלכו בעקבותיו, ויכתבו את כל ההלכות ויחקון בספר ותהיינה לספרי המשנה – עטרת סְפרותנו העתיקה ותפארתה. ששת הספרים האלה הניחו יסוד מוסד בלאומיות ישראל, ויגינו עליה לבל תשבת מטהרה ברוב ימי הנדודים מאז ייַד הנה.

ג.

וכדרכו בדרש המקרא בהלכות, כן היה גם דרכו בדרשות האגדות – להתרחק מפשט הכתובים לתמהון לבב חבריו. אך אם נשים לב לדרשותיו באגרה נראה, כי

הדרש לא היה לו לעיקר , כי אם לטפל , אשר על ידו יגיע אל מטרתו . ומטרתו היתה נעלה מאד : להרים את הרוח הלאומי בקרב עמו , לנחמו ולעודדו לבל יכשל בדרך חייו המרים , אשר מררום הרומאים ויתר שונאיהם , ולסתום פיות המינים , אשר הוציאו כונות זרות מדרשות התורה , למשוך אחריהם את המון בית ישראל . אופן הדרשה היה בעיני רבי עקיבה רק בקליפה קשה , ותוכן הדרשה כגרעין מתוק . עמל הפלפול היה נכבד בעיניו רק בגלל התועלת שקוה להוציא ממנו . ובאשר התפלפל לפניו אחד מתלמידיו ללא תועלת , ענהו רבי עקיבה : „צללת במים אדירים והעלית חרס בידיך !" , וכמה פעמים קרא לפפיים חברו לאמר : „דייך פפיים !" בשמעו אותו דורש דרשות זרות ללא כל תועלת .

הדעות הרמות וההשקפות הנעלות , אשר הביע רבי עקיבה באגדותיו , מראות רעה , מה רמה ונשגבה , מה זכה וטהורה היתה נפש האיש הגדיל המורם מעם הזה , ומה גדלה אהבתו לכל דבר קדוש , אשר

הקדישתו לאמיות ישראל! בנשאו מדברותיו על אלהי ישראל וקדושו נדמה, כי נפשו הטהורה מתפרצת מגויות חמרה ומתנשאת למעלה אל מקורה הטהור והנצחי, אל אלהי הרוחות. „אשריכם ישראל – קרא רבי עקיבה – לפני מי אתם מטהרים, ומי מטהר אתכם? לפני אביכם שבשמים!". „אין להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם! כי הוא דן הכל באמת והכל ברין", אמר בפעם האחרת, „כל מה שהאלהים עושה, רק לטובת האדם הוא עושה", היה פתגמו תמיד.

האגדה מוספת לספר על זאת, כי פעם אחת בא רבי עקיבה אל עיר אחת ולא נתנוהו אנשי העיר ללון שם. ויאמר: „כל מה שהאלהים עושה לטוב הוא עושה!", ויצא את פני העיר וילן בשדה. ויהי לו נר דולק, תרנגל להעירו משנתו וחמור. ויפח הרוח ויכבה את הנר, ויבוא חתול ויטרף את התרנגלו, ואחריו בא ארי ויטרף את חמורו, ורבי עקיבה אמר בכל אלה, כמשפטו, כי לטובתו

עשה לו האלהים את זאת. בלילה ההוא התנפלו גדודי צבא על העיר וילבדוה. ויאמר רבי עקיבה לתלמידיו: „ראו כי כל דרכי אלהים צדק ומשפטו אך לטובה, הן לו היה הנר דולק, או ההרנגל קורא, או החמור נוער, אז התנפלו הגדודים גם עלינו ויהרגונו – ועתה נצלנו".

בזכרו את המון הבריות שנבראו בתבל ואת חליפות טבען, אמר תמיד ברב המית רגשותיו: „מה רבו מעשיך ה' !" ובפיו לא מצא די מלים לפאר ולרומם את אלהי ישראל. בדרשה רחוקה מפשט הכתוב, אך נעלה בתבנה הנעים אמר: „אומות העולם שואלות את ישראל: „מה דודך מדוד שככה השבעתנו ? שככה אתם מתים בגללו, וככה אתם נהרגים למענו ? הנה נאים אתם, הנה גבורים אתם, בואו ונתערב יחד !" וישראל עונים להן: „המכירות אתן אותו ? נאמר לכן מקצת שבחו: דודי צח ואדם". ואחרי שמוע האומות שכן הוא שבחו, אומרות לישראל: „נלכה עמכם", שנאמר: „אנה הלך דודך, היפה בנשים, אנה פנה דודך ונבקשנו

עמך ז" יישראל עונים אותן: „אין לבן חלק בו, כי גם אני לדודי ודודי לי".

מה נשגבו אמריו אלה, אף אם עקמו את כונת שיר השירים! הנה הלאומי הגדול הזה מציר ברמיונו את אלהיו, מלא אהבה וחסד אל עמו, עם סגלה, והם אחוזים ומתלכדים יחדו, וזר לא יתערב בתוכם. זאת היא השקפת לאומי נלהב מאד נעלה!

מעלת עמו וערכו גדולים מאד בעיניו. הוא שם בפי משה רבנו דברים כאלה: „צא ואמר לישראל שבזכותם האלהים מדבר עמי, שכל שלשים ושמונה שנה שבעם על ישראל במדבר לא דבר עמי". הוא אמר: „אפילו עניי ישראל רואים אותם כאלו הם בני חורין, שהם בני אברהם יצחק ויעקב". וגם הוא דרש כרבי ישמעאל „שכל ישראל בני מלכים הם". פעם אחת פרע איש אחד את ראש האשה בשוק, וישפטהו רבי עקיבה לשלם לה ארבע מאות זוזים, יען אשר בזה בה ישראל. „חביבים ישראל – קרא רבי עקיבה – שנקראו בנים למקום, שנאמר: בנים אתם לה' אלהיכם".

אחר שרי רומה שאלהו : מה היא סבת הרעש ? ויענהו רבי עקיבה : „בשעה שהקדוש ברוך הוא מסתכל בבתי עבודה זרה ובעובדיה , איך הם נתונים בשקט ובשלוה בעולם , ורואה את ביתו חרב ונתון בידי הגוים , כביכול , הוא מקנא ושואג , ואז השמים והארץ רועשים , שנאמר : „ה' מציון ישאג ומירושלים יתן קולו" , יישראל מה הם עושים ? הוא מיגין עליהם שנאמר : „וה' מחסה לעמו" .

מלבד אהבתו הרבה לעמו , נראה בדבריו אלה גם אהבה אין קץ לירושלים עיר קדשו . עוד ממאמר אחד נוכח מה כלתה נפשו לארצו הקדושה . „כל המניח את ארץ ישראל ויוצא חוצה לארץ – יאמר רבי עקיבה – מעלה עליו הכתוב כאלו עובד עבודה זרה , וכל הקבור בארץ ישראל כאלו קבור תחת המזבח , כי כל ארץ ישראל ראויה למזבח , יען כל אדמתה קדש" .

ומה רמו דבריו על התורה ועל תלמידי החכמים ! הוא דמה את התורה למים : „מה מים חיים לעולם כן דברי התורה חיים לעולם ; מה מים מעלים את הטמא מטומאתו כן דברי

התורה; מה מים משיבים נפש האדם, כן גם התורה משיבה נפש האדם מדרך רעה לדרך טובה; מה מים יוקחו בחנם כן דברי התורה". „חביבים ישראל שנתן להם כלי חמדה – אומר רבי עקיבה – חבה יתרה נודעה להם שנתן להם כלי חמדה, שנאמר: כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו". את תלמידי החכמים המפיצים את התורה דמה לבאר לאמר: „שתה מים מבורך", – תלמיד חכם נמשל בתחלתו לבור – מה בור אין בו מים, כי אם מה שנותן הגשם לתוכו, כן תלמיד חכם בתחלתו לא למד, רק מה שלמדו מורהו. „ונוזלים מתוך בארך" – מה באר מתמלאת מים חיים מכל צדדיה, כן באים אחרי כן תלמידים ולומדים ממנו שנאמר: יפוצו מעינותיך חוצה". בזה הוכיח כי כל חכם מחויב להפיץ ידיעותיו בין הבאים ללמד ממנו. הוא אמר שחוב על המורה ללמד את התלמידים עד דעתם היטב את למודיהם, יהיה התורה סדורה בפיהם, ולהראות להם שעמים על כל אשר ילמדם, ולא שיקבלו את התורה רק בקבלה בלי דרישה וחקירה.

התפלה נכבדה מאד בעיניו . הוא דרש את המקרא : „קדש הלולים לה״ לאמר : „כל דבר אשר יהנה האדם ממנו טעון ברכה לפניו ולאחריו . אמר הקדוש ברוך הוא : כשם שאני זקוק להוריד גשמים להשיב רוחות ולהוריד טללים , א״ אתה זקוק לברכני . והיה זהיר להתפלל לפני . ואל תאמר בשעה הרוחה לבזות את התפלה , ואך בהגיע הצרה תתפלל . לא , בני , לא תעשה כן . כי אם לפני בוא הצרה הקדים ותתפלל״ . ויוסף עוד לאמר : „אסור לאדם לטעום דבר טרם יברך״ .

ובהתפלל רבי עקיבה היו כל רגשותיו נתונים לאלהיו , כמספר בתלמוד : „כן היה מנהגו בהתפללו : אם התפלל עם הצבור יחדו , קצר בתפלתו מפני טרח הצבור ; ואם התפלל יחיד , לא נח במקום אחד מרב התלהבותו , שאם הניחו אדם בזוית זו מצאו אחרי כן בזוית אחרת , מרב השתחויות וכריעות״ .

ד.

דברי רבי עקיבה הישרים התאימו תמיד עם מעשיו. הוא דבר בשבח הצדקה וגמילות החסדים באמרו: „מי שהוא גומל חסדים יהי מבֻשר שתפלתו תהי נשמעת". אין לעשות מסחר בכסף הצדקה – לפי דעתו – אף אם השכר יהיה לטובת העניים, למען היות תמיד כסף מזומן תחת ידי הגבאי, אם יקרה לפניו עני. וכן היה עושה גם הוא כל ימיו, בי היה גבאי צדקה, וישוטט בגלל זאת אל ערים רחוקות בכל חלקי התבל, ויקדיש רב עתותיו לחמול על דל. ומרוחו הנדיבה האציל על מיודעיו לחוס על אביון כאשר יִספר, כי לקח כסף מאת רבי טרפון לקנות לו אחוזת נחלה, ויחלקהו לאביונים. וכאשר שאלו רבי טרפון איה האחוזה, הראהו את הדברים הכתובים בספר תהלים לאמר: „פזר נתן לאביונים", ויודה לו רבי טרפון על אשר העירהו למלא את חובתו האנושית, וישקם

על ראשו ויקראהו : „רבי ואלופי !" .

ענות רוחו היתה רבה מאד . הוא לא התגאה מעודו בתורתו הרבה שלמד . „תלמיד חכם המתגאה בתורתו – אומר רבי עקיבה – דומה לנבלה מושלכת בדרך , שכל העובר עליה יאטם חוטמו ומתרחק ממנה" . ויוסף עוד לאמר : „סיג לענוה יראת חטא" , כלומר : הגאוה היא חטא , והירא לחטוא לא יגבה לבו . – פעם אחת פגשהו רבי ייתן בן הרכינס , חכם קפדן ועומד על דעתו , מתלמידי בית שמאי , ויאמר לו : „האתה הוא עקיבה ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו ? אשריך שזכית לשם , ועדנה לא הגעת לרועי בקר" . בדבריו האחרונים אמר להכאיב את לב רבי עקיבה , בהזכירו אותו , כי היה רועה צאן לפנים . ורבי עקיבה ענהו בענותו על חרפתו לאמר : „אפילו – לרועי צאן" . בהיותו עוד תלמיד בבית המדרש ביבנה קרה שהתאונן רבי יוחנן בן נורי עליו לפני רבן גמליאל פעמים אחדות , והנשיא יסר את רבי עקיבה בשבט פיו . אך הוא לא שנא בגלל זאת את רבי יוחנן ויוסף עוד לאהבה ; ייקרא עליו

רבי יוחנן לאמר: „הוכח לחכם ויאהבך".

ומה נחמדות היו תהלוכותיו עם מוריו וחבריו. לא פעם ושתים ראה אותם מצטערים, וינחמם מיגונם. רבן גמליאל קרא פעם אחת את המקרא „עושה אלה לא ימוט לעולם" ויבך ויאמר: „מי זה יוכל לקים את כל הדברים הטובים הנאמרים פה?" וינחמהו רבי עקיבה ויוכיח לו ברב הגיונו, כי גם אם עשה האדם אחד מהמעשים ההם, יוכל לבטוח כי לא ימוט לעולם. ויקרא רבן גמליאל מהמית לבו: נחמתני, עקיבה, נחמתני! – גם לרבי יהושע קרה צער גדול, בצות עליו רבן גמליאל ללכת מפקיעין לי־בנה בנקלו ובכספו ביום הכפורים. וינחמהו רבי עקיבה, ויוכיחהו לדעת כי כל מה שעושה רבן גמליאל עשוי הוא, כי הוא הנשיא בעמיו. ויאמר לו רבי יהושע גם הוא: נחמתני, עקיבה, נחמתני!. וכאלה היו מקרים רבים.

את מוריו כבד מאד כאשר יכבדו מלאך האלהים. בלכתו לצות את רבי אליעזר הגדול אל בית עולמו, פגש בארון המת בין קיסריה ללוד, ויצעק צעקה גדולה „אבי,

אב', רכב ישראל ופרשיו !" ויך את בשרו עד שפך דם, ויקונן עליו לאמר: הרבה מעות יש לי (הרבה שאלות בדברי התורה יש לי לשאול) ואין לי שלחני להרצותן! (אין איש עתה שיפתרן). –

האהבה בין איש לרעהו היתה בעיניו אחת המצות היותר גדולות במצות התורה. הוא אמר: „ואהבת לרעך כמוך – זה הוא כלל גדול בתורה!" ואם כי היה לאומי נלהב מכל חכמי דורו, בכל זאת אהב גם בני אומות אחרות אם מצא בהן מדות טובות. הוא אמר, למשל: „בשלשה דברים אני אוהב את המדיים: כשהם חותכים בשר, אינם חותכים כי אם על השלחן; כשהם נושקים את רעיהם, אינם נושקים כי אם על גב היד; וכשיועצים אינם יועצים כי אם בשדה". בכלל, הביע את אהבתו לכל בן אדם באמרו: „חביב האדם שנברא בצלם אלהים". –

רב מאר מספר פתגמיו, אשר דבר בשבח המדות הטובות והמוסר, המפוזרים בספרותנו התלמודית. השקפותיו הנאורות

והמושבלות על האדם ועל מדותיו והנהגתו בחיים הן מרגליות יקרות בתורת המדות והמוסר הנותנות כבוד לאומריהן. ומה נחמדות הן שבע צוואותיו אשר צוה את רבי יהושע בנו לפני מותו! כמה הגיון נסיוני צפון בהם! הוא צוהו לאמר: „אל תשב בגבהה של עיר (במרומי קרת), שלא יפסיקוך מלמודיך עוברי הרחוב; אל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים (כי ראשים כאלה אינם שמים לב לצרכי העיר בעסקם תמיד בתורה); אל תמנע מנעליך מרגליך (בימים ההם הלכו רוב בני האדם בארצות הקדם יחפים); השבם ואכל בקוץ מפני החמה ובחרף מפני הקר; עשה שבתך חול (טוב שלא תכבד את יום השבת במאכלים טובים ובבגדים יפים) ואל תצטרך לעזרת בני האדם; היה משתדל עם האדם שהשעה משחקת לו; אל תכנס לביתך פתאם ומה גם לבית רעך (פן תראה מעשה אשר לא עשו לעיניך, ולמה תכלימם?). גם את שמעון בן יוחאי צוה חמשה דברים מחכמים לפני מותו בלשון משל ומליצה, וירבו חכמי התלמוד לבארם איש על פי

דרכו, ולמצוא בהם כונות נעלות.

השקפתו על האישות היתה נאורה, ומצב האשה היה קרוב ללבבו. הוא אמר: „איזהו עשיר? כל שיש לו אשה נאה במעשיה". – „כל הנושא אשה שאינה מהוגנת עובר על חמש עברות". – „זכו איש ואשתו (אם חיים הם בשלום) – שכינה שרויה ביניהם; לא זכו – אש אוכלתם". – „הנותן עיניו (המצפה) באשתו שתמות, למען יירש רכושה או יקח את אחותה, סוף קוברים אותו בחייה, שנאמר: חופר גומץ בו יפל". אלה הם דבריו המסלאים בפז.

איש אחד נדר נדר לגרש את אשתו, ויבוא אל רבי עקיבה, ויצו עליו רבי עקיבה להשיב לאשה בסף כתובתה ארבע מאות שקל. ויאמר האיש, כי כל הונו עולה רק לסכום כזה, לבן תקח האשה מאתים שקל ומאתים שקל ישארו לו להחיות בהם נפשו. ויאמר לו רבי עקיבה: „אף אם אתה מוכר שער ראשך אתה נותן לה כתובתה". ויאמר האיש: לו ידעתי כי כן הוא כי עתה לא נדרתי לגרשנה. ויפר רבי עקיבה את נדר

האיש, וייעץ לתלמידיו להפר תמיד נדרי האנשים הנודרים לגרש את נשיהם, בהזכירם אותם כי עליהם לשלם את כל כסף הכתובה וינחמו ממעשיהם. – הוא התיר גטי נשים שנעשו בבית משפט הגוים, אף אם חתמו עליהם נכרים. הוא אמר, כי האשה בעצמה תוכל להביא גטה אל בית הדין ולאמר, כי גרשה בעלה מבלי הביא ראיה לדבריה. – עד ימיו היה המנהג שהאשה לא יכלה ללבש בגדים יפים בעתים ידועות ולקרוע אז בפוך עיניה. ויאמר רבי עקיבה: „הלא יבוא הדבר לידי איבה, ויחפץ הבעל לגרשנה"; ויגזר אמר כי תוכל להתקשט.

בעסקו בצרכי הקהל ובפרנסו עניים, שם עיניו על דרכי בני האדם, וידע את טבעם, מזגם וחסרונותיהם, וידרש את דרשותיו הנעימות להשיבם מדרך רעה. הוא ראה גם בבני האביונים אנשי מרמה, ויישא מדברותיו על מזמותיהם הרעות, ויוכיחם בשבט פיו לאמר: „כל הנוטל פרוטה מן הצדקה, בזמן שאינו צריך, איננו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות". הוא היה אומר: „המכריך

סמרטוטים על עיניו ועל שוקיו ואומר : „הנ' לעוֵר למכה־שחין" , סוף שיאמר לאמתו (שתכהינה עיניו ויצטרע באמת)" . ויוסף עוד לדבר על אנשי מרמה לאמר : „הזהר מן היועצך לפי דרכו (להנאתו ולא להנאתך)" . –

הוא הזהיר מאד את בני האדם לבלתי היות קלים לכעום , ולבלתי הראות אותות קצף , באמרו : „החובט פתו בקרקע והמפזר מעותיו בחמתו , איננו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות" . – „הקורע בגדיו והשובר כליו בחמתו סוף שיעבוד עבודה זרה ; שכן היא אומנותו של היצר הרע : היום הוא אומר לו : קרע בגדיך , ולמחר אומר : לך עבוד עבודה זרה" . והיצר הרע – לפי דעתו – „דומה בתחלתו לחוט של עכביש , ולסוף נעשה בקלע של הספינה" . –

כן הזהיר שומעי אמריו מחברה רעה באמרו : „אל תבוא בין הלצים פן תלמד ממעשיהם" . „כל המדבק בעוברי עברה , אף אם לא עשה כמעשיהם מקבל פורענות כמוהם . וכל המדבק בעושי מצוה , אף אם לא עשה כמעשיהם מקבל שכר כמוהם" . –

גם על תהלוכות בני האדם בדרך ארץ דבר דברים מחכמים, וייעץ עצות טובות. הוא אמר: „אל תרגיל עצמך לאכל מן הסעודה (לתור אחרי משתות ולבקרם) פן יהיה סופך לאכל מקופה של צדקה". – מעשה ברבי עקיבה – מספר התלמוד – שעשה סעודה לתלמידיו. ויביא להם ראשונה בשר נא; החכם בהם אחז נתח הבשר בידו האחת, ובידו השניה אמר לתלש לו נתח. וירא כי לא יכל לתלש, וימשך ידו ממנו, ולא אכלו. אך הכסיל אשר בהם אחז בידו את הנתח וישבחו בשניו. ויאמר לו רבי עקיבה בתוכחה: „לא כן, בני. הנח את עקבך על הנתח בתוך הקערה". אחרי כן הביא להם בשר מבושל ויאכלו די שבעם. אחרי אכלם אמר להם רבי עקיבה: „בני, עשיתי כן רק למען אוכח, היודעים אתם דרך ארץ אם לא?".

כבוד האדם נחשב מאד בעיניו. רבי ישמעאל אמר, כי המספידים את המאבד את עצמו לדעת (ההורג את נפשו) אומרים „הוי נתלה, הוי נתלה!", ויאמר לו רבי עקיבה: „אל תכבדהו ואל תקללהו". נער אחד שבו

צלוחית ויכהו אביו, ויירא מפניו וילך ויטבע בבור. ויצו רבי עקיבה לנהג בו כבוד כמו בכל המתים אשר מתו בידי ה' ולא בידי עצמם.

פתגמיו המחוכמים על השגחת האלהים, על חובות האדם לבוראו ועל גמול מעשיו הטובים והרעים, מצויינים מאד בעמק שכלם וב־עיונם הבהיר הצפון בהם. הוא היה אומר: „הכל צפוי (האלהים יודע הכל), והרשות נתונה (לאדם לבחר לו דרך טובה או רעה), ובטוב העולם נדון (גם בענוש אלהים את האדם רחמים יזכר), והכל לפי רוב המעשה (לפי מספר המעשים הטובים ישלם ה', ולא לפי גדלם)". עוד היה אומר: „הכל נתון בערבון (האדם ערב את מעשיו הרעים), ומצודה (מצודת היצר הרע) פרוסה על כל החיים. החנות פתוחה (תאות העולם פתוחות לו), החנוני מקיף (האלהים לא ימהר לענוש את הרשע), הפנקס פתוח והיד כותבת (המעשים הרעים נרשמים ונזכרים), כל הרוצה ללות יבוא וילוה (הרשות נתנה ביד האדם לעשות על חשבון ענשו או גמולו מעשים רעים או טובים);

הגבאים מחזירים תדיר בכל יום ונפרעים מן האדם מרעתו או שלא מדעתו (המות ויתר המקרים הרעים רובצים על פתח האדם בכל יום, ובבוא יומו יענש או ימות ברצונו או שלא ברצונו), ויש להם על מה שיסמכו (לא על לא רעה עשה יענישוהו) והדין דין אמת והכל מתקן לסעודה (תכלית הנהגת האדם היא בעולם הבא)".

השקפותיו אלה עודדו את רוח בני עמו מאז ועד היום הזה. השאלה הגדולה מדוע יש צדיק ורע לו, ויש רשע וטוב לו מנקרת תמיד במח האדם החפץ לבקש חשבונות בהנהגת העולם ביד האלהים. ורבי עקיבה בפתגמיו אלה ובדרשותיו, שדרש בענין הזה, השיב תשובה נצחת לשואל, אשר תנחם גם עתה את נפשות בני עמו הנוגות מצרה. הוא דרש: „למען ייטב לך" – בעולם שכלו טוב; „והארכת ימים" – בעולם שכלו ארוך". עוד אמר: „צדקתך כהררי אל" – הצדיקים והרשעים הקדוש ברוך הוא מרקדק עמהם, וגובה מן הצדיקים מעוט מעשיהם הרעים,

שעשו בעולם הזה , לשלם להם שכר משלם בעולם הבא ; ומשפיע שלוה לרשעים ומשלם להם מעוט מעשיהם הטובים שעשו בעולם הזה , להפרע מהם בעולם הבא" .

ה .

רבי עקיבה היה לאומי קנאי נלהב . את הרומאים שנא תכלית שנאה , ויקו תמיד ליום נקם ושלם , אשר בו תשפל רומה וירושלים תשוב להיות עיר מעטירה , והמקדש יבנה במהרה על תלו , וחסן ישראל המדיני עוד ישוב אליו . כאשר קצרה נפש העם הנענה לשאת עול צרותיו בימי טרַינוס , ואחרי אשר התל בתקותיו הצורר אדרַינוס , בהבטיחו לבנות בית ה' ולא בנה , מרדו בני ישראל במעַניהם ובר כוכבא הגבור היה לראש מפקדי גבורי יהודה . אז האירה שמש התקוה בלב רבי עקיבה , ויפח באמרותיו רוח גבורה בלב בני עמו , ומה גם בלב אלפי תלמידיו , אשר התנדבו כלם באחד לחרף נפשם על שדד

קטל. הוא אמר על בר־כוכבא „דרך כוכב מיעקב – זה בן־כוזיבא", ויקראהו בשם: „מלך המשיח", אשר אל בואו יקוו בני ישראל. –

הוא באר את מצות התורה: „הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו (ממערכות המלחמה)" לאמר: רך לבב ממש, המפחד מפני תרועת מלחמה ואבחת חרב, לעמת באור חבריו אשר בארו לאמר: הירא מפני חטאיו. מזה נבין, כי חפצו היה להרבות צבאות המורדים, כי מי יוכל להתפאר: „צדיק אני ולא חטאתי"? ואם בן יעטו היוצאים בצבא. לכן אחז בפשט, למרות היותו דרשן.

ומה רבו נדודיו ועמלו לרגלי משלחתו הלאומית הזאת! עוד בימי טרינוס שם פעמיו רומאה בלוית רבן גמליאל רבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה גם לארץ ערב, גם לארצות אפריקה הרחיק נדוד, לעודד רוח בני עמו. ולא רק את רוח ההמון עודד רבי עקיבה, כי אם גם את רוח חבריו ומוריו, עת הקפם היאוש למראה צרות עמם בנסעו הוא ורבני ישראל רומאה שמע

מרחוק קול מצהלות שבורים יוצא מבתי הרומאים הגאיונים. ויבכו חכמי ישראל. וירא זאת רבי עקיבה וימלא צחוק פיו. וישאלוהו: „למה תצחק עת נבכה אנחנו?" וישאלם: „מדוע תבכו?" ויענוהו לאמר: איך לא נבכה אם עובדי האלילים יושבים שלוים בבתיהם, ובית הדום רגלי אלהינו היה לשרפת אש, ושועל לחית השדה!" ויען רבי עקיבה לאמר: „לכן צחקתי אני: אם כן הוא עושה למכעיסיו, מה השכר אשר יגיע לעושי רצונו!" – עוד פעם. בנסעו עמהם ירושלימה, ראו שועל יוצא מהר הבית, ויחלו לבכות. ויצחק רבי עקיבא לעמתם. ויקראו החכמים: „עקיבה, מעשך זר תמיד: כאשר נבכה אנחנו הצחק אתה!" וישאלם: „מדוע בביתם?" ויענוהו: „איך לא נבכה בראותנו שועל יוצא מן המקום שנאמר עליו: והזר הקרב אליו יומת? על זה דוה לבנו, על אלה חשכו עינינו – על הר ציון ששמם, ש עלים הלכו בו!" ויען רבי עקיבה: „לכן צחקתי: אם דברי אוריהו שאמר „לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית – לבמות יער" קיימים, אז גם דברי

זבריהו שאמר: „עוד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלים ואיש משענתו בידו מרב ימים" קימים; ואם בטלים דבר הראשון בטלים גם דברי האחרון, לכן שמחתי כי באו ונהיו דברי אוריהו, כי עתה אוכל לקוות שיבואו גם דברי זכריהו". ויענוהו החכמים: „נחמתנו עקיבה, נחמתנו!".

אבל תקותו היתה לו לטפח נפש. אלפי תלמידיו נפלו במלחמה, העיר ביתר נלכדה, וכר כוכבא נפל חלל על מרומי שדה קטל, ואדריגוס החל לרדף עם עברתו באכזריות חמה, ויגזר לבלתי למוד את התורה ולבלתי עשות מצותיה, וכל העובר פי המלך יהרג. ותהי אז אספת חכמי ישראל גדולה בבית נתזה בלוד, ויחוה רבי עקיבה דעו לתת נפשותם למיתים ולבלתי חדל מלמד את התורה באמרו: „הלמוד גדול מהמעשה", וכל הנאספים הסכימו לדבריו. ויהיו רבי ישמעאל ורבי שמעון הראשונים שהעלו על במת המטבח בגלל לאומיותם. ויהי כשמוע זאת רבי עקיבה ויאמר לחכמים: הכונו לקראת הצרות, בחושו בי גם עליו ועליהם העבר בום הנקמה.

ובכל זאת לא חדל מלמד את התורה לתלמידיו . ויהי באמר אליו פפוס בן יהודה : „איך לא תירא מעבור את מצות המלך ?" ויענהו רבי עקיבה במשל נחמד לאמר : „אמשל לך משל למה הדבר דומה : לשועל שהלך על שפת הנהר וירא את הדגים מפחדים , וישאלם למה תפחדו ? ויענוהו הדגים : „את רשתות הדַיגים אנחנו מפחדים" . וייעצם השועל לאמר : „עלו אלי היבשה ואסתירכם בנקיקי הסלעים" . ויאמרו הדגים : „עליך אומרים כי הערום בחיות הנך , אבל באמת הנך הכסיל אשר בחיות . אם במים אשר הם חיינו נפחד , ומה גם ביבשה" . כן גם אתה . אם בגלל התורה שהיא נשמת ישראל , ככתוב : „היא חיינו וארך ימינו" הנך אומר שאביא על נפשי סכנה , ומה גם בחדלי ללמדה" . אחרי המקרה הזה תפשו באמת את רבי עקיבה , ויושיבוהו בבית הסהר .

שלש שנים ישב רבי עקיבא במשמר , וגם שם לא חדל מלמד את תורתו לתלמידיו. פעמים רבות אלצו תלמידיו לשלם שחד לשומר בית הכלא , לתתם לבוא אל האסיר הגדול הזה , לשאלהו דת ודין . פעמים רבות

סבבו את השומרים בבחש, לבל ירגישו כי מלמד הוא אותם את תורתו. רבי יוחנן הסנדלר התחפש כרוכל, ויעבר על פני הבלא ויקרא: „מי יקנה מחטים! מזלגות! חלצה בינו לבינה מהו? (כלומר, אם חלצה היבמה את היבם בלי עדים, מה משפט החליצה?)". ויען רבי עקיבה דרך החלון: „היש לך פלך? כשר! (כלומר, החליצה כשרה)". והשומרים שלא ידעו שפת עבר לא הבינו את הערמה. –

אחרי הודע לנו רום ערך רבי עקיבה ותבונות נפשו, לא נתפלא על כל הכבוד אשר רחשו לו חבריו ומוריו. בעוד היותו תלמיד נשאלה שאלה בבית המדרש בלוד, ורבי עקיבה אַחר לבוא ויישאר בחוץ, ויאמרו התלמידים: „ההלָכה בחוץ". ותשָׁאל עוד שאלה ולא מצאו מענה ויקראו: „התורה בחוץ!" ויהי בפעם השלישית, כאשר נשאלה עוד שאלה ואין פותר, אמרו: „עקיבה בחוץ!" ויקראו: פנו לו מקום! והוא בא וישב בענוה לרגלי רבי אליעזר הגדול, ויבאר כל דבר הקשה. –

בחלות רבי אליעזר הגדול באו כל

חכמי ישראל לבקרו . ויהי בפתוח רבי עקיבה שפתיו לדבר , ויאמר רבי אליעזר : „סמכוני על מטתי ואשמע את דברי עקיבה" , אשר לא אמר כזאת בשמעו את דברי מבקריו האחרים . רבי טרפון לא מצא בפיו די מלים להלל את רבי עקיבה על כשרונותיו ועל תבונות נפשו הרוממות . בן עזאי קרא : „כל חכמי ישראל דומים בעיני כקלפת השום , חוץ מן הקֶרַח הזה (רבי עקיבה היה קרח) !" רבי דוסא בן הרכינס , הזקן העור הנכבד בדורו , כאשר הגידו לו כי בא רבי עקיבה אל ביתו , קרא : „אתה הוא עקיבה ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו ? ירבו כמוך בישראל !" בספרות התלמוד נשארו הרבה אגדות עליו ועל מקרי חייו , ותרימנה את ערכו על ערך משה רבנו באמרן : „מה שלא נגלה למשה רבנו גלה ה' לרבי עקיבה" , וכי מלאכי האלהים מר בכו במות האדם הגדול הזה ויקראו לפני האלהים : „זו תורה וזו שכרה !" . חכמי התלמוד דמו את לבו , לב מבין , „לפתחו של אולם" . הרבה אגדות ספרו על התעשרו על ידי נסים , שעשה לו האלהים.

גם השודדים הנותנים חתיתם בארץ נתנו כבוד לשמו, ולא נגעו בתלמידיו בפגשם אותם בדרך. ולפני הפרדם מהם אמרו השודדים: „אשרי רבי עקיבה ותלמידיו שלא פגע בהם אדם רע מעולם". בכל מקום שהוא מתנגד לדברי חבריו בהלכה קבעו החכמים ההלכה כדבריו. חכמים גדולים העידו, כי לא היה עוד חכם גדול בארץ ישראל כמהו חכמי הדורות שאחריו קראוהו: „אבי העולם". גם בשבתו בכלא עבר את השנים וקבע את החדשים, ולא נועז איש מחכמי ישראל לקחת על שכמו המשרה הזאת בעוד רבי עקיבה חי, ובאין נשיא מבית הלל, כי רבן גמליאל בבר מת ורבן שמעון בנו היה עוד קטן. –

אחרי שבתו בכלא יותר משנתים ימים הוציא עליו טַרְנוס־רופוס הרשע את משפטו למות, ויענהו באכזריות נוראה, וידושו את בשרו במסרקות ברזל. והוא סבל בדומיה את ענויו, ויקרא את פרשת קריאת שמע, הכוללת בקרבה תמצית היהדות הצרופה – רעיון אחדות האלהים. וכאשר השתוממו שומעיו לגבורת רוחו, אשר שחק לכל הענוים, ולא שבח אף

ברגע נורא כזה את דגל לאומיותו , ולא עזבהו מידי עד נשימתו האחרונה, ענה רבי עקיבה ויאמר : „כתוב בתורה : ואהבת את ה' אלהיך בכל נפשך – אף אם לוקחים נפשך ממך . ואצטער ואמר : מתי יבוא לידי ואקיימנו ? ועתה בבואו לידי לא אקיימנו !?" והיה מאריך לקרוא : „ה' אחד !" עד שיצאה נשמתו . „יצאה בת־קול משמים – מוספת האגדה לספר – ואמרה : „אשריך , רבי עקיבה , שיצאה נשמתך באחד !"

ימת רבי עקיבה מות גבורים־קדושים של עמו , ארצו ותורת אלהיו , בשנת הששים וחמש אחרי חרבן הבית השני , זקן ושבע ימים מאד . ויקוננו עליו כל בית ישראל . ובני הדורות הבאים אמרו : „משמת רבי עקיבה בטלו זרועות התורה ונסתמו מעינות החכמה !" ; אולם רוח האלהים אשר נוססה בו עודנה מרחפת על פני שמי היהדות , וחיה בלבות אחיו הנעים ונדים בכל ארצות תבל לדורות עולמים .

יד.

שמעון בר־כוכבא.

א.

שמעון בר־כוכבא – כאשר קראוהו בשפת ארם, אשר דברו בה היהודים בימים ההם – היה יליד עיר כזיב אשר בקצה ארץ הגליל צפונה־מערבה. כמנהג הימים ההם נקרא שמעון על שם עירו: בר כזיבא (בן כזיב בשפת עבר). אך מקרי חייו הנפלאים הם הסבו את שמו מבר כוזיבא לבר־כוכבא.

הוא היה משבט יהודה, וכפי הנראה היתה משפחתו אחת המשפחות המיוחסות באלפי יהודה, כי החכם הגדול והצדיק התמים רבי אלעזר המודעי היה שארו הקרוב לו, דודו או בן דודו. יוגזע מולדתו היה לקבה נכבדה, אשר בגללה יכל בר־כוכבא להתרומם בקרב עמו ולמשך בכחו את כל פנות העם לפעול גדולות ונצורות.

אולם עיקר סבת התרוממו ושם תהלתו אשר קנה לו לנצח נצחים, היה יותר נכבד

מיחש משפחה . הרוח הנעלה , אשר פעם את לבבו , האהבה הטהורה לעמו , אשר קננה בנפשו , הם הרימוהו בעיני בני דורו , והם הם עשו לו שם תפארת לדורות עולמים .

אנשים רמי המעלה בשמעון בר־כוכבא יולדו רק לעתים רחוקות מאד . אחת ליובלות שנים יוליד העם אנשים יוצאים מגדר הטבע בתכונות נפשם הנשאות ; ולפעמים גם בהולדם לא יראו בכל עזוז רוחם ולא יגלו מצפוני מעלותיהם , אם לא יכריחום מקרי התולדה לזאת . אנשים כבר־כוכבא יוכלו לשבת על גפי מרומי מצב החברה , ולהחזיק בידם שבט מושלים , או להיות נחבאים אל הכלים ולבלתי הודע לאיש בתכונותיהם האמתיות . כדבר הזה אנו רואים בבר־כוכבא . אין כל זכר בספרותנו על אדות ימי חייו הראשונים , טרם דרך על במתי יהודה . מה עשה הגבור הנערץ הזה בראשית ימי נעוריו ? מה היה משלח ידו , איך הגיע אל מעלתו הגבוהה בחברה ? כל אלה מכסים בערפל . אך המענה האחד על כל השאלות האלה הוא , כי מקרי הזמן הם הסבו בגבורתו

הנפלאה, אשר נרדמה בלבבו כדב נורא במארת השלג להתפרץ החוצה, כאשר יתפרץ הדב הנרדם עת יעירוהו משנתו.

והמקרים הרבים ההם, אשר הולידו בקרב עם ישראל איש נעלה ונשגב כבר־כוכבא, מה נכבדים היו לכל בית ישראל! ואם נתבונן אליהם, אז נוכל לדעת את רום ערך הגבור הלאומי הזה, ולצייר לפנינו את תמונתו הנהדרה בשרד אמת.—

מיום הוקם המקדש השני על ידי זרבבל בן שאלתיאל פחת יהודה ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול, בימי דריוש הראשון מלך פרס, ראו בני ישראל ימים טובים מעטים מאד. שנוש החפש לא האירה להם הרבה את חשכת ימי שעבודם תחת ידי מלכי הגוים האדירים, אשר שמו משטרם הליפות על פני הארץ, ויהיו נכנעים תמיד לפני מלכי עובדי האלילים, אשר את ה' אלהי ישראל לא ידעו, ואת שמו הגדול לא הבירו.

רק מלכי פרס הראשונים הטו חסד לעם ישורון. עם פרס, אשר לא השתחוה

גם הוא לפסילים אלמים, אף אם שונה היתה אמונתו המהולה בהבלים והזיות מאמונת ישראל הטהורה והצרופה, בכל זאת הכיר ויבן כי נעלה ומרומם הוא אלהי ציון על כל אלילי הגוים ועצביהם זהב וכסף מעשה ידי אדם. לבן לא שנאו הפרסים את בני ישראל בלבבם. אך דריוש האחרון אשר שחת דרכו וילמד אל דרכי היונים, ובעת ממשלתו התערבה אמונת הפרסים בעבודת פסילי חכמי חרשים, ותחת השתחות לאל נעלם בלתי נראה לעין בשר, החל הוא ובני עמו לכבד את כחות הטבע, – הוא שטם את בני ישראל, אשר נשארו אמונים לאל מרום ונשגב.

והעם הנרדף והנענה, אשר כזר נחשב גם בארץ אבותיו, נשא ברומיה את עול הצרות אשר סבל מידי המלך הפרסי הזה, אשר התמכר לכל תועבה, וירדף שבר ונונים, וישחת את דרכו כפריץ חית השדה עד אשר קם הגבור המקדוני הנערץ, אלכסנדר בן פיליפוס, וישבר את עול הפרסים מעל צואר עמי אסיה, אפריקה וארצות יון

המלך הזה הטה חסד ליהודים, אשר פתחו לפניו שערי ירושלים עירם מבלי שפך דם, ויקדמו את פניו באהבה ובכבוד. ויכבד גם הוא את מקדש ה', בהקריבו קרבנות לשם אלהי ישראל. הוא עשה כן לא מאשר הכיר וידע את גדולת האלהים, המסתתר בחביון עזו, אך מאשר זה היה דרכו לכבד את כל אלהים, אשר בכל ארצות התבל, גוי גוי ואלהיו; כי באמת היה אלכסנדר המקדוני איש אשר לא האמין בכל אלהים, ורק את לבו נתן בלב אלהים. אך למען מצוא חן בעיני העמים הנכנעים לפניו, כבד את אלהיהם.

בכל ימי מלכותו, וגם אחרי מותו, בהיות ארץ ישראל בבדור המשחק בידי מלכי מצרים וחילת־סוריה, בנפלה פעם בידי התלמיים ופעם בידי הסיליקידים, – בכל הימים המרים האלה לא נגעו המלכים בכל זאת באמונת ישראל, אף כי הכבידו על המסים על צואר בני יהודה מאד מאד. ויהיו היהודים שקטים ושלוים במעונותיהם

הדלים בארץ אבותיהם, אם יתכן לקרוא חיים כאלה שקטים.

ובעת אשר האויבים האלה העיקו רק מחוץ, הובא רוח עועים בקרב עם ישראל מבית. לרגלי מלחמותיהם התכופות, אשר בגללן גדלו המסים על בני יהודה העניים, אשר כלכלו נפשותיהם בעבודת האדמה, נברלו מקרב העם אנשים רעים וחטאים, אשר ידעו להשתמש במקרים הרעים לטוב להם ולהנאתם. ויעשו עשר, וישמנו, ויגדילו עקב על ראשי אחיהם הנענים. ולמען מלא תאות נפשם, אשר לא ידעה שבעה, החלו להחניף לאויבי עמם, וילמדו אל דרכיהם, ויחקו מעשיהם, ויקראו בפי העם בשם מְתֻיָּנִים.

המתיונים הרעים האלה הביאו בקרב ישרון מהומה ומבוכה, אשר גדלו עוד יותר בימי אנטיוכס אֶפִיפָנֶס ההולל והמשגע. המלך האכזר ומשחת־המדות הזה אמר לגעת בבבת עין יעקב – באמונתו הטהורה, להכחידה מתחת שמי ה'. המקרים הרעים והמרים ההם הולידו אז בחיי העם הנדכא והנענה

אנשים גבורי כח ורוח יוצאים מגדר הטבע: אז קמו החשמונאים ויושיעו את עמם בעת צרתו.

העם ההולך בחשך ראה אור גדול, וישאף רוח מלא חזהו, רוח דרור וחפש, רוח חיים לאומיים, בהשענו על הרב גאותו. אך לא לארך ימים התענג העם האמלל על חפשתו המדינית. כמעט עבר יובל שנים אחד ועמו ספו תמו עוד שנים אחדות, והנה באה החיה הטורפת הנוראה – רומה הכבירה, ותחבק בזרועות ברזל את בת יהודה הנהלאה, ובאהבת הקופים החלה ללחצה אל חזה, עד כי כמעט לא נותרה בבתולת יהודה כל נשמה.

האהבה המוזרה הזאת, אשר הראתה רומה האכזריה לאומת ישראל, נמשכה כמעט מאה שנה. פעם הכבידה את ידה ופעם הקילה. והעם הנכנע נשא וסבל גם עתה בדומיה, כאשר בימי פרס, התלמיים והסילקידים, עד אשר קצר כח סבלו ונפשו קצה בעמלה. ועוד הפעם הולידו המקרים הרעים והנוראים בעם גבורים נפלאים: את

אלעזר בן חנניה הכהן ואת יוחנן מגוש־חלב.

ומה היתה אחרית גבורות גבורי האמה האלה הלא נדע: תבוסת העיר ירושלים, חרבן המקדש השני וגלות עם רב מישראל. אבל האם חרפה היא להארי הנורא, אשר נלכד בשחיתות טמנו לו צידיו הרבים אשר כתרוהו מסביב? האריֵ גם בהיותו בסוגר ארי הנהו, ולובדו יגש אליו תמיד רק ביראת הכבוד. ועם ישראל בגלות רומה נדמה גם הוא להארי הנורא בסוגר. דומיטיַנוס האכזר וטרַיַנוס הצורר חרדו תמיד מפני שם ישראל, ובכל שנאתם הגדולה אל העם הנכנע הביטו אליו באל ארי הזה בתנומות על משכבו. הרדיפות הרבות אשר רדפו בהן דומיטיַנוס וטרַיַנוס את היהודים נתנו אותותיהם אותות, כי מורא המנֻצחים תמיד על פני המנַצחים הוא.

וכי לא לשוא פחדו קיסרי רומה מפני בני ישראל פחד, זאת ראה טרינוס בעיניו ויָכח עת דמה להשביח מלבו את זברם, וישכח רגע את הגבורות והנפלאות אשר הראה העם הקטן הזה במלחמתו נגד טיטוס

פליוים, ולא שם אל לבו להזהר מפניו, וילך אל ארץ הפרתים לעטר את ראשו בזר נצחון, ולעשות לו שם עולם, שם חולש על גויים כאשר עשה לו אלכסנדר המקדוני לפנים.

אז קמו שני גבורים לאומיים בעיר לודקיה בארץ סוריה, פפוס ולוליינוס שמם – ילידי מקרי זמנם – וירימו גם המרד בטרינוס, ויבריעו מאות אלפי רומאים ויונים לטבח, ויעשו הרג רב בשונאיהם. ותקות טרינוס ללכד ארצות לא־לו היתה לו עתה למפח נפש, כי יצא הנצוץ מבית יעקב אשר בארץ הפרתים ויהי ללהבת שלהבת, אשר הציתה את לבות אחיהם בארצות אפריקה ואיי הים, ותאכל על ימין ועל שמאל את לגיונות בני רומה הגאיונים. ואם כי בא קיטוס שר צבא טרינוס להשביח שאון המרד, אך עודנו עישה כה וכה, ומלכו האכזר מת במגנת לב, ואדרינוס אשר עלה על קסריות רומה קרא אליו את קיטוס רומאה.

ב.

שני הגבורים הנזכרים – פפוס ולוליינוס – העלו על במת המטבח, וכמעט שנגזרו מארץ החיים לולא קרא אדרינוס־קיסר את קיטוס שנוא־נפשו רומאה, לגולל עליו אשמת מרד, ולשפטהו משפט מות, על אשר התברך בלבבו לעלות על כס הקסריות הרומאית.

או היתה שעת הכשר למורדים להגיע אל מטרתם, להסיר מעל צוארם עול העבדות, כי אדרינוס לא היה גבור שואף למלחמה, ומצבו על כסא מלכותו לא היה איתן בראשיתו, – לולא הניחו חרבם מידם. אך אדרינוס ראה ויוכח, כי טובה לו הפעם ערמה מגבורה, ויאמר להשקיט את רוח המרד על ידי הבטחות כוזבות. ויבטיח את בני ישראל להקים את העיר ירושלים על תלה ולבנות את המקדש על מכונו.

וישמעו היהודים הסוערים את הבטחותיו, ויאמינו בדבריו, וינוחו מזעפם. או החלו נפיצות יהודה להקבץ ולעלות ארצה ישראל

מהמקומות אשר נדחו שמה. פפוס ולוליינוס קמו אז לעזור לבני הגולה, השבים כיונים אל ארבותיהם, בהעמידם שלחנות מעיר אנטיוכיה עד עיר עכו להחליף לעולי הגולה את כספם ורכושם בזהב, למען תקל עליהם העליה. והתבונה הרבה להקמת סֶבֶת ישראל הנופלת החלה.

והשמרונים צוררי יהודה מאז מעולם לא שקטו גם הם במכונם הפעם, כאשר לא שמו יד לפה בימי קַמְבִיזֶס מלך פרס. ויכתבו השמרונים שטנה אל אדרינוס־קיסר לאמר: כל עוד אין מקדש לישראל יחשבו בעבדי רומה. אך אם יבנה המקדש, יסירו מעל צוארם את עול ממשלת הרומאים, וחדלו משלם את המסים. וייעצוהו להפר את הבטחתו, בדרשו מאת היהודים לבנות את המקדש על מקום אחר, ולשנות את תכנית הבנין, גם להעמיד בתוכו את פסל אליל רומה, את יוּפִטֶר.

וישמעו היהודים את דברי אדרינוס, וירגזו החתם, ויאָספו בבקעת בית־רמון להועץ על צפונותיהם. ופפוס ולוליינוס,

ראשי הקושרים, הפיחו אש המרד בלב הנאספים. אז בא אליהם רבי יהושע בן חנניה וידבר אליהם דברי משל, ויבינם לדעת כי טוב להם הפעם לחדל מריב, כי הוא ראה ויוכח ממרידת ישראל בנירון־קיסר, וממרידתם בטרינוס, כי בני ישראל אף אם גבורים נעלים המה, אך האחדות הנחוצה מאד בקשר לאומי כזה תחסר להם. כן היה בעת חרבן הבית, כי נפלגו בני ישראל למחנות רבים הצוררים איש את רעהו, וכן גם במרדם בטרינוס לא התאחדו גדודי המורדים לתת יד איש לרעהו להשבית אויב ומתנקם, ואשר על כן היתה תבוסתם שלמה, עת קם קיטוס האבזר להשביח את שאון המרד.

המורדים שמעו לקול מורם הגדול וינוחו מזעפם למראה עין, אך בלבם לא עממה גחלת הנקמה. אולם לו ידע אדרינוס לעצור בעד שנאתו רגע, ולבלתי העלות אף היהודים בגזרותיו, אז כבר התיאשו גם המה מהשיב להם את כבודם המדיני הראשון, ואז השיבו חרבם אל תערה. אבל הוא הוסיף להבעיסם, בהחלו לרדף את אמונת ישראל, בצותו צו

לבלתי המול להם בל זכר, ולחדל מלמד את התורה ולשמור את קדושת יום השבת, ולהבריח את היהודים להשתחות לפני אלילי רומה, ואת שם העיר ירושלים הסב לשם „אֱלִיָה קַפִּיטוֹלִינָה", ויעמד במקום ההיכל הקדוש את הפסון המשומם, את האליל יופיטר הרומאי.

לשוא התחנן לפני הצורר הזה החכם רבי יהושע בן חנניה, כי דבריו לא עשו פרי להרך את לב האכזר. ובעת רעה ומרה כואת, אשר דמתה לעת אֲנַטְיוֹכֶס־אֶפִיפָנֶס, הופיע פתאם איש גבור חיל – שמעון בר־כוזיבא להושיע את ישראל מצרותיו. באיש הזה נקבצו באי יחדו תכונות יהודה המכבי ותכונות יוחנן מגוש חלב: עשוי לבלי חת ואמיץ כח, איש זרוע וגבורה כראשון, וקנאי נלהב כשני. כל מעשיו בהליכות המרד העידו, כי האיש הזה לגדולות נוצר.

ראשית מעשהו היתה להכון לקראת המלחמה בטוב משטר ודעת, בעצה ותחבלה. ח"ישי ברזל יהודים, אשר עשו בלי נשק לרימאים לא מלאו את משלחתם באמונה,

ויעשו את הנשק מברזל רעוע אשר נשבר מהרה ביום קרב, ולצבאות ישראל הבינו כלי נשק טובים, ויצפינום במחלות עפר ובבארות חמר ושיד, הרבות מאד בארץ ישראל. מכל העברים הביאו אכל למכביר, ויסתירוהו מעין פקידי רומה, להיות למחיה לצבא המורדים ביום קרב. את הדרכים ואת המסלות תקנו היטב, למען יוכלו גדודי יהודה לעבר בנקל ממקום למקום. בר כוזיבא הבין את העם לקראת מלחמה ארכה וערוכה בסדר טוב, לפי כל חקי מלחמה אמתית ולא למרד בלי סדרים, כאשר היה לפניו. –

ואיש־סוד נאמן וחכם נמצא לו בראשית המלחמה, איש אשר אחז את מושכות הנהגת העם בידו אחרי מות רבי יהושע בן חנניה, הוא רבי עקיבה בן יוסף, אשר נסע מארץ לארץ במקומות אשר בני יעקב נפוצים שמה, להעיר את רוחם ולהפיח בלבותיהם גבורה ואמץ. ורבי עקיבה שנה את שם בר־כוזיבא לשם בר־כוכבא, לאמר: „דרך כוכב מיעקב וקם שבט מיהודה". –

ויהי כאשר הוכן הכל למלחמה, ובר

כוכבא התנוסס בקרב לגיונותיו כמושל ומפקד אדיר, ויראו אותו רבי עקיבה ראשונה בהוד לוחם מלחמת אמונה, ויקרא בחם רגשותיו: „זה הוא המלך המשיח!". וכה חזקה התקוה בלבב חמורה הגדול והלאומי הנלהב הזה, עד כי הפך לפי דרכו את כונת דברי הנביאים להראות על ידם, כי יש תקוה לאחרית המרד הזה, וכי נפל תפל רומה ולא תוסיף קום, באמרו: „כתוב: והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים – אלו כסאות של אומות העולם שעתיד הקדוש ברוך הוא להפכם".

האיש הלאומית אשר בערה בלב רבי עקיבה הציתה גם את לבות אלפי תלמידיו ורוב ההמון, אשר בעיניהם היה שם רבי עקיבא יקר ונכבד מאד. אבל רבים מחכמי התורה התנגדו להתנועה הלאומית הזאת, לא מאשר ראו בעיני בינתם אחרית המרד הרעה מראשיתו. אם רבי עקיבה, זה האיש אשר כל ימי חייו היו נתונים לצרכי עמו, האיש אשר יצא ובא תמיד בקרב העם בעזרו את עניו ובתמכו את כושליו, לא יכל

לדעת את האחרית המרד , איך יכל לדעת זאת איש כרבי יוחנן בן תורתא , אחד החכמים בימים ההם , אשר כבודו והדרו לא נראו מעודו לא בקרב העם ולא בבית המדרש . רבי יוחנן זה אמר לרבי עקיבה כמתנבא : „עקיבה , יעלו עשבים בלחייך ומשיח עדנה לא בא !" – אבל התנגדות חכמים כאלה נבעה ממקור השקפה מוזרה על תכונות המשיח , אשר לפי דעתם יבוא כעני על החמור ועל עיר בן אתונות , ולא על סוס אביר במלחמה .

פעולת החכמים המתנגדים להתנועה לא היתה בכל זאת רבה מאד , כי שומע לא היה להם מאת העם השואף לדרור . אולם יכל נוכל לחשב בצדק , כי טובה לא הביאו ברבריהם , כי זעיר שם זעיר שם הרעו , בהחלישם את התקוה אשר עודדה לב רבים . אך יותר מאשר הרעו להתנועה הלאומית בחיי הגבור , עוד גדלה רעתם , בהבאישם את שמו בעיני הדורות הבאים , עד כי כל דבר נבלה , כל מעשה מכער תלו בבר־כוכבא . ותחת לשלם לו על מעשיו הנשגבים , על אהבתו הנפרזה לעמו , על השליכו נפשו מנגד בעד אשר

לאביותו, עוד הצינו את שמו לקלון ולדראון עולם.

ההגדה, החפצה בקלון בר־כוכבא, מספרת, כי למען הוכח אם הבאים לצבא צבא בלגיונותיו אמיצי לב הם, צוה המפקד הגבור הזה על כל איש־צבא לקצץ בידו האחת אצבע אחת מידו השניה. ויהיו לו מאתים אלף קצוצי אצבע, עד אשר שלחו לו החכמים לאמר: „עד מתי אתה עושה את בני ישראל לבעלי מומים?".

ויהי באשר שאלם בר־כוכבא לאמר: „ואיך עלי להוכח אם אנשי צבאי אמיצי לב המה אם לא?", וייעצוהו עצה מחכמה לאמר: „כל מי שאיננו רוכב על סוסו ואיננו עוקר בדרך הלוכו (ארז) מן הלבנון, לא יהיה נבחב בחילותיך!".

עוד מספרת עליו ההגדה לאמר, כי דבר בשפת גאים נגד ה' ויאמר: „אל תעזרנו אלהים, אך אל תעזר גם את אויבינו". – בספורים כאלה שלמו לו המתונים רבי־הלב בעד כל מפעליו הטובות ומחשבותיו הנעלות אשר חשב על עמו הנדבא! –

ג.

בימים ההם היה נציב רומה ביהודה האכזר השואף דמים טִינְיוּס־רוּפוּס, אשר על אכזריותו הנוראה נקרא בפי עם יהודה בשם טַרַנוס־רופוס האכזר. הנציב הזה החל להתגרות מלחמה עם חיל בר־כוכבא, אך גבורתו נשתה, כי כאין וכאפס נחשבו לגיונותיו מול גבורי יהודה, ויהרפוהו אחור. ויעזב את מבצרי בת יהודה לאחד אחד, ויטש את ערי ארץ ישראל מפני תנופת יד בר־כוכבא, וחמשים מבצרים חזקים נפלו בידי היהודים, מלבד מאות ערי הפרזי וכפרים.

ויצאו הרומאים את ארץ ישראל, ויהיו היהודים האדונים היחידים בארץ אבותיהם, אשר רותה זה כמה מדם בניה. אז התעודדו הנאנחים והנאנקים תחת יד מעניהם זה מאות בשנים, ותחי רוחם וישובו לבצרון להשגב באמונת אלהיהם. גם מוגי הלב, אשר מיראתם את גזרות אדרינוס לא מלו את בשר בניהם, נמלו שנית, וגם את ערלת

בניהם הקטנים מלו, ורוח דת אבותיהם הקדושה מלא את כל חדרי לבבם בהביטם אל מפקדם הגבור הלאומי, אֶל בר־כוכבא, אשר פניו הפיקו הדרת קדש ואהבה טהורה לה' ולתורתו.

ואל תחת דגל בר־כוכבא התאספו לא רק בני יהודה, כי אם גם בני השמרונים, אשר גזרות אדרינוס לבלתי המל כל זכר ולבלתי שמר את השבת נגעו גם עד אמונתם. גם רבים מבני הנכר אשר נלאו נשוא עול רומה העריצה נפלו אל מחנה היהודים, וירבו צבאותיו, וישכיל בכל אשר פנה.

רק המינים, האחים הנפשעים, לא חפצו להאמין בו כי משיח ה' הוא, יען אשר שגו בדמיונותיהם ויגרשו מלבם כל רגש לאומי. ובר־כוכבא לא סלח להם את כל אלה, ויצו אותם לקבל עליהם את עול אמונת היהדות בטהרתה, ועל הממאנים חרץ משפט להלקות ארבעים מכות. ועל כן נתנו המינים את שמו לשמצה בספריהם, ויחפאו עליו דברים אשר לא כן, באמרם כי היה מכשף ואוחז עינים. וידליק נעורת פשתן

בפיו, להריק אש, ועוד דברי שקר כאלה.

האגדה מספרת עליו, כי גבורתו היתה רבה ונפלאה מאד: „הוא היה מקבל אבני בלסטראות, שהיו הרומאים משליכים אל מחנה היהודים, באחת מארכבותיו ומשליכן אחרי כן אל מחנה הרומאים, והורג מהם נפשות רבות". אם היה הדבר כן, או רק משל ומליצה הוא – לא נדע, אך זאת נוכל להוכיח מדברי האגדה הזאת, כי הצטיין בגבורת ימינו ובזרוע עוז מאין כמהו בבני דורו. –

אז ראה בר־כוכבא ראשית לו ללכד את העיר ירושלים. ויהי בלכדו את העיר הקדושה ובהשגבו בה ויצו להַתיך מטבעות כסף, להיות ביד הסוחרים, תחת מטבעות רומה, אשר היו להן מהלכים בארץ מאז פרשה רומה מוטות כנפיה על ארץ יהודה. על המטבעות ההן היו מצוירים ציורי סמל לאומיות ישראל וחרותו: גפן או כפות תמרים ושתי חצוצרות ההרועה ונבל, גם השם „שמעון" והשנה לחירות ישראל היו חרותים עליהן. שרידי המטבעות ההן נמצאים גם

עתה בבתי אסף דברים עתיקים.

אז היתה ארץ יהודה עוד הפעם למלכה עומדת ברשות עצמה, אשר לא הדע עול נוגש ומציק. הלאומיות פרחה אז ותשגשג מעלה. בתי המדרש רבו מאד בכל ערי ישראל ותלמידים לאלפים נהרו אליהם לשמוע את תורת אל חי. ההגדה מצאה לה גם בזה מקום להפליא בספוריה, באמרה „בי בעיר ביתר היו ארבע מאות בתי ספר ובכל בית־ספר – ארבע מאות מלמדים ולכל מלמד – ארבע מאות תלמידים" וכן גם ביתר ערי יהודה מצב הפרחת התורה בעת הקצרה ההיא, אשר מלך בר־כוכבא בארץ ישראל, יעיד על רוחו המושל, אשר לתורה ולאמונה משל בעמו.

ותעברנה שתי שנים למלכות בר־כוכבא. ויהי אז אדרינוס איש אבד עצות, כי ראה אשר לא השחוק הוא מרד היהודים, וכי קצרה ידו מגבר עליהם חילים. ולו היה שר צבא מהלל, ושמו יוליוס סֶוֶרוס, והוא נלחם אז את מלחמותיו הגדולות באי בריטַניה. ויקראהו אדרינוס לבוא אליו רומאה וישלחהו ארצה

יהודה לשום קץ להתקוממות היהודים שנואי נפשו.

ויהי כבוא סורוס ארצה ישראל, וירא והנה כל המבצרים ביד היהודים המה, ואנשי המלחמה גבורים ואמיצי לב, ובראשם מפקד גלהב וגבור נאדר, וידע ויוכח, כי לא על שדה קטל ינחל כבוד מנצח הפעם. ויאמר לנסות את הצלחתו בתגרות קטנות, למען יחליש את הגצורים לאט לאט, ולמען הרעיבם והצמיאם עד אשר יאלצו לפתוח לפניו את שערי מבצריהם הנשגבים.

ושלשה מבצרים היו בצפון ארץ ישראל, חזקים מאד: כבול, כפר שיחים, מגדלא; ושלשה מבצרים היו בפנים הארץ: כפר דבריא, כפר ביש וכפר שחלים. ואל המבצרים האלה כונן סורוס את צבאותיו, בהבינו כי אם ילכדו המה, אז תקל עליו העבודה להתפרץ עם צבאותיו אל תוך הארץ הפנימית. מהרגע אשר בא סורוס להלחם ביהודה החלו הגבורות הנפלאות אשר הראה בר־כוכבא ואנשיו.

בין שרי צבאות בר כוכבא היה איש אחד ושמו בר־דרומא. ההגדה מספרת גם על

דבר גבורתו ספורים נפלאים מאד, לאמר: הוא היה מרלג כאיל, וקפיצותיו היו על מרחק מיל בפעם אחת. גם פפוס ולוליינוס, שני גבורי האמה, אשר הראו נפלאותיהם עוד במלחמת ישראל בקיטוס שר צבא טרינוס, היו במפקדי הצבא. ומספר חיל יהודה עלה עד חמש מאות אלף איש, ויהיו כלם נכונים לחרף נפשם בעד חפש ארצם ולאומיותם.

אך קמה צרה כזאת גם בפעם הזאת, כי נפלה בת יהודה שדודה לפני אויביה, לא נדע אל נכון. אז לא היו בקרב ישראל אנשים מושכים בשבט סופרים כיוסף בן מתתיהו פַּלַוִיוּם הכהן, אשר יכתבו על ספר קורות הימים והליכות המדינה; על כן סתום וחתום לנו כל החזיון הגדול הזה ורק על פי דברי האגדות, אשר אין להן ערך בדברי הימים, נשפט על המלחמה הזאת ועל גבורת שארית יעקב. אין זאת, כי אם באשמת בוגדים בעמם אשר גלו לרומאים כפעם בפעם את מסתרי המבצרים ואת המקומות אשר בהם נקל היה לכבשם, צלחה המלחמה ביד סורום הרומאי.

ויהי כאשר החל סורוס להצר על המבצרים אשר בגליל, ותבוא שנאת חנם שנאת איש מרעהו, אשר שררה אז בין נצורי שלשת המבצרים: בבול שיחין ומגדלא, גם היא לעזרת השונא. כאשר בימי טיטוס פלויוס הרבו השנאה וריב האחים מבית להרע לבני ישראל יותר מאשר הרע להם האויב מחוץ, כן גם בימי בר־כוכבא עזרת לרעה השנאה ההיא וריב הכתות. כפי הנראה לא נתנו שרי צבאות ישראל איש לרעהו יד עזרה, ויתגרו בסורוס גדודים גדודים. ויהי כי התחברו יחד בגד בוגדים ושנאת חנם, לא אחרה מפלת ישראל לבוא. המבצרים נכבשו לאחד אחד על ידי הרומאים.

אחרי הכבש שלשת המבצרים ההם התראה סורוס פנים עם חיל בר כוכבא בבקעת מגדו, או בקעת בית רמון. פה התנגשו שני המחנות הצוררים זה את זה. חללים רבים נפלו גם ברומאים גם ביהודים עד כי הפכו הנחלים העוברים בעמק ההיא לנהרי נחלי דם. אולם בכל גבורותיהם הרבות לא יכלו היהודים בכל זאת לגבור על אויביהם

הרבים והעצומים מהם.

אז בא סורום אל העיר הגדולה לאלהים טור־שמעון, ויתפרצו אל העיר מאת אלף איש חיל מן הרומאים, ויהרגו בה הרג רב מאד. לפי דברי האגדה הרגו בה שלשה ימים ושלשה לילות. והעיר היתה גדולה עד מאד, עד כי לא ידעו יושביה היושבים בקצה העיר מזה את הנעשה בקצה העיר השני, כי עת אשר בקצה האחד הפיל האויב חללים לאלפים, ואנקת המומתים עלתה עד לשמים, הנה בקצה השני אך קול משתה ושמחה נשמע, בחשבם כי לא יוכל האויב להבקיע אליו את עירם הבצורה.

יש לשער, כי היה הגבור בר־דרומא לשר צבא באחד המבצרים האלה. האגדה מספרת, כי האויב למרות צבאותיו הרבים אשר היו לו לעזרה לא יכל להתגבר על בר דרומא. אך פתאם קרה לגבור הזה מקרה רע, כי מת במיתה משונה בביתו, ורק אז הצליח ביד האויב לגבור חילים בשדה קרב ולהכות מחנה ישראל מכה גדולה.

כה נכבשו גם יתר המבצרים לאחד

אחד בידי סורוס, ותשאר רק העיר ביתר, הנקראה בספרות התלמודית בשם „כרך ביתר" לאמר: עיר גדולה מאד. מלחמת ביתר היתה המלחמה האחרונה, אשר נלחם עם ישראל בשונאיו על אדמת אבותיו.

ד .

העיר ביתר, אשר חרבנה נחשב בקורות עם ישרון כחרבן ירושלים, היתה „מרובה באוכלסין" ובצורה מאד. יושביה היו בטוחים מפחד אויב, כי גם התלמידים הרבים, אשר למדו בבתי ספרה היו מתפארים לאמר: „אם יבוא האויב אלינו נדקרהו בחוטרינו". בעיר הזאת התבצר בר כוכבא וכל חילו אשר נשאר לו מהתגרות הרבות שהיו לו עם האויב הנורא, ותקותו סמכתהו, כי עוד תמצא ידו לו לגבור על הרומאים. מן העיר הזאת התפרץ הגבור הלאומי, ויכה במחנה האויב לעתים לא רחוקות.

שנה שלמה שם סורוס מצור על העיר

הזאת, וידיו לא עשו תושיה, כי לא יכל להוריד עז מבטחה; ואמנם גבורתו לא הושיעה לו, לולא יצאו לעזרתו שני מלאכים רעים־הרעב והצמא אשר שרתו בעיר הנצורה. מתחת לחומת העיר ביתר היו מבואות נסתרים, ודרך המבואות ההם הביאו להם הנצורים אכל מרחוק. גם נחל עבר דרך העיר־הוא הנחל יורדת־צלמון; אשר מימיו יורדים מהר צלמון, וישברו הנצורים את צמאם ממנו. וכה יכל היה המצור להמשך ימים רבים מאד, עד כי קצרה נפש סורום לחכות, ואולי היה כורת ברית את הנצורים.

אבל לאסון בני העם האמלל נמצאו בוגדים בקרבם אשר גלו לסורום את דרך המבואות. ויסתמו הרומאים את הדרך, ויחדלו הנצורים מהביא עוד אכל לנפשם, ויגבר הרעב בעיר. וגם מי הנחל חרבו פתאם, ויכלו גם המים, ויצמאו הנצורים.

בכל זאת מי יודע אם הצליח סורום במעשהו, לולא קרה עוד מקרה, אשר הסיר את רוח גבורת הנצורים. המקרה ספר באגדת התלמוד אשר חותם האמת טבוע עליה: בעיר

ביתר ישב בעת המלחמה איש זקן אחד, מראשי חכמי התורה בדור ההוא – רבי אליעזר המודעי. האיש הזה ראה בימי עלומיו את חרבן ירושלים. ויבך לבו בזכרו את כל הצרות והתלאות, אשר עברו על עמו האמלל. ויצם ויתפלל כל ימי המצור לאלהים, כי ירחם שאריית עמו הנדבא, ולא יסגיר את העיר ביד האויב.

צדקת האיש הזקן הזה, והבטחון אשר בטחו בתפלתו יושבי ביתר, הפיחו בלבם רוח גבורה, ויוסיפו להם אמץ לשאת את המחסר והתלאה, אשר כתמם באו עליהם. ואחד מבני השמרונים, אשר היו בצבאות בר כוכבא, איש בוגד ועָוֶל, התחמק לצאת את העיר, ויתיצב לפני סורום, ויבטיחהו להסגיר בידו את העיר בתחבלת ערמה. ויהי כאשר שאלהו סורום איך יצליח לעשות זאת, ויענהו לאמר: „כל עוד אשר התרנגלת הזאת (רבי אליעזר המודעי) מתפלשת באפרה (יושב בהעניות) לא תלכד את העיר".

וישב השמרוני העירה דרך מבוא נסתר, ויבוא ויעמד אצל רבי אלעזר בעת אשר שִׂיח

הצריק הזה שיחו לאלהיו, וילחש לו דבר־מה באזניו, כמו מתיעץ אתו על איזו צפונות. ויראו זאת אנשים אחדים מבני ישראל, וילכו ויספרו לבר כוזיבא לאמר: „הנה דבר סתר לרבי אלעזר אל השמרוני". ומחשבות השמרונים הרעות, אשר חשבו על העיר, כבר נודעו לבני ישראל.

ויצו בר כוכבא להביא אליו את השמרוני, וישאלהו: „מה הדברים אשר דברת באזני רבי אלעזר?" ויענהו השמרוני במרמת ערומים לאמר: „אוי לי אם אמר ואוי לי אם לא אמר! אם אמר והרגני סורום, ואם לא אמר והרגתני אתה. טוב שלא אמר ולא אגלה סוד מלכות!"

לב בר כוכבא היה מר עליו בעת ההיא. הנה כל עמלו הרב אשר עמל בו בחרף נפש, להשיב לעמו את גאונו המדיני וחפשתו, היה כמעט לריק. כל המבצרים הרבים אשר היו כבר בידי היהודים נפלו עתה בידי הרומאים, ותשאר לו רק נחמה אחת, היא העיר ביתר הבצורה, אשר כל כלי יוצר לא יצלח להפיל את חסנה, והנה החכם הזקן הזה, כרוב תופשי

הסורה – אשר עמדו מנגד לכל התנועה הזאת, כי יראו מפני אבחת חרב, ויסתפקו בארבע אמות של הלכותיהם ודרשותיהם – חפץ להסגיר את העיר ביד האויב, כנראה מדברי השמרוני. ואיך לא יתחמץ לבבו?

ויקרא אליו את רבי אלעזר המודעי, וישאלהו: „מה דבר אליך השמרוני?“ אך הצדיק התמים לא ידע באמת מכל דברי השמרוני, ויען את בר כוכבא, כי לא ידע מאומה. ויאמר בר־כוכבא בלבו, כי כחש יכחש לו הזקן מיראתו אותו, ויחר אפו מאד וחמתו עלתה עד להשחית, ויהדף את רבי אלעזר בקצפו הרב. והזקן, החלש והגוע מצומו ימים רבים, נפל מכח המכה אשר הכהו הגבור הצעיר ארצה, וימת כרגע.

כשך חמת בר כוכבא, אחרי מות רבי אלעזר המודעי, ויבן וידע את הרעה הגדולה אשר עשה בחמתו, וינחם על מעשהו הנמהר, וילך קודר בלחץ יגונו ומוסר הנחם, אשר סרהו לרגעים, ואמץ לבו עזבהו. גם אנשי הצבא, אשר דמו לראות און ובגד בוגדים ברבי

אלעזר, הבינו כי מאד הרעו לעשות בהלשינם על איש צדיק כמהו לפני שר צבאם. ויפל לבם בקרבם, ויחזו עתידות לא טובות להם, וירף רוח גבורתם ויהיו כאנשים חדלי אונים, בצאתם למלחמה על צבאות הרומאים בפעם בפעם. וינגפו במלחמה, וגם גבורם הנערץ בר־כוכבא נפל שדוד על מרומי שדה קטל, ואז הבקעה העיר ביתר.

האגדה מוסיפה לספר, כי בבוא שגרוני אחד לבשר את סורוס את דבר מות בר־כוכבא לא האמין זה למשמע אזניו, ויצו להביא לפניו את גויית הגבור המומת. וירא, והנה נחש גדול כרוך עליה סביב. ויאמר סורוס, כי לא יד אדם השיגה את הגבור הנערץ הזה, אך הנחש הזה המיתהו; ולולא קרה המקרה הזה לבר כוכבא, כי עתה לא יכלו כל בלי נשק לנגוע בו לרעה. כה היה נכבד ומהלל הגבור הלאומי הזה גם בפי שונאיו! וחכמינו בני דורו לא ידעו להוקיר את זכרו, ולא שמו לבם לתת לנו ציור נאמן מתהלוכות חייו ופרשת גדולתו וגבורותיו!

כה תם חזיון־התוגה הזה, אשר ארך

שלש שנים, – חזיון הנראה בתבל רק לעתים חוקות מאד, אשר יקום איש אחד, ויעמד בראש עם נענה ומפרד, ויפיל בלהות על עם חזק מאד, אשר מפניו יחתו גוים רבים ועצומים. ואם אמנם היו תוצאות החזיון הזה רעות מאד, כי הרבו סורום ורופום הרשעים לנקם בעם עברתם את נקמתם באיפן נורא ואכזרי, אך זכרו נשאר בלב בני ישראל לדור דורים, כאות ומופת על כח לאומיותם, אשר לא יחלש נצח. והמפעל הכביר הזה האיר את דרכם באור תקוה, כי לא יתם כחם וגאונם, וגאולתם בוא תבוא באחרית הימים.

א.

רבי מאיר היה אחד החכמים בני הדור השלישי לחכמי התורה. הוא היה תלמיד רבי עקיבה, אך את רבּ ידיעותיו בהלכות ושמועות למד מפי רבי ישמעאל, וישמע לקח גם מפי אלישע בן אבויה, החכם הגדול אשר פנה ערף לחכמת ישראל הלאומית ולמצות התורה, ואשר היה שמו לראון עולם בספרות התלמודית, ויקרא בשם "אחר". בנעוריו בא רבי מאיר לשבת בבית מדרש רבי עקיבה, בבני־ברק, אך לא יכל להבין את דרשות המורה הגדול הזה ואת תועפות רום פלפולו. וילך לכפר עזיז, וישב לפני רבי ישמעאל, אשר תורתו היתה על דרך הפשט וההגיון, וילמד ממנו את כל השמועות – הן ההלכות המקבלות. אחרי כן בא אל רבי עקיבה, ויהי אחד מבחירי תלמידיו. בעת ההיא שמע גם תורת אלישע – אחר, וגם אחרי

מות רבי עקיבה לא חדל מבקש תורה מפי המורה הרשע.

משפחת רבי מאיר לא נודעה לנו, ורק ענן ההגדה פרוש כמסך על תולדותיו. ההגדה מספרת כדרכה, שהיה מבני הגרים, וכי נצר הוא משרשי נירון־קיסר. כן לא נודע לנו מקום מולדתו ומאין בא בנעוריו להסתפה בבתי המדרש. —

אחרי מפלת העיר ביתר, ואחרי היות תקות ישראל הלאומית למפח נפש, נקם אדריגום על ידי עושה דברו, רופום האכזר, את נקמתו בעם עברתו באופן נורא מאד. את כל חכמי ישראל הגדולים מורי בתי המדרש צוה להרג. רבי ישמעאל ורבי שמעון הוצאו להרג עוד בראשית המרד. ואחרי מפלת ביתר הומת גם רבי עקיבה בחרב משפט רופום. עברו עוד ימים מעטים ויהרגו גם רבי חנינה בן תרדיון ורבי חוצפית המתורגמן ועוד חכמים אחרים, ורבים מהם נמלטו אל ארצות אחרות להנצל מפני חמת הרודף וישמו בתי המדרש ודרכי התורה אבלו. הרג ואברו היו מנת גורל האנשים אשר ערבו את

לבם ללמוד או ללמד תורה, או לקים אחת
מצותיה. ירושלים נקראה בשם „אֶלְיָה
קַפִּיטוֹלִינָה", ודת יצאה לבלי יעז איש מישראל
גם לגשת אל עיר הקדושה הזאת.

סבנה נוראה רחפה אז על לאומיות
ישראל, סבנת הבליון, כי מורים חדשים
לא נסמכו עדנה ולא היתה רשות לחכם
ליסד בית מדרש ולהורות בלי סמיכה.
אז קם חכם זקן אחד, איש קדוש ונבבד
בישראל, ושמו רבי יהודה בן בבא, וילך,
וישב בהרים אשר בין הערים אושא ושפרעם,
כי ירא לסמך בעיר, פן יהרס אדריגנוס את
העיר כאשר אמר בגזרתו, ויאסוף אליו
תלמידי חכמים: את רבי מאיר, את רבי
שמעון בן יוחאי, את רבי יוסי בן חלפתא,
את רבי יהודה בן אילעי, את רבי נחמיה
ואת רבי אלעזר בן שמוע ויסמך את ידו
עליהם. ויודע הדבר למלאכי המשחית,
לנציבי אדריגנום, וימהרו אל מקום סמיכה
החכמים; ויאמר רבי יהודה בן בבא לתלמידיו:
„רוצו, בני!" וישאלוהו התלמידים: „ואתה,
רבנו, מה יהיה סופך?", ויען אותם המורה

הקדוש ויאמר: „הנני מוטל לפני האויבים באבן שאין לה הופכין". ויבא הגדוד הרומאי, ויתקעו בגויית הזקן הזה שלש מאות שבטי ברזל ויעשוה ככברה. והתלמידים הנסמכים נפוצו איש לעברו.

ותעברנה שלש שנים אחרי הריסות ביתר, ואדריאנוס הרשע מת במכאובים נוראים, וימלך תחתיו אנטונינוס פיום. וילכו חכמי ישראל ויתיצבו לפני נציבי רומה, ויבקשו על נפשם ונפש האמה הישראלית, לתת להם הרשיון ללמד את תורתם ולקים את מצותיה באין מפריע. ויעתר להם אנטונינוס ויקל את הגזרות הרעות מעל צוארם, ויתאספו בעיר אושא, מקום מושב רבי יהודה בן אילעי, ויכוננו שם את בית המדרש הגדול, הוא הסנהדרין אשר באושא, ואשר בראשו עמד הנשיא רבן שמעון בן רבן גמליאל דיבנה. בין החכמים אשר באו לאושא להועץ על צפונותיהם הלאומיות היה גם רבי מאיר, ויהי ימים רבים בין מבקרי הבית הזה ומראשי חכמיו.

מה גדולה היתה פעולתו בחכמת ישראל נוכח מדברי האגדה המספרת, ששמו

האמתי היה רבי משה או מאישה, אך נקרא בכנוי „מאיר", יען האיר עיני החכמים בהלכה. ואם כי לא קבעו החכמים את ההלכה כדבריו, בכל זאת התנצלו חכמי הדורות הבאים על זאת ויאמרו: „גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שלא היה בדורו של רבי מאיר כמוהו, ולמה לא נקבעה הלכה כדבריו? לפי שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו, (להבין כונת דבריו), כי אמר על טהור טמא והראה לו טעם, ועל טמא – טהור והראה גם כן טעם לדבריו". וכן אמרו: „כל הרואה את רבי מאיר בבית המדרש באלו עוקר הרי הרים וטוחנם זה בזה בסברא". כה גדל כח פלפולו!

אמנם מאד הטיבו חכמי דורו, אשר לא קבעו הלכה כרבי מאיר, כי דרכו היה להחמיר. אך אם נציג לפנינו את תכונת נפש רבי מאיר ואת מצב בני דורו, אשר למרות ציונם רחקו מדרכי ישראל על ידי גזרות אדרינום הרשע והרדיפות הנוראות, אשר הרחיקו את העם מגבול לאומיותו, אז נבין את דרך רבי מאיר, אשר אמר להשיב את

עמו אל תורתו ומצותיה על ידי החומרות היתרות המביאות לתכלית כזאת .

לעמת זאת היתה פעולתו בהלכות מקבלות נכברה מאד , כי הוא היה האיש המיוחד בדורו אשר חָנן בכשרון הדבור הקצר ובשנאתו להרבות אמרים . כל הלכותיו יצאו מפיו ברורות ומפורשות בדרך נעימה וקצרה . ויזהיר גם את יתר המורים ללמד את תלמידיהם בדרך קצרה . וסגנון הלכותיו היה ליסוד מוצק , אשר בנה עליו רבי יהודה הנשיא את בית המשנה . וכל הלכה , אשר לא נקרא במשניות שם אומרה עליה , לרבי מאיר היא . ויהי הכלל הזה לכלל גדול בספרות התלמוד לאמר : „סתם משנה – רבי מאיר" .

דרך למודו משך את לב תלמידיו , כי בהחלו לדרוש הִבל את דבריו בהלכה באגדה ובמשלים . גם דרך הפלפול אשר בחר לו , למען חדד את שכל התלמידים , היה אהוב לשומעי לקחו . ויקבו תלמידיו בכל תפוצות ישראל , ויהי שמו גדול ונכבד מאוד . אותו ואת בית מדרשו דמו חכמי התלמוד לסיעה

רבן יוחנן בן זכאי, הלל הזקן ועזרא הסופר.

פעם אחת שלחו מרומה לחכמי ישראל לאמר: „שלחו לנו קלוספנס (גדול שבפנסים) אחד משלכם". ולא הבינו החכמים בראשונה אל מה ירמזון דברי מושלי רומה. אך לאחרונה הבינו כי תחפץ ממשלת רומה שישלחו את אחד החכמים היותר גדולים אל זקני הסינט, להציע לפניו שאלות שונות בדבר בני ישראל ואמונתם. הדבר הזה היה, בפי הנראה, בימי אנטונינוס; וישלחו החכמים את רבי מאיר, ין, לפי דעתם, היה הוא „המאיר פנים בהלכה", והוא יוכל להשיב את זקני רומה על כל שאלותיהם. ואמנם לא בושו חכמי ישראל משברם, כי על כל השאלות אשר הציעו לפניו השיב רבי מאיר דבר דבור על אפניו, כי מלבד גדלו בחכמה התורה היה גם חכם גדול בחכמות היוניות.

ב.

נפלאים מאד מקרי ימי חיי רבי מאיר, אשר היו לשיחות הנהיות בפי הדורות

האחרונים . צרות רבות ופגעים רעים השיגוהו
ימי נעוריו עד רדתו אלי קבר . הוא היה
חתן רבי חנינא בן תרדיון , שנהרג על קדוש
שם אלהיו ותורתו בידי רופוס או נציב רומה
אחר אכזר כזה . הרומאים האכזרים קברו
את החכם הקדוש הזה בגליונות התורה
וישרפוהו באש . ורבי מאיר אחרי הסמכו מידי
רבי יהודה בן בבא ברח הוא וביתו אל ארץ
הפרתים , וישבע שם נדודים עד אשר הרשה
אנטונינוס פיוס לחכמי התורה לכונן בתי
מדרשם .

את מחית ביתו מצא רבי מאיר במלאכת
ידו , כי היה סופר מהיר לכתב ספרי התורה ,
תפלין ומזוזות בכתב נקי ויפה ובדיו טוב ,
אשר לא במהרה ימחה . במלאכתו זאת
השתכר מדי שבוע בשבוע שלשה שקלים ,
בשקל האחד כלכל נפשו ונפשות ביתו בלחם
צר , בשקל השני כסה את מערומיו ומערומי
ביתו , ובשקל השלישי כלכל תלמידים עניים
שומעי לקחו . ולא התאונן על מצבו ויהי
בעיניו כעשיר באמרו תמיד : „איזהו עשיר ?
השמח בחלקו" , כלומר : במה שיש לו .

והאם איש כמהו יתאונן על מר גורלו, איש אשר כל רעיונותיו היו נתונים רק ללמוד התורה? „במה נחשב האדם – היה אומר בבלותו לקרוא בספר איוב – הלא סוף האדם למות כמו הבהמה, שסופה לשחיטה, הכל למיתה עומדים! אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו, ויחיה בשם טוב, ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה: „טוב שם משמן טוב, ויום המות – מיום הולדו".

אמנם באחת הצליח בימי חייו, כי מצא לו עיר בנגדו, היא – אשתו ברוריה בת רבי חנינא בן תרדיון, אשר ידיעתה בתורה היתה רבה מאד, ותתוכח לא פעם ושתים עם החכמים, אשר ישבו עור ביבנה, ויהללוה על גדל חכמתה בעודנה בנעוריה בבית אביה. ורבי יהושע בן חנניה, בשמעו את דבריה בהלכה אחת נגד דברי אביה, אמר: „יפה אמרה ברוריה!". רבי יוסי הגלילי היה פעמים אחדות מטרה לחצי לעגה, בקראה אותו: „גלילי שוטה!". ורבי מאיר שמע תמיד לקול

עצותיה הטובות והמחכמות , ויכבד את דעותיה .

פעם אחת ישבו בשכונתו אנשים רעים וחטאים אשר הציקו לו מאד . ויאמר רבי מאיר להתפלל כי ימותו אנשי און אלה . ותאמר ברוריה : האם כתוב : „יתמו חוטאים מן הארץ" הלא נאמר : יתמו „חַטָּאִים" . התפלל עליהם כי ישובו מדרך רעה — „ורשעים עוד אינם" , כאשר נאמר בסוף הפסוק ההוא . מהשקפותיה אלה נוכח מה מאשר היה בעלה בנפלה בגורלו .

ותלד לו ברוריה אשתו שני בנים , ויאהבם אביהם מאד . וימותו הבנים ביום אחד , ביום השבת , אחרי הצהרים בשבת אביהם בבית המדרש ובדרשו שם . ותקח האם השכולה ותשכיבם במטה אחת בעליה , ותכסם בסדין . ויעבר יום השבת , וישב רבי מאיר הביתה , וישאלה : „איה בָּנַי ?" , ותענהו ברוריה : „הלכו לבית המדרש" . ויאמר רבי מאיר : „צפיתי בבית המדרש ולא ראיתים !" , ולא ענתהו אשתו דבר , ותתן לו כוס יין להבדלה , ויבדל . ואחרי הבדילו שאלה עוד פעם : „בָּנַי

אים ?", ותאמר לו: „הלכו למקום פלוני ועוד מעט ישובו". אחרי כן ערכה לפניו את השלחן, יתגש לו את ארוחתו, ואחרי כלותו לאכל אמרה לו: „רבי, שאלה יש לי לשאל: לפני השבת בא איש אחד ונתן לי פקדון ועתה בא לקחת אותו מידי. האשיבנו לידו אם לא ?". וישתומם רבי מאיר לשאלתה ויאמר: „בתי, מי שיש לו פקדון תחת ידו, האם אין עליו להשיבו ליד בעליו ?" ותען ברוריה ותאמר: „בלי ידיעתך לא הייתי נותן לו". ותקחהו בידו, ותוליכהו החדרה אל המטה, ותסר את הסדין מעל פני הבנים, וירא רבי מאיר והנה – שני בניו האהובים מונחים מתים לפניו. ויחל לבכות ויאמר: „בני, ורבותי! בני – בדרך ארץ, ורבותי – שהאירו עיני בתורתם!!". אז אמרה ברוריה: רבי, הכי לא אמרת לי שמי שיש לו פקדון תחת ידו עליו להשיבו ליד בעליו? וכן אמר גם איוב: „ה' נתן וה' לקח, יהי שם ה' מברך!". דברי נחומי אשתו הרגיעו לבבו, ויחדל האב האמלל לבכות. ובשבוע החכמים את הדבר אמרו: „אשת חיל מי ימצא!"

אבל זולת נחמתו זאת – היא אשתו – לא היתה לו כל נחמה אחרת בחייו, כי אם כעס ומכאֹבים. אחי אשתו ואחותה השביעוהו דאגה ומכאבים. האגדה מספרת, כי גיסו היה לשודד, וגיסתו לָקחה למרות רצונה אל עיר רומה, ויושיבוה בבית הזמה. ויאלץ רבי מאיר לנסוע רומאה ולשחד את שומר הבית להוציא את הנערה. ואחרי הוָדע הדבר לַממשלת צותה לתפש את רבי מאיר, ותשלח את תמונתו לפקידי השוטרים, למען יכירוהו על נקלה. ופעם אחת היה רבי מאיר צפוי אל הסכנה, כי כמעט הכירוהו שני רומאים. ויהי באשר התַוכחו האנשים – זה אומר, כי רבי מאיר הוא וזה אומר לא כי אם איש אחר הוא – ויגמרו אמר לנסות ולראות עם מי הצדק. ויגישו לפניו דם חזיר, ויאמרו לו: אכל. ויעש רבי מאיר בערמה, ויטבל אצבעו האחת בדם, וימץ אצבעו השניה, והם לא הבינו ערמתו, ויאמרו: „לא רבי מאיר הוא האיש הזה, כי רבי מאיר לא נאות בשום אופן לאכל ממרק עגולים". ויעזבוהו לנפשו, וינס וימלט לארץ אחרת. – גם אשתו ברוריה היקרה לא האריכה

כפי הנראה ימים, ותמת על פני בעלה, ויבואו עליו גם שבול גם אלמון.

גם בכל ימי שבתו בבית המדרש באושא לא שבע נחת, כי מרורוהו חבריו, אשר התנגדו תמיד לשטתו. ביחוד היה מכעיסו הנשיא רבן שמעון בן גמליאל. רבן שמעון זה היה נשיא הסנהדרין, רבי נתן הבבלי היה אב בית דין ורבי מאיר היה „חכם" הסנהדרין. ויהי בבואם אל בית המדרש, ויקם כל העם מפניהם, ויעמד עד שבתם על מקומותם.

ויהי היום, ויאמר רבן שמעון בלבו: לא טוב המנהג הזה, כי איך יִוָּדע שאנכי הוא הנשיא ולא רבי נתן או רבי מאיר? ויצו לבאי בית המדרש לקום רק מפני הנשיא, ובבוא אב בית־הדין יעמדו שתי שורות אנשים מזה ומזה עד נשתו אל מקומו, ויתר העם לא יקום ממקומותיו. ובבוא החכם, אז יקום האחד והשני ישב עד נשת החכם גם הוא אל מקום מושבו.

התקנה הזאת מרה מאד את רוח רבי מאיר, אשר לא היה רודף אחר הכבוד, אך דמה בלבו, כי יען היותו עני שמו את כבוד

תורתו לכלמה. וייעץ את חברו, את רבי נתן, להציע לפני רבן שמעון לדרש בהלכות הטומאה, שאינן שגורות בפיו, למען הראותו כי חכמתו לא רבה, ומדוע יתנשא עליהם? ואחרי כן יורידוהו מכס נשיאותו, והיה רבי נתן לנשיא והוא – לאב בית־דין. אך מחשבתו לא קמה, כי רבי יעקב – נכד אלישע בן אבויה – שמע זאת ויספר לרבן שמעון. וילמד רבן שמעון את ההלכות ההן, ויהי בדרשם ממנו להגידן בבית המדרש, וידרש את דרשותיו בהן דבר דבור על אפניו.

המקרה הזה העלה אף הנשיא עליהם, ויגרשם מבית המדרש, וישבו בחוץ. וישלחו את שאלותיהם אליו כתובות באגרת והנשיא גם הוא השיבם באגרת, ועל אשר לא ידע להשיב השיבו הם בעצמם, ויכתבו באגרת, וישלחו ביתה המדרש. ויראו זאת רבי יוסי חברם, ויאמר במר נפשו: „התורה יושבת בחוץ ואנחנו בבית!"; או השיבם רבן שמעון אל כנם, אך גזר לבל יזכר שם רבי מאיר בהלכות, והחכם החפץ לאמר הלכה בשם רבי מאיר אמר: „אחרים אומרים", ואת

פקודתו שמרה רוח רבי יהודה הנשיא בן רבן שמעון בתב „המשניות", ורק לעתים רחוקות יזכירהו במשנה בשמו: „רבי מאיר אומר".

ג.

אולם למרות כל הפגעים אשר השיגוהו לא חדל מלמד את תורת ה', אשר נפשו היתה קשורה בה, ובה ראה אשר נפש האדם וכל הצלחתו בחייו. ויאמר תמיד: „גמר (למד) בכל לבבך ובכל נפשך – יאמר ה' לאדם – לדעת את דרכי ולשקד על דלתי תורתי. נצור תורתי בלבך, ונגד עיניך תהי יראתי. שמר פיך מכל חטא, וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון, ואני אהיה עמך בכל מקום".

וחלילה לאדם להורשל בלמודו עד כי ישכח דבר אחד מתורתו! על איש כזה אמר רבי מאיר: „השוכח דבר אחד ממשנתו, מעלה עליו הכתוב כאלו מתחיב בנפשו, שנאמר: „רק השמר ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים האלה אשר ראו עיניך". יכל אפילו

תקפה עליו משנתו (מאשר למד הרבה שכה דבר אחד) תלמוד לומר: „ופן יסורו מלבבך" – אינו מתחיב בנפשו, עד שישב – בטל – ויסירם מלבו". ועל כן אמר: „דברי תורה קשים לקנותם ככלי זהב ופז, ונקל לאבדם ככלי זכוכית". ונגד הרעה הזאת יעץ: „וְהָיָה ממעט בעסק, ועסוק בתורה, והיה שפל רוח בפני כל אדם, ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדה (תמצאנה סבות רבות המבטלות מן הלמוד). ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך".

והשבר אשר הבטיח רבי מאיר לעוסקים בתורה מה רב הוא! הלא כה דבריו: „כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה; ולא עוד, אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו. נקרא רֵעַ אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות; משמח את המקום, משמח את הבריות; ומלבשת – התורה – אותו ענוה ויראה; ומכשרתו להיות צדיק וחסיד, ישר ונאמן; ומרחקתו מן החטא, ומקרבתו לידי זכות; ונהנים ממנו עצה ותושיה, בינה

וגבורה; ונותנת לו מלכות, וממשלה, וחקור דין, ומגלים לו רזי תורה, ונעשה כמעין שאינו פוסק, וכנהר שמתגבר והולך; והוא צנוע וארך רוח, ומוחל על עלבונו; ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים".

הוא היה אומר: „כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואיננו הולך שמה חַיב מיתה. ומה גם אם איננו הולך לבית המדרש שיש בו אלף אלפים ורבוא רבבות מצות האמורות בתורה?". בדבריו אלה נתן היתרון לבית המדרש על בית התפלה. כן אמר: „כל מי שיש לו תלמיד חכם בעירו ואיננו משמשו חיב מיתה" שנאמר: „כי דבר ה' בזה", ופעם אמר זאת באופן אחר: „הלומר תירה ואיננו מלמדה, הרי זה חייב מיתה „כי דבר ה' בזה".

הוא אמר: „אפילו גוי (עובד אלילים) ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול". ובכל יום היה מתפלל תפלה קצרה לאמר: „ברוך שלא עשני בור". איש שלא למד את התורה היה נבזה בעיניו, כי אמר: „כל המשיא בתו לעם הארץ כאלו כופתה ונותנה לפני הארי". „כשם שיש יתרון לאור על החשך – היה רבי מאיר

אומר – כן יש יתרון לדברי תורה על דברי הבלים". –

ואם כי אהב את התורה בכל נפשו וירם את ערכה על כל, בכל זאת הזהיר את שומעי לקחו ללמד את בניהם אומנות נקיה וקלה, למען היות ביד האדם משען לחם. וייעץ את בני האדם להתפלל לאלהים שישלח ברכה במעשי ידיהם, באמרו: „ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה ויתפלל למי שהעשר והנכסים שלו, שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות. שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות, כי אם הכל לפי זכותו"

נפלאה היא התפלה הקצרה שתקן רבי מאיר להולכים בדרך, המראה לדעת את השקפתו על צרכי עמו ופרנסתם. ואלה דבריה: „מלא רבים צרכי עמך ישראל ודעתם קצרה; יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה כדי מחסרה. ברוך אתה ה' שומע תפלה!" –

על כל המדות הטובות והנעלות, אשר קננו בלב רבי מאיר, תעלה מדת אהבתו

את השלום והענוה. ארך אפים ומוחל על עלבונו, ענו ושפל ברך לפני כל אדם, אוהב את הבריות ורודף את השלום – איש כזה היה רבי מאיר. האגדה מרבה לספר בתכונות נפשי היקרה האלה ספורים רבים. שני אנשים ישבו בבית אחד – מספרת האגדה – ויהי בכל ימי השבוע, בהיותם טרודים בעבודתם, לא נשמע ביניהם ריב ומדון. אך בכל ערב שבת מדי שובם הביתה, ויבא גם השטן לרקד ביניהם, ויריבו, ויחרפו איש את רעהו. ויקר המקרה, כי בא רבי מאיר אל ביתם להתארח בו. וישב אתם שלשה שבועות, ובדבריו הנעימים הרגיע תמיד את רוחם הסוער, וישקיט את ריבם טרם התגלע, ויביום לדעת את ערך השלום. ויהי כי ישבו האנשים שלשה שבועות בלי מצה ומריבה, ויסבו אל השלום, ולא הוסיפו עוד לגרות מדון איש ברעהו. האגדה מוספת לספר בדרכה, כי בצאת השטן, אשר הסיתם תמיד לריב, מביתם צעק בקול מר: „אהה! כי הוציאני רבי מאיר מן הבית הזה!".

ואשה אחת יראת ה' היתה בעיר רבי

מאיר, אשר הלכה מדי שבת ושבת בערב לשמוע אל דרשותיו. ויהי בעלה איש רע, שונא חכמה ומוסר. ויהי בשובה פעם אחת מבית המדרש, וישאלה „איפה היית?", ותענהו האשה: „לשמוע דרשת רבי מאיר הלכתי". ויסגור האיש את הדלת, ויאמר אליה: „לא תבואי הביתה, עד אם הלכת וירקת בפני רבי מאיר". ותלך האשה במר רוחה, ותלן ברחוב. ככה עברו עליה שלשה שבועות. ותאמרנה אליה שכנותיה: „העוד אישך קוצף עליך? הבה נלכה לשמוע את הדרשה!". ויודע הדבר לרבי מאיר, ויאמר בערמה: היש בכן אשה חכמה היודעת ללחוש לעיני הכאבת? ותיעץ אחת הנשים את האשה הזאת לאמר: „לכי וירקי בעיניו, ושב אף אישך ממך". ויהי בשבת האשה לפני רבי מאיר, ותחרד ותאמר: „מורי, אינני אשה חכמה יודעת ללחש לעין". ויען רבי מאיר: „אבל, ירקי נא בעיני שבע פעמים (כמנהג הלוחשים) וארפא". ותעש האשה כדבריו. ויאמר לה רבי מאיר: לכי ואמרת לאישך: „אתה צויתני לירק בפני רבי מאיר רק פעם אחת, ואנכי ירקתי שבע

פעמים". וישמעו התלמידים דברי מורם הענו ויאמרו בתלונה: „הכבה מבזים את התורה? הלא יכלת לבקש את אחד מאתנו ללחוש לעיניך". ויען רבי מאיר: „הבי לא די למאיר להיות שוה לקונו (לבוראו)? הלא כן למד רבי ישמעאל: „גדול השלום שאף שם האלהים שנכתב בקדושה צוה ה' למחותו למען הביא שלום בין איש לאשתו". ודעו לכם, תלמידי, כי לא ברא ה' מדה יפה מן השלום".

הלל הזקן עיר את נפש אהרן הכהן, שהיה רודף שלום מאין כמהו. ורבי מאיר מוסיף לציר בדמיונו את מעשי אהרן ברדפו את השלום לאמר: „אם רבו שני אנשים יחדו, ויקצפו איש על רעהו, והלך אהרן וישב לפני אחד מהם, ויאמר: „בני, ראה את אשר עושה רעך. הנהו יושב ומכה על לבו, וקורע בגדיו ואומר: „אהה, איכה אשא עיני להביט בפני רעי, כי כלמה תכסה פני על אשר הרפתיו, והוא לא פשע נגדי!". בדבריו אלה הרך אהרן את לב האיש הזועף. אחרי כן הולך אהרן אל האיש השני ומדבר גם אליו כדברים ההם וירך גם לב השני, יחמט

שבבה . אחרי כן , בהפגש שני הרעים ההם יחד , נפלו איש על צוארי רעהו , וישקו איש את רעהו , ויהי שלום אמת ביניהם" . בציור הזה נראה כבראי את תכונת נפש רבי מאיר הטובה ואת משפטו , בהביאו שלום בין בני האדם .

ד .

ומה נפלאה אהבת רבי מאיר אל האמת ! כל דבר שקר רחק מלבבו , כל דבר חנף היה נבזה בעיניו ונמאס מאד . ויזהיר את בני האדם לבלי ידברו דברים בפיהם ולבם בל עמם , באמרו : „אל יפציר אדם את חברו לאכל אתו לחם , אם ידוע לו שאין חברו אוכל אתו . אל ירבה לתת לרעהו מתנות , אם ידוע לו שרעהו לא יקבלן ממנו . אל יאמר לו סוך את בשרך בשמן והבד היק , יען ידוע לו שחברו לא יסוך בשרו הפעם . אל יפתח לכבוד רעהו חבית יין המכורה לחנוני , – כי היה אז מנהג לפתוח חבית מלאה יין לכבוד האורח ויתכן שהיין

הנשאר בחבית מגלה יחמץ, ובזה מראה האדם לאורחו את רוב הכבוד אשר יכבדהו בו, אבל אם כבר מכורה החבית לסוחר אז לא יירא מפני הנזק כי החנוני גם בלעדי זאת יפתח את החבית למכור את היין. בכל האותות ההם רוצה האדם להראות אהבתו לרעהו ובאמת לבו בל עמו. ועל התנופה הזאת הזהיר רבי מאיר מאד מאד. –

ומה נחמדות עצותיו להאדם בהנהגתו עם רעיו! אחד החכמים אמר בשם רבי מאיר: „אל תרצה את חברך בשעת כעסו, ואל תנחמהו בשעת אבלו, ואל תשאל לו בשעת נדרו, ואל תבוא לביתו ביום אידו, ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו". כמה טוב לב, כמה חמלה וחנינה ודעת נפש האדם צפונים בהמלים היקרות האלה!

הוא הלל מאד את האיש אשר הבושה תקנן בלבבו, באמרו: „כל המתביש לא במהרה הוא חוטא" ועל האנשים החנפים העושים מעשים רעים בסתר ומתברכים בלבבם לאמר: מי רואנו ומי יודענו? הֵרֵעים רבי מאיר בדבריו, באמרו: „אדם עובר עברה בסתר

והקדוש ברוך הוא מכריז עליו בגלוי (מודיע לכל את מעשהו)".

למודי המוסר והמדות אשר יצאו מפיו היו בנוים על אדני השכל הישר והנמוס היפה. הוא הזהיר את בני עמו, אשר היו תמיד בסכנה, כי שנאת הרומאים גדלה אליהם מאד, ללות איש את רעהו בצאתו בדרך לבדו, ויאמר, כי חובה היא על ראשי העיר לאלץ את בן עירם ללות את רעהו בדרכו. ובראות רבי באיר איש יוצא לדרכו לבדו, אמר לו: „שלום לך בעל־מות". כי בעתות ההן נקל לו להרג בדרך בידי הרומאים. והיה בראותו שנים יוצאים לדרך ואמר להם: „שלום לכם בעלי־קטטה", כי אם יריבו בדרכם לא יהיה איש אשר ישלים ביניהם. אך בראותו שלשה אנשים יוצאים לדרך יחדו אמר להם: „שלום לכם בעלי־שלום". ודבריו אלה נבעו ממקור אהבתו את השלום ודעתו את רוח בני האדם וידרכי חייהם. –

הוא למד את בני האדם ללכת לבית האבל, לספד למת ולבכותו, ולנחם את

האבלים. אך הוא נתן גבול גם למדה היפה הזאת, ויגביל זמנה רק עד שנים עשר חדש. אבל „המוצא את חברו האבל לאחר שנים עשר חדש – אמר רבי מאיר – ומדבר עמו תנחומים, למה הוא דומה? לאדם שנשברה רגלו ותֻחי, וימצאהו רופא אחד ויאמר לו: „לכה נא אל ביתי ואשבר את רגלך ואשוב וארפאנה למען תוכח מה טובים סממני". במשלו זה אמר רבי מאיר להורות את בני האדם דרכי הנמוס היפה, לבל יבוא המנחם לחדש את פצעי האבל, אשר כבר נרפאו אחרי עבור שנה מיום מות מתו עליו. –

רבי מאיר היה חכם גם בחכמות אחרות ויתרועע עם פלוסופי יון. ביחוד התרועע את הפלוסוף אבניטוס הגרדי. הוא קרא הרבה בספרי חכמי יון, ויאהב, כפי הנראה, את משלי אֶזופוס, ויעש גם כמתכונתם. וחכמי התלמוד מספרים, כי היה לרבי מאיר שלש מאות משלי־שועלים, אבל אבדו ואינם, וישארו רק שלשה מהם; והם בנוים על יסוד הכתובים: „אבות יאכלו בסר ושני בנים תקהינה", „מאזני צדק ואבני צדק", „צדיק

מצרה נחלין ויבוא רשע ותחתיו". וכה מספר רבי מאיר במשליו:

השועל אמר לזאב: אם חפץ אתה להשביע נפשך – לך אל היהודים בערב שבת, והשתתף עמהם בסעודות השבת. וישמע הזאב לדבריו, וילך אל היהודים. ויתאספו האנשים, ויכוהו הכה ופצוע. ויתאונן הזאב באזני השועל לאמר: „למה רמיתני?", ויען השועל: „לא עליך קצפו היהודים, כי אם על אביך, אשר השתתף פעם אחת עמהם ויאכל כל נתח טוב ולהם לא השאיר מאומה". ויאמר הזאב: „אבל במה אשמתי אני?", ויען השועל: „הלא כן יאמר המשל: אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה. אולם אם חפץ אתה לאכל, בוא ואראך מקום לשבר את רעבונך". ויוליך השועל את הזאב אל באר ועל הבאר תלויים שני דליים. וישב השועל בדלי האחד, וירד הדלי מטה, והדלי השני עלה למעלה. וישאלהו הזאב: „למה ירדת הבארה?", ויענהו השועל: „הנה יש פה בשר וגבינה". וירא את בבואת הלבנה, הנשקפת במים כמו גבינה עגלה. ויאמר לזאב: „שב

בדלי השני וירדת גם אתה הבארה". ויעש הזאב כדברי השועל, וישב בדלי השני וירד מטה, והשועל עם דליו עלו מעלה. וישאלהו הזאב: „ואיככה זה אעלה אני?", ויען השועל: „צדיק מצרה נחלץ ויבוא רשע תחתיו". הלא כן נאמר: „מאזני צדק ואבני צדק".

את הדברים האלה כונן רבי מאיר, בלי ספק, מול אחד האנשים הרעים אשר היו בימיו, כמנהג כל מושלי משלים. אך ידוע רחוקים ממנו הימים מאד, לכן לא נדע עתה מי היה המטרה לחצי משליו אלה.

כן נשארו ממנו פתגמים קצרים מלאים חכמה וידעת ארחות התבל. פתגמיו היו למלה בפי כל חכמי התורה מאז ועד היום הזה. הוא אמר תמיד: „עלת לקרתא, הלך בנמוסה" (אם באת אל איזו עיר התנהג במנהגיה). על יסוד הפתגם הזה בנה לפעמים גם הלכות. הוא אמר, למשל: „בני העיר – האחת – שהלכו לעיר אחרת ופסקו (והטילו) עליהם צדקה נותנים. וכשהם באים (לשוב אל עיר מושבם) מביאים אותה עמהם. אבל אם איש אחד הלך לעיר אחרת ופסקו עליו

צדקה תנתן לעניי אותה העיר" . – כן ירוץ פתגמו השנון בדבר בריאות האדם לאמר : „דוק בכבי והשכח בנגרי" , כלומר : תדוק מאכלך בשניך היטב ותמצא כח ביגליך . –

כאיש שלמד חכמות רבות היה רבי מאיר רחוק מאמונות טפלות . הוא לא האמין בחלומות , ויאמר : „דברי חלומות לא מעלים ולא מורידים" , כלומר : אינם מביאים לא העלת ולא נזק .

והשקפתו על חיי בני האדם ושאיפותיהם מה עמקה ומה רחבה ! במליצה נעימה מתאר רבי מאיר את יום הולד האדם ואת יום מותו , באמרו : „בשהאדם בא לעולם ידיו הן קפוצות (כפיות מול גוו) , כלומר : כל העולם כלו שלי הוא ואני נוחלו" . רצונו לאמר , כי האדם משחרות ימיו ילך בגדולות ובנפלאות ממנו , ישאף למטרות רמות , ונפשו לא תדע שבעה בגורלו אשר מנו לו היוו . „ובשהאדם נפטר מן העולם – מוסיף רבי מאיר – ידיו הן פשוטות , כלומר : לא נחלתי מן העולם הזה כלום" . רצונו לאמר , כי במותו יוכח האדם מה נואל מאד בעמלו כל ימי חייו לדבר אחרי ההבל ,

להשיג קניני העולם הזה ולראות בתענוגים, והמה הבל הבלים. –

הוא קרא לסוף המעשה „ראש", כי רק אם נעשה המעשה אז נוכל לבטוח שיש לו קיום. אך טרם יכלה לא נדע עוד אל נכון מה ילד יום.

ה.

רבי מאיר היה לאומי נלהב. אהבתו לעמו היתה רבה מאד, ויאהב לספר בשבח בני ישראל ובשבח התורה אשר בה נקשרה נפש הלאם כשלהבת בפתילה. „מפני מה נהנה התורה לישראל?" – שואל רבי מאיר – „מפני שהם עניים", ישיב אמריו לנפשו. רצונו לאמר, כי לו נרדף עם אחר על צוארו בגלל קיום התורה, כמו שנרדפים בני ישראל, כי עתה כבר עזבה. מאהבתו את לאומיותו תקן לברך בכל יום ברכה: „שלא עשני גוי". את מעלת עם ישראל הרים ממעל למעלת המלאכים, בדרשו את הכתוב: „כי מלאכיו

יצוה לך לשמרך בכל דרכיך" לאמר, כי המלאכים הם השומרים ובני ישראל – הנשמרים, והנשמר הלא גדול במעלה מהשומר. בחבה יתרה תאר את היהודי, החרד למצות התורה, לאמר: „האדם מעוטף במצות: תפילין בראשו ובזרועו, ארבע ציציותיו מקיפות אותו מארבע רוחותיו, ברית קדש על בשרו, נכנס לביתו – מזוזה בפתחו". אולם אם גם לא יקימו בני ישראל את מצות התורה, בכל זאת גדולה היא מעלתם ממעלת יתר הגוים, לפי דעתו. „בין כך ובין כך בנים אתם לה' אלהיכם" – יאמר רבי מאיר – „בין שהם מלאים מומים, בין שהם מכעיסים את אלהיהם – קרוים בנים".

ואם כי היה לאומי, בכל זאת לא שנא את העמים על גזע מולדתם, כי אם על היותם עובדי אלילים ואויבי עמו. אבל אם היו אנשים ישרים לא הבדיל בינם ובין ישראל, כאשר אמר באחת מדרשותיו: „מנין שאפילו נכרי עוסק בתורה שהוא ככהן גדול? תלמוד לומר: „אשר יעשה האדם וחי בהם". כהנים לויים וישראלים לא נאמר, כי אם „האדם", מזה נלמד שאף הנכרי העוסק בתורה הוא

בכהן גדול". וכן אמר: „איזהו גר תושב?" – למען יוכל להנות מכל זכיות המדינה הישראלית – כל המקבל עליו בפני שלשה חברים, שלא לעבוד עבודה זרה".

רק לשמרונים היתה שנאתו גדולה מאד, עד כי אמר, שבעיר אשר אין בה רופא ישראל, אך יש בה רופא שמרוני ורופא נכרי, ונחוץ למול ילד, – ימול הנכרי ואל ימול השמרוני. גם התוכח עם השמרונים ויראם לדעת כי הם אינם מבני ישראל באשר יתפארו, כי אם מתערובת עמים שונים אשר הושיב סנחריב מלך אשור בארץ אפרים. וסבת שנאתו להם היתה דמות יונה, אשר מצא רבי מאיר על הר גרזים – ההר הקדוש להם – ואשר לפי דעתו השתחוו לה, ואם כן עובדי אלילים הם ולא גרי־צדק. גם זכר להם את הבגד אשר בגדו בבני ישראל במרד בר־כוכבא, ויסגירו בערמתם את העיר ביתר לרומאים. –

כאהבתו הרבה לעמו כן היתה אהבתו לארצו הקדושה ולשפת עבר, שני התנאים הראשים בלאומיות ישראל. הוא אמר: „כל

מי שהוא קבוע (דר תמיד) בארץ ישר׳ ומדבר בלשון הקדש מובטח לו שהוא בן העולם הבא". „כל היושב בארץ ישראל עונותיו מתכפרים לו, שנאמר: וכפר אדמתו עמו".

נכבדה מאד היא השקפתו על החנוך הלאומי. הוא ראה את תקות עמו וקיום לאומיותו רק בחנוך הדור הנולד ברוח הלאומי, בהציגו בתמונה יפה את הוכוח שהיה בין האלהים ובין ישראל על הר סיני בעת קבלה התורה: „אמר להם הקדוש ברוך הוא: הביאו ערבים טובים שתשמרוה ואני נותנה לכם". אמרו לו בני ישראל „אבותינו יהיו ערבים". ויאמר הקדוש ברוך הוא: „אבותיכם? יש לי עליהם טענות, שלא היו שלמים אתי אך הביאו לי ערבים טובים מהם". ויאמרו בני ישראל: „נביאינו יהיו ערבים". ויען האלהים: „נביאיכם? גם עליהם יש לי טענות. הביאו ערבים טובים מהם". ויאמרו בני ישראל: „בנינו יהיו ערבים". ויען הקדוש ברוך הוא: „אלה הם באמת ערבים טובים ועל ידיהם אתננה לכם, כמו שנאמר: „מפי

עוללים ויונקים יסדת עז".

השקפתו על האישות היתה נאורה, מלאה חנינה וחסד להמין החלש. הוא אמר כי הכתובה היא מן התורה, למען הרים את מעלת האשה, ולא יוכל הבעל לכתוב בכתובה סכום פחות ממה שקצבו החכמים. – אם התנה האיש עם האשה בעת קדשו אותה לו לאשה, כי לא תוכל לדרש ממנו מזונותיה ומלבושיה, אז התנאי הזה בטל. – אם הקדיש האיש את עבודת האשה ופרי יגיע כפיה לצדקה, אז תוכל להתפרנס משכר עבודתה ככל את נפשה, ורק אשר יתר קדש הוא. – אם נשאת האשה לאיש אשר מום בו או עבודתו לא נקיה היא, ואחרי כן נעלה נפשה בו בגלל מומו או עבודתו, הזכות בידה לדרש ממנו ספר כריתות ולשלחה מביתו, אף אם התנה עמה מראש, כי תנשא לו והוא בעל מום או בעל מלאכה אי־נקיה, יען כי היא תוכל לאמר – לפי דעת רבי מאיר – כי בראשונה אמרתי שאוכל לסבל את מומו או עבודתו, ועתה רואה אני כי לתועבה הם

לי. – בעניגים ידועים אמר רבי מאיר : „יד האשה כיד בעלה".

אהבתו את הצדקה היתה אחת מתכונות נפשו הנעלות . הוא נתן את שלישית שכרו אשר השתכר בעמל כפיו לתלמידים עניים . הוא אמר, כי אם אין העני חפץ להתפרנס מן הצדקה, כי בוחר הוא ברעב מהושיט ידו לקחת מתנת אדם , אז נחוץ לתת לו את משען הכסף בתור הלואה , ואחרי קחתו יתנוהו לו בתור מתנה.

בתור מורה הלכות היה רבי מאיר מחמיר מאד , ולכן לא קבעו את ההלכה כמוהו . אבל כמוסר את ההלכות המקבלות להלמידיו היתה פעולתו רבה מאד , כי היתה לו לשון־למודים קצרה ברורה ושנונה , ואהב את הסדר בלמוד כרבי עקיבה מורהו , וילמד את התורה לפי עניניה על הסדר , או כמו שקראו אז החכמים לזה : „עושה את התורה טבעות טבעות". את הסדר היפה הזה קבלו ממנו תלמידיו ויהי ליסוד מוסד בבנין בית המשנה והתלמוד.–

אם כי איש ריב היה רבי מאיר לכל

חבריו כרבי ההלכה, בכל זאת אהבוהו כלם ויכבדוהו מאד. ביחוד אהבהו חברו רבי יוסי, אשר הללהו בעיר צפורי, ויאמר עליו לאמר: „רבי מאיר – אדם גדול, קדוש וצנוע". בספרות התלמודית נשארו הרבה אגדות על קדושת רבי מאיר, על הנסים שעשה לו האלהים, כי כל הנמצא בצרה גדולה אם יקרא לאמר: „אלהי רבי מאיר ענני!" ינָשע מהרה, ולא תגיע אליו כל רעה.

עד כמה היה גדול ונכבד שמו וזכרו לחכמי דורו והדורות הבאים אחריו, נראה מדברי אחד החכמים הגדולים–„רב" שמו – אשר התפאר ואמר: „יען ראיתי את רבי מאיר בבית מדרשו מאחוריו (כלומר: לא היה תלמידו המובהק, כי אם תלמיד תלמידו, ומקומו בבית המדרש היה רחוק ממקום רבי מאיר) לכן חד שכלי יותר מחברי; ולו ראיתיו מפניו, הייתי חריף יותר". וחכם אחר ענה על שאלת החכמים, אשר שאלוהו ממה חָכַם, לאמר: „משרת הייתי את רבי מאיר, ומקלו היה בידי, וילמדני המקל הזה בינה".

בהיותו חכם בחכמות העמים ויודע שפות רומה ויון היו לו מקשיבים בקולו גם בין גדולי רומה , כאשר יספר בתלמוד על איזו קליאופטרה המלכה , אשר שאלה אותו שאלה בדבר תחית המתים . וכנראה מדבריה , נטתה אחרי דת היהדות בלבה , ורבי מאיר היה גדול ונכבד בעיניה .

באחרית ימיו אלץ רבי מאיר לעזב את ארצו הקדושה האהובה לו , ולנוד עוד הפעם אל ארץ אחרת כאשר נד בימי חרפו . סבת עזבו את ארץ ישראל בפעם השנית לא נודעה אל נכון . יש אומרים כי ממשלת רומה בקשה את נפשו לספותה , ועל כן הוכרח לברוח אל ארץ הפרתים ; ויש אומרים , כי מפאת איזה מקרה לא טהור , שקרה במשפחתו , אשר כסה פניו כלמה , אלץ לעזב את ארצו . אולם הסבה האמתית היא , כי ריב הנשיא רבן שמעון בן גמליאל עמו וחפץ הנשיא לנדות אותו , כאשר נדה רבן גמליאל אביו את רבי אליעזר הגדול , הכריחוהו לקחת בידו כלי גולה .

ויהי במותו וישלח להגיד לחכמי ארץ

ישראל לאמר: „משיחכם מת בארץ נכריה". יאהבתו לארצו הקדושה לא עזבתו עד נשימתו האחרונה, גם על אדמת נכר, ויצו לקבור את עצמותיו על רצפת הים הסובב את ארץ ישראל, למען ידשב כמו נקבר בארץ אבותיו.

רבן שמעון בן גמליאל, נשיא הסנהדרין בעיר אושא, היה בן רבן גמליאל דיבנה. במות עליו אביו היה הוא עוד צעיר לימים, ולא היה ראוי לנשיאות. מלבד זאת עוד שני אחים היו לו: רבי חנינא ורבי יהודה, הגדולים ממנו בשנים, וגם הם לא נבחרו להיות נשיאים תחת אביהם, כי שנאת הרומאים לזרע רבן שמעון בן גמליאל הזקן, אשר היה במורדים הראשים טרם החרב הבית השני, היתה גדולה למאד. ומה גם בהיות מוצאם ממשפחת דוד מלך ישראל פחדו קיסרי רומה, פן יתנשאו הנשיאים למלוך ביהודה, ויבקשו תמיד תואנות להכחידם מן החיים או להדיחם משאתם. גם על ראש רבן גמליאל דיבנה כבר התעופפה חרב משפטם, לולא נמלט בחסדי אחד משרי רומה, אשר הזהירו משואת פתאם וייעצהו להסתר עד יעבר זעם. לכן

במות הנשיא לקחו רבי יהושע בן חנניה ורבי טרפון , ואחריהם רבי עקיבה , את מושבות הנהגת עמם בידיהם תחת בני הנשיא .

ויהי אחרי הריסות ביתר , עת עלתה חמת אדרינום עד להשחית , ויאמר לשרש אחרי כל זכר לאומיות בקרב ישראל , ויצו להשמיד את הלומדים תורה והמקימים מצותיה , וביחוד את המלמדים אותה בבתי המדרש , וינוסו כל חכמי ישראל אשר נמלטו מחרב רומה , אחרי הסמכם להורות ולדין על ידי החכם הזקן רבי יהודה בן בבא , וישימו פעמיהם חוצה לארץ , וגם גם רבן שמעון בן גמליאל ארצה בבל , וישב שם עד אשר מת אדרינום ואנטונינוס פיום ישב על כסאו .

ויהי בשוב חכמי ישראל אל ארץ אבותיהם , וישב גם רבן שמעון , ויאמר לכונן בית מדרשו הראשי ביבנה , מקום מגורי אביו הנשיא . אך העיר הזאת לא היתה רצויה בעיני יתר חכמי דורו , כי עין נציבי רומה היתה צופיה בעיר הזאת לרעה , מאז נפתח מקור המרד , אשר היה באבן נגף לשרי צבא

רומה ימים רבים. ויבחרו החכמים בעיר אושא אשר בארץ הגליל, וילך גם רבן שמעון אחרי חבריו, ויהי לנשיא תחת אביו, כי שני אחיו הגדולים כבר מתו, ויותר רק הוא לרשת כסא אבותיו. ויוסף לשבלל את הבניי הגדול, אשר הניח אבי משפחתו המורה הגדול הלל הזקן את אבן פנתו, ואשר רבן גמליאל הזקן ורבן גמליאל דיבנה בנו את מסדו, עליו נטל להוסיף ולעמל בעבודה הלאומית הזאת, עד הגיעו אל הטפחות. והוא היה באמת הנשיא הראוי לפי תכונות רוחו ונפשו היקרה לבלות את עבודת אבותיו.

הוא העמיד את עולם היהדות על שלשה עמודים חזקים: על הדין, על האמת ועל השלום. במשך ימי המהומה המדינית, אשר עברו על ישרון, מיום מות אביו עד קומו הוא להיות לאב בישראל, רופף כח הדין. הגזרות, אשר הפריעו את ההמון מקים את מצות התורה, הן השמו גם את דרכי בתי הדין באין מורה צדק ובאין דין ושופט אמת. כשפטי הרומאים וערבאותיהם החלו לשום בשבתם בחיי הלאם הישראלי. השופטים

הרומאים לא היו אנשי אמת וישנאי בצע כשופטי ישראל. עוות הדין, שחר ותרמית – שני העוזרים האלה לכל משפט מעוקל – יכלו לכלות את גֵּו האמה מבשר ועד נפש. והמכשלה הזאת היתה עתה תחת ידי הנשיא, בשבתו על כסא אבותיו. והוא, כאיש ישר וצדיק בכל דרכיו, השמיע את פתגמו הקצר ורב־הערך קבל עם, כי הדין הישר הוא אחד העמודים אשר בית הלאום נשען עליהם.

כל נטיה פרטית, כל רגש צדדי בל יטו את לב השופט הישראלי לסור מדרך הדין האמתי. ולכן התנגד רבן שמעון נגד מעשה רבי ישמעאל, אשר מקנאתו הלאומית התאמץ לחיב את בעל הדין הנכרי שבא לפניו, אם יכל לחיבהו בדיני ישראל שפטהו בדיני ישראל, ואם יכל לחיבהו רק בדיני גוים שפטהו בדינים האלה. אבל הוא אמר: אם בא הנכרי וידרש מאת השופט הישראלי, כי ידינהו בדיני ישראל, אז על השופט לדינהו רק כרצון בעל הדין, אם כצדיק יצא הנכרי מלפניו או כרשע, וכן עליו לעשות אם

יבקשהו הנכרי כי ישפטהו בדיני הגוים. ולמען היות שופט צדק נחוץ להיות איש אמת, ולבן הוסיף רבן שמעון להרים את האמת על נם.

בימי ילדותו חנכהו אביו לראות באחדות התורה את האשר הלאומי. ויהי כאשר באה הנשיאות לידו וישתדל גם הוא לזרוע זרע השלום בין חכמי דורו, למעט את הריבות ופרוד הדעות ביניהם, למען יעבדו שכם אחד את עבודתם הלאומית. ולמען השג את המטרה הנעלה הזאת אמר גם הוא כאביו להכניע את יתר החכמים לפני בית הדין הראשי, הוא הסנהדרין אשר באושא, אשר רק ממנו תצא תורה אחת, חקה אחת ומשפט אחד לכל בית ישראל בכל מקומות פזוריהם, לבלי יתפרדו אברי האמה, למען היות הגו הלאמי שלם וחזק. והדבר הגדול הזה לא יתכן להוציא לפעלות ידים, כי אם בהיות שלום אמת בין כל חברי הסנהדרין. ומהשקפתו הזאת יצאה החלטתו, כי השלום הוא העמוד השלישי, אשר אם לא יצען הוא, לא ימטו גם שני העמודים הראשונים: הדין והאמת

גם את לבבו מלא הרעיון לשים קץ לפלפולים יתרים בדינים, שלא התקבלו בתורת ישראל, ולבלי הזכיר את שמם וזכרם, באשר אמר לעשות גם אביו. ולמען תת קיום ותקף לדבריו, הוכרח ללכת בעקבות אבי אבי אביו – רבן גמליאל הזקן – אשר הרים את מעלת הנשיאות מעל ליתר בתי הדין וחכמי הדור אשר ביתר ערי ישראל, המטרה הזאת אלצתהו להפלות בבית הסנהדרין בין משרת הנשיא ובין משרות אב בית־הדין והחכם על פי אותות הכבוד החיצונים, הנתונים להם מאת העם והתלמידים.

ויהי היום וידרש רבן שמעון בביה המדרש, כי יבוא הנשיא אל הבית יקום כל העם מפניו ויעמד עד שבת הנשיא על מקומו; ויבוא אב בית הדין לא כל העם יקום, כי אם שתי שורות אנשים העמדנה הכן לקבל את פניו ויתר העם ישב תחתיו. ובאשר יופיע החכם אז תקום שורת אנשים אחת, והשורה השנית תשב מפתח הבית עד מקום החכם. היודע את ענות רוח רבן שמעון יבין כי לא היתה מגמתו להתגאות בזאת על חבריו,

כי אם להרים מעלת הנשיאות בעם.

אך לא כן רמה רבי מאיר חברו. החכם הזה, אם כי היה ענו, ראה במשטר הזה עלבון גדול לא לכבודו, כי אם לכבוד התורה אשר הוא, „החכם", וחברו, רבי נתן אב בית־הדין, הם נושאי דגלה. רבי מאיר אשר מעלת התורה היתה רמה בעיניו יותר מכל המעלות שבעולם, אשר אמר כי גם הנכרי העוסק בתורה הנהו ככהן גדול, חשב בלבבו, כי אין רשות לנשיאות להתרומם על מעלת התורה.

אז נראה פעם שנית בין כותלי בית המדרש המחזה, אשר נראה שם בימי רבן גמליאל דיבנה, ועוד ביתר שאת ועז. רבי מאיר לא היה האיש אשר יכנע מפני הדרת הנשיא כרבי יהושע בן חנניה. ויגמר אמר להראות את הנשיא, כי נשיאותו כאין נחשבה מול רוממות התורה. הוא ידע, כי הנשיא לא ישים לב ללמוד דיני טומאה וטהרה ואינם שגורים בפיו. ויאמר רבי מאיר לרבי נתן להציע לפניו שאלות דוקא בדינים ההם, למען יוכח בעצמו, כי אין לו צדקה להתנשא על פני

יתר חכמי התורה, ואחרי כן יורידוהו מנשיאותו

הדבר נודע לנשיא מפי אוהבו, רבי יעקב, וישנן את כל ההלכות ההן לפני בוא יום המסה. ויהי כאשר שאלוהו רבי מאיר ורבי נתן דבר תורה בהן, ויענה דבר דבור על אפניו. אחרי כן אמר להם: „ומה היה לו לא ידעתי לענותכם דבר, הלא אז כסיתם פני כלמה נגד העם. הכן יעשו אנשים ישרים?", ויוציאם מבית המדרש, כי רבן שמעון היה כביר רוח יותר מאביו, ולא הוא יראה מרד בסנהדרין וידם.

אולם בעת שהראה הנשיא את עזוז רצונו, אז הראה גם את טוב רוחו הפלח. אחרי ימים אחדים הוכיחו רבי יוסי חברו לדעת, מה נחוצים שני החכמים הגדולים היושבים בחוץ לעניני הסנהדרין. ויצו ויביאום ביתה המדרש, וישיבם אל כנם ואל משמרתם כקדם. הנה כי כן היתה תקותו, לראות אחדות שלמה בדרישת התורה בין החכמים, למפח נפש. החכמים הוסיפו להתפלפל בהלכות, שכבר אבד זכרם, או שאין כל

תעלת מקיומן לחיי הלאם. מן הפלפול יצאו גם אל ההוראה, איש איש בבית מדרשו אשר כונן לו בעיר מושבו, למרות דברי הנשיא ובית דינו.

בכל זאת אין ספק כי לולא היתה יראת הנשיא על פני חכמי הדור או אז התפרדו אלה מאלה עוד יותר, והתרחקו זה מזה במאד מאד, עד כי אי־אפשר היה אחרי כן לחברם, וההורה, שארית פלטת האמה, ההפוצצה לחלקים קטנים, שונים אלה מאלה תכלית שנוי. ורק שם הנשיא וזכרו עצר את רוח הריבות. תורתו, תורת חסד וחנינה אשר ממקור קדוש תהלך, ממקור הלל הזקן, אבי מחוללי התורה שבעל פה, היא היתה הנר המאיר באפלת הגלות, ומפני אורה הרב אספו יתר האורות את נגהם וכמעט לא נראו לעין העם. עוד בימי חייו קבעו רוב חכמי הדור את ההלכה כדבריו, ומה גם אחרי מותו. —

עוד טרם פרץ הריב בין הנשיא ובין רבי מאיר, אמר חכם אחד לפרץ פרץ בחומת בית ישראל. החכם הזה היה רבי חנניה בן

אחי רבי יהושע בן חנניה, אשר הלך בבלה ויאמר ליסד שם סנהדרין, כסנהדרין אשר באושא. ויחל לקבוע חדשים ולעבר שנים. המשרה הזאת היתה נתונה רק על שכם הנשיא אשר בארץ ישראל, והאיש העושה כדבר הזה מורד בנשיאות יקרא. שמע זאת רבן שמעון וישלח שני חכמים מבית מדרשו, את רבי יוסי בן כיפר ואת בן בנו של זכריה בן קבוטל, להפר מחשבת רבי חנניה.

ויהי בבוא החכמים האלה ארצה בבל ויביאו לרבי חנניה מכתב מאת רבן שמעון, אשר בו תאר את רבי חנניה בתארים רמים. וישמח רבי חנניה ויקבל את שני החכמים בכבוד גדול, ויהללם באזני באי בית מדרשו, כי חכמים גדולים הם, וכי אבותיהם שמשו בבית המקדש, ויאמן בהם העם ויכבדם. ויהי בראות החכמים כי מקשיב העם לדבריהם, ויגלו את סוד משלחתם, ויוכיחו את העם על אשר נפרד מעל הסנהדרין אשר בארץ ישראל. אז שאלם רבי חנניה: „הלא גם רבי עקיבה ירד חוצה לארץ, ויקבע חדשים, ויעבר שנים!", ויענוהו החכמים: „רבי עקיבה

לא הניח אחריו איש גדול בתורה כמותו בארץ ישראל", ויאמר רבי חנניה: „גם אנכי לא הנחתי בארץ ישראל איש כמוני". ויענוהו החכמים לאמר: „הגדיים נעשו תישים". כלומר: התלמידים הצעירים, אשר היו בשבתך שמה, היו עתה לחכמים גדולים ממך. ויוסיפו לאמר, כי הנשיא שלחם להגיד לו, כי אם ישמע לדבריו טוב, ואם לא – ינידהו מקהל ישראל.

אחרי כן החלו החכמים להתל בַּמועדים, אשר קבע רבי חנניה, ויאמר האחד: „אלה מועדי חנניה!" ויקרא העם: „לא כי, אלה מועדי ה'!", ויען השני ויאמר: „הלא מכבל תצא תורה, ודבר ה' מנהר־פקוד". „אחיה יבנה מזבח וחנניה יגנן בכנור (שהיה מבני לוי) ויכפרו כלם ויאמרו: אין לנו חלק באלהי ישראל". הדברים האלה ירדו עמק בלב בני הגולה, ויקבלו עליהם עול נשיאות ארץ ישראל, לבלי הבָּדל מקהל ה'. וכל ההתאמצות רבי חנניה להטיל דפי בשני החכמים השלוחים, באמרו כי אינם בני תורה וחכמה, לא הועילה לו כי לא האמין עוד העם בדבריו.

ב.

ר׳בי שמעון בן גמליאל אחז בדרך אבותיו לעשות את התורה לסם חיים, סם של תחית האמה, לכונן את הדינים לצרכי הלאם והזמן. הכלל הגדול, שאחז בו הלל הזקן, לתקן תקנות חדשות „מפני תקון העולם" היה נר גם לרגלי בית מדרשו של רבן שמעון. הוא אמר, למשל, כי אין לפדות השבוים בכפר רב יתר על המדה „מפני תקון העולם", כלומר, פן יסבינו צוררי ישראל לנצל את הבאים לפדות את אחיהם. אבל אם יראו, כי אין העם מרבה לשלם בעד השבוים, ימעיטו כפר נפשותם. כן היה לו לכלל גדול, שאין גוזרים גזרה על הצבור רק אם יכל הצבור לשאת את עול הגזרה.

לכן היה רבן שמעון מקל מאד בדינים, וילמד גם את חבריו ותלמידיו לאחז במדה הזאת, עד כי בדבר אחד אשר נהגו לעשות כדברי רבי מאיר, שנו אחרי כן לעשות כדברי

רבן שמעון, יען ראו כי הוא מקל בזה יותר מרבי מאיר. – בכל השאלות והספקות, אשר נולדו בבית המדרש לרגלי איזה דין והלכה, ואשר אמרו החכמים להחמיר מפני החשש (מיראה פן יצא דבר מעקל מזה), אמר רבן שמעון שאין חוששים חששות. ביחוד הרבה להקל בריני שבת, ומה גם בריני שמטה, יען ראה בעין בינתו כי קשה מאד לבני עמו למלא אחרי המצות האלה, והם כגרים נחשבים בארץ אבותיהם.

כאחד החכמים הגדולים בריני המשפטים, היה מכבד את מנהגי כל מקום, ויבין את ההלכה שתתאים את המנהג, ויאמר: „הכל כמנהג המדינה". כאיש המכבד את רגשות העם ומנהגיו, לא מלאו לבו לעשות דבר ולא רוח העם, אף אם ידע כי מעשי העם אינם נוסדים על ההלכה. פעם אחת ביום השבת ישב בעיר עכו על ספסל נכרי (אשר עליו ימכה את סחורתו). ותעבר הרנה בעיר לאמר: „הנה רבן שמעון עושה מעשה אשר לא ראינו כמהו מעודנו!", כי נהגו בני העיר הזאת לבלתי שבת על ספסלים באלה ביום

השבת, פן יאמרו עליהם כי מוכרים הם וקונים. ויהי בשמעו זאת, וירד מעל הספסל, וישב על הארץ, אף אם ידע כי מותר לו לשבת עליו, רק מבלתי חפצו לעשות דבר נגד מנהג העם.

כן גם ברברים שלפי דעתו אסור לעשותם אמר: „מקום שנהגו לעשותם יעשו". בני ישראל המתאבלים מאד על אבדן חסנם הלאמי וחרבן בית המקדש והארץ, אינם נוהגים לאכל בערב תשעה באב מאכלים טובים, ובכלל ממעטים באכילה ביום ההוא. אבל אם הסכין האיש לאכל בשאר ימי השנה איזה מאכל הערב לחכו, אומר רבן שמעון כי יוכל האיש ההוא לאכלו גם בערב תשעה באב, אף אם גם הוא אמר: „בערב תשעה באב ישנה ויפחות האדם באכילתו".

רוב הלכותיו היו בנויות על מוסדות השכל הבריא וההגיון הישר. כמורה צדק וישר לא העמים את משפטיו על עמו מבלי הת טעם לדבריו, כי אם הוכיח תמיד את טעם הענין. הנה הוא אומר, כי האיש אשר נמסרו לו פירות לפקדון והוא רואה כי

הפירות מתקלקלים ואובדים, – ימכרם על ידי בית־הדין. ויוסף גם טעם לתקנתו זאת לאמר: „מפני שהוא כמשיב אבדה", כלומר: כאיש המוצא אבדת רעהו ומשיבה לו, כן כמכרו את הפירות הם יציל את בעליהם מנזק. – חכמים אמרו כי הצד צבי בתוך הביבר (גן החיות) בשבת חיב, כי עשה מלאכה ביום הקדוש. ורבן שמעון מחלק ואומר „לא כל הביברים שוים" לפי בנינם, על כן יש שאסור ללכד בהם ויש שמותר. הוא אמר שאין להבריח השבוים „מפני תקנת השבוים", כלומר: אין לתת ידים לשבוי לברוח משביו, פן יָרעו השובים ליתר השבוים ויאסרום בכבלי ברזל. –

מלבד היותו בעל הגיון בריא בדין ובהלכה, הנה גם ידיעתו בכל מקצעות החכמה ששררו אז עזרה הרבה לבונן את משפטיו על אדני השכל הישר. הוא התחנך בבית אביו הנשיא על מבועי התורה והחכמה גם יחד. הוא למד לשון יון ואת החכמות היוניות, ואף אם התאספו חכמי הדור השני ויגזרו אמר, לבלתי למד בני ישראל את השפה הזאת

ואת החכמות האלה, אך לבית רבן גמליאל נשיא העם, אשר עליו לבוא ולצאת לפני בני עמו ולהשתדל לטובתם אצל השרים הרומיים, התירו ללמד חכמות יון. ורבן שמעון השתמש בידיעותיו גם בלמדו תורת אלהיו.

כן נודע לנו, כי ידע רבן שמעון את חכמת הרפואה ויבאר סבת מוצא איזו מחלות. גם ידע את סגֻלות הדשאים היכולים להמית את האדם בהארס אשר בהם. הוא אמר על הקצח (הוא אחד מתביאות השרה הנתנות לאכילת האדם), כי אחד מששים סממני מות הנהו, והישן למזרח הגרן, אשר נאסף בו הקצח, דמו בראשו. כי לפי באורו יש בכח הקצח להביא בריחו מחלה על האדם הישן, אם כי לא יסב כל נזק לבריאות אוכלו.

כפי הנראה מהלכותיו היתה לו ידיעה גם בתורת הצמחים ובטבעם. הוא מחליט, כי מהוצאת העלים עד הולד הפגים (זג הפרי) יעברו חמשים יום. הוא מסַמן את המקומות לפי הצמחים הצומחים עליהם באמרו: „סימן להרים – מילים (עץ ששמו מיליה), סימן לעמקים – תמרים, סימן לנחלים – קנים וסימן לשפלה – שקמה", כלומר:

לפי הצמח נוכל לדעת כי פה עמק ושם הר יבדומה. כן ידע מתורת בעלי החיים וחזיונותיהם, באשר נראה מעצתו להחריב חורי הנמלים המביאות נזק להשדות, באספן תבואות הארץ אל חוריהן, באמרו: „כיצד מחריבים חורי נמלים? מביאים מחור זה ונותנים לחור אחר והן חונקות זו את זו".

גם ידיעותיו במבנה גו האדם ובתורת הנתוח נכבדות הן מאד ומעידות עליו כי שם תמיד את לבו למצב חכמת הרפואה ולתורת הנתוח וליתר הידיעות בהשתלמות גו האדם, למען דעת מה טוב לבריאותו ומה רע. השערותיו בחכמה זו היו לפעמים ליסוד נכבד בהלכה. כמו השערתו, שכל ילד החי שלשים יום אינו נופל (ילד שלא שלמו ימי הריון אמו), היתה ליסוד ההלכה, שאין לפדות את הבכור טרם מלאו לו שלשים יום מיום הולדו.

הוא מחליט, כי הבטלה מביאה את האדם לידי שעמום – מחלה קרובה לשגעון –, ועל כן הוציא רבן שמעון הלכה מזה, כי האיש המדיר את אשתו (המצוה עליה בתור נדר) מעשות מלאכה, יתן לה ספר כריתות,

וישיב לה את כסף כתובתה. – הוא שער, כי המשנה את הרגלו בחיים מביא על עצמו חולי מעיים, ועל כן אמר שאסור להבעל להוציא את אשתו אף מנוה רע לניה יפה למרות רצונה, פן תחלה משנוי המקום.

מאהבתו הרבה לידיעות החכמה חקר ודרש גם מפי החולים על תכונת מחלתם, כאשר יספר בעצמו שפעם אחת פגש באחד האנשים, אשר פרחה השחין על בשרו, וישאלהו על דבר מחלתו ותולדותיה. ויספר לו האיש ההוא, כי יש עשרים וארבעה מינים במחלה הזאת.

דעת לנבון נקל, כי בהיותו נשיא העם, ותהי המשרה על שכמו לקבוע חדשים ולעבר שנים, נחוצה היתה לו ידיעת התכונה ומשטרי הכוכבים. ובאמת לא נפלה ידיעתו בחכמה הזאת מידיעת אביו רבן גמליאל דיבנה. מעצתו אחת, אשר יעץ לפתר שאלה אחת משאלות התכונה על פי אופן קל ופשוט, נוכח כי אמנם אהב להתעסק בחכמה הזאת. הוא אמר, כי האיש החפץ להוכח ששנת החמה יתרה על שנת הלבנה אחד עשר יום,

ישרט שריטה בכותל ולשנה הבאה, ביום ההוא של שנת הלבנה, יראה שאין צל השמש מגיע עד השריטה, ויאלץ לחכות עוד אחד עשר יום עד בוא הצל אל המקום ההוא.

אמנם, מובן הדבר, כי לפי מצב החכמות בימינו יוכל היות שלא תעמדנה כל ידיעותיו בפני הבקרת, אך אם נזכר את ימי דורו ואת מצב החכמות אז, נודה כי היה רבן שמעון בן גמליאל איש חכם ונאור.

ג.

על פי טוב רוחו המלא רחמים וחנינה לכל בני האדם היה רבן שמעון ראוי באמת לשאת עליו משרת הלל הזקן – משרת נשיא הסנהדרין. הוא קם תמיד לימין החלש לתמכהו ולהצילהו מידי התקיף ממנו. ביחוד נראה מהלכותיו בעניני האישות, שכלן נאמרות לטובת האשה החלשה, כאשר נוכח מהדוגמאות המעטות האלה.

הוא אמר: „בעל ששלח גט לאשתו

אינו יכול לבטלו בפני בית דין ולא להוסיף על איזה תנאי בית דין, כי אם בפני השליח או בפני אשתו". בהלכה הזאת לקח רבן שמעון את היכלת מידי האיש השונא את אשתו לענותה כחפצו, ולבטל את הגט בכל עת שיחפץ.

אם נולדו באיש איזו מומים גדולים, אם עורה עינו, או נברתה ידו, או נשברה רגלו, והאשה איננה רוצה לשבת עמו, אז כופים את הבעל להוציאה בגט. – הבעל המגרש את אשתו מחויב לתת לה את כסף כתובתה, לא בשקלים קלים, כי אם בשקלים כבדים העוברים לסוחר. – הוא אמר, כי כתובת האשה היא מן התורה, על כן לא יקלו בה הבעל והדיינים. – ומעת שבאו הצרות והרדיפות על עם ישראל, אשר רדפום שונאיהם הרומיים, אמר רבן שמעון שתוכל האשה לגבות את כסף כתובתה גם באין גט בידה.

הוא נתן עצה לאשה לחבל תחבולת ערמה להציל את רכושה לבל ישלט בו הבעל באמרו: הרוצה להבריח נכסיה מבעלה, כותבת שטר פסים (שטר שכתוב בו, כי היא מבקשת

את פני איש אחר לקבל את נכסיה מידה בתור מתנה) לפני נשואיה, ואז אין עוד רשות לבעל להיות ארון על רכושה. גם מהאיש, אשר בקשתו לקחת את נכסיה, תוכל אחרי כן למנוע את מתנתה, כי בבואו לקחתה מידה תתנחם ואמרה: „עתה איננה חפצה לתת לך את המתנה". מהתחבלה הזאת אשר יען רבן שמעון נראה, מה מאד התנגד החכם הגאון הזה להעול הנעשה לאשה על ידי החקים הקדמונים, כי חשבוה לשפחה נחרפת לאישה, שאין לה רשות לקים כל רכוש לעצמה.

העושה שדחו אפותיקי (שטר שבתוב בו, שאם לא ישלם את הכסף שלקח, אז יוכל הנושה למכר את הרכוש המפרש בשטר) לבתובת אשתו ולבעל חוב, הנה – לפי דברי רבן שמעון – מוכרחים בעלי החוב להגיש את שטרי חובותיהם אל השופטים, וגובים על פיהם את נשים משאר הנכסים, והאשה גובה את כסף כתובתה מן השדה שבתוב באפותיקי, שאין הדבה של אשה – מוסיף רבן שמעון לבאר את דבריו – ללכת לבתי־הדין. – אם גרש האיש שאין לו בנים את אשתו, בתנאי שתתן לו

מאתים זוזים, ואחרי כן מת ולא קבל עדנה את הכסף, אז – אמר רבן שמעון – נותנת האשה את מאתים הזוזים, שהתנה בעלה, ליד אחד מיורשיו, ואיננה זקוקה עוד ליבם, כי נחשבת כגרושה בעוד בעלה חי. בתקנה הזאת השתדל רבן שמעון להציל את האלמנה האמללה מכף יבמה להיות חפשיה לנפשה, להנשא לכל איש אשר ימצא חן בעיניה.

בכלל היה כבוד הנשים יקר בעיני רבן שמעון, כאשר נראה מהלכה אחת שאמר: אם אשה מעידה על איש שהוא כהן, אז נותנים לו תרומה לאכל על פי עדותה, אשר העידה בפני אנשים פשוטים, ואיננה צריכה ללכת ולהעיד בבית הדין, לבלי הטריחה. –

ומה נכבדות הן הלכותיו ברבר העבדים! הוא אמר: כשם שמצוה היא על כל איש מישראל לפדות את אחיו העברי הנשבה בידי הגוים, כן מצוה היא עליו לפדות גם את העבד הנשבה. – אם באו שנות בצרה על הארץ אז יוכל העבד לאמר לאדוניו: „אי פרנסני, או הוציאני לחפשי, למען היותי

גם אני כיתר עניי ישראל וירחמו עלי נדיבי לב". – אם מוכר העברי את עבדו לנכרי, או יוצא העבד לחפשי, ומחויב אדוניו לתת לו שטר שחרור (חפש). – אם עשה האדון את עבדו אפותיקי למלוה, ואחרי כן הוציא את עבדו זה לחפשי, מובן הדבר, כי העבד איננו אשם כלל בזה, ויוצא לחפשי כחפץ אדוניו. אך הלא גם המלוה איננו אשם, ומדוע זה יאבד כספו, אשר הלוה לאדון העבד? לבן, אמרו החכמים, כופים בכל זאת את אדונו החדש – את המלוה – להוציאהו לחפשי, והעבד כותב לו שטר חוב על הכסף שהלוה אדונו השני לאדונו הראשון. אבל רבן שמעון התנגד לתקנה הזאת, כי יקנה העבד את חפשתו בכסף, ויאמר: אין העבד כותב כלום ויוצא לחפשי. והמלוה יגיש את משפטו לפני בית הדין.

אהבתו לעמו לא עורה את עיניו, לבלתי כבד את בני יתר העמים. בעיר צידון היה נכרי אחד, אשר כתב ספרי הקדש, וישאלו את פי רבן שמעון ויאמר, כי מותר לקנות את הספרים מן הנכרי. ומה גם בתי־דין הנכרים

היו נכבדים בעיניו כבתי־דין ישראל. הוא אמר: „כל השטרות העולים בערכאות של הגוים, אפילו גטי נשים ושחרורי עבדים, אף על פי שחותמיהם נכרים – כשרים". – על הבותים אמר שהם כישראלים, „וכל מצוה, שהחזיקו בה הבותים, מדקדקים בה יותר מישראל" הוסיף עוד להלל.

כבוד האדם בכלל היה יקר בעיניו מאד, וטוב הוא, לפי דעתו, להקל גם במצות חמורות, למען הציל את כבוד האדם, או למען חוס על עמלו. גם בדיני חמץ, למשל, החמורים מאד, אמר רבן שמעון: אם מטה חוצצת (מבדלת) את כל החדר ותחת המטה מיגחים עצים ואבנים, ולמען הוכח לפני .פסח אם יש חמץ תחתיה ומעברה הפנימי, מוץ לעמול ולהוציא את העצים ואת האבנים, אז, לפי דעתו, טוב לבדק מעבר המטה החיצוני, ולא מעברה הפנימי, לבלתי הטריח את האדם יותר מדי.

כאיש הולך מישרים היתה השקפתו על חובות האנשים בין איש לרעהו מיוסדה על מוסדות הישר. הוא אמר, כי על החנוני

לקנח את מדותיו פעמים בשבוע, ולמחות את משקליו פעם אחת בשבוע, ואת המאזנים נחוץ לו לקנה על כל משקל ומשקל, למען לא ידבק מאומה מן הסחורות הנמכרות, ויכבד משקלם, והיתה הסחורה הנמכרת לקונה הסרה במדתה או במשקלה. –

אם השכיר העובד עבודתו בבית איש אחד איננו מאמין בארוניו, כי נתן תרומה ומעשרות מתבואתו, ועל כן ירא הוא לאכל מלחם אדוניו ומפרי שדותיו, אז, אמרו החכמים, יוכל השכיר לחשך מפירות אדוניו לתרומה ולמעשר, ולאכל מן השאר. נגד הדין הזה התנגד רבן שמעון ויאמר, כי אם חפץ השכיר להתחסד אז הרשות בידו לתת תרומה ומעשרות רק מן הפירות אשר קצב לו האדון למאכלו, אבל לא יוכל למעט את רבוש אדוניו בחסידותו היתרה. –

הוא היה שופט צדק, וידרש שישימו השופטים את הישר לקו להם בשפטם בין איש לרעהו. לכן התנגד לדברי רבי טרפון ורבי עקיבה שאמרו: „לו היינו בסנהדרין – בזמן הבית – אז לא נהרג אדם מעולם", כי

אם בקשו החבלה להצדיקו בדין . ויאמר רבן שמעון : „אף הם היו מרבים שופכי דם בישראל", כי לו היה המשפט רפה, כי עתה רבו הרוצחים, בדעתם כי בית המשפט ישתדל להצדיקם ברחמיו היתרים , לרעת והחברה האנושית .

מהשקפתו הישרה התנגד להחלטת החכמים שאמרו, כי אם אין להנדון ראיה או עדים , אומרים לו שיוכל להביא עדים או ראיה על צדקתו במשך זמן מגבל של שלשים יום . ואם אחרי עבור הזמן הזה לא הביא את העדים או את הראיה , אז בטלה זכותו . ויאמר רבן שמעון : „ומה יעשה זה, שלא מצא בתוך שלשים יום, וימצא אחרי כן ?" . כן אמרו החכמים שאם שאלוהו : „היש לך עדים או ראיה" והוא אומר : „אין לי", ולאחר זמן הביא ראיה או עדים , לא יוכל להועיל עיד לטובתו בזה מאומה . ויקרא רבן שמעון : „ומה יעשה זה שלא ידע שיש לו ראיה או עדים , וימצאם אחרי כן ?" .

אחרי הודע לנו השקפתו הצודקת האלה על הדין , נבין את רום ערך פתגמו

שאמר: „אל תלגלג בדין (אל תהתל בדין) שהוא אחד משלש רגלי העולם".

ד.

הנה ראה ראינו את גדל ערך רבן שמעון בן גמליאל בהלכה, עתה נראה את ערכו גם בדרשותיו באגדה. גם בזה נכדל הוא מרוב חכמי דורו, כי לא עוה את פני הבתובים, ולא עקם את כונתם הפשוטה, ויהי גם באגדה איש שופט מישרים ומבקר אמת בלי משוא פנים.

בשקלו את דברי התורה והנביאים במאזני השכל, הרשה לעצמו לאמר שמה שנאמר בתורה „ערים גדולות ובצורות בשמים" אין כונת המלה „בשמים" כמשמעה, כי אם לשון הגזמה היא, יען כי נגד המציאות היא שתהיינה חומות הערים גבוהות עד השמים. אבל מה שנאמר בזרעו של אברהם אבינו „והרביתי את זרעך כבוכבי השמים", „ושמתי את זרעך כעפר הארץ וכחול אשר על שפה

הים" איננה לשון הגזמה – אמר רבן שמעון –, ען כי באמת זרעו של אברהם אבינו – הם בני ישראל ביחד עם שבטי ערב – רבים הם מאד. – כן אמר על פרשה אחת בתורה אש' נכתבה לא במקומה הראוי לה לפי ענינה, ויקו „שעתידה פרשה זו שתעקר מזה ותכתב במקומה". הדברים האלה מראים לדעת עד כמה היה רבן שמעון חפשי בבקרתו את דברי התורה!

לא רבות הן, בכלל, דרשותיו באגדה, כי פשטן היה מאין כמהו, והמעטות ממנו הנמצאות בספרותנו העתיקה נאמרו רק להרים את רוח לאומיות עמו, לעודד את רוחם בצרותיהם הרבות, לנחמם מיגונם ולהפיח בלבותיהם רוח תקוה לימים טובים מאלה, למען יוכלו לשאת את עול הגלות המרה, להזכיר את עמו לבלי הרם דגל המרד ללא הועיל, כאשר כבר נוכחו איזו פעמים, כי לשוא הוציאו את מבחר בניהם לשדה קטל.

ברשותיו אלה תשָׁמע אנחה מִמשכה עולה מעמק לבו, ואחריה הֵד התקוה משמחת את הנפש. „מיום שחרב בית המקדש –

מתאונן הנשיא הגדול הזה – אין יום שאין בו קללה, ונטל טעם הפירות, וימנעו השמים את טַלם. אבל לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מחזיר את הברכות, שנאמר: „אתם הרי ישראל! ענפיכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבא!" – הוא יעץ את עמו להָר מן הרומאים לבלתי התגרות בם מלחמה, ולתכלית זאת דרש את הכתוב: „וישמרתם מאד" לאמר: „בשעה שהם יראים ממנו אמר לנו: „ונשמרתם מאד", אנחנו שמובלעים ביניהם על אחת כמה וכמה!".

כאוהב שלום ורודף שלום היתה עצתו אמונה להחזיק תמיד במעוז השלום, ורק על ידי זה יושע יהודה. לכן אמר: „לעולם הבא, כאשר יחזיר הקדוש ברוך הוא את הגליות לירושלים, בשלום הוא מחזירן, שנאמר: „שאלו שלום ירושלים", ונאמר: „הנני נוטה אליה כנהר שלום". ולמען הראות את ערך השלום כי רב הוא, אמר: „גדול השלום שכתב הקדוש ברוך הוא בתורה דברים שלא היו. אחרי מות יעקב אבינו „ויראו אחי יוסף כי מת אביהם, ויאמרו: לו ישטמנו יוסף

והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו . ויצוו אל יוסף לאמר : אביך צוה לפני מותו לאמר : „כה תאמרו ליוסף אנא שא נא לפשע אחיך !" . ומעולם לא צוה יעקב כדברים האלה , כי אם מעצמם אמרו דבר זה . ועתה – מוסיף רבן שמעון – ראה כמה דיו משתפך , כמה קולמוסים (עטים) נשברים , כמה עורות מתעבדים (לעשות מהם קלף) , כמה יונקים מתרצעים ללמד דבר שלא היה בתורה ! ראה כמה גדול כח השלום ! !"

עוד הוכיח את גדל ערך השלום מדברי האלהים , אשר אמר לאברהם לאמר : „למה זה צחקה שרה לאמר : האמנם אלד ואני זקנתי ?" , ובאמת לא כן אמרה , כי אם : „ואדוני זקן" . אך האלהים אלץ לשנות את הדברים בגלל השלום , שלא יקצף עליה אברהם אבינו . מדרשותיו אלה נוכח , כי היה חכם מעביר את ספורי התורה תחת שבט בקרתו , להחליט אם היו המעשים המספרים או לא היו . –

אולם מכל עצות השלום שיעץ את עמו לא נלמד כי היה אוהב הרומאים . רבן שמעון שנא בנפש את מחריבי ארצו תכלית

עגאה, ויקרא את מלכות רומה בשם „מלכות הרשעה". הוא הצדיק לפעמים את בני עמו הנושאים בחבם רגשות מרד, באמרו: „אבותינו שהריחו מקצת צרתן של מלכיות קצרה רוחם, אנחנו שמובלעים הננו בתוך מעיהם (של הרומאים) כמה ימים וכמה שנים, כמה קצים וכמה עבורים, על אחת כמה וכמה!". ובדברים הודרים כליות ולב יקרא ויבאר דברי הכתוב: „על כן מלאו מתני חלחלה, צירים אחזוני כצירי יולדה, נעויתי משמוע, נבהלתי מראות" לאמר: „נעויתי משמוע – קול החרופים והגדופים של הרשע (קיסר רומה שהעמיד פסל יופיטר בירושלים); נבהלתי מראית – שלות אותו הרשע!".

רבן שמעון הצטדק על אשר לא שמו חכמי הדור אל לבם לכתוב מגלות על הצרות אשר השיגו את עמם, כאשר כתב לפנים אלעזר בן חנניה בעליתו את מגלה תענית. ויאמר: „גם אנחנו מחבבים את הצרות, אבל מה נעשה, שאם באנו לכתב אין אנחנו מספיקים!".

זברון חסן לאמו המדיני היה יקר ונכבד

מאד בעיניו, עד כי אמר: „האוכל וישותה ביום תשעה באב כאוכל וישותה ביום הכפורים". החכם הזה, שדרכו היה להקל עול הדינים מעל צואר בני עמו, החמיר מאד בדין צום תשעה באב – האבל הלאומי – רק מרגשות לאומיים שהמו בקרבו.

ובאנחת לב, יחד עם התפעלות עצומה, הוא מזכיר לשומעיו את החגים הלאומיים שהיו בירושלים בזמן הבית, והוא אומר: „לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וביום הכפורים, שבהם בנות ישראל יוצאות בבגדים לבנים שאולים, שלא לבייש את מי שאין לה, והן יוצאות ומחוללות בכרמים ואומרות: בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך. אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה!".

זכרון ירושלים עיר קדשו העיר בלב רבן שמעון תקות טובות ונחמות. בכל התלאות אשר מצאו את בני עמו בימיו לא נסעה עוד תקותו מלבו לחזות את עיר המעטירה הקדושה, כעיר אשר תהיה משיש כל הארץ, ויאמר: „עתידה ירושלים שיתקבצו בתוכה כל האמות וכל הממלכות שנאמר:

ונקוו אליה כל הגוים לשם ה'".

ה.

אחת ממעלות נפשו הטהורה היתה הענוה. ואם אמנם בכתבו את אגרותיו אל נפוצות ישראל בכל ארצות פזוריהם על דבר עבור השנה לא כתב בסגנון רבן גמליאל הזקן לאמר: „ויישר הדבר בעיני ובעיני חברי להוסיף על השנה הזאת שלשים יום", כי אם כה כתב: „ויישר הדבר בעיני" ואת חבריו לא זכר, בכל זאת הודו כל החכמים שהיה רבן שמעון אחד הענוים היותר גדולים בתבל. ואשר לא זכר את חבריו, הוא יען חפץ להרים את הנשיאות בעיני העם, למען יסורו למשמעת איש אחד וראש אוזר, לטובת אחדות הלאם והתורה. ולאות כי לא חשבו חכמי התלמוד את סגנון מכתבו לגאוה, יהיה המאמר הנמצא בתלמוד האומר: „רבן שמעון בן גמליאל ענו בדורו היה". והחכמים מונים שלשה ענוי רוח, שהיו מימות עולם עד

ימיהם, ומהשלשה הכי נכבד בעיניהם היה רבן שמעון.

אם כי נודעה לו התנגדות רבי מאיר לנשיאותו, בכל זאת הזכירהו הרבה פעמים בהלכותיו, ואמר הלכות רבות בשם רבי מאיר. – בהיות רבן שמעון פעם אחת בעיר קסריה חלה מעט – והימים היו ימי חג הסכות – וישאל את פי רבי יוסי להרשות לו לישן עם משרתו מחוץ לסכה. ובהזכירו לפני תלמידיו את המקרה הזה, הוסיף לאמר: „והתיר לי רבי יוסי ברבי (אדם גדול) לישן אני ומשמשי חוץ לסכה". מזה נראה ענות רוחו, כי בהיותו נשיא הסנהדרין וראש החכמים כָּבד בכל זאת את חברו לשאל מפיו דבר תורה.

רבי אלעזר בן רבי שמעון בן יוחאי בשבתו בבית המדרש בשפרעם עם רבי יהודה בן רבן שמעון הציק מאד לחברו זה בשאלותיו למען הכלימו. ויבוא רבי יהודה ויתאונן באזני אביו הנשיא. ויענהו רבן שמעון לאמר: „אל ירע בעיניך, בני, כי אתה ארי בן שועל הנך, והוא (רבי אלעזר) – ארי בן ארי". ויקטן

את ערך נפשו מול מעלת חברו, רבי שמעון בן יוחאי. ואת המדה היקרה הזאת למד גם את שומעי לקחו. הוא אמר, כי אין לאיש להתגאות ולהתנהג באדם גדול ובתלמיד חכם, כי גאה וגאון שנאה נפשו.

על כל מעלותיו בתורה, בחכמה ובמדות זכה רבן שמעון שקבעו את כל דבריו להלכה, להורות כמוהם מלבד בשלשה דברים, שאין ההלכה כדבריו. ועד כמה היה נכבד גם בחייו נראה מהלכה אחת, אשר כל החכמים נהגו בה לאסור, ורק מפני כבוד רבן שמעון אמרו חבריו לנהג בה היתר. –

כארבעים שנה ישב רבן שמעון על כס נשיאותו. הוא ראה רעה רבה בימי חייו, מכל בית אביו הגדול לא נשארו בחייהם כי אם הוא ובן אחיו הגדול, אשר ישב בעיר עסיה, ויתר אחיו ובני אחיו נאספו אל עמם בימי המרד וגזרות השמד. כפי הנראה מדברי רבן שמעון, אשר התאונן במר רוחו על אבדן בית אביו, היה המרד סבת מות קרוביו, כי נהרגו בשדה קטל בצבאות בר־כוכבא

אי בידי חרב משפט הרומאים . אבל התלמוד לא ספר מזה דבר .

בימי עלומיו אלץ לעזב את ארצו ולקחת בידו מקל נודדים , לנוד לארץ רחוקה , להסתתר מפני חמת הרודף . גם באחרית ימיו ראה רבן שמעון צרות רבות , בהתחדש עוד הפעם גזרות קיסרי רומה על התורה והחכמים , ותלקח הזכות מידיהם לשפט בין אחיהם כדת התורה . בעת ההיא עזב רבן שמעון את עיר אישא ויעתיק את בית מדרשו לעיר שפרעם .

אחרי מות הקיסר וירוס , שהיה תחת אנטונינוס פיום , שלחו חכמי ישראל את רבי שמעון בן יוחאי עירה רומה , להשתדל לפני הקיסר מרק אורֵיליוס להסיר את הגזרות מעל היהודים . ורבן שמעון בן גמליאל לא נסע , כי היתה הנשיאות בקוץ מונח בעיני מושלי רומה . השתדלות החכמים עשתה פרי ותהי הרוחה מעטה ליהודים , ותשקט הארץ מן הגזרות והרדיפות .

ויחי רבן שמעון בן גמליאל עוד שנים אחדות , ויזכה לראות את בנו יחידו , את רבי

יהודה הנשיא, עולה בחכמה על כל בני דורו, ותהי לו זאת לנחמה באחרית ימיו, ויכת אחרי תם שנת המאה מעת חרבן הבית השני.

א

רבי שמעון בן יוחאי, אחד מחכמי הסנהדרין אשר באושא – בן הדור השלישי לחכמי התורה, בזמן נשיאות רבן שמעון בן גמליאל – היה תלמיד רבי עקיבה. אביו יוחאי היה מן האנשים הנכבדים בישראל ומתהלך באהבה ובשלום עם הרומאים, וכפי הנראה, איש מתנגד מאד למרד היהודים ברומה.

שלש עשרה שנה ישב רבי שמעון בן יוחאי לפני רבי עקיבה, ויקבל ממנו את רבי תורותיו, אך לא את אופן למודו. תחת זאת נחל ממורהו את השקפתו על מצב בני ישראל המדיני, את אהבתו לחפש לאומי ואת השנאה העזה למלכות רומה, אשר פיו יקבנה בשם „מלכות הרשעה".

אחרי מות אדריָנוס קיסר שב גם רבי שמעון מארץ נדודו ארצה ישראל, ויהי בין שבעת החכמים שהתאספו בעיר אושא וישלחו

ספרים אל כל ערי ישראל לקרוא למורים ולתלמידים לכונן בתי מדרש. בני העיר אושא קבלו את החכמים בטוב לבב, ויספיקו להם ולתלמידיהם הרבים, אשר מהרו לבוא לקול הקריאה, את צרכיהם – מאכלם ושקוים. לאות תודה לנדיבי־הלב נשאו החכמים איש איש את מדבריותיו לכבוד בני אושא, ויהללו את מפעל צדקתם.

בין כל הדרשות האלה מצטינת דרשת רבי שמעון בפשטותה ובמשל הקל המובן לכל איש, תחת אשר רוב הדורשים אלצו לעקם את הכתובים בדרשותיהם, ולדמות מעשה בני אושא למשלים זרים ורחוקים. מהענין הפשוט שבחר לו רבי שמעון לתלות עליו את דרשתו נבין את הדרך הנעים, שהיה לו בדרישת התורה. וכה נשא משלו ויאמר: „ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם, ושם אשה גדולה, ותחזק בו לאכל לחם" – גדולה היא הפרנסה שגורמת לתחית המתים לבוא שלא בעתה. הצרפתית, על ידי שהאכילה את אליהו, והשונמית, על ידי שהאכילה את אלישע, זכו להחיות את בניהן; ואתם, בני אושא

גומלי החסד, על אחת כמה וכמה!".

ואמנם היתה פעולתו בדרישת התורה גדולה מאד, כי הוא הביא את רוח הבקרת לשפט על פיה את כל דברי מורו, רבי עקיבה, לדעת איזו מהם לקרב ואיזו לרחק; כנראה מדבריו שאמר לתלמידיו: „למדו את מדותי (כללי), כי מדותי הן תרומות מתרומות (המברורות והנבחרות) ממדותיו של רבי עקיבה". ועל תכונתו זאת לברר ולנקות את ההלכות מכל פסלת אמר אחד מחכמי דורו: „רבי שמעון בן יוחאי טוחן הרבה ומוציא מעט (לומד הרבה ושוכח מעט) ואשר הוציא הוא רק סובין (מפל בר)", כלומר: ואשר שבח הן רק ההלכות, שאינן ראויות להאמר ולהשאר.

הוא לא נשא פני כל איש באהבתו את האמת. ואם אמרו לו דבר בשם מוריו, גם אז לא נכנע מפני רוממות הקבלה, כי אם את ההגיון הבריא לקח לו לאמת המדה בתורה. פעם אחת אמר הלכה בבית המדרש, ויאמרו לו חבריו: „אם הלכה (קבלה מרבותיו) – נקבל, ואם לדין יש השובה",

ויען רבי שמעון: „הלכה היא וגם המקרא עוזרני". בזה הביע דעתו, כי ההלכה בלבד איננה מספקת לו להורות על פיה, כי אם נחוץ לו עוד עזר מן המקרא.

אם כי היה תלמיד רבי עקיבה כל ימיו, וגם בשבת מורהו זה בכלא לא נמנע מלכת אליו לשמוע דבר תורה מפיהו, בכל זאת לא הלך בעקבות רבי עקיבה לדרש את האותיות היתרות, את מלות השמוש „את" „רק" „אך", להוציא מהן הלכות. גם את הפלפול שנא רבי שמעון; ועל פלפול רבי יהודה חברו, אשר חפץ להוציא על ידו איזו הלכה, ענה היא כי לחנם יפלפל, כי הדבר פשיט היא „וממקומו הוא מוכרע" (מפשט הכתוב נראה ומובן).

גם בעיקר הקבלה ודרכי השתלשלותה שנה דעתו מדעת רבי עקיבה. תחת אשר מורהו זה אמר, כי הכללות והפרטות שבמצות התורה נאמרו למשה בהר סיני, אמר הוא ברבי ישמעאל, שהכללות – הן המצות הכתובות בתורה – נאמרו בהר סיני, והפרטות – באוהל מועד, בלומר: על פה.

הדעה הזאת מורידה קדושת ההלכות ומעלתן, להיות נתונות ביד החכמים, להטותן אל חפצן לצרכי הזמן והמקום.

עוד דרך אחת היתה לרבי שמעון אשר הועילה הרבה להתפתחות הבקרת בתורה והיא – בקשת טעם המצות. גם על הדינים והמשפטים המפרשים בתורה שאל הוא, מדוע אמרה כן התורה, וישתדל תמיד למצוא טעם הגיוני לחקי התורה הכתובה. ועל כן נאמר עליו בספרות התלמודית: „רבי שמעון דורש טעמי המקרא".

התורה אמרה, כי המביא קרבן מנחה לחטאתו „לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבונה". ויאמר רבי שמעון: „בדין הוא, שתהי מנחת חוטא טעונה (צריכה) שמן ולבונה, שלא יהי חוטא נשבר" (שלא ישתבר מזה שהוא חוטא בהמנעו מהביא שמן ולבונה). „אבל לבלתי היות קרבנו מקדר" – מבאר רבי שמעון טעם הדבר – לכן צותה התורה לבל יביא החוטא שמן ולבונה למנחתו. – כן הוא שואל: מדוע אמרה התורה שגם רכוש הצדיקים הדרים בעיר הנדחת יאבד ויחרם (עיר אשר

יושביה עובדים עבודה זרה ומשפטה להחרם עד היסוד בה)? הלא הצדיקים לא חטאו! ועל זאת יען רבי שמעון: מי הכריחם לשבת בה בשכונת אנשים רעים וחטאים? – לכן יאבד גם רכושם. -- עוד הוא שואל: מדוע אמרה התורה כי יקח איש אשה ולא אמרה כי תלָקח אשה לאיש? – ומבאר טעם הדבר במנהג העולם: יען שדרך האיש לחזור אחרי האשה, ואין דרך האשה לחזור אחרי האיש (כי הנשים בישניות הן).

ואם למשפטי התורה הכתובה הוא מבקש טעם הגיוני, ומה גם להלכות מקבלות מפי החכמים. והטעמים אשר מצא רבי שמעון להלכות, מה ישרים ומה נחמדים הם! הנה יש הלכה אחת האומרת, כי הגוזל או החומס או, בכלל, המסב לרעהו נזק, משלם להנזק ממיטב אדמתו, והלוה משלם את חובו מאדמתו הבינונית. וישאל רבי שמעון מה טעם ההלכה הזאת ועל מה נוסדה?, ואחרי שאלו ענה לאמר: המזיק משלם להנזק ממיטב אדמתו למען יאמר האדם בלבו: „למה אני גוזל? למה אני חומס? הלא למחר ירד בית

הדין לרכושי ולקח את השדה היפה בשדותי". והלוה משלם להמלוה מהאדמה הבינונית, לבלתי עשות האדם בערמה, בראותו שיש לרעהו שדה טוב או בית יפה ואמר: „אמהר להלותו כסף, והיה אם לא יוכל להשיב לי את נשיי, ולקחתי ממנו את שדהו או את ביתו". גם מן האדמה הגרועה לא יתכן לשלם למלוה, פן יחדלו בני האדם להלות כסף איש לרעהו.

לפעמים, במצאו טעם המצוה, שנה את המצוה על פי הטעם ההוא. הן מקרא מפורש הוא בתורה: „לא תחבל בגד אלמנה" והתורה לא הבדילה בין אלמנה עניה ובין אלמנה עשירה. אבל רבי שמעון אומר, כי טעם הדבר שצותה התורה לבלי קחת חבולה מן האלמנה הוא, לפי שעל המלוה להשיב לה יום יום את שמלתה, ואם כן יבוא אל ביתה יום יום, וזה לא לפי הנמוס, ולפי הטעם הזה – אמר רבי שמעון – מותר לקחת משכן מאלמנה עשירה, כי לא יאלץ המלוה להשיב לה אר השמלה מדי יום ביום, כי יש לה שמלות אחרות. – רוח בקרת חפשיר

כזאת הביא רבי שמעון אל בית מדרשו !–
הוא אהב מאד את הסדר בלמודו .
את כל ההלכות אסף ויסדרן בסדר יפה , בתתו
כללים גדולים לזכור על ידם את ההלכות ,
לבל תשכחנה מהרה , באמרו : דבר פלוני או
דבר אלמני כלל גדול הוא . וכן אהב למנות
במספר הלכות דומות זו לזו מעט , מנהגים ,
מדות המוסר וכדומה . „ארבעה הם אשר
האלהים שונאם : הנכנס לביתו פתאם , ומה
גם לבית רעהו" – אמר רבי שמעון – וכו'
וכו' . „חמשה דברים הם שהעושה אותם
מתחיב בנפשו ודמו בראשו : האוכל שום
קלוף וכו'" . ועוד הרבה מאמרים נמצאים
ממנו בתלמוד ההולכים על דרך זה בהלכה
ובאגדה , והם יקלו על הלומדים לזכר
את למודם .

בכל אלה לא קבעו את דבריו להלכה
במקום שרבי יהודה או רבי יוסי חבריו
מתנגדים להם . ואת הדבר הזה יתכן לבאר רק
על אשר הלך אל הקצה האחרון , בהקלו
עול הדינים מעל עמו יותר מכל חבריו .–

ב

כרוח הבקרת אשר נחה עליו עת בא לדרש את הכתובים להלכה, פעמהו גם בדרשו את המקראות על פי דרך האגדה. הנה הוא מספר בעצמו לאמר: „ארבעה דברים היה רבי עקיבה דורש, ואני אינני דורשם כמוהו. ונראים דברי שישרים הם מדברי רבי עקיבה". ולא גאותו השיאתו לדבר דברי גאון כאלה, לרומם דרשתו תחת לשונו לעמת דרשת מורהו, כי אם האמת אלצתו לאמר כן, כאשר נוכח אם נציג דברי רבי עקיבה ודבריו אלה מול אלה.

רבי עקיבה באר את דברי משה שאמר לה': „הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם?" לאמר: אף אם האסף את כל הצאן והבקר הימצא להם? וירגיש רבי שמעון, שהבאור הזה מתנגד להגיון. הבי כל יושבי תבל אינם אוכלים בשר, אף אם רבים הם מאות פעמים ממספר בני ישראל שהיו במדבר? יהאם לא היה צאן ובקר לבני ישראל

במדבר? – אומר רבי שמעון – הן כבר נאמר ביציאתם ממצרים: „וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר". ואם תאמר, כי כבר אכלום במדבר, הלא נאמר אחרי כן: „ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד!" אין זאת כי כן אמר משה: לא בשר הם חפצים כי אם לבקש תואנה על ה', למען שוב מצרימה. והיה באור המלות „ומצא להם" כן: „היאמרו די לתאותם?".

רבי עקיבה דרש את דברי התורה: „ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק" לאמר: היא ראתהו בעבדו עבודה זרה. הבאור הזה לא ישר בעיני רבי שמעון, ויבאר בדרך יותר פשוטה לאמר: זרה שמעה בהתל ישמעאל ביצחק באמרו לו: „הכי לא אקח אני פי־שנים בנחלת אבינו? הן אנכי הוא הבכור!" ומה ישר הבאור הזה! הלא כה אמרה שרה לאברהם: „גרש את האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש עם בני עם יצחק!", ומה ענין עבודה זרה לירושה?

האלהים אמר ליחזקאל הנביא לאמר: „בן אדם, יושבי החרבות האלה על אדמת

ישראל אומרים לאמר: אחד היה אברהם ויירש את הארץ, ואנחנו רבים – לנו נתנה הארץ למורשה". ויבאר רבי עקיבה כן: „הן אברהם שעבד רק אל אחד ירש את הארץ, אף כי אנחנו (דור יחזקאל) העובדים אלהים רבים". הביאור הזה לא מצא חן בעיני רבי שמעון אחרי התבוננו אל המשך הכתובים, ויבאר בטעם יותר יפה לאמר: „הן אברהם שצוהו ה' רק מצוה אחת – למול בשרו – ירש את הארץ, אף כי אנחנו שצונו מצות רבות". לפי זה יש טעם במענה הנביא שאמר: „על הדם תאכלו ועיניכם תשאו אל גלוליכם ודם תשפכו והארץ תירשו?" כלומר: הלא אינכם עושים מצות ה', ולמה תתפארו בהן ותאמרו כי בגללן תירשו את הארץ? אבל לפי באור רבי עקיבה אין טעם במענה הנביא: הלא גם הם יאמרו כי עובדי אלילים המה, ולמה יזכירם את חטאתם זאת!

כמו בהלכות כן גם באגדות אהב רבי שמעון לבקש טעם לדברים הנאמרים בתורה, בנביאים או בכתובים. תלמידיו שאלוהו פעם אחת: מדוע לא ירד המן לישראל פעם אחת

בשנה, להספיק להם מזון לכל ימי השנה?
ויען רבי שמעון: „משל למה הדבר דומה?
למלך שיש לו בן אחד. נתן לו מזונותיו
פעם אחת בשנה ולא הלך הבן להראות את
פני אביו רק פעם אחת בשנה. ויחל המלך
לתת לבנו מזונותיו יום יום, וילך הבן לראות
את פני אביו יום יום. כן גם בני ישראל: מי
שיש לו ארבעה או חמשה בנים היה דואג
אולי לא ירד מחר המן, ומתו כל בניו
ברעב, לכן התפלל מדי יום ביום לאלהים
שישלח לו דגן־שמים זה. ונמצא כלם מכוונים
את לבם לאביהם שבשמים".

הוא התאמץ לבאר אגדות התורה באופן
קרוב אל המציאות וגדר הטבע. הוא באר
את הכתוב: „ויראו בני האלהים את בנות
האדם, כי טובות הנה, ויקחו להם נשים
מכל אשר בחרו" לאמר: „בני האלהים" הם
בני השופטים או שרי הארץ ולא מלאכי
אלהים, כאשר באו מטיפים אחרים בימיו,
האוהבים את הפלאות בספורי התורה. ויגער
בחכמים המבארים את המלות „בני אלהים"
באופן זר כזה.

לפעמים החליף את סדר המלים בכתוב באופן נעים, ויצא לו דרוש יפה. הוא דרש את הכתוב: „צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה" לאמר: „כמו שההרים כובשים על התהום, שלא יעלה ויציף את העולם, כן גם הצדקה כובשת על מדת הדין ועל הפורענות, שלא תבאנה לעולם, כמו שנאמר: „צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה". חלוף המלים כזה בדברי הכתובים נקרא בימינו בשם־חקוי (פָּרוֹדְיָה). ומה נחמדה הפרודיה הזאת, ומה נעלה מטרתה, אשר השיג רבי שמעון על ידה! הדרשה הזאת מראה לדעת מה חד היה שכלו להטות את הכתובים אל כל אשר יחפץ, באופן נעים ומובן ובדרך קל ופשוט. —

מלבד הגיונו הבריא, אשר היה נר לרגלי דרשותיו, הנה גם לשון מטיף נעים ברא לו אלהים ושפתיו נטפו מתק המליצה. כל דברי מוסרו השוה תמיד למקרה אחד ממקרי התבל במשל נחמד, ודברי אגדותיו יצאו מפיו ברורים ומובנים לכל, כי תוכם רצוף מוסר השכל, או באור מקרים בהולדות

ישראל, כאשר נוכח מהמשלים האחדים האלה:

כתוב בתורה: „מה זאת עשינו כי שלחנו את בני ישראל מעבדנו?" – ובחפצו לבאר את ההעלה הרבה אשר הגיעה למצרים מבני ישראל, ואת טעם הנחמם על אשר שלחו את העבדים האלה לחפשי, נשא רבי שמעון משלו ויאמר: „משל למה הדבר דומה? לאחד שנפלה לו אחוזה במדינת הים בירושה, וימברנה במחיר מצער. ויחל הקונה לחפר בה, וימצא מטמוני כסף וזהב ואבני־יקר. ויודע הדבר למוכר – ויחנק. כן עשו גם המצרים כי שלחו את בני ישראל ולא ידעו מה שלחו".

הוא דרש על שם המקום „די־זהב" לאמר: שהתנדבו שם בני ישראל זהב גם למשכן גם לעגל. ובחפצו להראות את קלות־הדעת של דור המדבר אמר במשל: „למה הדבר דומה? לאחד שהיה מקבל חכמים ותלמידים אל ביתו ויאשרוהו רבים לאמר, כי אוהב חכמה הוא. אחרי כן באו אליו גם כנענים ויקבל גם אותם. אז חדלו מהללו ויאמרו: „זה דרכו לקבל כל אדם".

ומה נעים משלו אשר נשא על חיי החברה והלאם באמרו: „האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף! – משל לבני אדם שישבו באניה. ויקח אחד מהם מקדח, ויחל לקדח תחתיו. ויאמרו לו רעיו מה אתה עושה? ויענם האיש: מה לכם ולמעשי? הבי לא תחתי אני קודח? ויענו רעיו: הלא יעלו המים דרך החר ויטביעו את כלנו". כן בחטוא איש אחד, לא רק לנפשו, כי אם לכל החברה האנושית יחטא.

ג.

רוב דרשות רבי שמעון בן יוחאי באגדה נסבו על התורה ורום ערכה. אין במעט אחד מכל חכמי דורו, אשר הרבה לשאת את דבריו על התורה כמוהו. גם רבי מאיר, זה „העוקר הרי הרים" בדרישת התורה, לא הקדיש מאמרים רבים לחבת התורה כרבי שמעון. הנה כל החכמים יעצו לכל אדם ללמד

את בנו איזו אומנות, להחיות בה את נפשו ונפשות ביתו, ויחד עם זה למדוהו לבל יניח תורת ה', וילמדה את בניו. אבל רבי שמעון אמר: „היתכן? אדם קוצר בשעת קצירה, וחורש בשעת חרישה, דש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח – מתי הוא לומד תורה? אך – כשישראל עושים רצונו של מקום (ה') מלאכתם נעשית על ידי אחרים (עבדיהם) וכשאין עושים רצונו של מקום, מלאכתם נעשית על ידי עצמם".

אולם, כפי הנראה, הרגיש בנפשו, כי הרחיק ללכת בדרשתו זאת, לצות על בני האדם לעזוב עסקיהם בגלל התורה, לכן תקן בפעם האחרת את דבריו אלה באמרו: „אדם יושב ולומד, ואיננו יודע מאין הוא אוכל ושותה, מאין הוא לובש ומתכסה – לכן לא נתנה התורה כי אם לאוכלי המן ולאוכלי הרומה", כלומר: מפלגת חכמים מחויבת להתפרנס מן הצדקה ולהקדיש את כל עתותיה ללמוד התורה, ויתר בני האדם עוסקים בעבודה ובמלאכה לטובת החברה האנושית.

בתכונתו זאת נדמה לו רק רבי נהוראי בן דורו, שאמר: „עזוב אני את כל האומניות שבעולם ומלמד את בני רק את התורה". – האגדה מספרת, כי תלמיד אחד של רבי שמעון יצא חוצה לארץ, וימצא לו שם הון עתק. ויהי בשובו אל ארץ ישראל, וירואהו חבריו ותנה הוא עשיר, ויקנאו בו, ויאמרו גם הם לצאת מארצם, לבקש עשר בארצות רחוקות. וישמע זאת מורם, רבי שמעון, ויתעצב אל לבו, ויקראם לשוח בשדה־בקעה, ויוכיחם לדעת, כי אם ירדפו להשיג את האשר החמרי יאבד להם אשרם הרוחני. ויקראו כלם קול אחד לאמר: „כי שמחתני ה' בפעליך!", כלומר: תורת ה' היא שמחתם ולא העשר. האגדה כדרכה, עטרה את המקרה הזה בזר פלאות, ותוסף לספר כי התפלל רבי שמעון לאלהים, ותמלא כל הבקעה שקלי זהב, ויאמר לתלמידיו: „קחו לכם מהם כאות נפשכם, אך דעו כי כל אשה יקח לו מזה יאבד חלקו בעולם הנצחי!" – וימשכו כלם את ידיהם מן הזהב.

לפי דעתו מוטלת החובה על כל יודע

תורה להגות בדברי תורה גם בעת אכלו, וכה אמר: „שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה – כאלו אכלו מזבחי מתים; ואם אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחן ה'". גם ההולך בדרך אל יחדל מלמוד את התורה. „המהלך בדרך – אימר רבי שמעון – ומפסיק ממשנתו ואומר: „מה נאה אילן זה, ומה נאה נִיר זה", מעלה עליו הכתוב כאלו מתחַיב בנפשו".

עוד הוא אומר: „אם ראית ערים נתלשות (נהרסות) דע לך שבאה להן הצרה יען כי לא החזיקו בשבר סופרים ובשבר משַנים", כלומר: שלא השתדלו לבונן בתי ספר לילדיהן ולשלם שכר למורים ולעוזרים. איזהו מעות שלא יוכל לתקן? – מוסיף הוא לדרש – זה שהיה מתוקן בראשונה ואחרי כן התעַות. ואיזהו? זה תלמיד חכם הפורש מן התורה". ברוב התלהבותו לחבת התורה ולמצותיה יקרא: „בכר ומקל ירדו כרוכים מן השמים! אמר להם (לישראל) הקדוש ברוך הוא: אם העשו את התורה, הנה לכם כבר לחם

לאבל, ואם לא תעשוה, הנה המקל להכותכם בו!".

רק התורה – לפי דעתו – עשתה את בני ישראל לעם חפשי גם בעבודתו ובשפלותו, ויאמר: „אתם יש לכם קנין באומות העולם, ואין לאומות העולם קנין בכם, על ידי שקניתם אלה דברי הברית". כלי זין נתן להם הקדוש ברוך הוא לישראל – מוסיף רבי שמעון לאמר – ושם המפורש חקוק עליו. וזאת כונת הכתוב: כבוד חכמים ינחלו – אלו בני ישראל, שקבלו את התורה, וכסילים מרים קלון, אלו אומות העולם (עובדי אלילים) שהקדוש ברוך עושה להם קלון". – את הלומד תורה מבטיח רבי שמעון, כי גם אחרי מותו, כאשר יאמרו תלמידיו דברי תורה בשמו, תהיינה שפתותיו דובבות בקבר.

לבו דאב מאד על אי־אחדות חכמי התורה בימיו, ויביע את צערו בדרשה נעימה. הנה החכמים דרשו את הכתוב: „ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו" לאמר: עתידה תורה שתשכח מישראל". ויקרא רבי שמעון: „חלילה שתשכח התורה מישראל! הלא כבר נאמר: „כי לא תשכח

מפי זרעו" ואם כן מהו באור הדברים „ישוטטו לבקש דבר ה' ולא ימצאו"? – שלא ימצאו הלכה ברורה במקום אחד, כי אם איש פלוני אוסר ואיש פלוני מתיר, איש פלוני מטמא ואיש פלוני מטהר ולא ימצאו דבר ברור". ואם נזכר את בתי המדרש הרבים, אשר כוננו אז חכמי התורה, ואשר מוריהם הלכו איש איש בדרכו שהתוה לו מבלי שים לב לאחדות התורה, ואת התאמצות רבן שמעון בן רבן גמליאל לאחד את התורה לבל תפרד לתורות הרבה, והיתה לאַל, וכי המצב הזה הורע מיום ליום, אז נבין מה נאמנים היו דברי הדרשה הזאת!

ומה רבה היתה אהבתו לארצו הקדושה! בתכונה הזאת היה תלמיד מובהק לרבי עקיבה, כי כמוהו היה גם רבי שמעון לאומי נלהב, ויהי נכון לשאת כל תלאה וכל מכאב בגלל ארץ אבותיו, אשר היתה יקרה בעיניו לא פחות מן התורה. כאשר נראה ממאמרו האחד, היו התורה וארץ ישראל שקולות בעיניו זו כנגד זו, ותשאנה במאנים יחד. הוא אמר: „שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא

לישראל וכלן לא נתנו להם כי אם על ידי יסורים, ואלה הן: תורה, ארץ ישראל ועולם הבא". רוח לאומי נלהב מרחפת על פני הדברים הקצרים והשנונים האלה, רוח לאומי, אשר כשחוק הוא בעיניו כל הלחץ וכל העני לעמת האשר הגדול לרשת את ארץ אבותיו.

בדרשתו אשר נשא על דברי סנחריב מלך אשור, ששלח לבני ירושלים לאמר: „עשו אתי ברכה וצאו אלי ..... עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם: ארץ דגן ותירוש, ארץ לחם וכרמים", אמר רבי שמעון: מה נואל מלך אשור בהבטיחו את ישראל להושיבם בארץ טובה כארץ יהודה! הן עליו היה לרומם ולהלל את הארץ החדשה אשר הבטיח ולאמר: כי נעלה היא על ארץ ישראל, למען ימשך את לב העם. אבל מזה נראה מה טובה היא הארץ הקדושה, עד כי האיש, אשר בא להלל ארצו, לא יכל עשות שקר בנפשו ולדבר דפי בארץ ישראל הברוכה והפריה.

הוא היה אומר: אין יוצאים מארץ ישראל חוצה לארץ רק אם עלה מחיר הלחם

לסאתים בסלע וגם בעד מחיר גדול כזה אי אפשר למצוא לחם לקנותו. – הוא אמר בדרשתו, כי אלימלך איש נעמי ושני בניו – מחלון וכליון – מתו, יען אשר עזבו את ארץ ישראל בשנות הבצרת, ויצאו אל ארץ מואב. הוא הזהיר את בני עמו מאד להתאבל על חרבן הבית והארץ, ויוסף עוד לאמר: „אסור לאדם שימלא פיו שחוק בעולם הזה, שנאמר: „אז ימלא שחק פינו ולשוננו רנה". א ימתי? בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה", כלומר: לעת גאולת ישראל. „ואם יאמר לך אדם – מוסיף רבי שמעון – מתי קץ הגאולה? אמר לו: „כי יום נקם בלבי" כתיב, כלומר: עוד יבא יום ויקום האלהים נקמת עמו וארצו.

ד.

בגלל הרגש הלאומי הקדוש הזה, אשר פעם את רוחו, אמנם נשא ויסבל רבי שמעון תלאות אין קץ, וכפשע היה כינו וכץ חרב

משפט הרומאים. ואלה סבות הסכנה, אשר עברה על נפשו: באחרית ממלכת אנטונינוס פיום קיסר רומא התגרו הפרתים מלחמה ברומה, ויאמרו להשליך מעל צואריהם את עול ממשלת הממלכה התקיפה הזאת, ויקחו גם היהודים, אשר נואשו עוד מתקותם להשיב להם את כבודם המדיני, חבל במרד הזה. ורבי שמעון בן יוחאי בשנאו את הרומאים תכלית שנאה ובאהבתו הגדולה לחפש הלאומי הביע אז בדרשותיו בבית המדרש את תקותו הנעימה, אשר שעשעה נפשו, לראות בעיניו את גדולת ישראל וגאולתו מיוזי מחריבי ארצו ויאמר: „אם ראית סוס פרסי קשור בארץ ישראל צפה לרגליו של משיח", כלומר: הוא האמין באמונה שלמה, כי הפרתים יכניעו את גאון רומה, ויגרשוה מחיות גברת בארצות אַסְיָה, ואז ישובו בני ישראל לבצרון ומלך משיח ה' מקרבם יצא למלך בעמו. אולם תקות החכם הזה לא באה: עוד טרם מת אנטונינוס בא שר צבאו, קוֶרְנֵיליוס, וישבית את המרד וישקוט את הארץ.

וימת אנטונינוס פיום וימלכו תחתיו שני קיסרים : מַרְק־אוֹרֵיליוּם ומשנה לו לוּציוּס־וֵירוּס . אז יצאה הגזרה מלפניהם להשבית בארץ ישראל את בתי־דין ישראל , לבלי יוסיפו עוד חכמי התורה לשפט בין איש לרעהו . רבי שמעון אמנם לא התעצב למקרה הזה , ויאמר כי טוב מאד עשו הקיסרים , אשר לקחו מידי שופטי ישראל את המשרה הזאת , יען חדלו בישראל שופטים חכמי לב יודעי דת ודין לשפט את אחיהם על פי חקי התורה האמתים . אך שנאתו לרומאים התגברה בלבו : הוא לא שבח את תקותי הנעימות שהיו לאל , ולא יכל לסלוח לליביאה האכזריה החובקת בזרועותיה את השה הפזורה , את ישראל .

ויהי היום וישבו שלשת חכמי התורה : רבי שמעון בן יוחאי , רבי יוסי בן חלפתא ורבי יהודה בן אילעי בבית המדרש וישיחו על אדות קורות הימים האחרונים על דבר המורדים והרומאים . וישא רבי יהודה את משלו ויאמר : „כמה נאים מעשי האמה הזאת

(הרומאים)! תקנו שוקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות!". כשמוע רבי שמעון את דברי התהלה, אשר פזר רעהו לשנואי נפשו, התפרצה שנאתו הטמונה בחבו מפחד אויב ומתנקם מלבבו הסוער בדברים כאלה: „כל מה שתקנו, לא תקנו כי אם להנאת עצמם ולא לטובת ארץ ישראל. תקנו שוקים – להושיב בהם זונות, תקנו מרחצאות – לעדן בהם את בשרם, תקנו גשרים – למען יוכלו לגבות מם מאת העוברים עליהם". ורבי יוסי טמן שנאתו בחבו, ולא דבר דבר לא להלל ולא לקלל.

ושם בבית המדרש ישב בעת שיחתם תלמיד אחד, ושמו יהודה בן גרים. וילך יהודה ויספר את דברי החכמים באזני העם, מבלי חשוב כי יביא בזה שואה על נפש רבי שמעון מורהו. ויודע הדבר לנציב רומה ויגזר אמר: „יהודה שעלה (שהלל את הרומאים) יתעלה (יעלה לגדולה), יוסי שהחריש בשמעו חרפת הרומאים, יגלה מעיר צפורי, שישב בה, חוצה לארץ, ושמעון, שחרף ונדף, יהרג".

וישמע רבי שמעון על דבר המשפט אשר נחרץ עליו, וימלט על נפשו הוא ובנו,

רבי אלעזר , וילכו וישבו במערה אחת , בגדרה , ושם גדלו עצי חרובים , ומעין מים יצא מן המקום ההוא . וישבו שם שנים רבות עד מות הקיסר וירוס . – האגדה מוספת לספר בדרכה על רוב ההלאות , אשר סבלו האב ובנו במקום מחבאם , באמרה , כי כל היום ישבו ערומים בחול עד צוארם לבלי יבלו בגדיהם , ורק בעת תפלתם לבשו אותם . וישביעו את רעבונם רק בחרובים אשר גדלו שם .

בכל ימי שבתו במערה הוסיף רבי שמעון להגות בתורה , וישנן את ההלכות הרבות אשר קבל מרבי עקיבה מורהו , ושם העבירן תחת שבט בקרתו לדעת איזו מהן לבחר ואיזו לזרות הלאה . חפשי מכל עבודה באין תלמידיו לפניו להשיב על שאלותיהם , באין עם אתו להטיף להם מוסר השכל , היתה לו עת מכשרת לעסק בהלכות , ולהתבונן אליהן בעין בינתו החודרת . רבי שמעון בן יוחאי לא היה , בכלל , מן הדרשנים האוהבים למצוא פליאות וסודות בתורה , ומה גם בשבתו בדד , עת אשר הדרשות באגדה לא תוכלנה להביא לו כל תעלת .

לבן הוסיף באמת אמץ וחיל בהלכות התורה, ויחכם עוד יותר מאשר חכם בימי חייו הראשונים. התלמוד מספר על החיל הזה, אשר עשה במשך שבתו במערה, בדברים האלה: לפני החֲבאו היה שואל את רבי פנחס בן יאיר שאלה אחת, ורבי פינחס השיב לו עליה שתים עשרה תשובות. ואחרי צאתו ממקלטו השיב הוא עשרים וארבע תשובות על כל שאלה אשר הציע לפניו רבי פינחס.

ותעברנה שנים אחדות, ויֵמת וירום משנה הקיסר, ויודע הדבר לרבי שמעון, כפי הנראה, על ידי בנו, שלא ירא כאביו את חרב המשפט, ויוכל, בלי ספק, לצאת לפעמים ממחבאו אל רעיו חכמי התורה. ויגמר רבי שמעון אמר לצאת מן המערה ולשוב אל בית מדרשו.

אולם אם ימי התבודדותו במערה חזקו את כח שכלו, לעמת זאת הכשילו את כח גוו. התלמוד מספר, כי עלו על בשרו אבעבועות ופצעים. וילך עירה טְבֶרְיָה, הנודעה במעינותיה החמים המעלים ארוכה לחולים, וירחץ את בשרו במעינות ההם

וירפא . בעת רחצו היה אתו קרובו וידידו רבי פינחס בן יאיר , וישרתהו . ויהי כי הכאיבי הפצעים לרבי שמעון , ויצעק מכאבו הגדול . ויבך רבי פינחס ויאמר : „או לי שראיתיך במצב כזה !" ויענהו רבי שמעון : „אשריך שראיתני במצבי זה , כי לולי הפצעים האלה , שהיו לי מישיבתי במערה , לא עליתי כה במעלת החכמה" .

ויהי אחרי אשר נרפאו מכאבי בשרו , ויאמר לעשות דבר טוב לעיר אשר בה מצא ארוכה לפצעי גוו , ולאנשים היושבים בה , אשר כלכלוהו , בלי ספק , במשך שבתו אצלם , כי עני היה .

ואלה תולדות העיר טבריה מיום הבנותה : הורדוס בן אנטיפטר האדומי בנה אותה בשבתו על כס המלוכה ביהודה , ויקראנה על שם טִבֶּריוס קיסר רומה , מֵטיבו ואיש חסדו . וחלקת השדה אשר בנה עליה את העיר היתה לפנים שדה קברות . וימנעו בני הכהנים והחכמים הפרושים , הנוהרים לאכל לחמם בטהרה , מבוא אל העיר הזאת , מ־אגתם פן ידרכו על קבר נעלם ונטמאו .

מפני הסבה הזאת לא יכל מסחר העיר לשגשג, ויחיו יושביה בעני ובמחסר.

ויבן רבי שמעון, כי לא כל העיר שדה קברות הנה, ורק זעיר שם זעיר שם ימצאו קברים אחדים ונחוץ רק להוכיח איה מקום קבר. ולצין עליו ציון, למען יזהרו הכהנים והפרושים מקרב אליו, ויוכלו להתהלך ביתר חלקי העיר. ויקח נטיעות תאנים ויטע אותן בארמה. ויהי כל מקום אשר לא היה בו קבר, נקלטו הנטיעות ובמקום קבר לא נקלטו. ויטהר באופן הזה את העיר.

אחרי כן הלך רבי שמעון עירה תקוע, אשר בארץ הגליל, ויכונן שם בית מדרשו, וינהרו אליו תלמידים רבים. גם רבי יהודה בן רבן שמעון הנשיא הלך אליו שמה לשמוע תורת פיו. וישב בעיר הזאת עד יום מותו.

ה.

השקפות רבי שמעון על עמו היו השקפות איש לאומי גלהב. כל עמי התבל נחשבו בעיניו כאין וכאפס מול בני ישראל. העברים – לפי דעתו – אנשים חפשים מעברות והכנעה הם, כלם קדושים הם וגם לעבדיהם ילדי נכר אשר גדלו בבתיהם יש מעלה הקדושה. כרבי מאיר חברו כן הוציא גם היא את השמרונים מכלל ישראל ויחשבם לעובדי אלילים, ויאמר כי קבריהם אינם מטמאים את האנשים העומדים עליהם כמו קברי עובדי אלילים. בהתלהבותו הלאומית קרא לאמר: „טוב שבמצרים הרוג – בשעת מלחמה –, וטוב שבנחשים רצוץ את מחו". ואין ספק, כי כונתו היתה על הרומאים, אך מיראתו לקראם בשמם בחר לו לשון ערומים ויקראם בשם מצרים.

מעודו לא התוכח, כפי הנראה, עם בני הכתות הדתיות האחרות, אך לא נמנע מהניד קבל עם את דעותיו על אמונתם. וכן התנגד לדעת המינים הנמנעים מקחת נשים ויאמר: „כל

מי שאיננו מניח בן לירשו הקדוש ברוך הוא מלא עליו עברה".

בכל אלה אמר, כי עובדי האלילים אינם נחשבים לארורים, תחת אשר העבדים הכנענים אשר בבתי ישראל נקראים ארורים, כאשר אמר נח: „ארור כנען, עבד עבדים יהיה לאחיו". – גם הזהיר לבל יגזלו את עובדי האלילים באמרו: „מנין שגזל עובדי אלילים גזל? תלמוד לומר: „אחרי נמכר" (עבד עברי לנברי), יכל לוקחו בחזקה מאת הנברי? תלמוד לומר: „גאולה תהיה לו" (מחויב לשלם לנברי מחיר העבד העברי), יכל יגלום עליו (אם בא לגאל את העברי מידי הנברי יכל לרמות את הנברי בחשבון) תלמוד לומר: „וחשב עם קונהו – ידקדק עמו". הוא הראה לדעת, כי אסור להונות גם את הנברי הנמצא תחת יד ישראל, ומה גם את הנברי שאיננו תחת יד ישראל. כה גדלה ישרת נפשו עד כי צוה שלא לרמות גם את שונאיו.

ענות הרוח היתה אחת מתכונות נפשו הטהורות. הוא אמר: „כל שיש בו גסות הרוח כאלו עובר עבודה זרה". לעמת זאת

היה חרד על כבוד תורתו , ולא יכל לסלוח לאחד מתלמידיו , אשר ערב את לבו לדבר אתו כאשר ידבר את אחד החברים .

השלום היה בעיניו אחד התנאים היותר נכבדים בחיי החברה , אחת המתנות הטובות אשר נתן האלהים לבני האדם ; ובכל זאת קרה פעם אחת אשר לא חפץ לחלל כבודו בגלל שלום משפחה אחת . וזה הדבר : איש אחד נדר נדר , כי אם לא תלך אשתו ולא תאביל את תבשילה אשר בשלה את רבי שמעון יגרשנה . ולא חפץ רבי שמעון לטעום מן התבשיל ויקרא : „ימותו כל בני אלמנה , ושמעון אל יזוז ממקומו !" אבל לא מרוע לב לא אבה למלא את רצון האיש ההוא , כי אם מאשר שנא תכלית שנאה את הנודרים נדרים .

הוא התנגד מאד לאנשים האוהבים לנדר נדרים , וביחוד לנזירים המסגפים את גופם , ויקראם בשם חוטאים ויאמר : „אין לך דבר שבא לבטלה , כי אם קרבן אשם נזיר בלבד !" התלמוד מספר כי רק שלשה אנשים נדולים היו בישראל אשר הביעו את שנאתם

הגלויה לנזירות קבל עם, והם: שמעון הצדיק, רבי שמעון בן יוחאי, ורבי אלעזר בן הקפר.

אי לזאת לא חפץ רבי שמעון למלא את רצון האיש ההוא, אשר צוה את אשתו להאביל מתבשילה את חכמי ישראל – למען יחדל מנדרים. מלבד זאת, הכי יתכן להרשות לאיש המוני ללכת בשרירות לבו? היום יצוה את אשתו לעשות דבר זה לחכמים, ומחר יצונה לירוק בפניהם, כאשר כבר עשו אנשים אחדים לרבי מאיר ולרבן שמעון בן גמליאל.

כבוד בני האדם היה יקר בעיניו מאד, כאשר נראה מעצתו אשר יעץ, איך לפרנס את העני אשר כלמה תכסה פניו להושיט ידו לבקש עזרת נדיבים, ונפשו תמאן לנגוע בלחם חסד. ויאמר רבי שמעון: „אם אין לו ואיננו רוצה להתפרנס אומרים לו (גבאי הצדקה): הבא משכן וקח לך כסף, למען תזוח דעתו עליו", בלומר: למען יתברך בלבו, כי לוה כסף, ולא לקחהו מקופת הצדקה. – הוא נותן טעם לאשר תקנו את

תפלת „שמונה עשרה" לאמרה בלחש -- „שלא לבַיש את עובדי עברה", המתודים בתפלתם על חטאותיהם.

את מוריו וחבריו כבד מאד. פעם אחת שאל את רבי ישמעאל בן רבי יוסי דבר תורה, שדרש רבי יוסי בענין אחד. ויהי כאשר הגיד לו רבי ישמעאל את הדרש נשקהו רבי שמעון על ראשו, ויקרא: לולא נולדתי בהבל כי אם לשמוע דבר זה – דַיי. – כאשר רַב פעם אחת את חבריו בדבר הלכה בדיני טומאה וטהרה אמרו לו, כי רבי עקיבה טהר בזה. ויהי בנוח רוח הבקרת על רבי שמעון, ויקרא בלצון: „כל ימי חיי היה מטמא, אולי אחרי מותי נחם על דבריו ויחל לטהר. אינני יודע!" אחרי כן שם אל לבו, כי בדבריו אלה פגע בכבוד מורהו הגדול, ייצם ימים רבים על עוֹתתו זאת.

לבו היה מלא רחמים גם לחיות ולבהמות. עד כי התיר לעשות מלאכה בשבת למען החיות את נפשותיהן, באמרו: „מחתכין את הדלועים (מין ירק) בשבת לפני הבהמה, ואת הנבלה לפני הכלבים".

הוא היה איש אמת וישר, וכל שקר, חנופה ותרמית געלה נפשו, ויזהיר את בני עמו לבלתי יונו את רעיהם בדברים, ויאמר: „גדולה אונאת דברים יותר מאונאת ממון". ולכן אמר כי האיש אשר לא הסכין מתמל שלשם לשאל לשלום רעהו אסור לו להתראות לפני הרע ההוא כדורש שלומו, אם כינתו היא למען ילונו הרע כסף. כזה ראה רבי שמעון שני עונות: עון תרמית ועון רבית. והרבית היתה נבזה בעיניו ויתתל באנשים הלוקחים נשך ומרבית, באמרו: „מלוי ברבית יותר ממה שמרויחים (משתכרים) מפסידים".

ובגלל תכונות נפשו היקרות היה אהוב לכל בני דורו. רבי יוסי הללהו מאד בשמעו דבר הלכה בשמו, ויאמר: „עליו הכתוב אומר: שפתים ישק משיב דברים נכוחים". רבן שמעון בן גמליאל קראהו בשם „ארי". רבא, אחד מחכמי בבל בדורות האחרונים, אמר: „כל אשה יולדת התפלל שתלד בן כרבי שמעון". חכם גדול אחד אמר לתלמידו: „הנני מתיר לך לעשות דבר זה

רק בפני, כי ראיתי את רבי שמעון עושה גם הוא בכה. אבל אני שראיתי את מעשהו אוכל לעשות כמוהו גם שלא בפניו „כי כדי הוא רבי שמעון לסמך עליו בפניו ושלא בפניו", ואני איננו כדי לסמוך על מעשי שלא בפני".

לעת זקנת רבי שמעון בחרו בו חכמי הדור לנסוע רומאה להשתדל שם לפני זקני הַמַּיְנָט והקיסר, לבטל איזו גזרות שהתחדשו עוד פעם. ויסע בלוית רבי אלעזר בן רבי יוסי, וימצא מהלכים בבתי השרים הגדולים, והשתדלותו עשתה פרי, כי בטלו את הגזרות ותהי הרוחה בישראל.

רבי שמעון בן יוחאי האריך ימים, וחכמי הדור הרביעי לקחו תורה מפיו בבית מדרשו אשר בתקוע. וימת זקן ושבע ימים אחרי מות רבי מאיר ולפני מות רבן שמעון בן גמליאל, רבי יוסי ורבי יהודה חבריו. וישאיר אחריו בן אחד ושמו רבי אלעזר, גדול בתורה כאביו, ויהי גם הוא לברכה בקרב הארץ.

יח.

רבי יוסי בן חלפתא.

א.

רבי יוסי – או רבי יוסף – בן חלפתא היה אחד מחכמי הדור השלישי, חבר בית־הדין אשר באושא. אביו, רבי חלפתא, היה מחכמי הדור השני, אשר הסתופפו בבית המדרש ביבנה, בזמן רבן גמליאל השני. הוא היה נצר משרשי משפחת הרכבים, הם בני יהונדב בן רכב, אשר חיו בזמן ירמיהו הנביא, ואשר נודעו בישראל בנזירותם ובצדקתם הרבה. מוצא המשפחה הזאת הוא – לפי דברי האגדה – מיתרו חותן משה רבנו. ובכן, היתה משפחת רבי יוסי נחשבת לאחת המשפחות הרמות בישראל.

רבי יוסי נולד בעיר צפורי אשר בגליל, מקום מגורי אביו, ושם ישב עד יום מותו, מבלי לחשב את השנים האחדות אשר ישב בגולה במצות נציבי רומה. בעיר הזאת היה בית מדרשו. אך מעת אל עת בא עירה אושא, לקחת חבל במושב חברי

הסנהדרין , שהיה תחת נשיאות רבן שמעון בן גמליאל .

הוא כלכל את נפשו , כרוב חבריו חכמי הדור ההוא , ביגיע כַּפיו בעבדו עורות . המלאכה הזאת נקראה בשפת הסורית בשם „מלאכת־בורסקי" , ותחשב בימים ההם למלאכה נבזה ושפלה מאד , יען לפעמים היה על העוסקים בה להטפל בגבלות , למען הפשיט עורן מעליהן , וגם ברכה לא הביאה , בפי הנראה , בעמלה הרב . אי לזאת , נוכל לחשב בצדק , כי רע ומר היה מצב רבי יוסי הגשמי .

כיתר חבריו היה גם הוא תלמיד רבי עקיבה , והחכם הזקן והחסיד רבי יהודה בן בבא סמך עליו ידו ויכתרהו בשם מורה . בעת האסף תלמידי רבי עקיבה בעיר אושא , אחרי אשר הונח מעט לחכמי התורה ולישראל מעצבם ומרגזם , בימי מלוכת אנטונינוס־פיום , בא גם רבי יוסי בתוך הנאספים וגם הוא פתח פיו במשל נעים לכבוד בני העיר , אשר צלה מצאה לה האספה הראשונה מחסה . מדרשתו הראשונה הזאת כבר נוכל

להשיג מושג ברור על אדות תכונת רבי יוסי בדרישת התורה, על השקפתו על היהדות וחובת בני ישראל איש לרעהו. כדרשת רבי שמעון בן יוחאי ביום ההוא כן גם דרשת רבי יוסי הצנועה בפשטותה ובהגיונה הישר, לעמת דרשות יתר חבריהם אשר ישבו באספה.

למען ציר את ערך פעולת יושבי אושא, בחר לו רבי יוסי לנושא דרשתו את המקרה המספר בנביאים, לאמר: „וישב ארון ה' בבית עובד אדום הגתי שלשה חדשים. ויברך ה' את עובד־אדום ואת כל ביתו". ויאמר רבי יוסי: „הן ארון האלהים, אשר איננו אוכל ושותה ואיננו מדבר, רק מאשר היו בו שני לוחות אבן, וידליקו לפניו רק נר אחד, זכה עובד־אדום לברכת ה' בגללו; אף־כי בני אושא, אשר קרבו בימינם אנשים חיים". מהדרשה הזאת, אשר הרימה את מעלת הכנסת אורחים על מעלת כבוד ארון ה' ושני לוחות הברית, נוכל לדעת את תכונות נפשו הזכה, את אמונתו הצרופה, ואת הפעולה הטובה אשר יכל לפעול חכם נאור כמהו בדורו.

מיום האספה הזאת החלה פעולתו הכבירה בתורה, אשר השאירה אחריה ויושם עקבותיה גם בדורות הבאים. הוא הביא אתו אל בית המדרש באושא, בבואו שם לשבת בסוד חבריו, את רוח השלום. כאוהב שלום בכל רגשות לבבו הטוב, התאמץ רבי יוסי להשלים את המריבים בהלכה איש עם רעהו, ולתוך בין דעותיהם המתנגדות אשה לרעותה מן הקצה אל הקצה. וכרבי יהושע בן חנניה לפנים, אשר השתדל לפשר בין ההלכות הנוסדות על הקבלה ובין ההלכות היוצאות משבע כללי הלל הזקן, כן אחז גם רבי יוסי בשביל הזהב – התיכון – לתת את הצדק פעם לרעה אחת ופעם לרעה מתנגדת לה, בהשענו על בינתו הישרה, אשר היתה לו תמיד לעזר במקרים כאלה.

אהבת השלום, אשר קננה בלב רבי יוסי, הועילה הרבה לחזק את האחדות בין החכמים השונים בדעותיהם ובדרכי למודם, יותר מדרך הנשיא, אשר אמר לאחד את חכמי התורה בכח נשיאותו. כאשר גרש רבי מאיר על ידי רבן שמעון בן גמליאל

מבית הסנהדרין, עמד רבי יוסי לעזרתו ויאמר באנחה: „אנחנו יושבים בבית, והתורה (רבי מאיר) יושבת בחוץ!", ודבריו הטובים, המלאים חסד וענות רוח, מצאו מסלות בלב הנשיא הסלח, ויביא את רבי מאיר אל בית המדרש, וישיבהו אל כנו.

אחרי מות רבי מאיר צוה רבי יהודה בן אילעי לשומרי בית המדרש לבלי תת להלמידי רבי מאיר בוא הביתה, כי אמר, שבמורה כן גם תלמידיו מחרחרי ריב המה, ולא ללמוד תורה מגמתם, כי אם להלאות בשאלות מוזרות ולגרות מדון. ויהי כאשר התפרץ סומכוס אל הבית, ויציע שאלה אחת לפני רבי יהודה וזה מבלי דעת מה לענות אותו על שאלתו קרא בקצף: „מי נתן לזה רשות לבוא הנה?", ויען רבי יוסי לאמר: „מאיר שכב עם אבותיו, יהודה כעם ויוסי שתק, ותורה מה תהי עליה?". ואחרי אשר הראה רבי יהודה מה זרה היתה שאלת סומכוס, הראה לעמתו רבי יוסי לדעת, כי הצדק היה את השואל.

בכל הלכותיו, אשר יצאו מפיו, הראה

לעין כל כי האמת אהובה לו מכל פניה צדדית וכי אין לפניו משוא פנים. בהיותו מתלמידי בית הלל, אחרי אשר כבר ספו תמו תלמידי בית שמאי, הוכיח בכל זאת לפעמים, כי רואה הוא בעניינים אחדים את דברי בית שמאי ישרים מדברי מתנגדיהם. כחכם היודע צרכי עמו וזמנו, יסד הלכות חדשות לפי דרישת העת ותנאי החיים, מבלי שים לב לזה, שהלכותיו החדשות מבטלות את הישנות.

רוב חכמי דורו קבעו את ההלכה כדבריו גם בחייו. רבן שמעון בן גמליאל הראה לעין כל מה יקרו לו דעות רעהו זה הנוח לבריות. התלמוד מספר על אדות המחלקת שהיתה בין רבי יוסי ובין רבי יהודה על דבר האכילה בערב שבת לפני חשיכה. רבי יהודה אומר: אם החל האדם לאכול מבעוד יום וטרם כלה ארוחתו הגיע הלילה, אז יחדל מאכילתו, ורבי יוסי אומר, כי אין עליו לחדול. ומעשה ברבן שמעון בן גמליאל ורבי יהודה ורבי יוסי, שהיו מסבים בעבי, וקדש עליהם היום (השבת), אמר רבן שמעון

בן גמליאל לרבי יוסי: „ברבי, (אדם גדול) ורצונך – נפסיק (באכילתנו) כדברי יהודה חברנו"? אמר לו: „בכל יום ויום אתה מחכב דברי לפני רבי יהודה, ועתה אתה מחכב דברי רבי יהודה בפני". אמר רבי שמעון בן גמליאל, „אם כן לא נפסיק פן יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות כרבי יהודה". אמרו: לא זזו משם עד שקבעו הלכה כדברי רבי יוסי.

רבי יוסי בקש תמיד טעם נכון לדברי הלכותיו, והטעמים אשר המציא היו מיוסדים על אדני ההגיון הישר. וכה גדלה אמונת החכמים בדבריו הישרים, עד כי גם בהשכח הטעם אשר אמר קבעו את ההלכה כדבריו, באמרם: „רבי יוסי נמוקו עמו". וכאשר שאל רבי שמעון בן רבי יהודה הנשיא את אביו מדוע קבעו ההלכה כדברי רבי יוסי, ענהו: „לא ראית אותו, ולו ראיתו – נמוקו עמו". כלומר: אף אמנם נשכח עתה טעם הלכתו, אך לו שאלוהו, אז באר את דבריו בטוב טעם ודעת.

ב .

פעולת רבי יוסי לא הצטמצמה בדרישת ההלכה בלבד , כי גם במקצוע האגדה גדלה מאד . וגם בזה היה לו השכל הבריא כעמוד אור אשר עליו נשענו דבריו , המפיקים חן ונעם . ומתק שפתיו מצא לו מסלות גם בלבות בני הנכר , אשר אהבו להתוכח אתו ; כי מלבד גדלו בתורה היתה לו לשון למודים גם בשפות יון ורומה , אשר על כן היו לו מהלכים בבתי שרי הגוים . האגדה מרבה לספר ביחוד על אדות נשים גדולות (מטרונות) מנשי השרים , אשר הציעו לפניו שאלות שונות . יש מהן , אשר נטו אחרי אמונת היהדות ויש אשר נטו אחרי דעות המינים , ותקראנה בתורת ה' , ואת כל דבר קשה הביאו לפניו והוא ענה על כל שאלותיהן , ויבטל את ספקותיהן .

בוכחים האלה , אשר היו בינו ובינהן , נראה את השקפותיו על היהדות והיהודים באופן בהיר . הנה מטרונה אחת חפצה להוכיח

לו, כי לשוא ידמו היהודים בלבבם כי עם נצחי הם, באמרה: „כתיב, למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ". „אם כן אין אתם קימים – אמרה לו – כי אם כל זמן שארץ ושמים קימים, והם הלא עתידים לבלות, כי כן אמר ישעיהו הנביא". ויען רבי יוסי ויאמר: „מאותו הנביא שהוכחתני, מאותו הנביא אני משיבך. הנה אמר ישעיהו: „כאשר השמים החדשים והארץ החדשה, אשר אני עושה עומדים לפני נאום ה', כן יעמד זרעכם ושמכם". ההשקפה הזאת על נצחיות עם ישראל היא אחת מההשקפות הלאומיות היותר מושבלות, אשר החיו את עצמות עם ישראל הנדכא מאז ועד היום הזה.

פעם אחרת אמרה לו: „אלהיכם אינו מבחין בין טוב לרע, ולא מטובכם בחר בכם להיות לו לעם, כי אם מאשר בחרתם אתם בו. אבל באמת טובים הם העמים האחרים מכם". ויגש לה רבי יוסי תאנים, ויאמר: „בחרי לך מזה". ותבחר את הטובות, ותעזב את הרעות. ויקרא רבי יוסי לאמר: „את יודעת

לבחר בטוב ולמאוס ברע, והאלהים איננו יודע לבחן לבות האדם הטובים אם רעים הם ?" .

מטרונה אחת עובדת אלילים אמרה לו : „אלהי גדול מאלהיך", וישאלה רבי יוסי לאמר : „מדוע ?" ותען המטרונה : „בשעה שנגלה אלהיכם למשה בסנה הסתיר משה פניו ממנו ; אבל בשעה שראה את הנחש שהוא אלהי (עובדי האלילים, כידוע, משתחוים גם לבעלי חיים) וינס משה מפניו" . אז קרא רבי יוסי בקצף : „בשעה שנגלה אלהינו בסנה לא היה מקום למשה לברוח . אנה היה בורח ? לשמים ? לים ? או ליבשה ? . מה נאמר באלהינו ? „הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה'" . אבל הנחש, שהוא אלהיך, אם בורח האדם מפניו שנים שלשה צעדים יכל להנצל ממנו, לכן – וינס משה מפניו" .

מטרונה אחרת שאלתהו לאמר : „למה ברא האלהים את האשה בנגבה ?", כלומר : שהפיל תרדמה על האדם ויגנב אחת מצלעותיו לבנות לו אשה ממנה.

ויען אותה רבי יוסי ויאמר: „אם הפקיד איש תחת ידך אונקיה (שם משקל, אונץ) של כסף בסתר, ואת השיבות לידו ליטרה של זהב בגלוי, הכי גנבה היא? כן גם האלהים: הוא לקח מאת האדם בסתר רק צלע, ויתן לו תמורתה אשה".

פעם אחת שאלתהו מטרונה באור בבתבי הקדש, ותאמר: „הן כל שבחו של הקדוש ברוך הוא רק שנותן הוא חכמה לחכמים, שנאמר: „יהב חכמתא לחכימין". הלא נחוץ היה לכתוב יהב חכמתא לטפשים!" וישאלה רבי יוסי לאמר: „היש לך עדים?" ותען המטרונה: „כן, יש לי". ויוסף לשאלה: „ואם יבא איש ובקשך להשאיל לו את עדיך, התתנים לו?", ותען המטרונה: „אם יהיה האיש ההוא חכם, היודע לשמור את העדיים, אתנם לו". ויקרא רבי יוסי: „את אינך משאלת את עדיך כי אם לאיש חכם, והאלהים יתן את החכמה לכסילים!"

עוד בנערותו התנכר רבי יוסי, כי יהיה לאיש חכם משיב דברים נכוחים על כל שאלה. פעם אחת שחק ברחוב עם נערים בגילו, ויראהו איש אחד ויאמר לו: „נחוץ

להגיד לאביך , כי מבלה אתה את עתותיך בשחוק עם נערים". ויען הנער החכם ויאמר : „מה לי ולך ? הן אם תגיד לאבי את אשר אני עושה פה עם רעי , או יכני , ואתה תרגיל את לשונך להוציא דבה רעה על רעיך , כמו שנאמר: „פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה".

מכל התשובות המחכמות האלה נראה בבמחזה את השקפות רבי יוסי הנעלות על הדברים הקדושים לאמת ישראל , על נצחיותה , על מעלתה וערכה הרמה , על התורה ואמתת ספוריה , על האלהים ועל הנהגתו הישרה בעולמו , על המדות הרעות ואופן התדבקותן בלב האדם . ביחוד נראה בהן את טוב טעמו בבאוריו את כתבי הקדש הרחוקים מעקום כונת דברי התורה והנביאים .

כמבקר נמרץ ירד לעמק מליצות כתבי הקדש להבין את מבטאיהן וסגנונן , הנראים כמו זרים ויתאמץ לבארן על פי ההגיון . הוא יספר בעצמו לאמר : „כל ימי הצטערתי על פסוק זה : „והיית ממשש בצהרים , כאשר ימשש העור באפלה" , הכי לא אחת היא לעור אם אור או אפלה בחוץ ? עד שבאה

כעשה לידי: פעם אחת הלכתי באשון לילה ואפלה, וארא יהנה עור הולך ולפיד בידו ואשאלהו: „בני, הלפיד הזה למה לך?" ויענני העור ויאמר: „כל זמן שהלפיד בידי, בני אדם רואים אותי ומצילים אותי מן הפחתים מן הקוצים ומן הברקנים". המקרה הזה רי היה לרבי יוסי לבאר על ידו את מליצת הכתוב הזרה „כאשר ימשש העור באפלה".

ג.

לא רק בדורש נעים יָראה לפנינו רבי יוסי, כי אם גם כמורה ישר צופה ומביט את דרכי בני עמו, ומלמד אותם ללכת בדרך טובה. ועל כן היה למשל בפי בני דורו לאמר: „צדק צדק תרדף – אחרי רבי יוסי לצפורי". בחפצו להראות לעין כל מה נחוץ לכל אדם להיות טוב לרעהו ולשפט בצדק את עמיתו, הצדיק פעם אחת את שפחתו בריבה עם אשתו. ויהי כאשר שאלה אותו אשתו: „מדוע הצדקת את שפחתי בריבה

עמדיז" ויען אותה רבי יוסי לאמר : „הלא כן בתוב בספר איוב : „אם אמאס משפט עבדי" .

הוא הזהיר מאד את בני עמו , לבלי הוציא איש דבה רעה על רעהו באמרו : „המדבר לשון הרע כאלו כופר באלהים" . כן הורה את העם לשמר מוצא שפתם , לבלי דבר דברים ולבם בל עמם , ולבלי הבטיח על שקר . ויציג למופת את מנהגו בחיים , באמרו : „מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי" , כלומר : מעודי לא נחמתי על דברי , ואת אשר הבטחתי קימתי .

במשל יפה מאד באר את טעם מצות התורה להרוג בן סורר ומורה , בחפצו להראות , איך ילך האדם אשר יתמכר לתאוה , מדחי אל דחי , וממדה רעה אל מדה רעה ממנה . וכי יען שאכל בן סורר – שאל רבי יוסי – חצי ליטרא בשר ושתה חצי לוג יין אמרה התורה שיצא לבית הסכילחז? אבל ירדה התורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה , שספופו לאבד רכוש אביו עם אנשי בליעל , אשר אכל ושתה עמהם , והיה לאיש לא למר , ויצא לאם הדרך , ויגזל , וירצח את

העוברים והשבים, ועל כן אמרה התורה: ימות זכאי (נקי מעון גדול) ואל ימות ברשעו".

את האנשים הבאים במשא ומתן עם רעיהם הזהיר מאד להתנהג בישר ובצדק, לבל יבלעו הון זרים, ויאמר: „יהי ממון חברך חביב עליך כשלך". ומה נעלים דבריו אשר דבר על לוקחי נשך ותרבית באמרו: „בוא וראה, איך הֵכו עיני המלוים ברבית בעורון! הן אם אדם קורא לרעהו רשע, – יורד רעהו עמו עד לחייו (נוקם נקמת חרפתו ממנו בעברת נקם). והם מביאים עדים, סופר, עט ודיו וכותבים והותמים: איש פלוני כפר באלהי ישראל (כי על דעת רבי יוסי, הלוקח נשך ככופר באלהים יחָשב)".

כל מפלגות בני האדם היו שוים בעיניו, כעשיר כדל, כאדון כעבדו. במשפטיו על חובת איש לרעהו אין כל נטיה ומשוא פנים לאיזו מפלגה. את זאת נראה ממשפטו אשר הוציא על חובת האדון לעבדו – ולהפך. הוא אמר, כי האדון יוכל לצוות על עבדו העברי לעשות רק את המלאכות, אשר למד מנעוריו ואשר עבד בהו טרם נמכר לאדוניו. ולעֶמת

זאת התנגד לדברי חבריו אשר אמרו, כי יכל האדון להעביד את עבדו העברי רק ביום ולא בלילה. ויאמר רבי יוסי: הכל לפי אימנותו: אם המלאכה, בכלל, נעשית רק בלילה והיא היתה מלאכת יד העבד גם לפנים, אז יכל האדון לאלצו לעבוד בלילה. במשפטים האלה אין כל נטיה, לא לטובת האדון ולא לטובת העבד, כי אם לצדק. –

בעת ההיא, כאשר גרלה תורת המינים וההולכים בעקבותיה יסדו בתי נזירים בערים שונות ואנשים רבים מהם נמנעו מקחת אשה, נשמעו במחנה סופרי ישראל דברים נעלים ונשגבים על דבר האישות ועל רום ערך האשה. ויהי גם רבי יוסי בין הלוחמים נגד דעת הנזירות. ויוכיח לדעת מה אמללה היא החברה האנושית אם שני מיניה – האיש והאשה – זה מזה יפרדו. ויבאר דברי התורה האומרת: „אעשה לו עזר כנגדו" לאמר: במה עוזרת האשה את האדם? הנה הוא מביא חטים הביתה, האם חטים הוא כוסס (לועס)? הלא האשה היא האופה לו לחם מן החטים. הנה האדם מביא פשתן אל ביתו, הכי את

הפשתן הוא לובש? הן האשה טוה ואורגת בד להיות לו לכתנת. ועתה הבי איננה מאירה את עיניו, והאם איננה מעמידתו על רגליו? – למען הרים את מעלת הנשיאין בעיני העם אמר, שמיום שכלה הקדוש ברוך מלאכתו, אחרי בראו שמים וארץ וכל צבאם, הוא „עוסק בזווג זווגים", כלומר: ממציא לכל אדם אשה ראויה לו. – האשה, לפי דעת רבי יוסי, היא עקרת הבית, היסוד הראשי אשר כל בית המשפחה נשען עליו, ועל כן אמר: „לא קראתי מעודי לאשתי – „אשתי" כי אם – „ביתי".

על האדם החובה מוטלת – אמר רבי יוסי – לכבד את האשה ואין לו רשות למנוע ממנה את התענוגיה. ואם נדר נדר לבל העדה אשתו את עדיה, מבלי הגביל זמן לנדרו (אם איש עני הוא ואשתו לא הסכינה לשאת תמיד את עדיה עליה), או אם הגביל זמן שלשים יום (אם עשיר הנהו ואשתו עודה יום יום את עדיה) יכתב לה ספר כריתות, והשיב לה כסף כתובתה.

הוא קרב את עמי הארץ, ויורה להקל בדיני טומאה, לבלי הגדיל השנאה בלב עמי

הארץ והפרושים . ויאמר : „מפני מה הכל נאמנים על טהרת יין ושמן כל ימות השנה ? לכלתי ילך כל אחד ואחד ויבנה במה לעצמו , וישרף פרה (אדמה) לעצמו" , כלומר : לבל יפרד העם לשתי כתות שונות אשה מרעותה במנהגים ברת ובאמונה . ודבריו אלה היו לחק בחקי התלמוד . – גם על דבר בנות הצדוקים אמר , כי כבנות ישראל תחשבנה אם לא הראו במעשיהן , כי שבו ללכת בדרכי אבותיהן . – וכן חשב את הבויים כבני ישראל באמרו , כי יכל הכותי למול בן ישראל . – הגרים נחשבו בעיניו כקטנים שנולדו זה מקרוב , כלומר : שאין להאשימם אם עשו דבר רע טרם באו להחסות תחת כנפי היהדות , או אם אינם יודעים עוד להתנהג כבני ישראל אמתים .

כהשקפותיו הנאורות על חובות האדם בין איש לרעהו , כן היו השקפותיו על חובותיו לאלהים . הוא הרים רק את מעלת התפלה , אשר נשארה לעם ישראל לזכר תפארת היכל ה' הקדוש , אשר דאבה על הריסותו נפש כל העם . אך את החסידות היתרה שנאה נפש

רבי יוסי. הוא אמר, כי אין רשות ליחיד לענות בצום נפשו, כי בהכשל כחו מצומו יאלץ לפנות לעזרת אנשים אחרים ואולי לא ירחמו עליו.

ד.

רבי יוסי היה לאומי דבק בעמו ורואה בו כל המעלות הטובות ומרים ערכו על ערך יתר העמים. וגם הוא כחבריו אמר כי גדולים בני ישראל במעלתם מן המלאכים, בהוכיחו את הדעה הזאת כרבי מאיר מן הכתוב „על כפים ישאונך", באמרו כי הנשוא גדול מהנושא.

בהיות לו השקפות כאלה על עמו לא יכל, כמובן, לסלוח לצוררי ישראל ורודפיו על כל הדעה אשר עשו לו, ויביע זאת בדרשותיו. פעם באר את דברי המקרא: „חציו לדולקים יפעל" לאמר: „אלו שהציתו אש בבית המקדש" (הרומאים). ופעם אמר: לא במצרים בלבד נלחם הקדוש ברוך הוא,

כי אם גם בכל המצרים לישראל לדורות (לנצח), שנאמר: „ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו". הוא קרא את כל הממלכות בשם מצרים על צררם את בני ישראל, ויביע תקותו, כי יקם מהם האלהים נקמת עמו עד דור ודור.

על האלילים שפך רבי יוסי בוז ונאצה, בהוכיחו כי הבל המה, וידריש את טעם השמות אשר נקראו בהם בבתבי הקדש: למה נקראו אלילים? כי אללי לעובדיהם. למה נקראו גלולים? כי טמאים הם בגללים. פסילים למה נקראו? כי פוסלים הם ונפסלים. למה נקראו תועבה? לאמר: תועה־בה. ובשם עצבים יקראו, על כי מתעצבים בהם עובדיהם.

גם דעות המינים היו לו למורת רוח, ובמאמר אחד, אשר אמר על אדות הגרים הבאים להספח אל קהל ישראל, הביע את השקפתו לחשב את המינים ביוצאים מכלל היהדות, ולהרחיקם מנחלת עמו, באמרו כי הגר אשר קבל עליו את תורת היהדות, דוין כדבר אחד, אפילו הוא דקדוק אחד מהקדוקי

התורה או מדקדוקי סופרים, אין מקבלים אתו להספח אל בני ישראל. וכידוע, הפרו המינים הרבה חקות התורה.

התורה וארץ ישראל היו בעיניו היסודות הראשים בלאומיות בית ישראל, ולכן צוה להזכיר בברכת המזון שבח לאלהים על התורה שנתן לישרון. הוא אמר לרבי ישמעאל בנו: „אם חפץ אתה לראות את פני השכינה בעולם הזה – עסוק בתורה בארץ ישראל". הוא הזהיר את תלמידיו לשקוד על דלתי התורה בשקידה נמרצה, באמרו: „התקן עצמך ללמוד תורה שאיננה ירושה לך".

למען הובן מה יקרה התורה בעיניו נקח, למשל, את דבר ההלכה אשר אמר, שהאדם מחויב לכבד את רבו, אף אם קבל ממנו רק משנה אחת. וכן אמר: „כל המכבד את התורה גופו מכבד על הבריות". בדברו בשבח התורה ולומדיה הביע את השקפתו, כי לא הקבלה מפי המורים הוא עיקר הלמוד, כי אם ההגיון. את הלומדים חלק לשני סוגים: לחכמים – האנשים אשר כל חכמתם היא מקבלת מפי מוריהם; ולנבונים – האנשים

אשר יש בכחם להוציא על ידי ישר הגיונם למודים חדשים. ויתן רבי יוסי את היתרון במעלה לאחרונים על הראשונים, כבארו את דבריו במשל יפה ונעים לאמר: „חכמים דומים לשלחני (חלפן) סוחר, כשמביאים לו כסף להחליף הוא רואה כסף, וכשאין מביאים לו יושב ותוהה. נבונים דומים לשלחני עשיר, כשאין מביאים לו, מביא משלו ורואה".

למרות הגלות אשר הגלו הרומאים את בני ישראל, ויקחו מהם את אדמת אבותיהם, עוד חשב רבי יוסי את בני עמו לאדוני הארץ האמתים, אשר כל מלכי התבל לא יוכלו לשלול מהם את זכותם על מורשת אבותיהם. הוא דרש את הכתוב: „אשר ירשו אבותיך וירשתה" לאמר: „ירושה ראשונה ושניה יש להם ושלישית אין להם", כלומר: בני ישראל ירשו את ארץ כנען בפעם הראשונה על ידי יהושע בן נון, ואחרי אשר הגלו על ידי נבוכדנצר בטלה זכותם עליה, ויירשוה בפעם השניה על ידי זרובבל בן שאלתיאל. ומאז והלאה היתה להם הארץ הקדושה לאחזת

עילם. בדברים כאלה היה די כח לעודד את רוח הלאם הנדכא, אשר נחשב כגר על ארץ מכורתו, לקוח לימים טובים. והתקוה הנעימה הזאת האירה את חשכת חייו במשך אלפי שנות נדודיו מאז ועד עתה.

נפלא מאד הוא ספור אחד, אשר ספר רבי יוסי בעצמו, על פי הרוח הלאומי המרחף על פניו. „פעם אחת - מספרת האגדה בשם רבי יוסי – הייתי מהלך בדרך, ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים (ארץ ישראל) להתפלל. בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח עד שסימתי תפלתי. לאחר שסימתי תפלתי אמר לי: „שלום עליך רבי!", אמרתי לו: „שלום עליך, רבי ומורי!" ואמר לי: „בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו?" אמרתי לו: „להתפלל". ואמר לי: „היה לך להתפלל בדרך". ואמרתי לו: „יראתי פן יפסיקוני עוברי דרכים". אמר לי: „היה לך להתפלל תפלה קצרה". באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים: למדתי שאין נכנסים לחורבה, ולמדתי שמתפללים בדרך, ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה. ואמר

לי: „בני, מה קול שמעת בחורבה זו?" אמרתי לו: „שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת: „אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי, ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות!" ואמר לי: „חיך וחיי ראשך, לא שעה זו בלבד אומרת כן, כי אם בכל יום ויום שלש פעמים. ולא זו בלבד, כי אם גם בשעה שישראל נכנסים לבתי־הכנסת ולבתי־המדרש ועונים: „אמן יהי שמו הגדול מבורך!", הקדוש ברוך הוא מנענע ראשו ואומר: „אשרי המלך שמהללים אותו כן בביתו. מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם!"

ואם נסיר את הפלאות מן האגדה הזאת ישאר לנו ציור בהיר מהשקפת רבי יוסי על חרבן ארצו וגלות עמו ומרגשות המורה הלאומי הזה, אשר הרגיש בעת ראותו את ערי ארצו נהרסות וחרבות, רגשות הקדש אשר השתפכו מלבו הכואב והאוהב עמו בלי מצרים בקינה נפלאה ופיוטית כזאת.

ובכל אהבתו הרבה לעמו לא חשב רבי יוסי בכל זאת את בני העמים האחרים

עובדי האלילים לחלאת מין האדם. הוא לא התרחק מבני הנכר, ויהיו לו מהלכים בבתי הנכבדים אשר בהם, כאשר נראה מוכוחיו הרבים שהיו לו עם בנות אצילי הרומאים או היונים. והאגדה מספרת, כי הלך גם לנחם אבליהם. ובנו מספר, כי פעם אחת בנפל אביו, רבי יוסי, למשכב צוה להביא יין תפוחים ישן, אשר עשוהו ידי נכרים, וישת ממנו וירפא. גם יעין את בני עמו לבלי הבדל משכניהם הגוים בשפתם הסורסית הנלענה, אך עליהם לדבר או בלשון הקדש או בשפת שכניהם השוררת בארצם.

הוא האמין אמונה שלמה, כי סוף סוף תגבר היהדות חילים, ותפרש ממשלתה על כל הגוים עובדי האלילים, אשר יודו באמתת אלהי ישראל, ויאמר: „עתידים כל הגוים להתגיר לעתיד לבא".

ה.

גם רבן שמעון בן גמליאל הנשיא, גם

רבי מאיר ורבי שמעון בן יוחאי דברו דברים נעלים ונשגבים בשבח השלום וידרשוהו בכל לבבם, ויתאמצו להתאים את דעותיהם עם מעשיהם, אך יש אשר לא יכלו למשל ברוחם וריב שפתים התגלע ביניהם בגלל השקפותיהם השונות על ההלכה. לא כן רבי יוסי; הוא אחז בדגל השלום בכל כחו ולא הרפה ממנו רגע, ולא רק נמנע מבוא בריב עם רעיו, כי אם גם השתדל תמיד להשלים את רעיו איש עם רעהו.

בלב דואב ספר על אבדן התפארת והגדולה אשר היו בדורות הראשונים לרגלי הסדר היפה, אשר שרר אז בסנהדרין וביתר בתי המשפט ביהודה. הוא התאונן במר רוחו, על אשר נהרס המשטר הטוב ההוא, ואיש איש יעשה ככל אשר תורהו בינתו, מבלי שאל את פי הגדולים ממנו בחכמה.

„מתחלה – מספר רבי יוסי – לא היתה מחלקת בישראל, כי אם בית דין של שבעים ואחד חכמים יושבים בלשכת הגזית; ושני בתי דין של עשרים ושלשה חכמים – אחד מהם יושב על פתח הר הבית, ואחד מהם

יושב על פתח העזרה; ושאר בתי־הדין של עשרים ושלשה חכמים יושבים בכל ערי ישראל. היה לאיש לשאול דבר תורה ודין ישאל את בית הדין אשר בעירו. ואם ידעו חכמי עירו לענות כדת וכמשפט ענוהו ואם לא ידעו, שאלו את בית הדין אשר בעיר הקרובה להם. ואם גם אלה לא ידעו דבר משפט באו לשאול את בית הדין הקטן אשר בירושלים, היושב על פתח הר הבית. לא ידעו גם אלה באו ושאלו את היושבים על פתח העזרה, בהציעם לפניהם דעות של החכמים השונות. ואם גם אלה לא יכלו להשיב כמשפט אמת, אז הביאו את הדבר הקשה הזה לסנהדרין אשר בלשכת הגזית. נשאלה שאלה לפניהם, אם שמעו את דינה (ידעו ההלכה על פי הקבלה) אומרים, ואם לא שמעו עומדים למנין: רבו המטהרים – טהור, רבו המטמאים – טמא, כמו שנאמר: „אחרי רבים להטות". אך משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכם (שלא למדו הרבה) רבו המחלקות בישראל ונעשתה התורה כשתי תורות". ועל זאת ראבה נפשו מאד,

על אחדות התורה אשר נקרעה.

הוא אמר, כי רק האיש שהוא ענו ושפל ברך ורוח הבריות נוחה ממנו יכל להיות שופט בין איש לרעהו. וכל המעלות האלה שדרש מהשופט היו אמנם גם בתכונות נפשו הזכה.

את חבריו כבר מאד ויהללם בכל עת מצוא. בבוא רבי מאיר אליו עירה צפירי הללהו רבי יוסי באזני יושבי העיר ויאמר עליו: „אדם גדול הוא, אדם קדוש, אדם צנוע", למען אשר יכבדוהו גם בני העיר. ויהי כאשר עשה רבי מאיר מעשה למרות מנהג בני העיר ויהתלו, ויאמרו לרבי יוסי: „הזה הוא הגדול הקדוש והצנוע אשר אמרת?" ויוכיח להם רבי יוסי מן המעשה אשר עשה רבי מאיר כי אמנם איש גדול וקדוש הוא.

בדורות הבאים אחריו הרבו לספר על אדות מדת הענוה אשר כנזר זהב עטרה את נפשו הרוממה, ויאמרו: „לו היה רבי יוסי חי כי עתה ישב בפוף (כתלמיד) לפני רבי יהודה הנשיא", אף כי זה האחרון היה תלמידו. מרבריו, אשר דבר בתמת ענותו, נלמד

לדעה את תבונתו היקרה, להוקיר את דעות חבריו מבלי עבור על מצותיהם. „מעודי לא עברתי על דברי חברי – אמר רבי יוסי – יודע אני שאינני כהן, בכל זאת אם יאמרו לי חברי: „עלה לדוכן", אעלה".

כל תבונות נפשו הטהורות האלה משכו אחריו את לבות חכמי התורה ובעודנו חי קבעו את ההלכה כדבריו, ובדורות שאחריו עשו לכלל גדול: „רבי יוסי וחבריו – הלכה כרבי יוסי", כי „רבי יוסי נמוקו (טעמו) עמו". גם זכה להקרא בשם „גוף קדוש". רבן שמעון בן גמליאל הנשיא מספר, כי בחלותו פעם אחת בעיר צפורי בימי חג הסכות שאל את רבי יוסי להורות לו היתר לישן בבית ולא בסכה. ובספרו את המקרה יקרא את רבי יוסי בתאר נכבד מאד – „ברבי" (אדם גדול).

גם האגדה לא שכחה לעטרהו בספוריה, בהרימה את מעלת קדושתו מאד ובספרה, כי אליהו הנביא נגלה אליו כמעט בכל יום. פעם אחת דרש רבי יוסי, כי אליהו היה קפדן, ולא בא אליהו לבקרו שלשה ימים. אחרי בואו שאלהו רבי יוסי: „מדוע לא בקרתני

זה שלשה ימים?" ויאמר לו : „על כי קראתני קפדן". ויאמר רבי יוסי : „הלא במנעך מבוא אלי הראית לדעת כי אמנם קפדן אתה".

מלבר צדקתו, קדושתו וגדלו בתורה היה גם חוקר חפשי ולא ירא משוט לשון ומדבה עם, בדעתו כי הוא אך את האמת יבקש. למרות הקבלה, שירד האלהים על הר סיני לתת את עשרת הדברים לבני ישראל, ובי משה עלה לשמים לקבל את התורה מה', אמר רבי יוסי : „מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום, שנאמר : „השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם". למרות הדעה המקֻבלת בעם, כי ביום ראש השנה נדונים בני האדם על מעשיהם, אמר הוא : „אדם נדון בכל יום שנאמר : „ותפקדנו לבקרים". זו כחו להאמת, אשר בדגלה התימר !

אחרי מות וירום משנה־הקיסר שב רבי יוסי מארץ גלותו עירה צפורי, ויכונן שם לעת זקנתו את בית מדרשו, וינהרו אליו תלמידים רבים כבימים מקדם. הוא הקים תלמידים חכמים, אשר היו אחריו לראשי

חכמי התורה. הנכבדים מהם הם: רבי יהודה הנשיא ורבי אלעזר בן רבי שמעון. גם חמשה בנים גדולי תורה היו לו, ואלה שמותם: רבי ישמעאל, רבי אלעזר, רבי חלפתא, רבי אבטילם ורבי מנחם. רבי יוסי התפאר תמיד בבניו אלה, ויאמר: „חמשה ארזים נטעתי בישראל". —

וימת רבי יוסי בן חלפתא זקן ושבע ימים אהוב לעמו ואהוב לתלמידיו. האגדה מספרת נפלאות על דבר מותו, לאמר: „ביום מות רבי יוסי נזלו צנורות עיר צפורי דם". מזה נראה ונוכח מה גדל האבל מאד לבני עירו ולכל עם ישראל, אשר העריצו והקדישו את מורם טוב־הלבב, הישר והקדוש הזה.

ב.

רבי יהודה הנשיא.

(„רבי" או „רבנו הקדוש").

א.

רבי יהודה הנשיא היה בן רבן שמעון בן גמליאל השני. הוא נולד בשנת השמונים אחר חרבן הבית השני, בעת צרה ולחץ לבני יעקב, בעת אשר גברו גזרות קיסרי רומה עליהם, לבלתי יקימו את התורה ולבלתי ימלו את בניהם. אולם רבן שמעון אביו לא שָׂם לבו לגזרת הקיסר, וימל את בנו. האגדה מספרת, כי בהָודע הדבר לנציב רומה, צוה להביא לפניו את הילד הנמול. ואשת הנציב היתה רעות אמו של רבי יהודה, ותיעצנה לתת את הילד הנמול על ידה להניקהו. ואת בנה העיר נתנה על יד אשת רבן שמעון. ותשא אם רבי יהודה את בן הנציב בחיקה, ותביאהו אל הנציב אשר לא רמה בלבבו, כי תהיה אשתו לעזר לאם העבריה לרמותו, ולא הביט אל פני הילד, ולא הכיר כי בנו הוא זה. וירא יהנה הילד ערל, וישלח את אם רבי יהודה בשלום אל ביתה.

ובבן הקדש רבי יהודה מרחם להקריב דמו ונפשו על מזבח לאומיות ישראל, ולקום למגן ולמושיע לתורת העם הנגש הזה, פליטת מחמדיו בימי קדם, בעת אשר תהיה צפויה אל בליון ואבדן, למען הנחילה לבני עמו עד דורות עולמים. והוא אמנם לא עזב את דגלו הקדוש כל ימי חייו.

ויגדל הילד וישמע לקח בבית מדרש אביו אשר באושא. וימנה לו אביו שני מורים, אשר למדוהו תורת ה', איש איש על פי דרכו: את רבי יהודה בן אילעי מאושא, אשר נשא על שכמו משרת דַּיָן „ומורה בית הנשיא", איש חסיד וקדוש בכל מעשיו, אחד מתלמידי רבי טרפון ורבי עקיבה, ואת רבי יעקב בן קורשאי, בן בתו של אלישע בן אבויה – או „אחר" –. שני החכמים האלה חננו מידי הטבע בזכרון נפלא, ויזכרו המון הלכות אשר קבלו החכמים מימי אנשי כנסת הגדולה עד ימי רבי עקיבה. ומהם קבל רבי יהודה הנשיא את כל תורתו הרבה, מלבד אשר אצר בזכרונו גם את תורת רבן שמעון אביו.

אך רוחו השואף לחכמה לא הסתפק בתורה מוריו אלה, וישמע לקח גם מפי רבי שמעון בן יוחאי, בבית מדרשו אשר בעיר תקוע, ומפי רבי מאיר, רבי יוסי בן חלפתא ורבי אלעזר בן שמוע; ויתרועע עם בניהם ויצטיין בכשרונותיו הטובים, עד כי הרימוהו מוריו על לשבת במוהם על ספסל, בהיותו עוד צעיר לימים, תחת אשר יתר התלמידים הצעירים ישבו על הארץ, כמנהג בתי־המדרש בימים ההם.

על ידי המקרה הזה היה עוין אותו רבי אלעזר בן רבי שמעון בן יוחאי כל הימים. וזה דבר המקרה: בשבת רבי יהודה הנשיא ורבי אלעזר חברו על הארץ, השיבו על כל השאלות הגדולות אשר נשאלו בבית המדרש. ויתפלאו ראשי בית המדרש, רבן שמעון אביו ורבי יהושע בן קרחה, על רחב בינת הנערים ויאמרו: „מימיהם אנחנו שותים והם יושבים על הקרקע!" ויכינו להם ספסלים ויושיבום. אבל רבן שמעון ירא אחרי כן פן יבלע לבנו יחידו היקר, כי השלט בו עין רעה - כפי האמונה אשר שררה בימים ההם -

בראות העם כי נער יושב על הספסל כאחד הגדולים, ויאמר: „יונה אחת יש לי ביניכם, ואתם מבקשים לאבדה ממנו!" ויורידוהו ארצה, ואת רבי אלעזר לא הורידו.

ויחמל רבי יהושע בן קרחה על רבי אלעזר, שהיה אז יתום מאביו, ויאמר: „מי שיש לו אב יחיה, ומי שאין לו אב ימות!" ויורידו גם את רבי אלעזר. אך לא כן דמה התלמיד הזה בלבבו: הוא התימר בלבבו כי גדול הוא מרבי יהודה בתורה, ואיך זה יעיזו החכמים לדמותו אליו? ויחל לנקם נקמת חרפתו, לפי דעתו, ברעהו זה, ויתאמץ מעתה לשים את כל דברי חברו לאַל. ותחת אשר ער המקרה הזה היה תמיד לעזר לרבי יהודה בתורה החל עתה לחרפהו נגד כל החכמים ולהראות כי בכל דברי חברו אין ממש. וירע הדבר הזה בעיני רבי יהודה, ויתאונן באזני אביו הנשיא. אך רבן שמעון, הענו הגדול, הרגיע את רוחו באמרי נעם לאמר: „אל ירע בעיניך בני, כי הוא ארי בן ארי, ואתה רק ארי בן שועל". ורבי יהודה הטוב והטלח אמנם סלח לרעהו, אשר

הציקהו ברבריו, ובכל זאת לא יכל לרכש לו את לב רבי אלעזר לאהבה אותו.

ושמע כשרונותיו הטובים נשמע למרחוק, ויקנאו בו תלמידים רבים. ויהי באשר בא אל בית מדרשו של רבי אלעזר בן שמוע לשמוע תורתו, ולא נתנוהו תלמידי המורה הזה להתיצב לפני רבו ולשבת בחברתם, ואך בעמל רב הצליח לקבל מרבי אלעזר בן שמוע הלכות אחדות.

ויהי אחרי מות רבן שמעון בן גמליאל, ויקח רבי יהודה בנו את מושכות הנהגת עמו בידו. וייסד את בית מדרשו בראשונה בעיר שפרעם הקרובה לאושא. אחרי כן העתיק את מושבו לעיר בית־שערים, וישב שם ימים רבים. ויהי כאשר חלה את חליו, ייעצוהו רופאיו לשבת בצפורי, העיר הבנויה על ראש ההר, אשר אוירה נעים ומבריא, וישב בה שבע עשרה שנה עד יום מותו.

ויולדו לו שני בנים. שם הבכור גמליאל, איש לא גדול בתורה ביתר חכמי דורו, אך חכם בדרכי העולם, טוב לבב, ענו ושפל רוח כאביו. ושם בנו הצעיר שמעון, איש

גדול בתורה כאחד החכמים הגדולים, אשר ישבו בסנהדרין בימי אביו, אך קפדן וקמצן. ובת אחת היתה לרבי יהודה, ותִּלָּקח לאשה לבן־אלעשה העשיר.

ואלהים ברכהו בעשר רב, כי הרבה העם לשאת לו משאות, כחק אשר שרר בעם יהודה מכבר, לשלם שבר לנשיאיהם. וירב עשרו מעשר אבותיו, ויהי לו עבדים ושפחות, שדות וכרמים, סוסים, ומרכבות ופרדים לבנים, אשר מחירם היה רב בארצות הקדם בימים ההם. וירבו החכמים לספר על דבר עשרו הרב באמרם, כי שר צִרותיו היה עשיר משַבּור מלך פרס. ויספרו נפלאות על מלבושיו ועל השמן היקר אשר עלה על שלחנו, באמרם כי היו לו בגדי פשתן יקרים, אשר אם יִקפלו והיה גדל כל בגד כגדל האגוז ומחצה, וכי שמן האפרסמון אשר כביתו דמה ביקרו רק לשמן האפרסמון אשר בבית הקיסר, וכי מעמד משרתיו ואמהותיו ומאכל שלחנו היה כיד המלך

כביתו דברו רק בשפת עבר צחה ונעימה. גם אמהותיו ועבדיו ידעו את השפה

הקדושה היטב, והחכמים אשר באו מארץ בבל לארץ ישראל, ואשר טרם ידעו היטב את השפה העבריה, למדו גם מפי שפחת הנשיא את השפה הזאת. התלמוד מספר כי לא הבינו החכמים ההם פשר דברי הנביא: „וטאטאתיך במטאטא השמד" יען לא ידעו מה זה מטאטא. ויהי בשמעם את שפחת הנשיא אומרת לרעותה: „קחי את המטאטא וטאטאי את הבית", אז ידעו מה הוא מטאטא. גם את באור המלה „סלסל" לא ידעו. וישמעו פעם אחת, והנה השפחה ההיא אומרת לאיש, אשר אהב לסלסל בשערותיו: „עד מתי אתה מסלסל בשערך?" ויבינו מאז אל מה ירמזון דברי החכם: „סלסלה ותרוממך".

גם עבדי בית הנשיא ושפחותיו היו נכבדים וחכמים. החכמים הרבו לספר על השפחה ההיא ספורים רבים, המוכיחים לדעת מה נכבדה היתה בבית אדוניה, ומה רבתה חכמתה, עד כי גם תלמידיו למדו ממנה לדעת מה טוב ומה רע, ויש אין לפעמים לקול כוסרה, ויכבדוה.

ובית מדרשו רחב וגדל עד למאד,

וינהרו אליו תלמידים רבים מארצות שונות, וביחוד מארץ בבל, לקחת תורה מפיו. החכמים הגדולים, ילידי בבל, היו: רבי חייא הגדול ובני אָחיו, אבא אריכא (הארוך), הנודע בתלמוד בשם „רב" סתם, בלי שמו הפרטי, ורבה בר בר־חנא, הנודע באגדותיו המפליאות והנפלאות בעמק רעיונן ושיא דמיונן. ושמואל ירחינאי, החכם הרופא והתוכן, היה תלמידו האהוב ורופאו התמידי. מלבד חכמים רבים ילידי ארץ ישראל, הנודעים לשם ולתהלה בספרות התלמוד בחכמתם ובצדקתם: לוי בן סיסי, רבי אפס, רבי חנינא בן חמא, בר־קפרא ועוד, אשר היו תלמידיו, ישבו בבית מדרשו גם חבריו: רבי ישמעאל בן רבי יוסי, רבי שמעון בן אלעזר, אשר נכנעו מפני גדולתו, ויכבדוהו ויעריצוהו.

ובסנהדרין, אשר כונן רבי יהודה הנשיא, ישבו שבעים ואחד חברים, כאשר היה בעי"ד המקדש על תלו. ויהי משפט הסנהדרין הזה כמשפטו בהיות ממלכה לביה יהודה, כי בבוא לפני חברי הבית שאלה או

משפט, חזו החכמים הקטנים את דעתם ראשונה, ואחריהם – חבריהם הגדולים מהם בחכמה, ואחריהם – נשיא הסנהדרין. ותורה יאורה יצאו מן הבית הגדול הזה לכל בית ישראל, הנפוצים בגולה על פני ארץ רבה, כל ימי חיי הנשיא.

וירם הנשיא את מעלת התורה, ואתה גם את מעלת הנשיאות, למדרגה רמה, אשר לא היה עוד כזאת בימי כל הנשיאים מזרע בית הלל הזקן. ויבטל את כל המשרות האחרות בסנהדרין, אשר היו בימי אבותיו. הוא לא הושיב אב בית־דין, כאשר היה בימי רבן גמליאל דיבנה, ולא מנה „חכם" בבית הדין, כאשר היה באושא בימי אביו. ויהי הוא השליט האחד בכל עניני הלאום והתורה, ולדברי פיו ולמצותו יחלו כל בני העם. ויִקָּרא שמו בפי עמו „רבי", מבלי הזכיר את שמו „יהודה", או קראוהו בשם „רבנו הקדוש", על גדל צניעותו והליכותיו בקדש. ומאז ועד יום הזה היו שני השמות האלה – רבי ורבנו הקדוש – בקרב ישרון לסמל הקדושה והטהרה וגדולת הלאם. והחכמים

אמרו, כי „מימי משה רבנו ועד רבנו הקדוש לא היו תורה וגדולה במקום אחד".

ב

ויראַ רבנו הקדוש פרי טוב בעמלו לאַחֵד את החכמים ואת העם, לבלי ילכו איש איש בדרכו אשר התוה לו; וירם את מעלת הנשיאות בעיני כל חכמי דורו, עד כי לא נועז עוד איש מהם לעשות דבר ואת פי רבי לא שאל. רק הוא נתן מהודו על תלמידיו, ויכתרם בתאר „רבי", להורות ולדון בין איש לרעהו; ואם מנו חברי הסנהדרין חכם אחד להורות, מבלי שאל את פי הנשיא, אז לא נחשב מעשם זה למאומה, ולא היה לחכם ההוא כל רשות להקרא בשם „רבי" ולהורות. ובכן הגיע רבי אל המטרה הנעלה, אשר לא יכלו גבותיו להגיע אליה בכל התאמציתם, להביא את האחדות בקרב החכמים והעם.

וכל העם מקצהו קבלו עליהם להכנע מפני כבוד נשיאם הקדוש הזה, וקיטו לסור

אל משמעתו ולתתו עליון על כל הלאם. ואם כי נשמעו לפעמים תלונות חרישיות מפי אחדים מחכמי דורו, אך קולם נחבא מפני הדר גדולת רבי, ואיש לא שם לב לדבריהם, באשר שמעו החכמים לפנים לדברי האנשים הנרגנים, אשר הורידו את רבן גמליאל אבי אביו מנשיאותו.

כח ממשלתו בלי־מצרים הזה הביא ברכה רבה לעם ולתורתו. עוד בימי רבן שמעון אביו התאונן אחד החכמים הגדולים על מצב התורה כי ברע הוא, יען היתה כתורות רבות, ואיש לא ימצא הלכה ברורה במקום אחד, כי המחלקות הפרידו בין הדעות, אם זה אוסר זה מתיר, אם זה מזכה זה מחיב. ומי יודע עד כמה היה המצב הפרוע הזה הולך ורע, לולא אחז איש כביר רוח וכח הרצון ברבנו הקדוש את מושכות ההנהגה בידו. בו היו כל התכונות הנפשיות היקרות הראויות לשליט בעמו. הוא ידע עת לכל חפץ: עת להגן על כבוד משרתו בגאון רוממותו, ועת להתהלך בענוה, באהבה ובדברי נחת עם רעיו ותלמידיו.

ואמנם כבודו ומוראו היו על פני כל העם, ומה גם על פני תלמידיו. הוא לא סלח לכל איש, אשר נועז למרות את פיו או לפגוע בכבודו. פעם אחת אמר רבי יהודה הנשיא לרבי חייא הגדול תלמידו, כי מאד יכבד את הונא ראש הגולה אשר בבבל, יען כי הונא מזרע דוד המלך מצד אביו, והוא הנהו חטר מגזע בן ישי רק מצד האם, ואם יבוא הונא ארצה ישראל, אז יושיבהו בראש החכמים. ויאמר רבי חייא להתל בו, ויאמר אליו: „הנה בא הונא מבבל". ויתאדמו פני רבנו הקדוש, כי לא נָעם לו בכל זאת להבנע מפני ראש הגולה נגד בני עמו, ובסתר לבבו קנא בכבוד נשיא יהודי בבל, אשר נתנה לו ממשלה רבה בכח ועז מלכות מידי ממלכת הפרתים, תחת אשר ממנו מנעו קיסרי רומה את הכבוד הזה, בשנאם בלבם את נשיאי ישראל.

ויהי כראות רבי חייא כי היטב חרה לרבי דבר בוא ראש הגולה לארץ ישראל, ויוסף ויאמר: „ארונו בא הנה". כי הונא מת בימים ההם, ולפני מותו צוה לשאת את

ארונו, להעלות את עצמותיו לארץ הקדושה ולקברו באדמת אבותיו, ורבנו הקדוש לא ידע מזה דבר. ויבן רבי, כי לטען התל בו כזב לו רבי חייא, ויקרא אליו: „צא החוצה, הנה איש קורא לך!" ויצא רבי חייא, וירא כי אין איש קורא לו, וידע כי קצף עליו רבי, ויגרשהו מעל פניו. ויורא מהראות את פני הנשיא שלשים יום, עד אשר שבכה חמת רבי, ויקראהו לבוא אליו, ויוסף לכבד את רבי חייא עוד יותר מאשר לפני זה, כמו בקש סליחה ממנו על הכלימה אשר הכלימהו, בגרשו אותו מעל פניו.

האגדה מספרת על דבר אופן השלום, אשר קם בין המורה הגדול ובין תלמידו האהוב, כדברים האלה לאמר: רבי סבל מכאבים נוראים משנוי הרעות, אשר באבו לו שלש עשרה שנה. ובכל השנים ההן לא מתה אף חיה אחת בארץ ישראל ולא הפילה אשה הרה את עוברה. ויהי אחרי כלות שלשים יום, מעת גרש התלמיד הזה מעל פני מורהו, ויבוא רבי חייא אל חדר רבי, וישם את ידו על שני מיתהו, מבלי דבר דבר, ותרפאנה

כרגע, ויצא. ביום המחר בא רבי חייא עוד פעם אל רבי, וישאלהו: „מה שלום שניך?" ויען רבי ויאמר: „מרגע שימך את ידך עליהן הוסר הכאב ותרפאנה". ויקרא רבי חייא: „אוי לכן החיות אשר בארץ ישראל, ואוי לכן המעברות (ההרות)!" „ובכל זאת – הוסיף רבי חייא – לא אנכי שמתי ידי על שניך". אז הבין רבי כי אליהו הנביא, סמל השלום לעם ישראל, התחפש ביום אתמול בדמות רבי חייא, לקרב לב המורה אל תלמידו, וידע את רום ערך רבי חייא, ויחל לכבדהו מאז והלאה ביתר שאת.

ויהי היום ויצו רבנו הקדוש על כל החכמים לבל ילמדו את תלמידיהם תורה בשוק, לבלתי יתקלסו בהם הגוים העוברים על פניהם, אך רבי חייא לא ידע, כפי הנראה, מכל אשר צוה מורהו, ויצא השוקה, וימצא את שני בני אחיו, את אבא אריכא ואת רבה בר בר־חנא, ויטף להם לקחו. וישמע רבי את הדבר אשר עשה תלמידו, ויגער בו כמו בפעם הראשונה.

המקרים האלה היו כפי הנראה חרותים

על לב רבי חייא כל ימי חייו, עד כי הזהיר תמיד את אבא אריבא, אשר ישב גם הוא בבית המדרש לפני רבי, לבלתי יעז להציע לפני רבנו הקדוש שאלות מענין אשר המורה אינו מתעסק בו ברגע ההוא. ויהי כי לא נזהר אבא אריבא, וישאל את רבי שאלה רחוקה מענינם אשר למדו בבית המדרש, ואחרי אשר השיבהו רבי דבר דבור על אפניו, ויוכיחהו רבי חייא ויאמר לו: „בן גדולים! הלא אמרתי לך, אם לומד רבי מסכת אחת, אל תשאלהו ממסכת אחרת. כי לולא היה רבנו הקדוש אדם גדול, אז יתכן להיות, כי נשכח הדבר מלבבו – ונכלם". ככה נזהר רבי חייא בכבוד מורהו, ויירא מפניו יראת אלהים.

והנשיא אמנם לא היה איש אשר ישמע חרפה וידם. פעם אחת עשה משתה לחכמים, ויקרא גם לרבי חייא ולשני בניו: יהודה וחזקיה. ויהי כטוב לב הקרואים ביין, ויאמרו בני רבי חייא: „אין בן דוד (משיח) בא, עד שיכלו שני בתי אבות בישראל: בית הנשיא שבארץ ישראל, ובית ראש

הגולים שבארץ בבל". ויקרא רבנו הקדוש: „בני, קוצים אתם מטילים בעיני!" כלומר: פוגעים אתם בכבודי. ויען רבי חייא בהלצה לאמר: „מספר אותיות „יין" הוא שבעים, ומספר אותיות „סוד" הוא שבעים, ויען שנכנס בהם היין, יצא מלבם הסוד.

פעם אחת קרה, אשר חפצו החכמים לגזור כי משפחות בני ישראל אשר בבבל אינן טהורות, כמשפחות אשר בארץ ישראל, כי בשבתם מאות בשנים בגולה התערבו בהם בני הגוים ויתחתנו בהם. ויהי כשמוע רבי את חפץ החכמים, ויקרא: „קוצים אתם מטילים בעיני!", יען כי גם הלל הזקן, אבי משפחתו, היה בן ארץ בבל. ויחדלו החכמים מעשות כדבר הזה. ככה ידע הנשיא כביר־הרוח להגן על כבודו

ושמעון בר־קפרא, אחד מתלמידי הנשיא, היה מליץ וחכם נפלא. הוא היה גדול בתורה מאד, ולשונו כתער מלטשה, ורוח ההתול פעמו תמיד, להתל במיודעיו, ומשליו היו מחכמים מאד ואהובים לכל שומעיהם, ויסבלו את עקיצות לשונו. ובן־

אלעשה חתן הנשיא היה איש לא למד, וך עשיר גדול, מתנאה בהונו הרב, על כל החכמים העניים. וישנאהו בר־קפרא תכלית שנאה, ויאמר להתל בו נגד קהל ועדה.

ויהי היום ויאמר לו בר־קפרא: „למה תשב בסוד חכמים כאלם לא יפתח פיו, עת כל החכמים היושבים לפני רבי מציעים לפניו שאלות מחכמות? אלמדך לחוד חידה סתומה, אשר ילא כל חכם למצאנה. ויפת בן־אלעשה הסכל לעצתו, וילמד מפי בר־קפרא את דברי החידה הזאת:

„שָׁאוּל מְשָׁמַיִם נִשְׁקָפָה,
הוֹמְיָה בְּיַרְכָתֵי בֵיתָהּ,
מְפַחֶדֶת כָּל בַּעֲלֵי כְנָפַיִם;
רָאיָה נְעָרִים וְנֶחְבָּאוּ,
וְיָשִׁישִׁים קָמוּ עָבָרוּ.
הַגָּם יֹאמַר: „הוֹי, הוֹי!",
וְהַנִּלְבָּד נִלְבָּד בַּעֲוֹנוֹ".

ובן־אלעשה בבערותו לא הבין דבר מדברי מליצת החידה, הנפלאה בשפתה, הצחה והיפה, ובעמק רעיונה הזאת, וַיָּחַד אותה לפני חותנו. ויבן הנשיא את פתרון

החידה, ואת הלעג השנון הצפון בה, כי „השאול הנשקפה משמים" הוא חתן בית הנשיא, בן־אלעשה בעצמו, „ובעלי הכנפים", המה החכמים, אשר יפחדו משאת בן־אלעשה ומקנאתו, ויאלצו לכבדהו, בדעתם כי הנשיא מכבר את חתנו העשיר. ברגע ההוא עברה בת־צחוק על שפתי בר־קפרא, וידע רבי את אשר התל בו תלמידו החכם השנון הזה, בהכלימו את פני חתנו לעיני אנשים רבים, ויקרא אל בר־קפרא בקצף: „מי אתה? איננו מכירך מעודי!" אז הבין בר־קפרא, כי העלה הפעם בהתולו את חמת הנשיא עד למאד.

ויהי היום, ויעש רבי משתה גדול, משתה חתונת שמעון בנו, ויקרא לכל החכמים לבוא אל המשתה ולבר קפרא לא קרא. ויחר לו עד מאד, וילך ויכתב על שער בית האפריון כדברים האלה: „ארבעה ועשרים אלף רבוא שקל הוציאו על האפריון הזה ולבר־קפרא לא קראו. אם לעוברי רצוני כך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה!" ויבר רבי את עותתו, ויצו להכין ביום השני

משתה לכבוד בר־קפרא. וישב בר־קפרא ויכתב על השער: „אם לעושי רצונו כך בעולם הזה, לעולם הבא על אחת כמה וכמה!" ובכל זאת לא נח לב התלמיד הנכלם מזעפו. ויהי בבואו אל המשתה ויחל לשאת את משליו באזני הקרואים, וינעם להם לשמוע את התוליו מאכל את המעדנים. והמאכלים לעמת שבאו כן שבו אל בית המבשלות, מבלי האכל. וישתומם רבי על הדבר הזה. ויגידו לו המשרתים, כי זקן אחד יושב שם ומדבר דבריו באזני הקרואים, ועל כן לא יאכלו מאומה. ויבוא רבי וישאל את בר־קפרא, למה הוא עושה כן. ויוכיחהו בר קפרא לדעת, כי לא לאכל מעדנים היתה מגמתו בבואו אל המשתה. –

אולם בכל אלה לא לקח בר־קפרא מוסר. ויהי היום ויתוכח עם רבי שמעון בן הנשיא בדבר הלכה אחת. ויאמר רבי שמעון: „דבר זה נחוץ לשאל את אבי, ויגד לנו". ויקרא בר־קפרא: „מה יוכל רבי לאמר בדבר הזה?" וילך רבי שמעון ויגד את דברי בר־קפרא לאביו, כי שם הפי בכשרונות

הנשיא ובחכמתו . ויהי כבוא בר־קפרא אל בית הנשיא , ויראהו רבי ויאמר אליו : „מי אתה? אינני מכירך מעודי !" ויצא התלמיד מאת פני מורהו , ולא נועז להראות את פניו שלשים יום . ויבן , כי אין לו עוד תקוה לקבל מרבנו הקדוש את התאר „רבי" . והנשיא אמנם שמר לו עברתו ולא סמכהו „לרבי" כל ימיו .

ובר־קפרא היה אמנם היחיד בבני דורו , אשר הרשה לנפשו להקל בכבוד הנשיא , וגם הוא לקח מידי רבי כפלים ככל פשעיו נגד מורהו . אבל יתר החכמים כבדו מאד את מורם הגדול , ויראו מפניו יראת אלהים ויאהבוהו מקרב לבם , ויכנעו מפני הדר נשיאותו .

ג .

ואמנם ראוי היה רבנו הקדוש לכל הכבוד הגדול , אשר כבדוהו בו תלמידיו וחבריו , בגלל תכונות נפשו הנעלות , אשר

ביניהן התנוססה כאבן נזר תכונת ענותו הרבה. בכל תהלוכותיו עם תלמידיו, גם בעת אשר הראה להם פנים זועפים, לא היה אף שמץ גאוה ורום לבב.

ממקרה אחד, שקרה לו בעברו דרך העיר סימוניה, נוכל להוכח מה גדל כבודו בעיני העם, ומה מאד היה ענו־רוח בתהלוכותיו עם תלמידיו. „בבואו עירה סימוניה – מספר התלמוד – יצאו לקראתו כל פני העיר לקדם את פני האורח הגדול הזה בכבוד. ויגשו אליו ראשי העיר, ויבקשוהו להפקיד בעירם איש חכם מתלמידיו להורות ולדון, ולהטיף להם מוסר. ויאמר אליהם הנשיא: „הנני נותן לכם איש כמני". ויצו על לוי בן סיסי תלמידו, להיות מורה צדק בעיר ההיא.

ויהי היום ויבנו אנשי העיר במה גדולה, ויעל לוי עליה להטיף לקחו, ולהשיב לאיש איש על שאלתו. ויגשו אליו אנשים אחדים מאנשי העיר, ויציעו לפניו שאלות שונות גם בהלכה גם באגדה, ולא ידע מה לענותם. ויכלם לוי, ויעזב את העיר, וישב אל רבי, ויאמר אליו: „לא

יכלתי לעמוד בפניהם: הנה שאלוני שלש שאלות, ואנכי לא ידעתי דבר לענותם". ויספר לרבי את כל השאלות לאחת אחת. ויהי כאשר שאלהו רבי, מה יש לו לענות עליהן, וישיבהו לוי תשובות ברורות, כאשר שמע לפנים מפי רבי. וישתומם רבי ויאמר: „ילמה לא יכלה להשיבם כדברים אשר דברת הפעם באזני?" ויען לוי: „בעלותי על הבמה, המתנשאת למעלה מכל העם, גבה לבי בקרבי, ואשכח ברגע את כל אשר למדתי לפניו מפיך". ויקרא רבי: „אמנם כן יאמרו המושלים: אם נבלת בהתנשא!". מן הספור הזה נראה, כי בענותו חשב את תלמידו לאיש גדול כמוהו, ויביע את דעתו זאת באזני בני עמו, וכי שנא לבו את הגאון אשר יתגאו האנשים הלוקחים על שכמם משרה נכבדה בקרב העם.

גם עם בר־קפרא אשר מררהו לא פעם ושתים התהלך לפעמים באהבה ובכבוד. הנשיא לא אהב שחוק ומהתלות, אך בר־קפרא, אשר רוח ההתול פעמהו תמיד, התאמץ דוקא לבדח את רבנו הקדוש, למען ימלא

שחוק פיו. ויהי היום ויאמר אליו רבי: „אם תחדל מדבר מהתלות, ונתתי לך ארבעים מדות חטים". ויאמר אליו בר־קפרא: „ראה, אדוני כי תמד לי בכל מדה שאבחר אני". וילך ויקח סל גדול, ויכפרהו מחוץ בכפר. וישאהו על ראשו ויביאהו אל רבי, ויאמר אליו: „מד נא לי, אדוני, את ארבעים מדות החטים אשר השאלתיך". ויצחק רבי על הערמה הזאת, ויאמר בתלונת אהבה: „הן הזהרתיך לבלי בדח עוד!" ויעמד בר־קפרא את פניו בתם, ויאמר: „את אשר השאלתיך באתי לקחת עתה". הנשיא העשיר הגדול שאל חטים מאת בר־קפרא העני!

פעם אחת אמר בר־קפרא לבת רבי, היא אשת בן־אלעשה, לאמר: „מחר, ביום חתונת שמעון אחיך, אשתה יין בבום, אשר תמלא למעני אמך, ובעת אשר ירקד אביך לפני". ויהי בעת המשתה וישאל בר־קפרא את רבי פשר מלה אחת בתורה. ויבאר לו רבי באופנים שונים, אך הוא בטל את כל באוריו. ויאמר אליו רבי: „אם כן, באר נא אתה!" ויאמר בר־קפרא: „תמלא נא לי

אשתך כוס יין, ואתה צא לפני במחול לכבוד חתונת בנך, והגדתי לך את הבאור". ויאלץ רבי למלא את רצון תלמידו המהתל. ויעש כן בר־קפרא שלש פעמים. ויבעסו בן־אלעשה ואשתו, על אשר יקל בכבוד אביהם, ויצאו מבית המשתה בחרי אף, לשמחת לב בר־קפרא אשר שנא את הגאיונים האלה.—

רבנו הקדוש אמר תמיד: „הרבה למדתי ממורי, יותר מזה למדתי מחברי, ומתלמידי למדתי יותר מכלם". הוא בטל לפעמים את דעתו מפני דעת חבריו, ולא בוש לאמר: „נראים דבריכם מדברי".

התלמוד מספר, כי בשובו פעם אחת מעיר לורקיה אל עיר מושבו, באו אליו רבי יוסי בן יהודה ורבי אלעזר בן יהודה, תלמידיו, וישבו לפניו. ויאמר להם רבי: „גשו הנה, כי עלי להודות ולהחזיק טובה לכם, שתקימו את התורה אחרי מותי. וגם עליכם להחזיק טובה לבניכם, שיקימו את התורה אחריכם. משה רבנו גדול הוא, ולולא באו אחרים אחריו לקים את תורתו, אז לא היתה תורתו שוה מאומה, ואנחנו גם אנחנו". את

רבי חייא תלמידו כבד מאד. ובבואם אל בית המדרש היה רבי אומר: „יבנס רבי חייא הגדול ראשונה!" וישאלהו רבי ישמעאל ברבי יוסי: „האם עליו להכנס טרם אכנס אני?" ויענהו הנשיא: „חלילה!" כי כבוד חברו היה גדול בעיניו מכבוד תלמידו, אך את כבוד עצמו השפיל לפני תלמידו. הוא הלל תמיד את רבי חייא באזני רבי ישמעאל ברבי יוסי, ויאמר עליו: „אדם גדול הוא, אדם קדוש!" ופעם אחת קרא ברגש: „מה גדולים מעשי חייא!" ויהי בשאל אותו רבי ישמעאל: „הגדולים הם גם ממעשיך?" ויענהו רבי: „אמנם כן!" ויוסף עוד לשאלהו: „האם גם ממעשי אבי (רבי יוסי בן חלפתא)?" – „חלילה!" ענה רבנו הקדוש, אשר כבוד מוריו היה יקר בעיניו עוד יותר.

עוד מספר התלמוד על אדות ענותו, כי בלכתו עם רבי חייא בדרך, באו אל עיר אחת, וישאלו את אנשי המקום, היש אצלם אדם גדול, ללכת אליו ולכבדהו כראוי לו. ויענו אותם לאמר: „יש פה אדם גדול, ומאיר עינים בתורה הוא". ויאמר רבי חייא:

„אלך אני לבדי אל החכם, ואתה לא תלך לבלי הקל כבוד נשיאותך". אך רבי מאן לשמוע בעצתו, וילך לבקר ראשונה בבית הבם העיר.

ואיש כובם היה בעיר צפורי, אשר בא תמיד לבית רבי, ויט אזנו לשמוע בלמד הנשיא את תורתו לבדו בחדר. והכובם חונן בזכרון נפלא, ויזכר את כל התורה אשר שמע. ויהי דרך רבי ללמד את ההלכות בשלשה עשר אופנים, ואת רבי חייא למד רק בשבעה אופנים, בחשבו כי יכבד על תלמידו לקבל ממנו את כל תורתו הרבה. ויהי היום ויחלה רבי, וישכח את אופני דרשותיו. ויזכירהו רבי חייא את שבעת האופנים אשר למד מפיו, ויתר ששת האופנים נשכחו. אז זכר רבי חייא את הכובם, וילך אליו, ויבקשהו ללמדו את יתר אופני ההלכות, וילמדהו הכובם. ויבוא רבי חייא ויגידם לפני רבי. ויהי כראות רבי את הכובם, ויקרא אליו בכבוד ובאהבה: „אתה עשית את חייא, והייא עשה אוזי",

בלימר: אתה השיבות את תורתי לחייא, והוא השיבה לי.

אם אמנם לא חדל רבי אלעזר בן רבי שמעון בן יוחאי מהכעים תמיד את הנשיא, גם בשבתם בבית המדרש כתלמידים לפני מוריהם, גם בהיותם אחרי כן למורים בבתי המדרש, אשר בונגו להם איש איש בעירו, בכל זאת לא זכר לו רבי את כל אשר עשה לו, ולא שמר לו עברה, וימשך חסד את רבי יוסי בן רבי אלעזר, אשר היה לנער פיוע לשמצה עושה כל תועבה אחרי מות אביו.

במות רבי אלעזר הלך רבנו הקדוש לעיר מושב החכם הזה, וישאל את אנשי העיר, אם נשאר בן לו. ויאמרו לו האנשים: „אמנם נשאר לו בן אחד אך הוא בן מביש, לא למד כפרא במדבר". ויקרא רבי את יוסי הנער (הוא בן רבי אלעזר), ויסמכהו להקרא בשם „רבי יוסי", למען יתנאה בלבבו ויבוש להתחבר עוד אל חבריו הרעים ולהתהולל בחברתם. וימנה לו את רבי שמעון בן יוסי בן לקוניא למורה. ויחל החכם הזה

ללמדהו תורה. אך הנער התגעגע מאד על עירו ועל חבריו ועל מעשיו הראשונים. ויוכיחהו מורו על פניו לאמר: „ראה, הנה סמכוך להיות חכם, ויבתרוך בבתר זהב (כתר התורה), ובשם „רבי" קראוך, ואתה אומר: אל עירי אני חפץ לשוב. הלא תבלם!" ויבוש הנער מהאות לבו, וישבע למורהו לאמר: „הנני נשבע לך, כי עזבתי עתה את דרכי הראשונים כליל, ולא אבקשך עוד להשיבני אל עירי".

ויוסף הנער ללמוד בשקידה רבה, ויגדל, ויחכם במאד מאד. ויבוא אל עיר רבנו הקדוש, וישב בבית מדרשו לשמוע תורה מפיו. ויתוכח בחכמה רבה עם חברי הסנהדרין, וישמע רבי את קול התלמיד החדש, והנה הוא דומה לקול רבי אלעזר, ויאמר: „בקול רבי אלעזר בן רבי שמעון אנכי שומע". ויאמרו לו: „אמנם בנו הוא זה". כי גדל הנער ויהי לאיש, ולא הבירו רבי אחרי ראותו אותו רק פעם אחת זה כבר. ויקרא רבי לאמר: „פרי צדיק עץ חיים!" כה גדלו רגשות הכבוד והאהבה, אשר

הרגיש רבי לחברו המת, אשר השביעהו הרפה בחייו.

וחכם אחד היה בימי רבי, ורבי פינחס בן יאיר שמו. ויעבר רבי פינחס דרך עיר מושב רבנו הקדוש. וישמע הנשיא, ויצא לקראתו, ויחל את פניו להתארח בביתו ולאכל אתו לחם. ויואל רבי פינחס. ויאירו פני רבי משמחה, על כי הואיל החכם הזה, שלא אכל מעודו לחם בבית איש זר, לסעד אצלו. ויוסף רבי פינחס ויאמר: „עתה אין עתותי בידי, כי ממהר אנכי ללכת לדרכי, והיה בשובי מדרכי וסעדתי את לבי בביתך".

וישב רבי פינחס מדרכו, ויסר אל בית רבי. ויהי בבואו אל חצרו, וירא והנה פרדים לבנים עומדים בארוות הנשיא. ויקרא: „מלאך המות בביתו של זה (כי הפרדים הלבנים נחשבו אז למזיקים), ואני אסעד אצלו!" וישמע רבי ויצא לקראתו, ויתחנן לו לסור אל ביתו, ויאמר אליו: „הנני למכר את הפרדים". ויענהו רבי פינחס: „לפני עור לא תתן מכשל". ויוסף עוד רבי לאמר: „אם כן אשלחם חפשי היערה". ויען רבי פינחס: „אז

תרבה מזיקים להזיק בני האדם" . ויאמר רבי : „אצוה לעקר את פרסותיהם" . ויאמר רבי פינחס : „אסור לעשות דבר זה , כי צער הוא לבעלי החיים" . ויקרא רבי : „אם כן אצוה להמיתם !" — „בל תשחית , כתוב בתורה" , ענהו רבי פינחס גם על זאת . ויוסף רבנו הקדוש לבקשהו בהכנעה רבה , לסור אל ביתו . אך בלב רבי פינחס קוננה איזו שנאה או קנאה להנשיא ולא סר אליו , וילך אל עירו .

ויבך רבי בכי גדול , על אשר לא הצליח בידו לארח את חברו הקפדן בביתו . וישלח אחריו אנשים לרצותו , אך רבי פינחס אמר , כי לא יוכל לעזב את בני עירו ולשוב אל הנשיא , ויקוה כי בני עירו לא יתנוהו ללכת אל בית רבי . אבל בהודע לבני עירו , כי הנשיא יבקשהו ללכת אליו , ויעזבו את רבי פינחס וילכו להם , בכבדם את רצון נשיאם יותר מחכם עירם . ורק בני בית רבי פינחס וקרוביו סבוהו ולא נתנוהו ללכת אל רבנו הקדוש . ובכן לא קרבו עוד איש אל אחיו כל הימים .

כאלה היו תכונות נפש רבי יהודה הנשיא הטהורה. ויִוָּדע שמו בקרב הארץ, כי עָנו גדול הוא ושפל ברך. ותהלוכותיו הנעימות עם חבריו ותלמידיו רכשו לו מכבדים ואוהבים מכל קצות העם, אשר הקדישוהו והעריצוהו כמלאך האלהים.

ויותר מתכונותיו היקרות, גָּדל ערך פעולותיו הכבירות לטובת לאָמיותו, אשר עשו לו שם עולם לא יִכָּרת, כאשר נראה עוד בחוברת הבאה.

יט.

רבי יהודה הנשיא.

(„רבי" או „רבנו הקדוש").

ד.

בעלות רבי יהודה הנשיא לשבת על כס נשיאותו, בשנת המאה אחר חרבן הבית השני, ותהי הרוחה מעט לישראל מן הצרות הרבות וגזרות השמד, אשר התחדשו אחרי מות אביו לזמן קט. בימים ההם ישב על כס הקסריות ברומה מַרְק אוּרֵילְיוּס לברו, אחרי מות משנהו לוּצְיוּס וֵירוּס. הקיסר הזה היה אוהב חכמה ומדע, אך את היהודים לא אהב, כי אם סבל אותם, ולא רדפם בחמת קנאה, כאשר רדפם וירוס לפניו. והיהודים, אשר כבר הורגלו לצרות גדולות ולעקות נוראות, חשבו את המצב הזה לטוב, ולא התאוננו עוד על גורלם. זכות השופטים שבה עוד הפעם לחכמי ישראל, ויחלו לדון בין איש לרעהו, ולא אָלצו בני ישראל להִשָּׁפט עוד בבתי הדין הרומיים, וגם זה בלבד נחשב בעיניהם לטובה גדולה ולהצלה לא מעטה.

ובממלכת רומה הכבירה היו תהפוכות מדיניות רבות, אשר החלישו את כחה, ויורידוה ממצבה הרם. אחרי מות מרק אוריליוס היה בנו קומודוס, איש רע מעללים ומשחת המדות, לקיסר, ותחת ממשלתו מצאו קן להם ברומה הבלה חמס ושד, והשרים והנציבים לא למשפט צדק שררו. ביחוד נודע ברשעו הנציב ההולל, אשר במדינות סוריה, ושמו נִיגֶר, איש שואף דמים ורודה באף עמים. הוא הכביד את עול המסים על עם ישראל האמלל, ולא שם לבו לחמלה על הנדכאים גם אחרי כל התחנות הרבות, אשר התחננו אליו בני יהודה, הנגשים משרי המסים, אשר כשאל לא ידעו שבעה, וישחק על משבתם ויאמר: „לוּ יכלתי, כי עתה שמתי מם גם על נשמת אפיכם".

ומאת היהודים לקחו מם מיוחד, אשר נקרא בשם „זהב הכתר", חלף מחצית השקל אשר נדבו לפנים אל מקדש ה'. ויכבד מאד המס הזה, אשר עלה, כפי הנראה, פי עשר על מחצית השקל לגלגלת, על העם, עד כי יושבי ערים אחדות אלצו לעזוב

בשבניתיהם, ולברוח איש איש לעברו, מפני רמת המציק, למען הנצל משלום המס. מלבד מס הכסף הזה, לקחה הממשלה גם מתבואות הארץ תרומות ומעשרות.

לעמת זאת ראו יהודי בבל חיים מאשרים תחת שבט מלכות הפרתים, אשר הטו להם חסד ושלום. ראשי הגולה, אשר הפקידה ממשלת בבל על היהודים, היו נסיכים, אשר למו העז לשפט את בני עמם בחפצם, וינתן להם בבוד מלכים, ויצאו בלבוש מלכות, ופאר והדר עטרו אותם; וקהל ישראל בבבל נחשב כממלכה בתוך ממלכה, בהנהגתה ובחקיה המיוחדים לה.

בימים ההם נעשו המפלגות בקרב ישראל בארץ יהודה. הצדוקים כמעט ספו תמו, ורק מעט מזעיר נשארו מהם. הנוצרים נבדלו כליל מישראל, ויהיו לבני דת אחרת, שונה מדת היהדות גם בעיקרי אמונתה, גם במנהגיה. וחכמי ישראל לא אלצו עוד להתוכח עם בני אמונות ודעות שונות. רק לבני השמרונים התגברה עוד הפעם השנאה בלב ישראל. רבי ישמעאל

בן רבי יוסי מצא זיופים בתורתם, כי חפצו להוכיח את קדושת הר גריזים וטהרה גזעם מבני יוסף. החכם הזה התוכח עמהם, ויוכיח להם את שקרם, ויהי כפשע בינו ובין המות, לולא נמלט מידם. לפעמים יצאה השנאה הזאת לסכסך אלה באלה, ותתפרצנה ריבות ומלחמות תנופה בין שני העמים האלה. –

וקומודום הרשע נרצח בידי אחר השרים, אשר ההנשא למלך, ותרב המהומה במדינות רומה עוד יותר, ותגיע הרעה גם עד ארצות סוריה ויהודה, כי שני שרים – ניגר וסֵיֵרום – התאמרו לרשת כס הקיסריות, ויד איש היתה ברעהו, ומלחמת שערים פרצה בארץ. לרגלי המלחמות האלה התקוטטו השמרונים ביהודים, כי השמרונים נטו אחרי ניגר הרע להמליכהו. והיהודים לא נתנו ידם להם, ויתנגדו בכל מאמצי כחם, לבלי היות תקומה לצוררם הנורא הזה. לאשר בני ישראל נצח סיוירום את אויבו, ויעש נקמות בשונאיו, ובכל אשר נטו אחרי ניגר, ורק ליהודים לא עשה כל רעה, בדעתו כי נוטים הם בלבם אחריו. גם אחרי כל אלה לא באה המנוחה

לרומה, כי אז החלו נדודי מורדים לשוטט בארצות סוריה, ויתנפלו על נדודי רומה. ובין המורדים ההם היו גם אנשים מבני ישראל אשר חפצו לפרק מעליהם עול מלכות הרשעה. ותצו הממשלה על שני חכמי ישראל, היותר נכבדים בימים ההם, על רבי אלעזר בן רבי שמעון בן יוחאי ועל רבי ישמעאל בן רבי יוסי בן חלפתא, להפש את המורדים ולהסגירם לחרב משפט הרומאים. ויאלצו שני החכמים האלה לקחת על שכמם את המשרה הזאת, וימלאו את חובתם בחריצות ובהשכל, עד כי לא יכל להמלט מידם כל איש מן המורדים, אם אך נתנו התופשים האלה עיניהם בו.

ההגדה מספרת את הסבה, אשר בגללה היה רבי אלעזר לתופש, לאמר: ויהי היום ויפגש רבי אלעזר את הממונה הרומאי, אשר הפקידתו הממשלה לחפש את המורדים, וישאלהו: „איך תוכל לדעת מי הוא הרשע ומי הצדיק? אולי תשפך דם נקי, בחשדך איש אשר ידיו לא פעלו כל און". ויענהו הממונה: „ומה אעשה ומצות המלך היא?" ויאמר רבי אלעזר: „הבה איעצך

איך לבחן בין צדיק לרשע. ביא בבקר בשעה העשירית אל בית המשתה, וראית שם איש אוחז כוס יין בידו ומנמנם. וחקרת ודרשת עליו היטב. והיה אם יאמרו לך כי תלמיד חכם הוא, אז תדע כי הגה כל הלילה בתורה, לכן תאחז עתה השנה את שמורות עיניו. ואם שכיר הוא, וידעת כי השכים קום לעבודתו טרם הסיר חצי שנתו מעל עיניו. ואם עובר הוא עבודתו בלילה, יוכל היות כי עושה מחטים הוא, אשר עבודתו היא בלילה. ואם גם זה איננו, ונוכחת כי שודד הוא, והתפשתו".

וישמע הדבר בבית הנציב, וישלח להגיד לרבי אלעזר לאמר: אם כה חכמת, לכן היה אתה לתופש, כדבר המשל: „הקורא את האגרת, הוא יהיה לשליח". ויאלץ רבי אלעזר לקחת על שכמו את המשרה הזאת. וירע הדבר בעיני החכמים. והחכם הזקן רבי יהושע בן קרחה, מורה רבנו הקדוש, שלח אל רבי אלעזר לאמר: „חומץ בן יין! עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה?" ויצטדק רבי אלעזר

לפניו לאמר: „קוצים (הרשעים) אני מבלה מן הכרם (מכרם בית ישראל)". ויאמר אליו רבי יהושע: „יבוא בעל הכרם (האלהים) ויבלה את קוציו. ואתה איך מלאך לבך להיות השופט תחת האלהים!"

ויהי היום ויפגשהו כוכם אחד ויקרא אליו: „חומץ בן יין" כאשר קראהו רבי יהושע. ויקצף עליו רבי אלעזר ויאמר: „אם עז פנים כזה הנך, אין זאת כי אם רשע אתה". ויצו לשוטרים לתפשו, וימסרוהו לבית המשפט. אחרי כן נח רבי אלעזר מועפו, ויקט בפניו על אשר צוה לתפש איש, טרם נוכח אם באמת שודד הנהו. וילך אל בית המשפט לפדותו. אך כבר העביר המועד, כי כבר יצא המשפט על הכוכם להתלות על העץ. ויעמד רבי אלעזר תחת העץ ויבך. ויאמרו לו אנשים אחדים: „רבנו, אל ירע בעיניך על אשר הסבות במותו, כי גם בלעדי זאת בן מות הנהו, כי נודע הוא ברוע מעלליו ובמנהגי חייו המבערים". ויפג צער רבי אלעזר מעט קט. וכבל זאת לא יכל לסלוח לנפשו

את עותתו זאת, ויחלה מאד ממכשל לב ימנחם, ויתהפך במכאבים נוראים, עד אשר מת מהם. ובכל ימי חליו שמח מאד, ויקבל את יסוריו על נפשו באהבה רבה, בחשבו את מכאביו כגמול אלהים המושב לו על פעל ידיו, למרק ולשטף בהם את עונו זה.

וגם על רבי ישמעאל זעף לב העם על היותו לתופש המורדים, ויאמרו לו: „עד מתי אתה מוסר עם אלהינו להריגה?" ויצטדק גם הוא לאמר: „ומה אעשה ומצות המלך היא!" ויאמרו לו: „הן רבי יוסי אביך ברח לעסיא, יען לא חפץ להחניף למחריבי ארצנו, ברח אתה ללודקיא!"

המקרים האלה יוכיחו למדי, כי היתה השנאה לבני הרומאים נטועה בימים ההם בלב בני ישראל, אשר לא נואשו מתקותם לראות במפלת מכניעיהם ורודיהם, והשנאה הזאת הולידה מבוכות בארץ. וכמו להוסיף צרה על צרות העם האמלל, היו אז שנות בצרת, וירעב העם ללחם. ויקם אז רבני הקדוש להושיע את עמו, ויפתח את אוצרותיו המלאות בר, ויבלכל את עניי עמו הרעבים.

ויאמר בראשונה לכלכל רק את האנשים יודעי התורה, אם רב ואם מעט, באמרו: „יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד, ועמי הארץ אל יכנסו", כי לבו זעף על עמי הארץ אשר דרשו ממנו, כי יקחו חלק גם החכמים במס „זהב־הכתר", וכאשר השיב פניהם בדבר הזה בצדק, כי יד החכמים, אשר תורתם היא כל אומנתם, תקצר משאת במס, עזבו בני טבריא את העיר ויברחו, למען יכבידו שרי המסים הרומאים את ידם על החכמים.

ויהי בהוָדע הדבר לרבי יונתן בן עמרם תלמידו, ויתחפש, ויבוא אליו ויאמר: „פרנסניו" ורבי לא הכירו, וישאלהו: „בני, הקראת מקרא?" ויען רבי יונתן: „לא קראתי" ויוסף רבי לשאלהו: „השנית משנה? הלמדת תלמוד?" ויענהו רבי יונתן: „לא שניתי ולא למדתי". ויקרא הנשיא: „בני, אם כן, במה אפרנסך?" ויאמר רבי יונתן: „רבי, פרנסני כעורב וככלב", כלומר: לו הייתי עורב או כלב, גם אז עליך לרחם עלי, אם גוע אני ברעב. ויתן לו לחם

לאבל . ואחרי צאת רבי יונתן הצטער רבי ויאמר : „אוי לי שנתתי מפתי לעם הארץ !" וינחמהו רבי שמעון בנו ויאמר : „אולי היה זה רבי יונתן תלמידך , שאיננו רוצה להנות מכבוד התורה" . וירדש וימָצא , כי כן הוא . ויָבח רבנו הקדוש , כי לא טוב הוא עושה בהבדילו את עמי הארץ לרעה , ויצו להשמיע בערים לאמר : „יכנסו הכל !" ולא הבדיל בין עם הארץ לחכם .

זה היה המצב המדיני והחמרי , אשר שרר אז בארץ יהודה : מחוץ שכלה חרב – מלחמת שעירים , ומחדרים – אימת הרעב , הדבר והמגפה , אשר באו להגלו . ובכל זאת היו הימים ההם ימי טובה לישראל , אם נציג אתם מול ימי הגזרות והשמד , אשר עברו על שה פזורה ישראל , מימי דומיטיָנוס פַלַויוס הרשע ועד ימי רבי יהודה הנשיא ; כי עתה לא נגעו , לכל הפחות , קיסרי רומה הרשעים בבבת־עין העם – בתורתו הקדושה ולאומיותו הטהורה . ויחשבו היהודים גם את זאת למציקיהם לצדקה .

ה.

בעתות המרגעה לתורת ישראל האלה היה כר נרחב לחכמי ישראל להרבות נתיבות חדשות, ללמוד התורה איש איש על פי דרכו, ולהגדיל בזה הפרוד בין בתי המדרש, לולא היה רבנו הקדוש לנשיא בעמו. הוא, ברוחו הכביר ובאהבתו הרבה לשלום ולאחדות, אמר לחכמי דורו: „עד פה תביאו ולא תוסיפו!", והם נכנעו מפני שאתו. הוא ידע את כח נפשו הנעלה, וכי הוא האיש אשר נוער מאת ההשגחה להוליך את אנית עמו בבטחה, בין גלי ים החיים הזועף, ועל כן היתה משרת הנשיאות נכבדה ויקרה בעיניו מאד, לא מגבה וגאון, כי גאוה רחקה מלבבו, אך מאשר ידע והכיר ערך עצמו, כאשר נוכח מדבריו, אשר דבר בתמת נפשו: „כל אשר יצוני איש אעשה; אך אם יצוני לעשות את אשר עשו בני בתירה להלל הזקן, אבי משפחתי, אשר ירדו מנשיאותם ויושיבוהו

תחתיהם, או לא אשמע בקולו".

ואת עבודת משרתו הגבוהה, אשר שמה ההשגחה על שכמו, עבד באמונה, ביתרון דעת צרכי העם ומחסוריו ובלי לאות. הוא הקדיש את כל ימי חייו לעבודתו הלאומית, ואת כל שעותיו נתן לצרכי בני עמו. למרות יכלתו לראות חיים טובים ונעימים בהיותו עשיר גדול, לא התענג על מנעמי החיים, וימאס בהם ויאמר: „כל המקבל עליו תענוגי העולם הזה, מונעים ממנו תענוגי העולם הבא; וכל שאיננו מקבל עליו תענוגי העולם הזה נותנים לו תענוגי העולם הבא". העולם הזה היה בעיניו רק כשעה עוברת כחלום יעוף, אשר אין לשית אליו לב. הוא נחם באמריו את האנשים הישרים והצדיקים, אשר כל ימיהם מכאבים ורעים, באמרו: „צדיקים שרע להם בעולם הזה למה הם דומים? לטבח המכין סעודה לעצמו, ואף שהוא מצטער, אך זאת היא נחמתו, כי לעצמו הוא מכין, ולא לאחרים".

בהיות עליו לדון בין איש לרעהו,

או להתעסק בצרכי הקהל, שכח גם מאכל לחמו ומשתות כוסו, וגם שנה מנע מעיניו. פעם אחת הביא לו עבדו כוס יין לשתותו, וברגע ההוא באו אליו אנשים רבים להשפט ולא שת רבנו הקדוש לבו אל משקהו, ויפן אל דורשי ועצתו. והעבד אחז את הכוס לפניו בידו וינמנם. ויפן אליו רבי, וירא והנה הוא ישן, ויאמר: „הטיב שלמה המלך לאמר: „מתקה שנת העובד", ואנחנו אין לנו עת פנויה גם לישון מעט". מזה נראה מה רבו טרדותיו לרגלי משרת נשיאותו.

כמושל חכם, היודע מה העת ומחסורי העם דורשים מעמו, השתדל להקל את עול הדינים, היכולים להעק במשאם על העם. העני והלחץ, אשר לחצו הרומאים את עמו, העירו את לבבו להקל את עול דיני השמטה מעל בני עמו; ויען כי לא יכל לבטל מצוה כתובה בתורה, על כן השתדל להוציא ערים רבות, אשר נחשבו כאז על ערי ארץ ישראל, ויאמר, כי ערי חוץ לארץ הן, ועל כן אין על יושביהן

לשבות מחריש ומקציר בשנת השמטה. בכלל אמר, כי אחרי חרבן הבית מצות השמטה לא מן התורה היא.

בהיות שנות בצרת, אמר רבנו הקדוש לתת צו לבני עמו לחרוש ולזרוע בשנת השמטה. אך מרעתו כי ימצאו חכמים, אשר יראתם את העברות קודמת לחכמתם, ולא תמצא פקדתו חן בעיניהם, ויפן אל ראש החכמים החסידים היראים — אל רבי פינחס בן יאיר, כי יופיע גם הוא על עצתו, להתיר עבודת האדמה בשנת השמטה. ויהי בהראותו את פני רבי פינחס, ובדעתו כי בשמוע החסיד הזה את עצתו הנאורה יאחזנו שער, ויאמר לבא עמו בדברים לאט לאט, עד אשר יוכיחהו לדעת, מה נחוצה התקנה הזאת בעתה. וישאל את רבי פינחס לאמר: „האם נעשו התבואות יפות?" בחפצו להראותו, כי בשנת בצרת כזאת נחוץ לעשות דבר מה לטובת העניים הרעבים. ויען רבי פינחס ויאמר: „עולשים נעשו יפים", כלומר: טוב שיאכל העם עולשים (מין ירק השדה), מהתיר לו את

השמטה. וירא רבי כי לא יוכל להביא בינה נאורה בלב החסיד הזה, להבין מה האלהים דורש מעם האדם, ויעזב את שיחתו זאת, ולא הוציא את מחשבתו הטובה לפעולות ידים.

אך מדעתו הנאורה לא שב. ויהי בהודע לחכמים, כי איזה מלמד תינוקות עני אכל פירות שביעית או עבד עבודת אדמה בשביעית, ויביאוהו לפני רבי לענשהו. ויקרא רבנו הקדוש: „ומה יעשה העלוב הזה, והוא למען החיות את נפשו ונפשות ביתו עשה זאת!" ויסלח לו ולא ענשהו.

בהלכותיו ובדיניו שם תמיד את טובת האדם והאנשים, בכלל, לנגד עיניו. החמלה והחנינה, אלה עמודי אור, אשר הלכו לפני אבי משפחתו – הלל הזקן – היו היסודות, אשר עליהם בנה את רבי תורותיו. לכן הקל מאד בדינים הנוגעים אל יחס היהודים לשבניהם הגוים, וישם לבו לחמלה על העבדים והנשים, אשר מצבם הוא

שפל בחברה האנושית, ויתקן תקנות לטובתם. וישתדל להכחיד את הגזלנים ומלוי ברבית מקרב בית ישראל. ומבית מדרשו יצאה ההלכה כי „הגזלנים ומלוי ברבית שהחזירו אין מקבלים מהם. והמקבל מהם אין רוח חכמים נוחה ממנו".

ו

ולב העם נמשך אחרי נשיאו הגדול הזה לאהבה אותו ולהעריצו, עד כי אמרו החכמים אשר היו בימיו, אם המשיח, אשר אליו יקוו בני ישרון שיפדם מצרותיהם, הוא בין החיים, רק רבנו הקדוש הוא המשיח המקוה ולא אחר. ובאמת גאל רבי את צאן מרעיתו מבליון ואבדן, בעוררו את לבבם לדבקה בשארית פליטת מחמדיהם – בתורת ה', ובחזקו את לבבם לאחז במדת השלום משאת נפשו. ואמנם אך שלום ואהבה שררו בימיו בין כל פנות העם, ומה נעלים דבריו, אשר דבר רבי

יהודה הנשיא על ערך השלום באמה! הוא אמר: „גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודה זרה ושלום ביניהם, א־מר הקדוש ברוך הוא, כביכול, אינני יכול לשלט בהם לענשם יען כי שלום ביניהם". ויוסף עוד לבאר את דברי התורה בצותה את הכהנים לברך את ישראל לאמר: „וישם לך שלום" ויאמר רבי בבאורו: „זה שלום של תורה", כי הגין הנשיא על השלום והאחדות בבתלי בית המדרש, כמו על השלום בין כל מפלגות העם. והדבר הזה צלח בידו יותר מאשר בידי אבותיו.

בחפצו פעם אחת להוביח את תלמידיו לדעת מה נחוצים השלום והאהבה בחברה, עשה להם משתה, ויצו להגיש לפניהם לשונות רבות ולשונות קשות. ויחלו התלמידים לבחר למו את הרבות לאכלן, ואת הלשונות הקשות עזבו. וירא זאת רבי, ויאמר להתלמידיו: „דעו מה אתם עושים! כמו שאתם בוררים לכם את הרבות ומניחים את הקשות, כן תהיה לשון כל אחד מכם רכה בדברו אל רעהו". וכמו שהזהיר על

השלום, כן הזהיר את בני עמו לדבר אך אמת ולהיות נאמני רוח. הוא אמר: „המחליף בדבורו כאילו עובד עבודה זרה". בכל זאת הוסיף לאמר: „אף אם כל השקרים אסורים אך מותר לשקר, למען הטיל שלום בין איש לרעהו".

למודי המוסר אשר הטיף רבי באזני עמו התאימו עם צרכי בני דורו. אחרי אשר רבו מצות התורה, ירא רבי, פן יבוא העם להבריל בין מצוה למצוה לבחר באחת ולעזב את השניה. וישא דבריו ויאמר: „היה זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות!"

הכלל, שנתן לבני האדם לדעת מה היא דרך ישרה לבחר בה, נשגב מאד ומראה לדעת, מה עמקו מחשבותיו על חובות האדם החי בחברה אנושית. הוא אמר: „איזוהי דרך ישרה שיבחר לו האדם? כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם!"

הוא ידע את רוח בני האדם, כי נוטה הוא יותר למנעמי החיים בעולם הזה,

מאשר לענג חיי העולם הבא, על כן אמר: „היה מחשב הפסד מצוה (אשר יפסיד האדם מתענוגי החיים, אם יעשה אותה) כנגד שברה (בעולם הבא), ושבר עברה (הענג אשר ישבע ממנה בעולם הזה) כנגד הפסדה (אשר יפסיד על ידה בעולם הבא)". „הסתכל בשלשה דברים – יען רבי את שומעי לקחו – ואין אתה בא לידי עברה: דע מה למעלה ממך: עין רואה, ואזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבים".

עוד הוסיף להשמיע עצתו בעשית המצות באמרו: „העושה מצוה אחת לשמה, אל ישמח על אותה המצוה בלבד, כי לסוף היא גוררת (מושכת אחריה) עוד מצות הרבה; והעושה עברה אחת, אל ידאג על אותה העברה בלבד, כי לסוף היא גוררת עברות הרבה. שמצוה גוררת מצוה ועברה גוררת עברה". בדבריו אלה הראה מה עמקו ידיעותיו בתכונת נפש האדם ובנטיותיו הטבעיות. בכה ההאמין רבי לחבב את המצות על בני דורו, וילמד את תלמידיו לבחר בדרך זו, אשר הלך בה ויאמר: „מזרזים אר

האדם בשעת תלמוד, ומזרזים את האדם בשעת מעשה", כלומר: החובה על חכמי הדור לאמץ את רוח האדם לבלי ירף מלמוד את התורה והדעת ומעשות טוב.

והודות להשקפותיו הלאומיות האלה הורם רוח העם המוסרי בימיו: לומדי התורה רבו אז בכל ערי ארץ ישראל, וריב ופרץ לא נשמע בבתי המדרש הרבים שהיו אז. קיום המצות היה גדול בעיני ההמון, יראת אלהים היתה אוצרו. והנשיא בראותו את המחזה הנעים הזה, כי רוב בני עמו למודי ה' המה, ודבקים במצות תורתם, שמח מאד. ושמחתו זאת התפרצה מלבבו בשבחים נעלים לאמתו האהובה לו, אשר לה הקדיש את כל ימי חייו.

"מה הקדוש ברוך הוא מקלס (משבח) כנסת ישראל בתוכו! – אמר רבי יהודה הנשיא – הנך יפה רעיתי! הנך יפה במעשים, הנך יפה במעשי אבותיך! הנך יפה בבית, הנך יפה בשדה! בבית – על מזוזות ביתך; בשדה – בתרומות ובמעשרות, בלקט, בשכחה ובפאה; הנך יפה בגג – ועשית מעקה לגגך;

הנך יפה בעולם הזה, הנך יפה בעולם הבא!"

ז.

הפעולה היותר נעלה ונכבדה, אשר פעל רבי יהודה הנשיא לטובת לאומיותו, אשר נשארה לדורות עולמים, להיות לעמוד אור נצחי, ללכת לפני עמו בארצות נדודיו, היתה כתיבת המשנה. מפעולתו הכבירה הזאת נראה מה עמקו מחשבות האדם הגדול הזה, ומה חדה היתה עינו הצופיה לחזות עתידות עמו, ומה עז היה רוחו להפך משרש דעה קדומה, בראותו כי כן דורש אשר לאומו.

חק היה בישראל, כי רק דברי התורה הנביאים והכתובים יוכלו להכתב כספר. באחרית ימי הבית השני נאספה אספה רבה בעלית הגבור הלאומי-אלעזר בן חנניה-להעביר קו בקרת על כל הספרים הכתובים, לדעת באיזו מהם רוח אלהים מדברת, ובאיזה מהם וק חכמת

הארם תתן אמריה. ויבחרו חכמי האספה ההיא רק בעשרים וארבעה ספרים, ויקראים בשם „כתבי הקדש"; ויתר הספרים, אשר היו נכתובים, קראו בשם „ספרים חיצונים", להבדיל בין הקדש ובין החול.

תורת משה הכתובה נחשבה בעיני החכמים, מימות עזרא ונחמיה, לתורת נצח, אשר לא תשנה אף אות אחת מאותיותיה לעולמים. ולמען התאים את משפטיה וחקיה עם צרכי הזמן הוסיפו החכמים באורים לדבריה על פי כללי ההגיון, אשר פיהם יקבם בשם „מדות התורה". ותהיינה המדות שבע במספרן בימי הלל הזקן, ותרבינה בימי רבי ישמעאל בן אלישע עד שלש עשרה.

למען היות תורת האלהים דרושה לחפצי העם, בכל עת ובכל תנאי החיים, צוו החכמים לכלי כתב בספר את כל באוריהם, למען יוכלו בני הדורות לשנותם לפי צרכי הזמן, על פי „המדות" אשר בידם, לפי ראות עיניהם. את תורת החכמים חזאת, הבנויה על מיסדות „המדות",

קראו בשם „תורה שעל פה", ויזהירו לאמר: „דברים שעל פה, אין לך רשות לכתבם בכתב".

ויהי כי רבו בתי המדרש, אשר מוריהם העומדים בראשם בחרו להם איש איש דרך אחרת בלמוד התורה, ותרבינה התורות, ויבדלו מנהגי עיר אחת ממנהגי העיר השנית, כאשר נבדלו מוריהן בהשקפותיהם על הדת, ותרבינה ההלכות עד למאד, ולא יכל עוד כח כל זכרון לזכור את כלן, ויירא רבנו הקדוש פן יוסיפו להתרחק בתי המדרש אלה מאלה בחקיהם, בהשכח ההלכות הישנות, ויפרד לאם ישראל ללאמים רבים, ויגמר אמר לבטל את החק האומר, כי תורה שעל פה לא תוכל להכתב בספר. ויחל לאסוף את המון ההלכות, אשר שמע מפי כל חברי אביו – הם תלמידי רבי עקיבה – ויכתבן בספר בעודנו איש צעיר לימים.

ויהי בעלותו על כם נשיאותו, ויחל ללמדן לפני חבריו ותלמידיו הרבים, אשר נאספו כלם תחת דגלו, וידונו הוא וחכמי דורו על כל ההלכות הרבות, לדעה איזו

כהן להשאיר ואיזו מהן לבטל. ויבחר לו רבי דרך קצרה ושפה ברורה ונעימה, היא לשון עבר, להביע בה את התורה שעל פה, וילך בזה בדרך רבי מאיר, ויכתב בסגנון המורה הגדול הזה – בסגנון קצר ויפה. ותורת רבי שמעון בן יוחאי, אשר היתה נבחרה מכל המון ההלכות, ששמע מפי רבי עקיבה, היתה גם היא לעינים לו בכתבו את המשנה, וילך גם בדרך רבי יוסי מורהו, לתת בין דעות החכמים המתנגדות אלה לאלה.

דרכי מוריו אלה ויתר מוריו היו בידו כחמר ביד היוצר, לעשות על פיהם כלי יפה, אשר ישתמשו בו תלמידיו ותלמידי תלמידיו עד סוף כל הדורות. ויחלק את כל ההלכות לששה חלקים, כאשר חלקן עוד רבי עקיבה בימיו, ויקראם בשם: „ששה סדרי משנה". ואלה שמותם:

א) סדר „זרעים". בסדר הזה ידבר על כל המצות והמנהגים, הנוגעים לעם ישראל בשבתו על אדמתו, כעם חפשי, אשר לו ממשלה מדינית. בו נכתבו ההלכות על המעשר והתרומה, הלקט השכחה והפאה, על שנת השמטה, על הבאת

בכורי פרי האדמה אל בית האלהים, על כל הברכות, אשר האדם מחויב לברך את אלהיו מטיבו, אשר נתן לו לנחלה ארץ חמדה וטובה, ועל יתר הברכות והתפלות וסגנונן. כל הענינים האלה נחלקו גם הם ענין ענין לבדו, ויקראו בשם „מסכתות" כמו: „מסכת ברכות", „מסכת פאה", מסכת „שביעית" וכדומה.

ב) סדר „מועד". והוא – אסף כל ההלכות, המדברות בדבר חגי ישראל ומנהגיהם, בזמן הבית וגם אחרי חרבנו. הסדר הזה נחלק גם הוא למסכתות כמו: „מסכת שבת", „מסכת פסחים", „מסכת סוכה" וכדומה.

ג) סדר „נשים". הסדר הזה הוא מן היותר נכבדים באסף חקי תורת ישראל. בו מבארים באר היטב כל הענינים, הנוגעים לחיי האישות בישראל, חובות הבעל לאשתו ולהפך, לקיחת נשים וגרושין, מצב האלמנות והיתומות. בו ישנן: „מסכת יבמות" „מסכת קדושין" „מסכת גטין" וכדומה. כל ההלכות האלה עומדות וקימות גם עד ימינו אלה, ולהן

עלינו להודות שטהרת המשפחה בישראל היתה לנו לקנין לאומי, והן שמרו עלינו שלא נתבולל בגויי הארץ, אשר על פני האדמה, מאז ועד עתה.

ד) סדר „נזיקין". בו נאספו כל ההלכות המלמדות את האדם את חובותיו לרעהו, לדעת את הזכיות אשר יש לכל אדם במצב המדיני והחמרי, ואשר אין עליו לעבור מגבול זכיותיו והלאה, להסיג גבול זכיות רעהו, מן המלך היושב על כס מלכותו, והשרים אשר למשפט ישרו, עד השכיר, אשר יעמל בזיעת אפיו בעד כבר לחם, ועד העבד, אשר נמכר לאדוניו לצמיתות. גם הסדר הזה הוא הנכבד בששת הסדרים אחרי סדר נשים. על פיהו חנו בני ישראל מאז ועד עתה בארצות פזוריהם ועל פיו נסעו נדדו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר. בין המסכתות, אשר בסדר הזה, ישנן אמנם מסכתות אחדות אשר תוכנן הוא הלכות הנוגעות לישראל רק בזמן שבית המקדש היה בנוי על תלו ומושל מקרב ישראל יצא למלך עליהם; אך רוב המסכתות

נוגעות לחיי ישראל בכל מקום ובכל זמן כמו: מסכת „בבא קמא" (השער הראשון), מסכת „בבא מציעא" (השער התיכון), מסכת „בבא בתרא" (השער האחרון) ומסכת „שבועות".

בסדר הזה תתנוסס כאבן נזר מסכת אחת, ושמה: „אבות". בה נקבצו ובאו אמרי מוסר אשר הטיפו חכמי ישראל, הם אבות כנסת ישראל, משמעון הצדיק השני עד רבנו הקדוש. בה נראה כבמחזה את רוח ישראל הטהורה המרחפת על פני חייו, את הדעות הנעלות והרמות, אשר היו לקנינו ולרבישו הרוחני, דעות נשגבות, אשר לא נראה כמוהן לטהר ולעמק הגיונן ואשר הרימו את בני לאם ישרון מאז ועד עתה על במוסרם ובמדותיהם.

ה) סדר „קדשים", בו נאספו ההלכות, הנושאות מדברותיהן על הקרבנות ויתר הקדשים, הנוגעים רק לבית המקדש ולכהניו ולמשרתיו בני שבט לוי. ורק מסכת אחת – מסכת „חולין" – תדבר על החקים הנוגעים למאכלי בני ישראל, אשר בהם יבדלו מכל הגוים, ואשר שמרו עליהם לבלי יתערבו

בעמים שבניהם, ולבלתי יכחדו מתחת שמי ה'.

ו) וסדר „טהרות". גם הסדר הזה איננו נוגע, כי אם בחקים הנוגעים רק למנהגי ישראל הנהוגים בזמן בית המקדש. בו ידבר על אדות טמאה וטהרה, שנזהרו בהן הכהנים והחכמים רק זמן לא רב אחר חרבן הבית, ואחרי כן חדלו מישראל. רק מסכת אחת יש בו אשר על פיה תתנהגנה הנשים בישראל גם עתה. והמסכת הזאת פעלה פעולה רבה על טהרת מדות נשינו וצניעותן.

בקצרה: שלשה סדרי המשנה (זרעים, קדשים וטהרות) בבר חדלו מהיות לספרי החקים, אשר על פיהם יחיו בני ישראל. ורק שלשת הסדרים האחרים לקחו מקומם בחיי העם. ובכל זאת עסק רבי יהודה הנשיא בסדורם ובלמודם, מבלי הבדל בין סדר לסדר, כי התקוה לגאולת ישראל פעמה את רוח החכמים מאז ועד עתה, ויקוו לראות את בית אלהים עומד על תלו, ובני הגולה מושבים אל ארץ אבותיהם על ידי המשיח

הקדוש, אשר ישלחהו האלהים, את ירחם שארית עמו האמלל. ועל כן לא חפץ רבנו הקדוש להבחיד את ההלכות האלה מרפ"ית ישראל, ויתן להם מקום בספרי המשנה.

ככה השלים רבי את העבודה הגדולה, אשר החל הלל הזקן, ראש משפחתו, לעבוד, לכונן את לאומיות עמו על מוסדות חזקים, אשר לא ימטו. העם אשר אבד ממנו חפשי המדיני, הנגש והנענה מידי מציקיו, מצא נחם בתורת אלהיו. התורה היתה לו עתה תחת ממשלת מלך לפנים, ובית המדרש נקדש בעיניו כהיכל האלהים. וזאת היתה הפעולה הכבירה, אשר פעל הנשיא הקדוש לעמו. וממנו ראו וכן עשו גם תלמידיו להרחיב את ספרותנו בכתב, ועל מוסדותיהם אשר יסדו נבנה הבנין הגדול – בנין בית ה ת ל מ ו ד, אשר ילוה את בני ישראל על דרכי נדודיהם כל הימים.

ח.

רבי יהודה הנשיא היה איש ידוע חלי כל ימיו. פעם כאבו לו שניו, והכאב הגדול הזה נמשך הרבה שנים, פעם כאבו לו עיניו; ויותר מזה גדלה מחלתו האנושה, מחלת בני המעים, אשר מת בה. אחד מתלמידיו הגדולים, שמואל ירחינאי, היה רופאהו התמידי, ורבי כבדהו מאד על עזרתו, אשר המציא תמיד לחליו, ויחפץ לסמכהו להקרא בשם „רבי", אך המקרים מנעוהו מזה, ויצטער רבי על זאת.

הגדות נפלאות ספרו על דבר מחלתו בספרי התלמוד, אשר מהן נראה ונוכח, מה גדל רבי בעיני בני עמו. פעם אחת – מספרת ההגדה – הלך רבי ברחוב העיר, והנה טבח הולך לקראתו ונוהג עגל רך לשחטו. וישמט העגל מיד הטבח, וירץ אל רבי, ויסתר תחת כנפי בגדו, כמו בקש ממנו להצילו מיד מבקש נפשו. ויקח רבי את החבל הקשור לצואר העגל, ויתנהו ליד הטבח,

ויאמר אל העגל: „לך, כי לכך נוצרת".
ויהי בשובו הביתה, ויחלה מחלה אנושה
וממושכה מאד

ותעברנה שנים רבות, ותבוא שפחת
רבי אל חדרו לטאטא את הרצפה. ועל הרצפה
השתעשעו בני חולדה קטנים, ותאמר לטאטאם
במטאטאה מן החדר. ויאמר לה רבי: „אל
תגעי בהם, כי כן אמר דוד המלך בספר
תהלים: „ורחמיו על כל מעשיו", כי על
האדם לרחם על כל נפש חיה". ויהי אחרי
דברו את דברי החנינה האלה, ותסר מחלתו
ממנו כרגע, וישב לאיתנו. וההגדה מוספת
עוד לספר, כי בכל ימי חליו לא היה צרך
לעולם במטר, כי שלח ה' את הברכה
בשדות ובכרמים; כי לא מתה כל חיה
בארץ ישראל, וכל אשה הרה לא הפילה
את עוברה, כמו חפץ האלהים לכפר את פני
עמו, על אשר הוכיח במכאבים גדולים את
שיאם הגדול ומורם האהוב.

ויהי כאשר קרבו ימי רבי למות, ויצו
לקרא לבניו לבוא לפניו. ויצום לפני מותו.
בי לא תסור אלמנתו מתוך ביתו, וכי יזהרו

בכבוד אמם , כי הנר אשר דלק בחדר משכיתו יהי דולק במקומו גם לאחר מותו , וכי מטתו תחי מוצעת במקומה , כמו היתה בחיים חיתו . ולחכמי ישראל קרא ויצום , כי לא יעז איש נכרי לגעת במטתו , אשר עליה ישאוהו לקברו , כי שני תלמידיו יוסף חפני – או יוסי הארוך – ושמעון אפרתי , אשר שרתוהו בחייו ישרתו את גויתו גם במותו , וכי לא יספידוהו החכמים בעירות , ולא יתאבלו עליו יותר משלשים יום , וכעבור ימי האבל יחלו להתאסף בסנהדרין , לעסק בתורה ובצרכי האמה . את רבי שמעון בנו , שהיה גדול בתורה , הפקיד להיות „חכם" הסנהדרין , ואת רבן גמליאל בנו הגדול , שהיה איש טוב לבב וחכם יודע הליכות עולם , צוה לשבת על כס נשיאותו , ואת תלמידו רבי חנינא בן חמא צוה להיות ראש ישיבת הסנהדרין ומורה לכל החכמים .

אחרי חלקו את משרתו הרמה בין בניו ותלמידו קרא עוד פעם לרבי שמעון בנו , וימסר לו סדרי חכמתו וכתיבת המשנה , אשר עמל בה כל ימי חייו . ולרבן גמליאל בנו

צוה בדברים האלה: „נהג נשיאותך ברמה", למען ישמעו אליו כל בני ישראל, ולא תפרד אחדות האמה, ולא ישבת השלום מקרב העם; ו„זרק מרה בתלמידים", כלומר: יגער בתלמידים אם יעזו למרות עיני כבוד נשיאותו, יען לא נעלם ממנו, כי חכמי ישראל לא אבו תמיד להכנע מפני רום הנשיאות, וירבו בגלל זה הריבות ופרוד הדעות בישראל, לאסון העם המפזר והמפרד בין העמים. —

ויום מות רבי יהודה הנשיא היה יום מר, יום מספד ובכי לכל בית ישראל. החכמים לא אבו להאמין, כי בוא תבוא פקדת כל האדם גם על מורם הקדוש, ויצומו ויתפללו ביום ההוא, כי ירחם ה' את החולה הקדוש, ולא יתנהו לרדת שחת. ובה מרה עליהם נפשם, עד כי אמרו: „האיש אשר ישמיע את השמועה על דבר מות רבי יקרע". ואת בר־קפרא שלחו מדי רגע ברגע לראות בשלום רבי.

אך גם בביותיהם גם תפלותיהם לא הועילו מאומה, כי לקח האלהים את עטרת

ראשם מעליהם . ורבנו הקדוש גוע ויאסף על עמיו . בן שבעים שנה , אחרי שבתו על כם נשיאותו יותר משלשים שנה , וטרם הפקיד רוחו הטהור לאלהיו אמר : „ארון העולמים ! גלוי וידוע לפניך , שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה (בכתבו את המשנה) ולא התענגתי על מנעמי החיים גם באצבע קטנה . יהי רצון מלפניך , שיהי שלום במנוחתי !"

ויהי כבוא בר־קפרא אל חדר החולה , וימצא את מורהו מת על מטתו , ויקרע את בגדיו , ויסב את הקרעים אחורנית , לבל יראום החכמים , ויצא ויקרא כדרכו במשל ובמליצה נעימה : „אראלים ומצוקים (מלאכים ובני האדם) אחזו בארון הקדש . נצחו האראלים את המצוקים ונשבה ארון הקדש ! !" וישמעו החכמים את דבריו , ויקראו בקול פחדים : „אהה , מת רבנו ! !" ויאמר בר־קפרא : „אתם הוצאתם את הדברים הנוראים מפיכם ולא אני , ולא עלי תהי תלונתכם" . ויאספו המון רב לספד לו ולבכותו , וישאוהו אל עיר בית־שערים , מקום שם הוכן לו קבר , ויצאו כל יושבי הערים לקראת ארונו , ויבכו ויילילו ,

עד כי נשמע קול צעקתם ובכים למרחוק.

ההגדה עטרה גם את יום מותו בזר פרחי נפלאות, בספרה כי היום ההוא היה יום ערב שבת. ויאלצו הקוברים לחכות עד אשר יבלו להספידו, ויען כי בשמונה עשרה אספות ספדו לו, ויעש אלהים פלא כבימי יהושע בן נון, כי עמד השמש בחצי השמים, ולא אץ לבוא עד אשר קברוהו, וישב כל העם איש איש לעירו, ויעלו את נרותיהם לכבוד השבת, ורק אז בא השמש כרגע. ואחרי בואו נשמע קול התרנגל בקראו, כי אמנם כבר היה חצות ליל. ויירא העם פן חלל את השבת, ותצא בת־קול מן השמים ותקרא: „כל מי שלא התעצל בקבורת רבי יהי מבושר שיחיה חיי ענג בעולם הבא, זולת כובס אחד". והכובס ההוא היה טרוד ביום ההוא ולא בא לקבורת רבי. ויהי כשמעו זאת, ויעל על ראש הגג, ויפל מרב יגונו ארצה וימת. ותקרא בת־הקול עוד פעם: „גם הכובס מזומן לחיי העולם הבא!"

* * *

שבע עשרה מאות שנה עברו מיום מות רבי יהודה הנשיא עד עתה, אך זכרו חי חי עודנו בלבות בני עמו, הגולים והנדחים אל כל קצוי ארץ. ספרו הגדול, הוא ספר המשנה, הקדש והערץ על ידי העם כספר תורת משה רבנו, וישאבו ממנו בכל עת צרה וצוקה תנחמות אל, מרפא לבשרם וישע לרוחם הכואב. ובשאת עם ישרון עיניו השמימה, ובזכרו את קדושיו החוסים בצל שדי, אשר לחמו את מלחמותיו עם פגעי העתות הרעות, ישא על דל שפתיו את הגבור הלאומי הנערץ, את רבי יהודה הנשיא, אשר לא בחרב ולא בחנית, כי אם ברוח הלאומיות הטהורה, הושיע. את עמו מכליון ואבדן; בשפתיו יזכירהו – ולבו ימלא רגשי גבורה לאומית לחפץ בחיי לאם, על אף רודפיו, ולקוות לתחיה על אדמת אבותיו.

מחלקה V: ביבליותיקאות שלמות לילדים ולנערים

אבותנו, ש. ברמן. תולדות ישראל ע"פ ביוגרפיות (מן אברהם אבינו עד ירמיהו הנביא) 750

גדולנו, ש. ברמן. ג"ל (מן דניאל וחבריו עד שמואל בן עדיה) 750

נצנים, ביבליותיקה קטנה לילדים 100 גר. (בפרך אחד) 1500

פרחים, ביבליותיקה לילדים 250 גר. (בחמשה פר.) 7500

ביבליותיקה לילדים, 100 גומר. (בחמשה פר.) 5000

כל אגדות ישראל, י. ב. לבנר. ערוכות ע"פ המקורות הראשונים ובתובות בלשון המקרא ע"פ סדר הזמנים, בפורמט גדול, ה"ח 4000

" קטן, ד"ח 4000

תלתלים, יצחק קצנלסון ספרי מקרא לילדים, 11 נ. 1150

„מקרא" ביבליותיקה לילדים ולנערים, 20 הוברות . 3500

בכורים, ביבליותיקה לנערים, 200 גומרים, (בארבעה כ.) 5000

ביבליותיקה לנערים, 70 גומרים . . . 7000

מגבורי האמה, ש. ברמן. ביבליותיקה ביוגרפ.

חלק ראשון: מן עזרא ונחמיה עד רבי יהושע בן חנניה 1150

חלק שני: מן רבי טרפון עד רבי יהודה הנשיא . . 1150

חלק שלישי: מן רבי חנניא בן חמא עד רב אשי, והתלמוד בבלי ותתימתו . . . 1300

חלק רביעי: מן מר זוטרא השני עד רבי אברהם אבן עזרא 1300

חלק חמישי: מן רבנו משה בן מימון (רמב"ם) עד רבנו חסדאי דון קרשקש והאפודי . . 1300

חלק ששי: מן רבנו יצחק בר ששת ברפת (ריב"ש) עד רבי יעקב טירדה 1300

ביבליותיקה קטנה, עשרה ספרים . . . 4260

הכתובת: חברת „צנטרל" ורשה נובוליפקי 7.
T-wo „CENTRAL" Warszawa Nowolipki № 7.